

In Esaiam prophetam scholia

<https://hdl.handle.net/1874/428542>

IN ESAI=

AM PROPHE TAM

SCHOLIA EX D.

MART. LVTHE=

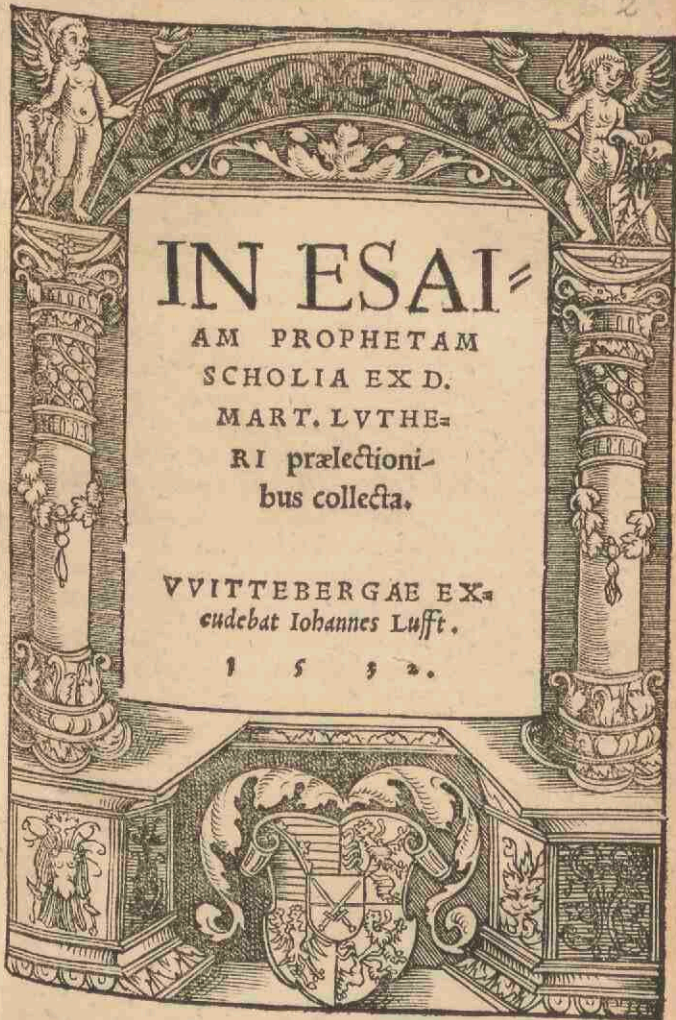
RI prælectioni=

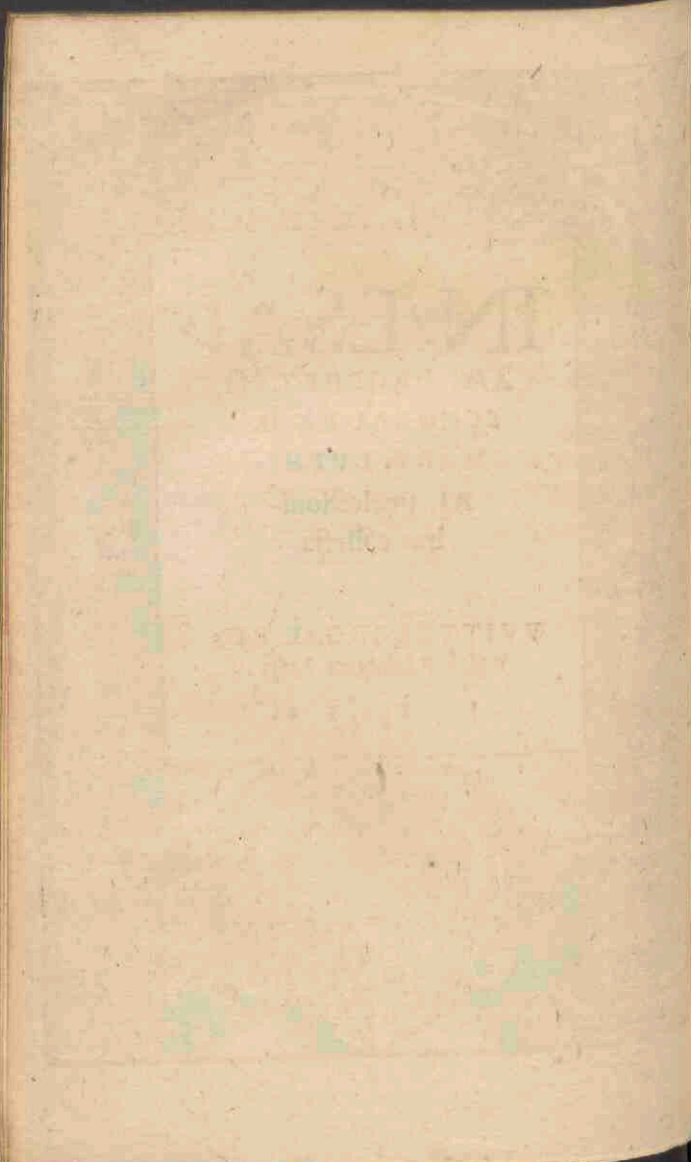
bus collecta.

VVITTEBERGÆ EX=

cudebat Iohannes Lufft.

1 5 3 2.

PRAEFATIO D. MART.
Lutheri in Esaiae lectionem.

VI HVNC PROPHE-
tam Esaiam cum fructu aliquo le-
gere, & sanè intelligere uolunt,
illi, si nihil aliud quod sequuntur,
habent, hoc meum consilium, quo
compendiariam uiam lectori pro meo iudicio
aperiam, sequi poterunt. Principio ne obiter præ-
tereant titulum seu exordium huius Prophetiæ.
Sed subsistant aliquandiu, donec titulum perfecte
habeant cognitum, ne cum sibi bene intelligere
Esaiam uidentur, ab alijs audiant, quod non solum
Esaiam non intelligant, sed ne titulum quidem &
primam exordij lineam recte norint. Nam titulus
huius Prophetiæ est quasi commentarius, qui lu-
cem præbet ad totum Prophetam rectius intelli-
gendum. Et Esaias ideo eum in conspectu positum
quasi digito lectori ostendere uoluit, ut esset ceu
index quidam, quem ad Prophetiam suam rectius
intelligendam sequeretur, qui breuiter summam
totius operis lectori exponeret. Quare si qui uel
contemnunt titulum, uel non recte intelligunt, illi
aut obmittant Esaie lectionem, aut saltem fatean-
tur se cum non recte intelligere. Impossibile enim
est orationem & mentem Prophetæ eos assequi,
qui non perfecte titulum habent cognitum.

P R A E F A T I O.

Titulum autem uoco, non solum ut nomina illa, *Vsias, Iotham, Ahas, Ezechias rex Iudæ &c.* legas et intelligas, sed ut secundum librum Regum, item secundum Paralipomenon bene habeas cognitos, præcipue ut omnia tum facta, tum dicta, tum euentus omnes, qui sub ijs regibus, quorum nomina titulus habet, contingere, teneas. Nam hoc ad Prophetias intelligendas maxime necessarium est, nosse quæ tum negocia apud Iudæos agitata sint, quis Reip. tum status, quales hominum tum animi, quæ consilia fuerint, cum finitimis populis, cum amicis, & contra inimicos. Imprimis autem quæ tum religionis fuerit forma, quomodo se populus erga Deum & Prophetas, uel in uerbo & cultu Dei, uel Idolatria gesserit.

Adhæc prodest etiam nosse situm finitimarum regionum, alioqui enim fiet ut lector offendatur peregrinis & ignotis uocabulis, & sæpius hæreat impeditus. Vt autem & ea in re lectori gratificer, paucis subijciam descriptionem earum regionum, quæ Hierosolymæ seu Iudæ, in qua uixit & docuit *Esaias*, uicinæ sunt, ut eò facilius sit uidere, quos significet *Propheta*, cum uaticinatur illis, qui ad Austrum uel Septentrionem sunt &c.

Hierusalem seu Iudæ habet proxime ad orientem mare

PRAEFATIO.

tem mare mortuum, ubi quondam Sodoma & Gomorra fuerunt sita. Deinceps ultra mare mortuum sunt positi Moab & Ammon, ultra quos paulo longius est Babylon seu Chaldaea. Persia autem cuius Esaias saepius meminit, ultra Babylonem est.

Ad septentrionem autem est mons Libanus, ultra quem sunt Damascus & Syria. Assyria autem paulo longius ultra has Orientem uersus est posita, cuius saepe meminit Propheta.

Ad occidentem sunt Philistini, maritimi populi, infestissimi Iudaeorum hostes. Tyrus & Sidon quoque maritimae sunt, sed uergunt ad occidentem, & attingunt Gallileam.

Ad meridiem sunt posita Aegyptus, Aethiopia, mare rubrum, Edom & Midian. Sed Aegyptus quanquam ad meridiem sit Iudaeis posita, tamen maxime ad occidentem declinat. Haec fere regionum & uicinorum populorum nomina sunt, de quibus Esaias uaticinatur, qui uel amici uel hostes Iudaeorum erant, inter quos Iuda, ceu ouile in medio luporum, sita erat. Cum quibus nonnunquam foedera Iudaei iungebant, sed frustra.

Porro Prophetiae huius tres sunt partes: In

P R A E F A T I O .

prima parte duo agit , id quod cum omnibus alijs Prophetis commune habet. Primo enim docet suum praesentem populum, & reprehendit uaria eorum peccata, Imprimis autem uariam Idolatriam, quae in populo paulatim creuerat. Ut autem eos reuocet in uiam, & retineat in disciplina & officio, uarijs tum promissionibus futuri boni, tum comminationibus futurae poenae utitur. Alterum est, quod instruit & parat suos, ut expectent futurum regnum Christi, quod longe clarioribus & magis uarijs Prophetijs describit, quam quisquam aliorum Prophetarum. Adeo ut etiam matrem Christi, scilicet Mariam uirginem cap. 7. significet, quod Christum conceptura & paritura sit, sine uirginitatis incommodo. Passionem quoque Christi, Item resurrectionem eius a morte, & regnum Christi adeo grauiter & aperte praedicat, ut tum cum ista facta sunt uixisse uideri queat. Ex quibus satis apparet, Esaiam maxime insignem & summe illuminatum Prophetam fuisse. Quanquam enim hic communis omnium Prophetarum mos sit, ut praeterquam quod praesentem suum populum docent & arguunt, etiam Christum & regnum eius promittant, & populum ad Christum tanquam ad omnium, qui sunt, fuerunt uel futuri sunt saluatorem, ducant. Sunt tamen dissimiles in huius argumenti tractatione, & alius alio copiosior &

PRAEFATIO.

rior & uberior est. Esaias autem & plurimus in hoc argumento est & longe omnium uberrimus, Atq; haec quidem prima huius Prophetiae pars est.

Secunda autem huius Prophetiae pars proprie ad Monarchiam Assyriorum, & ad Monarcham Sennaberib pertinet, contra quem plus uaticinatur, quam quisquam aliorum Prophetarum. Futurum enim dicit ut finitimas regiones omnes uastet, inter quas etiam Israelis regnum numerat, Item quod grauer sit afflicturus Iudam. Atq; hoc in loco promissiones suas pertinacissime retinet & urget, fore ut Hierusalem non solum defendatur contra Assyrium, sed prorsus omni periculo & metu liberetur. Est autem hoc seré maximū omnium miraculorum, quae in sacris literis sunt prodita, non solum quod ad Historiam attinet, quod tantus Monarcha diuinitus per angelum ante moenia Hierosolymae fusus est. Sed quod ad fidem attinet, quod impossibilis in speciem promissio, tamen a pijs credita est. Miraculum inquam est, quod quisquam inuentus est, qui in re simpliciter, si speciem sequaris, impossibili Prophetae credidit. Sine dubio autem multi increduli fuerunt, a quibus Esaias non irrisus solum, sed etiam conuictus exagitatus est. Et tamen indubitata fide perripit, quae fides sola potentissimum Monarcham fudit, & li-

P R A E F A T I O.

beravit urbem obsidione. Vnde satis apparet, quantus uir Esaias coram Deo & quàm charus Deo fuerit.

Tertia pars ad Monarcham Assyriorum pertinet, in qua prædicit captiuitatem Babylonicam, & uastationem Hierosolymæ, qua Deus impietatem populi erat puniturus. In eo autem maxime sudat, quomodo futurum populum in futura captiuitate & uastatione urbis erigat & consoletur, ne desperent de reductione & de regno Christi, & de magnificis promissionibus futuri regni Christi, quæ omnes periclitari uidebantur, si populus non reduceretur. Hic grauissimas & copiosissimas conciones instituit, quod Babylon uastanda & Iudæi in regnum suum sint restituendi. Et ut aperte insultet Babylonijs, etiam nomina populorum, qui Babylonem euersuri erant, tanto ante prædicit, Medos scilicet & Elamitas seu Persas, quin etiam Cyri nomen, qui Iudæos redempturus erat (quem Christum seu unctum Dei appellat) tanto ante quàm Monarchia ad Persas translata est, prænunciat. Porro omnia hæc scribuntur à Propheta propter Christum, ne gratiæ & salutis regnum futurum & promissum, uel à Iudæis contemneretur, uel per incredulitatem populi, calamitatibus & impatientia fracti, frustra effect.

PRAEFATIO.

esset promissum, si id non expectarent, & certo futurum crederent.

Atq; hæc tria quidem Esaias præcipue agit, non tamen iusto ordine, neq; enim suo quæq; loco & certis capitibus, sicut conueniebat, scribit, Sed confundit ordinem, & multa quæ ad primam partem pertinebant, in secundam uel tertiam reijcit, & quæ in tertiam partem reseruanda erant, in prima absoluit. Siue autem hoc à scriba sit factum, qui has Prophetias collegit, & ædidiit (id quod in Psalmis quoq; pleriq; factum existimant) siue ab ipso Propheta, qui eam partem potissimum nulla ordinis ratione habita tractauit, quam occasio, tempus & persona (quæ circumstantiæ uariæ sunt, neq; admittunt ordinem) maxime postulabant, nescio. Hoc tamen diligenter obseruatum uideo, quod primam partem, quæ potissima est, per totum librum etiam in illis duabus posterioribus partibus agit. Sicut nos in nostris etiam concionibus solemus. Hæc enim principalis pars nostræ doctrinæ est, ut & arguamus peccata populi, & doceamus Christum, quam alijs etiam argumentis, quæ ratio temporum nobis offert, admiscemus, Ut cum de Turca, uel Casare dicimus &c.

Si in hunc modum Prophetiam hanc partitus

Ad § fueris,

P R A E F A T I O.

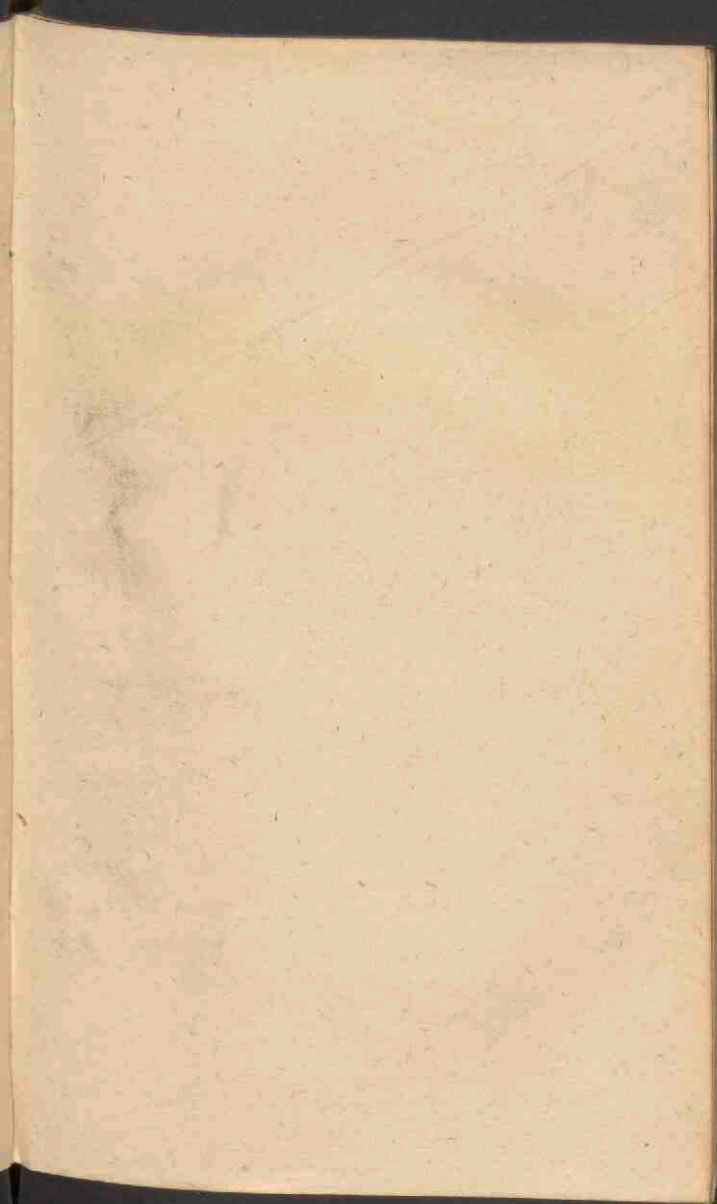
fueris, facile erit eam animo complecti, neq; offendatur lector illa confusione ordinis, quam imperiati reprehendunt. Porro genus dicendi, si eum in sua lingua loquentem audias, elegans & copiosum est. Quia autem nulla latina translatio adhuc extat, quæ aliqua ex parte Hebraicam sententiam clare & perspicue reddat, commodissime fecerit lector, si se ad nostram Germanicam referat. In qua ita sudauimus ad sententiam perspicue reddendam, ut existimemus candidum lectorem nostrum laborem probaturum esse. Neq; autem est huius loci recitare, quid Esaiæ diligens lectio utilitatis sit allatura. Iudicium hoc penes diligentem lectorem esto, plenus enim est suauissimis consolationibus, quibus afflictas mentes & turbatas conscientias erigit & confirmat. Satis quoq; comminationum additum est, quibus induratos, superbos & pertinaces impiorum animos frangere tentat, si quid ea ratione promouere possit.

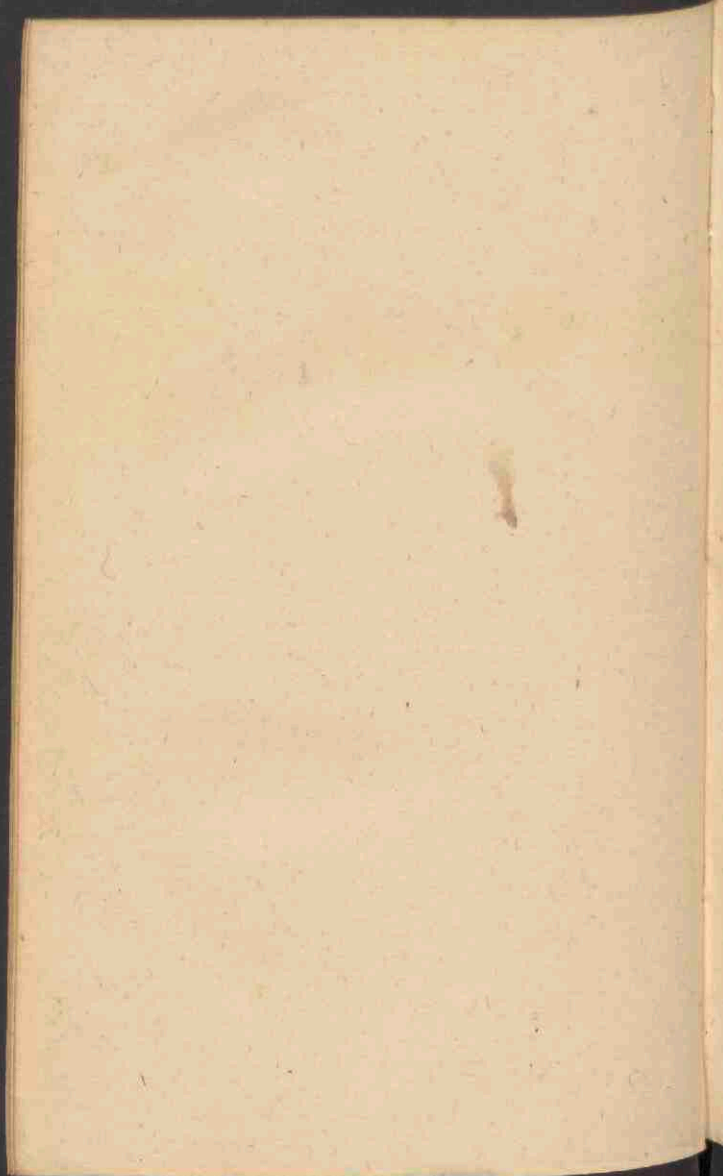
Porro non est quod putes Esaiam in ea existimatione apud suos Iudeos fuisse, in qua apud nos hodie est. Sed fuit contemptissimus homo, & profatuo habitus. Nam & ipse testatur cap. 53. se ab impijs irrisum esse, et digito notatū, adeo ut etiam linguam in eius contumeliam proijcerent. Quare eas conciones, quas nos admiramur & discimus,
illæ

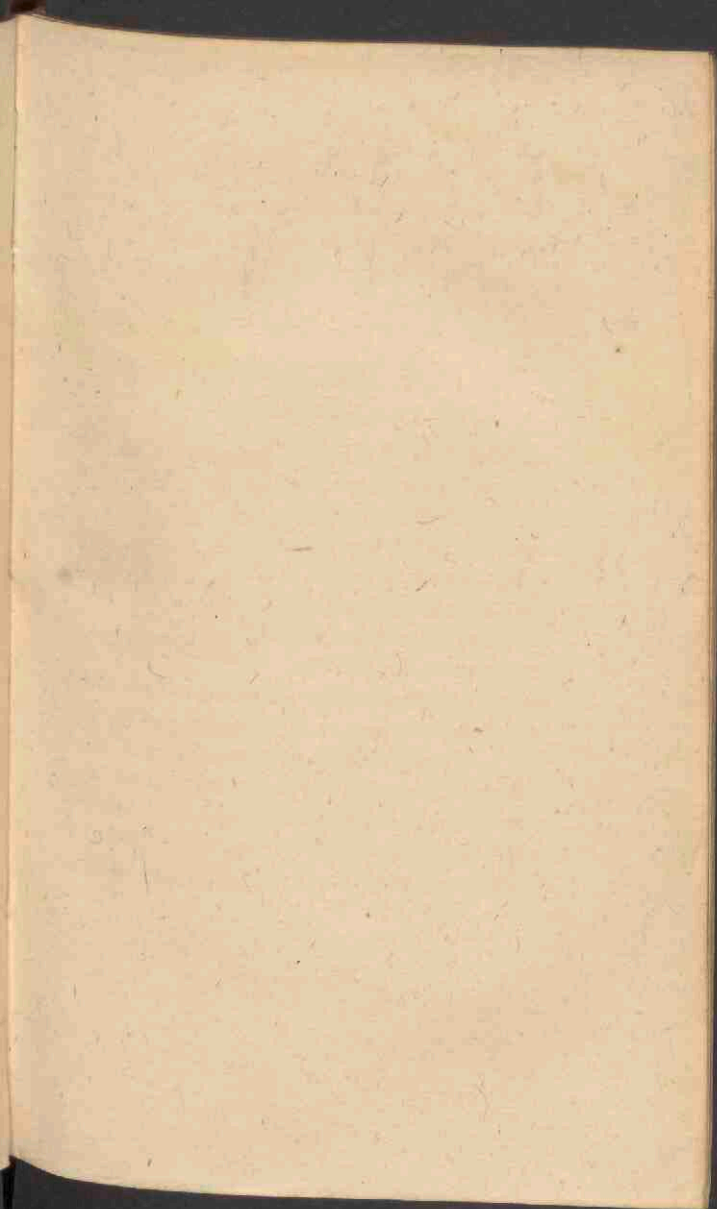
PRAEFATIO.

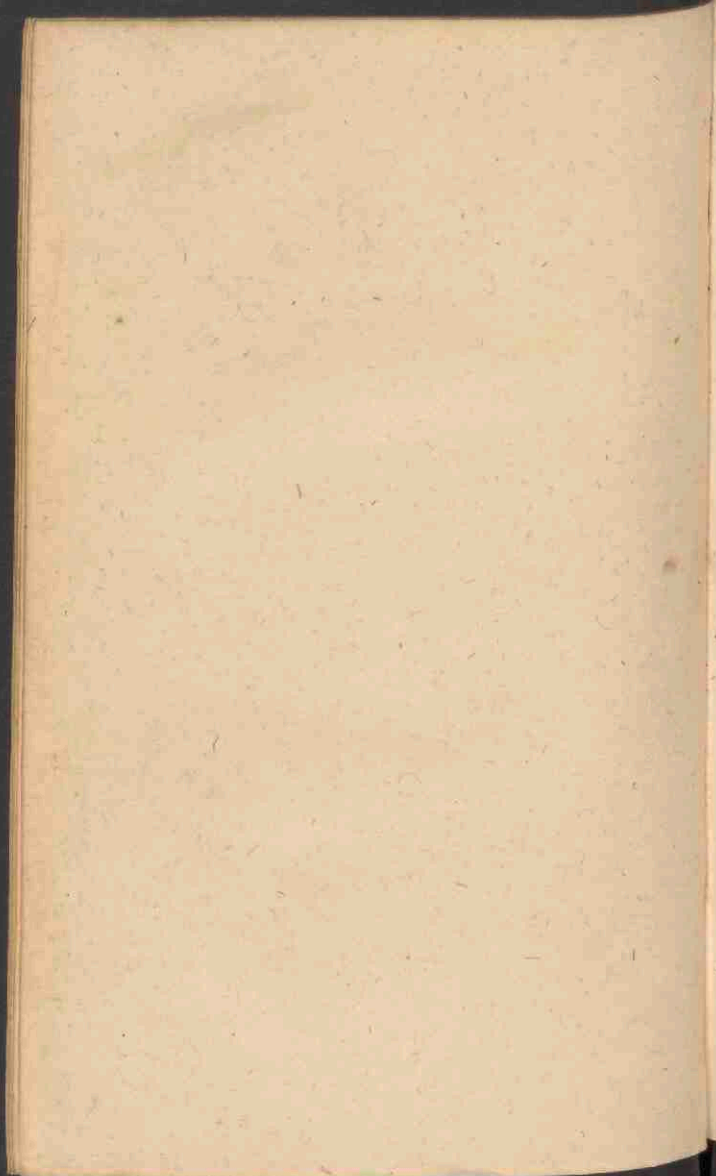
illi ceu aniles fabulas risere, præter paucos pios
 homines Ezechiam & alios. Ea enim consuetudo
 huius populi fuit, quod Prophetas tanquam fatuos
 ridebant. 4. Regum. 4. Fuit enim ea semper mi-
 nistrorum Dei, & uerbi diuini fortuna, quod tam
 ministri uerbi quàm ipsum uerbum pro ludo
 ac ioco sit habitum, sicut etiam hodie expe-
 rimur, & experientur idem posteri nostri.
 Licet autem id inde quoq; colligere, quod
 Esaias potissimum Idolatriam populi sui damnat:
 Reliqua uicia, ut sunt, superbia, luxus, auaritia
 &c. uix ter nominat autem fiduciam in electitios
 cultus, & merita operum, Item fœdera, quæ cum
 finitimis regibus inibant, ea serè per totam Pro-
 phetiam exagitat & damnat. Id quod populus
 nullo modo ferre poterat, sed uolebat suam Idola-
 triam probari. Quare Manasses occidisse Esaiam
 tanquam hæreticum & seductorem
 populi, & ut Iudæi dicunt,
 serra dissecuisse dicitur,
 quod Idolatriam
 eius damna-
 ret.

The first part of the work, which is the most
 important, is the history of the people of
 the island. This is done in a very
 interesting manner, and the reader will
 find much to interest him in the
 course of the narrative. The second part
 of the work is a description of the
 island, and the third part is a
 description of the people. The work is
 written in a very plain and simple
 style, and is well adapted for the
 use of the general reader. The
 author has done his duty, and has
 given us a very interesting and
 useful work.

1.
IN ESAIAM

SCHOLIA EX D. MART. LVTHE-
RI PRAELECTIONIBVS
COLLECTA.

ARGVMENTVM PRIMI
Capitis.

PRINCIPIO CON-
queritur de peccatis sui po-
puli, quod neq; beneficijs,
neq; poenis possint emenda-
ri. Deinde damnat ipso-
rum studia, quibus mederi
afflictis rebus uolebant.

Tertio indicat rationem
qua possint mederi tantis malis, Nempē, ut Deum
metuant, eiq; credant, & benefāciant proximo.
Addit promissionem & comminationem.

Vltimo, cum illa omnia contemni & negligi
uideat, repetit comminationem, & praedicit ma-
iorem uastitatem, promittit tamen fore, ut per-
dantur tantum impij, & reliqua seruentur. Visio

IN ESAIAM

Visio idem est quod prophetia, & uidentes passim in scriptura accipiuntur pro prophetis. Est autem humilitatis uocabulum, quasi dicat, Ecce ego hoc prædico quod uideo.

Audite cæli.

Est imitatio Mosaica, quæ decet hunc prophetam, quod omnium aliorum sit uehementissimus. Est autem hic propheticus ordo, quod principio terret & docet legem, post consolatur. Diuersum Sathan facit & pseudopropheta.

Filios enutriui.

Sanctum illum Iudæorum populum accusat, quod dereliquerint Dominum, & blasphement sanctum Israel, quod recesserint à Domino, & pertinaces in impietate sua pergant. Porro notabis hanc increpationem. Super quo percutiam uos ultra &c. Sic enim impij solent, pœnam peccati interpretantur martyrium, & gloriantur in impietate sua, Sicut Ahas, is quanto plus affligebatur, tanto magis colebat idola. Adeo non meliores reddimur minis & legibus.

Omne caput languidum.

Non potest aliquid ad pœnas addi amplius, & tamen non emendamini.

Vulnus & liuor &c.

Significat in tantis malis nullos Prophetas esse,

esse, qui illos uerbo erigant, sed seduci eos à praui-
 nis doctoribus, qui confirmant eos in impietate,
 neq; peccata eis indicent.

Terra uestra deuaftata.

Iam quasi per distributionem poenas cru-
 merat. Quamquam autem omnia hæc regnum Is-
 rael iam erat passum, tamen prædicit eadem lu-
 dam quoq; passurum, per regem Chaldæorum,

Et derelinquetur filia Sion &c.

Quasi dicat, splendidissimis & optimis pri-
 uabimini, quod autem relinquetur, uile & nullius
 erit precij.

Nisi Dominus nobis reliquias.

Hoc est misericordiæ diuinæ, quod tamen
 aliquæ reliquiæ seruantur, de quibus spes aliqua
 sit, & quod non, sicut Sodoma & Gomorra, fun-
 ditus tollamur. Paulus hunc locum paulo aliter
 citauit, & facit generalem sententiam, q. d. ut
 Esaias de suis dicit, sic ego quoq; possum dicere,
 Nisi Dominus reliquisset semen &c. Id est, oportet
 uel aliquos saltem relinqui qui seruentur, non
 propter merita, sed propter uerbum promissionis.
 Infra eadem sententia repetetur.

Audite uerbum Domini principes
 Sodomorum.

Est uehementissima increpatio in his nomi-
 nibus, quod, principes Sodomorum & populos

IN ESAIAM

Gomorrae appellat. Et sane magnus in hoc Propheta spiritus fuit, quod populum hunc, qui solus in terra Dei nomen & uerbum retinebat, sic ausus fuerit appellare. Porro incipit hic eos conuertere, & praescribit quoque modum, quo conuerti debeant. Quia enim Deus nostris operibus non placatur, neque nos nostris uiribus consulere nobis possumus. Ideo alium quendam modum describit, quo a peccatis liberentur.

Quo mihi multitudinem.

Reiicit hoc quod in lege summum, et diuinitus quoque praecipitum erat, nempe sacrificia, Non quod per se mala sint sacrificia, erant enim diuinitus instituta, sed quod opinio, qua illi sacrificabant, esset impia, abiecta enim fiducia in misericordiam Dei, iustificari se, tanquam ex opere operato, sacrificijs credebant, id quod hodie etiam in Papistis nostris reprehendimus, Hoc enim est detrudere Christo gloriam, & eam nostro operi tribuere. Quemadmodum autem Christianus in peccatis non desperare, ita quoque de nullo opere praesumere debet, quod id ad iustificationem faciat. Conuenit autem cum hoc loco Prophetae Psalmus. 50. & multae similes in Psalmis sententiae, quas huc studiosus lector afferet.

Manus enim uestrae sanguine.

Ratio cur damnet sacrificia ipsorum, q. d.

Vos

Vos uultis me placare sacrificijs & alijs operibus, & obliuiscimini interim proximi, negligitis fratres uestros, qui uestra opera habebant opus. Estis homicida, Qui enim fratrem suum odit, sicut 1. Ioh. 3. est, homicida est. Odisse autem non solum est alienato animo esse, sed negare etiam proximo ea opera quæ charitas mutua exigit. Quemadmodum igitur Papistæ nunc faciunt, sic etiam tunc Iudæi, Deo bene facere, Deum suis operibus placare uolebant, proximi nullam agebant curam. Deus autem abhominatur hoc studium, & se tantum timeri ac sibi credi uult, & proximo benefieri. Id quod Propheta hic ordine admonet. La-uamini &c. exigit fidem & timorem: Subuenite oppresso, exigit charitatem &c.

Arguite me.

Vbi uos hæc feceritis, si non uicissim uobis bene fecero, tum me arguite, dicite me iniustum esse Deum. Est autem insignis consolatio, qua nos prouocat ad fidem & charitatem. Vides autem quam inepti sint Papistæ, qui huiusmodi promissiones meritum operum esse dicunt.

Si fuerint peccata uestra.

Amplissima promissio, quod & peccata remittere, & omni genere bonorum cumulare uelit eos, qui credentes Deo & metuentes eum, benefaciant proximo.

IN ESAIAM

Quomodo facta est meretrix ?

Iam antithesin subijcit, Atqui non sic uos agitis. Addit autem ad uehementiam aliquid illa Propheta admiratio, quòd tantis promissionibus nihil moueantur.

Argentum.

Notat hypocrisin.

Vinum.

Notat doctrinam corruptam.

Principes.

Notat iniurias & externam iniustitiam.

Propter hoc ait Dominus.

Repetit comminationem. Quod autem addit, Potens in Israel, item dominator, significat se posse illa facere quæ comminetur. Est prophetia futuri mali.

Consolabor super hostibus.

Ego tum consolabor, cum eos qui alioqui hostes mei sunt, immisero, ut populum meum uastent & diripiant.

Scoriam.

Impios tantum & hypocritas perdam.

Restituam iudices tuos.

Nota hunc locum, quòd Deus sic destruit ut ædificet, sic affligit ut saluet. Diuersum Sathan & mundus faciunt. Ideo infra quoq; dicit, se punire cum iudicio, & alibi. Non irascar in perpetuum.

Zion

SCHOLIA.

Zion in iudicio redimetur.

Primum hoc fiet, ut iustificentur & tollantur peccata populi, post omnia rectissime gerentur.

Confundentur enim à quercubus.

Sic enim legendum est. Notat autem Idolatriam, nam in lucis, nemoribus & hortis erigebant aras, Sicut nostri summum religionis gradum in edificandis templis ponebant.

Et erit fortitudo uestra.

Nulla tantæ erunt uires, nulla uestra tam bona opera & studia, quæ uos contra hæc mala possint defendere.

IN CAPVT SECVNDVM.

Regnum Iudæ post captiuitatem Babilonicam ideo est seruatum, ut in illo nasceretur Christus, sicut promiserat Deus. Cum igitur in primo capite futuram calamitatem prædixerit, & tamen promiserit se reliquias seruaturum. Iam addit, quare reliquias seruatas uelit, nempe propter Christum. Sic hoc caput nihil agit aliud, quàm ut regnum Christi spirituale, quo per uerbum passim regnat, describat. Facit autem hoc pulchro ordine.

IN ESAIAM

Principio proponit, erit cum in maximam multitudinem Ecclesia crescet.

Deinde dicit, unde & ex quibus crescet, Ex gentibus scilicet.

Tertio modum quoq; addit, quomodo crescet, nempe per Euangelij prædicationem. Atq; hic etiam locum nominat, in quo primum noua hæc gratiæ prædicatio inuulganda sit.

Quarto uerbi fructus addit, quod per uerbum in peccati cognitionem gentes uenient, & post per idem uerbum consolationem & pacem accipient. Erit quoq; externa uita sanctissima & innocentissima.

Quinto dicit de scandalo Iudæorum, quod illi offensi regnum gratiæ non sint accepturi.

Ultimo addit quandam amplificationem, quid quid omnino siue imperiorum siue religionum est, nihil est si cum hoc Christo conferas. Vos ergo cum suscipite, colite, adorete, aut dabitur maxime pœnas impietatis uestre.

Mons Domini præparabitur.

Sunt omnia spiritualiter intelligenda, quam de corporali loco loquatur. Oportuit enim certum aliquem esse locum, in quo primum Euangelij prædicatio inciperet.

Fluent ad eum omnes gentes.

Scilicet sua sponte, non coacti, sicut qui sub lege

ge sunt. Alia igitur regna ui & armis parantur, hoc sic crescet, quòd exaltabitur mons. Vides autem hic, quòd externa prædicatio non est frustra, indies enim plus Ecclesiæ accedit, per ministerium uerbi &c.

Et docebit nos uias suas.

Docebit, quia scilicet Christiani perpetuo sunt discipuli, nunquam satis possunt discere. Via Domini sunt opera, quæ ipse in nobis operatur.

Quia de Zion exhibit lex.

Hæc est causa multiplicandæ Ecclesiæ & regni Christi ampliandi, Prædicatio scilicet Euangelij. Promittit enim hic nouum uerbum, De Zion exhibit lex, non sicut ante de Sinai.

Ipsè iudicabit.

Iam sequuntur uerbi fructus, Spiritus scilicet arguet mundum de peccato. Item, In me pacem habebitis.

Domus Iacob uenite.

Est exhortatio, Vobis Iudæis hoc regnum promittitur, ne igitur negligite.

Proiecisti enim populum tuum.

Est textus Iohannis, Sui eum non receperunt. Porro quòd Latinus interpres uertit, Quia repleti sunt ut olim. Sic uerti debuit. Proiecisti populum tuum domum Iacob, quia repleti sunt

IN ESAIAM

plusquam Orientales, id est, maiores idolatre sunt, quam Orientales populi.

Pueros alienos multiplicant.

Est intelligendum de falsa doctrina, qua alios instituunt & seducunt. Est autem hic egrégia pseudoprophetarum descriptio. Primum est, quod pestilenti sua doctrina multos seducant. Secundum, quod sint auari & uentris animalia, id enim uult cum dicit. Terra eorū plena auro &c. Tertio affectant quoque imperia & dominium. Terra eorum plena equis &c. Ultimo, iactant sanctitatem, suam religionem omnibus præferunt, gloriantur de Deo, sicut nunc cum se Ecclesiam uocant &c. Debat autem tales terere horrenda comminatio, quæ est addita. Tu non remittes, &c. quod, scilicet, peccent in spiritum sanctum.

Ingredere in petram.

Est apostrophe ad totum orbem terrarum. Omnes homines, inquit, ingrediantur in petram (Vertriecht euch) ista mundi potentia nihil est. Christi regnum tale erit, ut etiam summi magistratus, summa mundi sapientia & potentia, a facie eius timere debeant, adeo reuerendus est Christus. Sunt autem omnia hæc fidei uerba, diuersum enim apparet. Nihil hoc Christo est neque infirmius neque ignominiosius. Contra impij principes regnant & florent. Hæc igitur gloria in fide tantum est posita.

Exaltabitur

Exaltabitur autem Dominus solus.

Scilicet per prædicationem & uerbis
Euangelij.

Quia dies Domini.

Hæc est dies noui Testamenti, Nam in Ec-
clesia infirma Christi passio nobilior est omnium
pontificum coronis.

Super cedris Libani.

Hæc sunt politica.

Idola immutabuntur.

Hæc sunt spiritualia. Neq; in politia neq;
in religione quicquam erit, quod cum hac futuri
Christi gloria comparari queat.

Et introibunt in speluncas.

Iam idem de religione dicit quod de poli-
tia ante. Vos sancti & religiosi, confitemini uos
quoq; omnia uestra nihil esse. Terram, inquit,
terrebit, id est, quidquid est religionum, quas ra-
tio inuenit, illæ quoq; faceffant.

Quiescite ergo.

Est epiphonema. Vos igitur timete Chri-
stum, quoniam sic est uenturus, ut solus regnet.
Plures autem eum non ferent, id quod uos non de-
betis facere, Quiescite, habet spiritum in naribus,
id est, est potens in ira. Sic Lucas de Paulo in-
quit, ἀναπνεύων τὴν ὀργάν, spirans iram. To-
tus igitur ille locus (Ingredere in petram) usq;
in finem

IN ESAIAM

in finem capitis, est quaedam amplificatio rhetorica. Hac tenus erant multi dii & domini, nobis autem iam est futurus unus Dominus & Deus, una religio, una fides, unus baptismus. Christus enim per Euangelium regnat super omnia, Reliqua omnia sunt nihil, siue ea sint in politia, siue in religione.

IN CAPVT TERTIVM.

Superiore capite descripsit potentiam regni Christi, iam minatur uastitatem Iudæis, qui Christum non erant recepturi. Est igitur hic textus historicus ad Iudæos, propheticus autem ad nostra quoque tempora contra impios uerbi & ministrorum uerbi persecutores. Erat autem ualde stulta prædicatio apud Iudæos, quoties Prophetæ minabantur uastitatem. Sic enim iactabant, Habemus promissiones, fore, ut hoc regnum & hoc sacerdotium, quod diuinitus institutum & ordinatum est, maneat, Deus non mentitur, & sicut illi apud Hieremiam dicunt, Non peribit lex à sacerdote. Et nostri hodie similia iactant de ecclesia sua, Fluctuare potest Petri nauicula, non autem submergi. Videmus autem, quàm non se felleuerint Iudæos ille mina. Porro per gradus quosdam futuram

futuram uastitatem describit, & certo prædicit
famem & seditionem futuram, quæ ambo miserri-
me Hierosolymam, tum cum à Romanis obsidere-
tur, afflixerunt, Sicut autor est Iosephus.

Et corruet.

Rectius sic uertitur. Exactores erunt in
populo, uir in uirum, &c. q. d. plus habebit iu-
ris qui plus poterit.

Tumultuabitur puer.

Significat seditionem. Cum enim à Roma-
nis obsideretur Hierusalem, tres duces inimicissi-
mi inter se in urbe erant, & grauius premebatur
seditionibus ciuium, quàm obsidione hostium.

Apprehendet enim uir fratrem.

Sic fit in seditione, sublatis optimis uiris,
unusquisq; desiderabat aliquem ducem. Porro
Esaias indicat tantam necessitatem, ut etiamsi in-
ueniatur qui præesse norit, tamen metu seditionis
ad magistratum pertrahi non possit.

Vestimentum habes.

Non secundum prudentiam, iustitiam, di-
gnitatem electio fit, sed tantum secundum poten-
tiam & uires, omni honestate contempta. Est
pulchra imago seditionis.

Ruit enim Hierusalem.

Id est, non est tantum in me præsidij, ut tan-
tis malis mederi possim.

Quia

IN ESAIAM

Quia lingua eorum &c.

Hoc est peccatum negati & repudiati
Christi.

Agnitio uultus eorum respondebit
eis.

Agnitio uultus accipitur hic passiuè, id est,
agnita facies eorum, id est, fatentur, non possunt
excusare peccatum. Indicat autem peccare eos
malicia, sicut uidemus in Euangelio, quamuis
uerbo & miraculis uicti sint Pharisei, tamen non
cedunt. Quia autem pars principum & Episco-
porum nostrorum quoq; ita manifeste peccat, pos-
sumus & contra eos prophetare, futurum ut pere-
ant.

Dicite iusto, quoniam bene.

Consolatur iam pios, sicut Psal. 2. Cum ex-
ardebit ira eius. Beati autem qui sperant in eo.
Sic Abraham, sic Loth, sic alij sancti seruati sunt,
sic Apostoli & reliquie Iudeorum cum obside-
retur Hierusalem. Nouit enim Dominus eripere
iustum.

Popule meus qui te beatum.

Hoc addit contra illos, qui aduersus has
minas Prophete populum solabantur, & dice-
bant. Nihil istorum fiet, Estis populus Dei. Sicut
in Michea, Non stillabunt mala &c. Dicit igitur
certo fient, Dominus stat, iudicabit, sicut in Psal.

Arcum

Arcum suum parauit, & tetendit illum &c.

Vos enim depasti estis uineam.

Vos non cessatis perdere & seducere. Non igitur longius à uobis aberit pœna.

Pro eo quòd eleuatæ sunt.

Comminatur iam quoq; mulierculis, sicut antea uiris. Reprehendit autem in eis securitatem ac impœnitentiam, quòd dicebant, Sumus filiæ Abraham, nihil istorum quæ tu minaris patiemur.

Viri tui gladio peribunt.

Quorum scilicet præsidio tutas uos fore speratis.

Et incerebunt portæ.

Sunt poetica, quasi dicat, Erit ubiq; pluri-
ma mortis imago, Sicut ille ait.

Et apprehendent septem.

Id est, Tanta erit penuria uirorum, qui cla-
de belli absorpti sunt, ut se mulierculæ ultro ui-
ris offerant. Durat autem hæc uindicta adhuc ho-
die apud Iudeos. Discamus igitur ex hoc loco,
ne in donis Dei, siue illa spiritualia siue corpo-
ralia sint, superbiamus, uerum utamur illis cum
gratiarum actione ad laudem illius, qui ea nobis
indignis concessit.

IN CAPVT QVARTVM.

Prædixit

IN ESAIAM

Pœdixit miserabilem calamitatem regni Iudaici, iam rursus consolatur reliquias, & dicit, Optimam partem populi reliquam fore, quæ promissiones magnificas de regno Christi consequatur, sicut in Hieremia quoq; ait. Reliqui mihi unum racemum, & Moses in Cantico. Placabilis est Dominus super seruos suos. Porro hoc ordine utitur.

Principio proponit regnum Christi magnificentum fore & gloriosum.

Deinde exponit, quæ nam sit illa gloria, quòd scilicet Christus insignia dona sit collaturus in Ecclesiam. Primo eam sanctificabit. Secundo remittet peccata, & mortificabit carnem & ueterem hominem. Tertio aderit in periculis, defendet ab iniuria, consolabitur in aduersis.

In die illa erit &c.

Germen Domini, & fructus terræ, Christus est. Is, inquit, erit in maiestate & gloria, extolletur super omnes aduersarios suos, uiuet, & abunde nobis dabit omnia. Fiunt autem hæc omnia per uerbum. Christum autem ideo Domini germen uocat, quòd in mundo sit infirmus, crucifigatur, contemnatur, In oculis autem Domini sit gloriosus.

Et erit omnis qui relictus.

Non solum

Non solum Christus in sua persona talis erit, sed distribuet istas opes in reliquias populi, qui uocabuntur sancti, quod habitabit in eis Deus, eruntq; mancipati diuinis usibus.

Per spiritum iudicij.

Spiritus iudicij est, quo Christus iudicium exercet, ut damnet, purget & mortificet ueterem hominem. Pertinet autem spiritus iudicij ad sordeas, sicut Iohannes quoq; uocat spiritum arguentem. Spiritus ardoris dicitur, quod non defatigatur, sed uehementer instet, ut de die in diem creascamus, & confirmemur. Pertinet autem spiritus ardoris ad sanguinem, hoc est, reatum sanguinis, quod immundum est cor nostrum, & quod omnes sumus homicide coram Deo.

Et creabit Dominus nubem per di-

lam crucem quoq; attingit. Dominus, inquit, Sion, id est, Ecclesiam suam, quæ propter illud germen in periculo est, tuebitur ac defendet. Christus erit uera nubes, id est, refrigerabit & cõsolabitur suos. Et erit ignis qui lucebit in tentationibus. In eo erit robur et uirtus credentiũ &c.

Facit autem Propheta duplicem tentationem. Alteram aestus, alteram pluuiæ. Aestus est, cum conscientia in persecutione sentit iram Dei, & crucem accipit ceu signum certum iræ diuinæ. Si igitur accedat ad externum malum, quo uexa-

b mur,

IN ESAIAM

mur, interna conscientiae tentatio, & Sathan au-
geat desperationem, ut tam foris quam intus affli-
gatur homo, tum de mum aestus sentitur. Verum
hic monendi sunt animi, de uoluntate Dei, quod
scilicet non ideo affligat nos Deus, ut desperem-
us, & perdamur, sed esse paternam afflictionem
ne superbiamus, & ut experiamur in nobis ipsis,
et Sathan etiam uideat, quod uerbum Dei sit inui-
ctum, & nos in quantumuis magnis malis soletur,
liberet & seruet. Diligenter autem notabis, quod
nulla nostra studia, meritum aut opera in tenta-
tionibus nobis possint prodesse, sed quod omnes
nostrae uires in solo sint Christo, qui ceu nubes
per uerbum nos defendit.

Pluuia sunt externi impulsus. Nemo tamen
haec intelligit, nisi experientia doctus &c.

IN CAPVT QVINTVM:

Repetit iam comminationem
de futura uastitate, sed sub alia figu-
ra. Quasi dicat, Age, nihil mouentur
his minis, ego igitur & cantilenam
ea de re componam, an uel sic ad poenitentiam
possint reuocari. Vineam est populus Iudaicus,
quem sepsit lege sua Deus. Preciosae uites sunt
sancti iudices & reges, Iosua, Dauid &c. Tur-
ris est

ris est cultus Dei & uerbum, quæ Deus de cælo dedit. Torcular est mortificatio ueteris hominis, de qua Roma. 12. Labrusca sunt externa illa crimina, quod fuerint raptores, adulteri, homicidæ, qui occiderunt sanctos Prophetas, & Christum. Ordine autem enumerat hæc omnia.

Principio prædicat sua beneficia, quæ in Synagogam contulit. Post dicit, quàm non responderit Synagoga tantis beneficijs. Tertio minatur uastitatem. Quarto textit catalogum peccatorum, Addidit autem singulis peccatis suas pœnas. Quinto redit ad comminationem. Addit autem ad maiorem terrorẽ descriptionem eius populi, per quem Synagoga erat uastanda. Sunt igitur omnia longe atrociora, quàm ut de captiuitate Babilonica possint intelligi.

Canticum patruelis mei uineæ suæ.

Vocat Christum patruelem. Fuit enim & Esaias de tribu Iuda.

Nunc ergo habitatores Ierusalem.

Est quasi epiphonema. Quid potuit à me fieri amplius?

Auferam sepem eius.

Repetit pœnam de nouissima uastatione Synagoge, fore ut auferatur sacerdotium, ut nulli usquam sint, qui doceant uerbum. Nam ministri uerbi sunt qui uineam putant & fodiunt.

IN ESAIAM

Spinæ .

Sunt optima in speciem opera , qualia fuerunt Phariseorum , & apud nos Monachorum , quibus stolidum uulgus capitur .

Nubes .

Sunt Apostoli & prædicatio Euangelij . Grauisissima autem calamitas est omnium calamitatum , tollere uerbum Dei , in quo solo remissio peccatorum , fauor , & gracia Dei , & uita æterna offeruntur . Hæc igitur omnia simul cum uerbo externo auferuntur , & relinquitur reatus & culpa irremissibilis , Ira & iudicium Dei , & tandem æterna mors . Quare orandum nobis est , ne auferatur à nobis propter ingratitude & peccata nostra regnum Dei , & detur genti facienti fructus eius .

Expectaui ut faceret iudicium .

Hæc est prima labrusca , auaritia magistratus . Erat eis iudicandum iuste , sed nihil faciunt quam ut opprimant & onerent exactionibus & iniurijs subditos , neq; etiam pauperum misericordiam (Id enim uocat iusticiam)

Decem enim iugera uinearum .

Erit summa caritas ammonæ , quando uos expectatis magnum uini prouentum , fiet ut decem iugera uix unam lagunculam uini ferant . Porro notabis Deum auariciam populi caritate ammonæ punire

punire, Sicut hodie etiam experimur.

Væ qui confurgitis.

Secunda labrusca, ebrietas. Observabis autem ferè eadem uicia hic recenseri, quæ Christus Matth. 23.

Non respiciunt opus Domini.

Id est, hoc quod Deus exigit & requirit ab eis.

Interierunt fame.

Est hæc fames à Iosepho descripta.

Et exaltabitur Dominus.

Hæc faciet Dominus ut & impios perdat, & pios seruet.

Et pascentur agni.

Consolatur pios. Apostoli & reliquæ credentium illi habebunt uerbum Dei, quo abunde pascentur.

Væ qui trahitis iniquitatem.

Tertia labrusca. Loquitur enim contra securos & pertinaces, qui populum contra has Prophetæ minas consolabantur, carnali iusticia subnixi. Porro Hebraismus est, quod dicit, trahere eos in iniquitatem, tanquam in plauastro, hoc est, pergere in iniquitate, non uelle emendari &c.

Væ qui dicitis malum bonum,

Quarta, Contra blasphemos, qui uerbum Prophetæ damnabant, & sua iactabant studia ac

IN ESAIAM

doctrinas. Pertinet autem maxima ex parte ad
magistros & doctores.

Væ qui sapientes estis in oculis uestris.

Tam ad doctores quàm ad discipulos re-
ferri potest.

Sicut deuorat stipulam lingua eius.

Describit nimiam celeritatem uastationis.
Erunt omnia uestra tam infirma, quàm est stipula
aduersus flammam, non poteritis resistere pœna.

Abiecerunt enim legem.

Reliquorum peccatorum tollerabiles sunt
pœna. Solam blasphemiam punit Deus grauissima
uastatione, & radicitus euerit.

Et extendit manum suam.

Sic adhuc hodie misere dispersi sunt Iudæi.

Eleuabit signum.

Iam populum quoq; describit, qui uastabit
Iudæos. Sunt autem intelligenda omnia de Roma-
nis.

Neq; soluitur cingulum renum eius.

Id est, sunt in continuo armorum usu, nun-
quam deponunt gladium.

Et sonabit super eum in die illa.

Significat eiulatum Iudæorum, quod deplora-
rabunt suam calamitatem.

Aspiciemus in terram.

Id est, Erit ubiq; tristissima mortis imago,
vbique

Vbiq; desperatio ac luctus, Ita ut etiam hoc iudicandum cœli lumen ingratum eis sit futurum.

IN CAPVT SEXTVM.

St uisio de futuræ Synagogæ excidio. Mire enim copiosus Propheta est, quare subinde eandem rem alijs atq; alijs uerbis exposuit. Quasi dicat, Prædixi futuram calamitatem uaticinio, item cantilena quadam. Iam uisionem eadem de re addam, si qui forte corrigantur, & resipiscant. Porro prior pars uisionis tota contra iusticiam Pharisæicam & presumptionem Iudæorum est comparata. Quia enim confidebant in templum & in cultum Dei quem habebant, Ideo terret eos Propheta & dicit. Vestrum templum nihil est, Vidi ego Dominum sedentem supra templum, Neq; est conclusus in templum, sicut uos putatis. Vix enim templum uestrum, de quo tantum præsumitis, simbriam uestis eius capit. Hoc est, Summa uestra iusticia uix extrema superficies ueræ iusticiæ est. Neq; est etiam quod uos cultores Dei iactetis, Habet enim alios, quàm uos estis, qui sunt Seraphim, & ardent amore Dei. Habent sex alas, ita ut alarum numero uincant etiam illos Cherubim Mosi, qui duas

IN ESAIAM

tantum habent. Est autem tanta illorum erga Deum reuerentia, ut uelent faciem, neq; intueri eum ob reuerentiam audeant. Non sunt inflati fiducia aliqua iusticie & presumptione, sicut uos. Tegunt pedes quoq; non iactant ulla siue opera siue merita sua (Ambulare enim conuersationem significat & opera) Duabus alis uolant, & seruiunt Deo, non operibus, sed sola uoce. Nihil igitur est uestra sanctitas, quam uobis arrogatis. Solus Deus est sanctus, & uerissimus Dei cultus est pura & simplex confessio. Cetera quæ habemus, sunt dona nobis donata, quæ tegenda sunt &c. ne de eis presumamus. Sic Iudæos oblique perstringit.

Plena est omnis terra gloria eius.

Non solum uestrum templum, sicut uos presumitis.

Quia uir pollutis labijs ego sum.

Tentatur hic Propheta de doctrina, quod non recte tractarit uerbum, & sentit se cum pseudopropheta damnandum, sicut fit in talibus paucis uerboribus & tentationibus.

Et uolauit ad me.

Confessionem sequitur remissio peccatorum. De qua ut certus esset Propheta, & signum & uerbum accipit.

Et audiui uocem Domini dicentis.

Hic est

Hic est effectus, uis & summa huius uisionis, quod pars populi induratur & abiicitur, pars suscipitur & illuminatur. Quasi dicat, Doceo aliam iusticiam, quam uos habetis, Id uero non uultis ferre. Sic in Euangelio uidemus omnia Christi, tum dicta, tum facta fuisse mirabilia, quia tamen contra Iudæorum iusticiam docebat, non suscipiebant eum, sed blasphemabant.

Donec desolentur ciuitates.

Est propheta de uastatione regni Iudaici per Romanos. Non prius, inquit, desistent, quam auertantur & pereant.

Multiplicabitur quæ derelicta.

Reliquiæ saluabuntur, & credentes Hierosolymam spiritualem habitabunt. Est promissio piorum.

Et adhuc in ea decimatio.

Id est, reliquiæ saluabuntur.

Et erit in ostensionem Terebinthus.

Idem dicit, Maxima pars populi peribit, & reliquiæ erunt in nouum populum & nouam Ecclesiam. Significat autem uim & efficaciam Euangelij, quod ex modica massa, ex sterili grano, ingens multitudo sit prouentura.

INCAPVT SEPTIMUM.

IN ESAIAM

Hic nouam ingreditur Prophe-
tiam Esaias, qua impium regem A-
chas consolatur in maximo pericu-
lo, cum duo potentissimi reges Sy-
riae & Israel contra eum arma fer-
rent. Historia est. 4. Reg. 16.

Requieuit Syria super Ephraim.

Id est, Rex Syriae fiduciam suam ponit in
regem Israel. Nam regnum Israel Ephraim dice-
batur.

Et commotum est cor eius.

Vides insigne exemplum, quam non consi-
stere iusticiarij & hypocrite in tentationibus
& calamitatibus possint. Achas enim maximus
iusticiarius fuit, sicut ostendunt historiae.

Et qui derelictus est a sub.

Hoc nomen Scar Iasub, si pro proprio no-
mine accipiatur, est fatale nomen, sicut ferè omnes
magni uiri fatalia nomina habuere. Salomon à pa-
ce, Dauid à dilectione dictus est. Significat igitur,
quod iste filius gerat nomen totius populi, qui
relictus est non solum à praelio, sed ab impietate.
Semper enim sunt piorum reliquiae, propter quas
etiam impij seruantur. Sin pro appellatiuo acci-
pias, sententia hæc erit. Libenter plures tibi ad-
derem comites, sed omnes sunt increduli, tu cum
filio tuo solus superstes & relictus es, eum adiun-
ge tibi &c.

Nolè

Noli timere.

Hic uides, quàm longe inter se diuersa sentiant in tentatione, cor promissionibus Dei credens, & cor fidens operibus.

Ne formides à duabus caudis tytio:

Est insignis extenuatio. Apparebant enim hostes Iudæ non tytiones, sed ardentis fornaces & ingentia incendia esse, & tamen dicit fides. Sunt tytiones combusti, qui non ardent amplius, sed tantum fumant, ac mox in cinerem rediguntur.

Sed caput Syriæ Damascus.

Id est, Rex in non erit, nisi rex Syriæ in Damasco. Quod sibi promittit uictoriam, nihil est.

Si non credideritis non permanebitis.

Insignis sententia, quæ generaliter est accommodanda ad omnes tentationes, quod scilicet omnia studia in tentatione nos fallent. Sola autem fides facit ut permaneamus, & fidele sit quidquid egerimus. Sic enim in Hebræo legitur.

Et adhuc sexaginta & quinque anni.

Magna promissio, non tu, sed hostes tui peribunt.

Pete tibi signum à Domino.

Infidelis Ahas amplissimas promissiones negligit & contemnit. Deus igitur, ut fidem eius promoueret, nunc etiam signum addit. Verum ne sic quidem

IN ESAIAM

quidem quidquam promouet . Notabis autem hunc locum de usu signorum , quod non tantum sint externa notæ , sed confirmet fidem , & certam faciant conscientiam , de uoluntate Dei bonæ & propicia.

Non tentabo Dominum.

Est insignis locus de iusticiarijs . Impius Ahas simulat sanctimoniam , quod metu Dei non lit postulare signum . Sic hypocritæ , ubi non est opus , sunt religiosissimi , rursus ubi debebant esse humiles , sunt superbissimi . At ubi Deus audere iubet , est audendum . Sic hodie sacramentarij , ob reuerentiam Dei , negant esse corpus & sanguinem Christi in pane & uino . At non est irreuerentia illud credere , imo pro illo etiam mori , quod Deus loquitur .

Dabit Dominus ipse uobis signum .

Indignatur Propheta propter incredulitatem Achæ & aliorum . q. d. Possitis iam confirmare fidem uestram signo , quod uobis promisit Deus , ut certi de uestra salute essetis . Verum quia id non uultis , ecce dabit uobis dominus Deus signum , in quo offendamini , Christus nascetur ex uirgine , ille erit alijs salutare signum , Domui autem Dauid erit in scandalum & ruinam .

Butyrum & mel.

Id est , Educabitur sicut alij pueri . Est enim nihil

nihil nisi descriptio, quod Christus sit uerus homo, Eam addidit ad obscurandam prophetiam.

Adducet Dominus super te dies.

Prædicat uastationem Babilonicam. Attribuit autem eam Assyrijs, quod tum Chaldaeorum monarchia (quæ ex Assyrijs orta est) nondum fuerit. Describit autem generalem uastationem.

Sibilabit Dominus muscæ.

Prædicat in genere plagas. Hoc autem malum, quod hic prædicat, successiue ab Aegyptijs est illatum. Cohærent autem hæc sic cum superioribus. Deus, inquit, illud signum certo uobis dabit, Verum priusquam uobis det, misere uexabimini, iam ab hoc, iam ab illo hoste, propter incredulitatem uestram.

In die illa radet Dominus.

Id est, principes auferentur, regnum uastabitur, populus exhaurietur. Capilli enim capitis significant principes. Pili in pedibus sunt uulgius. Barba est sacerdotium. Vocat autem regem Assyrie conductam nouaculam, quod Deus aliquandiu eo sit abusurus, ad puniendum populum suum.

Nutriet homo uaccam.

Hic totus locus nihil est, nisi descriptio solitudinis futuræ. Rari, inquit, erunt cultores agrorum.

IN ESAIAM

Sume tibi librum grandem.

Alterum signum, cuius duæ sunt partes. Tabula & filius, qui gerebat personam regis Assyriorum. Est autem eadem sententia signi cum superiore prophetia. Ita uos priusquam Christus ueniat, propter incredulitatem uestram poenas dabit. Israel peribit, & male quoque affligetur Iuda.

Antequam sciat puer.

Exponit signum, & quid comminetur clare ostendit:

Pro eo quod abierit populus ille &c.

Hæc ad Iudam pertinent. Videntur autem pugnare cum superioribus. Hic enim Assyrios socios Iuda dicit, quos supra hostes esse dixerat. Sed facile est respondere. Hic enim populus uacuus fide, in calamitate omnia externa præsidia quasiuit. Cum igitur spes aliqua ab hostibus appareret, etiam cum hostibus se coniungebat, neglecto Deo & abiecta in Deum fiducia. Hic igitur minatur, neque ulla auxilia quidquam profutura, sed perituros eos esse unam cum auxilijs suis. Siloha uocat exilem populum in Hierusalem, qui oratione non armis pugnat. Addit autem epitheton, & uocat silentes aquas, ad significandam antithesin, quod mundus in carnalibus præsidijs cum tumultu & pompa incedit. Contra populus Dei contemptus, & infirmus

et infirmus in speciem est, sed gloriosus et potens spiritu.

Usq; ad collum.

Hierusalem enim, quæ caput fuit, à Sennacherib non est occupata, Sicut post docebit, et 4. Reg. 19. legimus.

Aquas fluminis.

Sic uocat Euphratem, ultra quem sita est Assyria.

IN CAPVT OCTAVVM.

Congregamini populi.

Hic commodissime octauum caput ordiemur. Pertinet autem et hoc ad superiora. In fine enim septimi capitis dixerat de inundatione usq; ad collum. Erat autem consilium regis Assyria non ad collum usq; intrare, sed totum regnum Iuda perdere. Propheta igitur pios hic consolatur, et irridet arrogantiam et fastum Assyriorum. Congregamini, inquit, populi, et uincemini. Sic increpat hostes, et minatur eis malum, ne desperent pii. Totum enim caput ad consolandos et docendos pios institutum est. Debemus autem nos quoque hoc tempore, cum uarijs bellorum rumoribus terremur, et innumeris hostium Euangelij insidijs

petimur,

IN ESAIAM

petimur, huiusmodi locupletibus promissionibus
consolari, quod consilia impiorum dissipabuntur,
& non fiet uerbum quod loquuntur &c.

Sicut in manu forti erudiuit.

Iam monet pios aduersus scandalum infirmitatis. Quanquam nullæ uestræ sint uires, neque possitis tam potenti hosti resistere, tamen caute, ne in humana auxilia & fœdera fiduciam uestram collocetis, sicut impij solent. Fiducia uestra Deus sit, alias peribitis.

Timorem eius ne timeatis.

Eius, id est, Achæ & consiliariorum eius, qui populum, exaggerando pericula, & querendo externa præsidia, paues faciebant. Ne metuatis hostium uires, sicut illi, In me confidite, me metuite, & seruabimini.

In lapidem offensionis.

Qui autem non crediderint, & confugient ad humana auxilia, illi corruent & peribunt. Sic est generalis sententia. Quàmprimum à fide discessum fuerit, tum in omnibus operibus & uerbis Dei offendimur, & perimus.

Liga testimonium.

Generaliter omnia hæc accipio, quod ad omnia tempora ualeant, & ad omnes impios. Quare recte in Hebræis citatur, Impij Iudæi quia nolunt credere, ergo legem & uerbum Dei quoque non intelligunt.

non intelligent. Sine fide enim lex intelligi non potest. Dicit igitur, Liga testimonium, id est, remoue ab eis uerbum tuum, & serua id mihi & meis filijs, id est, credentibus. Sic Christus in Euangelio, Vobis autem datum est nosse mysteria, illis autem non, Mat. 13. & in Corinthijs. 2. Cor. 3. Idem uelamen in lectione ueteris testamenti manet &c.

Expectabo Dominum.

Hic impingunt increduli. Vult expectari auxilium & opem, non palpari aut uideri. Contra impij non credere, sed sentire uolunt. Recte citauit is in epistola ad Hebraeos. Ero fidens in eo, id est, non incedam secundum iusticiam Moisaicam.

Pueri mei in signum & portentum.

Doctrina hæc fidei, quam trado, non est inefficax. Habeo enim discipulos, illi coram Deo sunt infantes, id est, innocentes & iucundissimum genus hominum, sed coram mundo sunt monstra, portenta & abhominatio, à quibus totus mundus abhorret. Sic Christus dicit, Sum uermis & non homo. Et Paulus dicit, se & omnes Christianos in hoc mundo καθάρματα καὶ περιψύματα esse.

Quærite à Pythonibus.

Doctrina fidei iam admonitionem subiicit, qualis illa Christi & Apostolorum est. Caute à pseudo-

IN ESAIAM

pseudoprophetis. Refert enim hic ^{multos} pseudoprophetarum uoces. Vocat autem Pythones eos, qui sunt in officio docendi, sicut Amas, Cayphas &c.

Pro uiuis ac mortuis.

Verte sic. Nunquid à mortuis potius quam à uiuis. Vocat autem mortuos eos, qui docere non possunt. Quasi dicat. Vos filij mei sollicitabimini à falsis fratribus, ut in ipsorum incredulitatem abeatis, sed caucte uobis & respondete eis. Viuis potius esse credendum, quam mortuis, Vos estis mortui doctores, dicite. Nos igitur uocem & uerbum Dei audire uolumus, non uos.

Ad legem & ad testimonium.

Id est, Nisi uerbum Dei secuti fueritis, peribitis, & auferetur à uobis lux, id est, uerbum Euangelij, quo illuminantur, pacificantur, serenantur corda. Sic nos ad uerbum reuocat, ne singulares aliquas reuelationes expectemus. Sic Christus, Scrutamini scripturas. Sic Paulus, Scriptura utilis ad docendum. Sic Petrus, Habemus sermonem propheticum, cui attendamus. Verbum est, quod mutat & afficit corda. Reuelationes autem instant & arrogantes faciunt. Quamquam autem hæc generalis sit comminatio, tamen potissimum de Iudæis tempore Christi intelligitur, qui & lucem uerbi & pacem cordis amiserunt, &

runt, & excæcati indignantur Christo nostro, regi suo, sunt famelici, id est, indurati auida expectatione Mesſiæ torquentur, de die in diem ardentiores, cupidiores & induratiores fiunt. Si sursum uident, clamauerunt, inquit, & ego non audiui. In terra quoq; nihil nisi tribulationes cernunt. Sunt horrendæ comminationes aduersus eos, qui uerbum fidei relinquunt.

Non erit eis matutina lux.

Auroram uocat doctrinam Euangelij, quæ illuminat, serenat & consolatur mentes. Sic Petrus, uocat luciferum orientem in cordibus. Sequentes figuræ notæ sunt, quòd caliginem & tenebras uocat metaphorice, angustias & calamitates.

Primo tempore alienata est.

Amplificat calamitatem hanc collatione superiorum malorum. Quasi dicat, Longe grauius affligentur increduli Iudæi, quàm hæctenus afflicti sunt. Primum cum terra Zebulon & Nephtaleus est facta per Tigileth Pylleser Assyrium, qui bonam partem Israelis abduxit. Deinde cum decem tribus per Salmanesser abductæ sunt, cum bona parte Iudæ. 4. Reg. 17. Mattheus hunc locum citauit capite. 4. ex septuaginta interpretibus. Nihil autem mutauit, quàm quod generalem sententiam ex speciali fecit, & trahit hanc lucem, de

IN ESAIAM

qua hic dicit, ad presentiam Christi in Caperna-
um. Vbicunq; enim Christus est, ibi lux est.

IN CAPVT NONVM.

Hic interserit Propheciam de futuro regno Christi, de infidelitate Iudæorum, & Ecclesia ex gentibus congreganda.
Populus qui ambulabat in tenebris.

Vno uerbo omnem iusticiam, sapientiam et potentiam mundi tollit & confundit. Si enim Iudæorum terram tenebras uocat, multo magis tenebræ sunt gentes. Porro hoc fuit meritum tam Iudæorum quam gentium, propter quod lumen hoc Euangelij & gratiæ regnum uiderunt, quod ambularunt in tenebris. Sic hodie nostra merita, quibus hanc Euangelij lucem meruimus, sunt infinite abominationes Papatus in quibus uiximus. Adeo nulla sunt præcedentia merita, sed omnia ex gratia diuina offeruntur.

Multiplicasti gentem non.

Recipiunt gentes Euangelium, atq; sic augetur Ecclesia accessione gentium. Sed eam felicitatem gentibus Iudæi inuident. Sicut dicit, In gente stulta irritabo eos. Item, In populo non populo

pulo prouocabo eos. Atq; hoc est quod hic dicit,
Non magnificasti laticiam.

Iugum humeri eius & sceptrum.

Quemadmodum Gedeon (Iud. 7.) cū trecentis militibus magnas Madianitarum copias fudit, Sic gentes sunt per Christum redemptæ, Ideo gaudent & letantur. Nos enim patimur tyrannidem legis, peccati, & mortis. Ministerium autem legis est sceptrum exactoris. Virga humeri est peccatum. Iugum oneris mors est. Ab his tribus sumus liberati omnes qui credimus in Christum, non quod sublata aut mutata uel lex, uel peccatum, uel mors sint, sed quod nos sumus mutati, & alij facti. Quibus enim Christus spiritum suum donauit, illi ex animo legem faciunt, & credunt remissionem peccatorum. Necessario igitur lex, peccatum & mors cedunt & succumbunt. Fit autem hoc eo modo, quo Gedeon uicit Madianitas. Inflatur tuba, ea est Euangelij uox. Et lagenæ colliduntur, ea est passio Christi. Verbum igitur & spiritus in uerbo, deinde Christi passio insignem illam uictoriam nobis pariunt sine ullo nostro studio. Quia enim lex, peccatum & mors, Christum, in quem nos credimus, hostiliter tanquam reum inuaserunt. Christus ea in suo corpore deuicit, eamq; uictoriam nobis, quibus ea opus erat, donauit. Peccatum igitur, mors & lex sunt collisa in

IN ESAIAM

Christi corpore, quia innocentem inuasertunt, nos
possunt credentibus amplius nocere.

Omnis uiolenta predatio.

Erit pax & charitas inter Christianos.

Paruulus enim .

Nobis qui sumus in tenebris, qui sub peccato
& tyrannis corporalibus & spiritualibus sumus,
natus est paruulus, non rex qui tractet arma, sed
pacificus, qui nos in suum regnum pacis adserat.

Principatus eius super humeros.

Nos qui sumus principatus eius, gestamur in
humeris eius. Est noster seruus, ut nos simus liberi
& reges. Est angularis lapis, qui omnes reliquos
lapides portat & sustinet. Vult autem ut nos re-
liqui lapides alter, suo exemplo, alterum portemus.
Sicut Paulus ait. Alter alterum portate &c.

Mirabilis . Iam addit Christi nomina, quae
eius regnum describunt. Mirabilis dicitur, Re-
gnum enim eius supra omnem experientiam est,
quod non sentitur, sed creditur.

Confiliarius . Per uerbum suum nobis
in omnibus periculis consulit.

Virtus . Qui uerbo suo sustentat exhaustos
tentationibus. Consulit suis tali uerbo, quod uim
habet, & est efficax.

Gygas . Qui nos defendit, & est potens
contra aduersarios.

Aeternus

Aeternus pater. Qui semper generat, semper regnum & ecclesiam suam auget, semper manet pater, non est neq; fiet aliquando iudex. Est in eo paternus affectus sine fine.

Princeps pacis. Qui consolatur corda, remittit peccata &c.

Super folium Dauid.

Hoc necessario addidit ad significandam resurrectionem mortuorum et uitam aeternam. Christi enim regnum spirituale, est super solium Dauid, hoc est, in hac corporali uita, & tamen erit aeternum regnum. Necesse est igitur regem hunc Deum esse & hominem. Hominem, quia sedet super folium Dauid. Deum autem, quia in aeternum regnat. Necesse quoq; est credentium corpora, cum hac corporali uita functi sunt, resuscitari. Sic obscure significant Propheta resurrectionem mortuorum, & Apostoli urgent resurrectionem in scripturis significatam esse. Id quod in talibus locis omnibus de regno Christi cernitur. Quare obseruare eos studiosi sacrarum litterarum, & ad hunc modum diligentius excutere debent.

Verbum misit Dominus.

Hactenus prophetauit de regno Christi. Iam ad corporale regnum Israel transit. Propheta enim ista duo regna, praesens corporale, et futurum spirituale

IN ESAIAM

rituale sic solent connectere. Sicut nos in nostris concionibus & presentis temporis & futuri iudicij mentionem facimus. Notabis hic,

Israel

Iacob

Regnum Ephraim idem esse.

Ioseph

Samariae

Verbum misit Dominus, id est, obruit uos Deus uerbo suo. Vos autem illud per superbiam contemnitis. Ceciderunt lateres, dicitis, id est, exiguum hoc est damnum, quod per Syriae regem sumus passi, facile resarciatur, Sumus enim populus Dei. Non sic, inquit Propheta, nam grauiora & atrociora sequentur. Sic *μιμητικὸς* pseudoprophetarum uoces recitat, quibus populum inflabant.

Disperdet Dominus ab Israel caput

Propter pertinaciam uestram & spirituale & corporale regnum amittetis. Prophetas uocat caudam, Quasi dicat. Debebant esse caput & ducere populum, uerum cauda sunt & ipsi ducuntur.

Non laetabitur Dominus super ado.

Id est, irascetur, & dabit eos in manus regis Babilonis.

Quia omnis hypocrita.

Tam opera quam doctrina eorum sunt manifesta.

la.

Succensa

Succensa est quasi ignis impietas .

Est descriptio energiae erroris. Sunt efficaci
ees errores, inquit, & semper proficiunt in pe-
ius. Impietas est incendium, populus est silua, ab-
ripitur igitur erroribus ad poenam.

Vir fratri suo non parcat.

Seditio sequitur ubi non est uerbum, Sedi-
tionem autem sequuntur foedera, id significat cum
dicit. Declinabit ad dextram & esuriet, id est,
cum quacunq; parte se coniunxerit, frustrabitur,
erunt enim infida & infœlicia foedera.

Vnusquisq; carnem .

Id est, erunt bella & seditiones, tribus con-
tra tribum, membrum contra corpus insurget.
Ephraim contra Manasse, deinde coniuncta con-
tra Iudam pugnabunt.

IN CAPVT DECIMVM.

HActenus particulares poenas
recensuit, seditiones, bella, famem
uerbi &c. iam generaliter propo-
nit ultimam poenam, fore ut rex As-
syriorum omnes secum auferat. Sic
nos quoq; docemus, nostros neq; famem, neq; bella,
nec pestis mouent. Veniet igitur Turca uel alius
quispiam, qui omnia euertet.

IN ESAIAM

Væ qui condunt leges.

Primo loco peccatum ponit Doctorum. Puto autem significari maxime eos quos Euangelion uocat scribas, sicut apud nos sunt Iudices & iurisconsulti.

Quid facietis in die uisitationis.

Id est, Cum rex Assyriae uos uastabit. Sic subiungit peccato poenam.

Vbi relinquetis gloriam.

Gloriam uocat regnum, sacerdotium, sanctitatem, in summa omnia quibus fidebant.

Væ Assur. Descriptio regis Assur, qui uastaturus erat Israel et Iuda. Videtur autem hic sermo pronunciatus, cum migraret populus per regem Salmanasar, qui decem tribus sub primis serentis Ezechiae temporibus abegit.

In manu eius. Assyrij.

Ipsa autem non sic arbitratur.

Consolatur iam pios, in quos dum seuire quoque uirga cogitat, ipsa sibi exitio est & perit.

Nunquid non principes.

Iactat suas uires contra Iuda, & recitat sex insignes uictorias, quas sibi peperit, quibus in speciem erigitur, fore ut Hierusalem quoque occupet. Porro haec hostium iactantia uehementer afflictos animos conturbat, et est hoc loco ille affectus imprimis obseruandus. Voluit enim prosopopoeiam insolentis

insolentis & potentis uictoris facere, ut pios con-
solaretur. Quod quamuis aduersarij uiribus
polleant & certi sint de uictoria, tamen fore ut
frustrentur. Nam Salmonasser iam decem tribus
in Babiloniam transtulerat, & restabat sola Iu-
da, omnibus destituta præsidijs. De ea quoq; Sen-
naherib certam uictoridm sibi promittebat. Canit
igitur ἐπι νικτωρ ante uictoriam. Iuda autem quia
sentit, quàm sit impar hosti, clamat & ipsa se pe-
riisse. Hic uerbum obijcitur desperabundo popu-
lo, & promittit, uanas Assyrij minas esse, fore ut
seruentur pij, & uictoria penès Iudam maneat.
Sed graue fuit hoc credere, cum diuersum ex-
perirentur, & tamen pij crediderunt, & secutus
est faelix euentus. Sic in spiritualibus tentationi-
bus insuperabiles uires peccati & mortis esse ui-
dentur. Desperabundum tamen animum uerbum
erigit, & consolatur, Quod promittit uitam. Qui
in me credit, inquit Christus, non morietur &c
Hoc uerbum fide apprehensum quantumuis tre-
pidantem conscientiam seruat à desperatione, &
letam uictoriam omnium periculorum affert.

Calne est Gene. 10.

Carchamon puto fuisse retro Babilonem.

Hamath est Antiochia.

Quomodo inuenit manus.

Sic iactat contra Iudam sex insignes uictorias.

Non

IN ESAIAM

Non solum maiores suas vires, sed suos deos quoque potentiores dicit, ut sic fiduciam in Deum & praesidium spirituale eis auferat.

Cum impleuerit Dominus.

Loquitur de opere iudicij, quod suos filios castigauerit in iudicio, & non in furore. Intellico enim ea quae sequuntur de fuso Sennacherib.

In fortitudine manus mex.

Superbiam Sennacherib describit. Consolantur autem & haec, quod Deus superbis resistat. Humilibus autem det gratiam.

Quoniam si eleuetur uirga.

Hunc locum sic uerte. Nunquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea? Nunquid exaltabitur serra contra eum, qui agit in ea? sicut gloriatur leuans & agitans uirgam, & exaltans baculum, perinde ac si non sit lignum. Sententia igitur haec est. Assyrius est serra & securis mea, qua utor ad populum meum affligendum. Stulte igitur facit, quod iactat vires & fortunam suam, quasi suo consilio & non meo haec fiant. Minore enim negotio talem monarcham extollo, quam aliquis stipulam leuarit &c.

Erit lumen Israel.

Id est, Deus in templo suo, in Hierusalem: Sic enim perdidit Deus Sennacherib una nocte per angelum.

Deuorabitur

Deuorabitur spina.

Per contemptum sic uocat Sennacherib.
 Quasi dicat. Putas te ob multitudinem populi sal-
 tum quendam, imò Charmelum esse & incultissi-
 mum agrum, Sed falleris, es quasi spina, quam nul-
 lo negotio succendam &c.

In die illa non adiiciet.

Non solum Sennacherib percutietur, sed
 populus quoq; postquam sic castigatus fuerit,
 emendabitur & iustificabitur. Non adiiciet inniti
 eo, id est, non amplius foedera faciet, sicut Ahas
 fecit. Sed ponent fiduciam suam in Deum suum.

Consummatio abbreviata in.

Est generalis sententia, id est, Deus semper
 sic punit, ut tamen reliquias in suo populo relin-
 quat. Consummatio est, quod suam uirgam perfi-
 cit, & punit, quod utitur flagello. Inter consum-
 mandum autem abbreviat, id est, non consumit to-
 tum populum, sed tum cum simpliciter actum esse
 de nobis uidetur, fert opem, iuuat & erigit. Sic in
 ignominia, in morte, & ut summatim dicam, in
 omnibus periculis, quando consummatio uidetur
 adesse, tunc uenit abbreviatio. Sic in Hiob. Cum
 te consummatum putabis, eris tanquam lucifer.
 Paulus in Epistola ad Romanos hanc sententiam
 retinet, nisi quod ex generali particularem fecit.
 Multum autem sudat, ut ostendat abbreviationem
 factam,

IN ESAIAM

factam, & promissiones reliquijs Israel prestitis.

Quod addit, iusticia inundabit, nihil aliud est, quam quod reliquie saluae fient.

Paulus septuaginta secutus, uerbum consumans fecit. Sed is Hebraismus rectius uerteretur, res consumans.

Quidam referunt consummationem abbreviatam non ad poenam, sed ad populum, quod Deus populum decurtet, paucos quosdam eligat, quos abijciat, et ij pauci inundent iusticia, id est, quod Apostoli reliquie Israel uerbum Euangelij essent inuulgaturi. Haec bona quoq; sententia est, Sed ego malo priorem sequi.

Consummationem enim.

Est ceu prouerbiu. q. d. Illud semper facit Deus, ut cum poena remedium quoq; afferat. In necessitate semper iuuat, erigit, defendit &c.

Super te in uia Aegypti.

Sennaherib aliqua Iudae parte occupata, regi Aegyptiorum occurrit, eumq; fudit, post ad Hierusalem obsidendam redijt, misere autem in reditu Iudaeam uastauit. Dicit autem, Baculum, id est, uirgam, qua usus est in reditu ad mare rubrum.

Iuxta plagam Madiani.

Significat exercitum Sennaherib non humanis uiribus aut armis fundendum:

Iugum a facie olei.

Est

Est Hebraismus, id est, præ pinguedine.
Venit in Aioth.

Omnia hæc sunt nimitice accipienda. Re-
citatur enim uarios rumores de aduentu Sennache-
rib ad Hierusalem. Hæc istic substitit, hodie erit
in illo loco &c. Illis rumoribus in maiorem me-
tum Hierosolimitani coniecti sunt, ita ut sit.

Ecce dominator Dominus.

Hic confirmat suos contra illos rumores, de
aduentu Sennacherib. Sunt autem figuratæ locu-
tiones, quibus significat exercitum hostium per
angelum occidendum.

IN CAPVT. XI.

Pæcedenti capite descripsit ca-
sum regis Assyrii, & redemptionem
Iuda. Iam nouum orditur caput, &
corporali promissioni propheticam
de futuro regno Christi subijcit, quale sit re-
gnum, cuiusmodi rex, cuiusmodi ciues sint.

Egredietur uirga de radice.

Hic latentem Chronographiam Propheta
inseruit. Dicit enim Christum nasciturum ex ra-
dice Isai, id est, tum cum truncus ille seu radix illa
desperata erit, regno scilicet iam amisso. Sicut est
Gene. 47. Erat autem desperatus truncus, tum cum
Herodes rex esset, & Romani quoque sacerdotium

IN ESAIAM

tum uendebant. Sic utrunq; & regnum & sacerdotium, tum cum Christus natus est, amissum fuit, & reuera domus David & regnum, emortuus quidam truncus fuit. Porro hic solet operum Dei ordo esse, ut tempore desperationis sit tempus salutis, & tum credendus est proxime adesse Deus, cum longissime abesse uidetur. Sic hoc nostro tempore in summa Papæ tyrannide Euangelij lucem dedit.

Et requiescet super eum spiritus.

Iam uires, arma, & omnem illum apparatus regium, quo paratur regnum, describit.

Spiritus Domini.

Hæc sunt arma. Erit spirituale regnum, per solum Spiritum sanctum administrabit, operabitur omnia. Subijcit autem, quis sit spiritus & qualis. Est spiritus sapientiæ, qui docet cognitionem Dei & uniuersæ pietatis. Ea enim est sapientia nostra. Intelligentia autem est iudicium, quod ex illa sapientia oritur, ut animaduertamus, quæ cum pietate pugnent, & possimus iudicare de falsis doctrinis, de Sathanae insidijs &c.

Spiritus consilij.

Hoc iam ad crucem & ad tempus tribulationis pertinet, quod consulat, consoletur, erigat afflictos.

Spiritus potentia.

Qui dat

Qui dat uictoriam & effectum istis consilijs,
ut consolatio firmiter in animo hæreat.

Spiritus scientiæ.

Scientia pertinet ad communem usum uitæ
inter fratres, ut se unusquisq; illorum moribus ac-
commodet, cum quibus uiuit, & sic omnia uitet
scandala. Coniungit autem scientiam cum timore
(Interpres fecit spiritum pietatis, sed debet uerti ti-
moris) quia scientia per se inflat. Atq; hæc est
descriptio regni Christi, quo nam modo surculus
huius regni propagetur. Spiritus sapientiæ & in-
telligentiæ pertinet ad uerbum fidei retinendum,
Spiritus consilij & potentiæ ad crucem, Spiritus
scientiæ & timoris ad usum uitæ inter fratres.

Replebit eum spiritu timoris.

Christus non speciem aut opera in iudicando
sequetur, sed sicut in Psalmo est. Beneplacitum
est ei super timentes eum.

In iusticia iudicabit tenues.

Sicut in Euangelio. Sitientes iusticiam sa-
turabuntur. Sic describit regnum Christi, quod
habeat talem doctrinam, quæ alienam iusticiam
doceat, quæ iusticia confertur de cælo ijs qui iu-
sticiam non habent, tenuibus, pauperibus, qui ur-
gentur peccatis & mala conscientia, & habent
opus remissione peccatorum.

Et percutiet terram uirga.

IN ESAIAM

Non conseruatur hoc regnum armis, sed uirtute spiritus sancti. Baculus significat uerbum uocale, Euangelium, quod procedit de ore omnium qui pure docent. Id non est inefficax, sed est κατὰ νόμον, iustificat pios, impios perdit.

Et erit iusticia uinctura lumborum eius.

Nostri Christi arma sunt, non gladij, sed iusticia & fides. Quia enim in eius iusticia haeremus, facile conscientiam & peccata uincimus. Et fide quoq; pugnamus. Oratio enim fidei opus est, quo uincuntur omnes terrores & omnia mala, iuxta illud, Quicquid in nomine meo petieritis, hoc dabit uobis pater meus &c.

Et morabitur.

Enumerat etiam fructus uerbi. Sunt autem allegoriae, quibus significat, quod Tyranni, iusticiarij, & potentes mundi conuertentur & recipientur in Ecclesiam.

Et delectabitur infant.

Significat audaciam infantium. Quamuis autem haec etiam ad literam impleta sint, sicut habemus in historijs, quod sancti patres diruperunt serpentes, tamen malo allegoriam sequi, ut sit sententia. Delectabitur infans, ut extrahat uiperam, hoc est, contempti in mundo, infirmi & simplices praedicatores uerbi, diabolum habitantem in

tem in hominum cordibus, exturbabunt. Non metuent basiliscos, id est, hereticos, qui aspectu etiam auditores inficiunt. Occident eos cum gaudio, id est, eximent illas uirulentas opiniones e cordibus hominum, & hæc omnia per uerbum Euangelij prædicatum uocaliter. Quare summa impietas est, & bis Sathanicus error, quod multi hodie etiam ex ijs, qui doctrinam aliquam sibi uendicant, externam uerbi prædicationem contemnunt tanquam inefficacem.

Non nocebunt.

Erit summa pax in Ecclesia, erit concordia que etiam discordes congreget.

Erit in die illa.

Est insignis locus de uocatione gentium, & de uerbo in gentes uulgando. Ac principio omnium ex hoc textu colligitur, si debent gentes corporales esse iudæis. Ergo necesse erit, totum ritum iudaicum aboleri. Sic destruit, quicquid est fiducie in iusticiam Mosaicam, & omnia merita operum, Atq; hic locus obseruandus est diligentè, ut ubicunq; de uocatione gentium legis, statim hoc consequens addas, Ergo necesse est legem abrogari, & totum illum cultum, sic etiam in Psalmo abrogatio legis significatur. Laudate dominum omnes gentes. Neq; hoc tantum, sed significatur etiam gratuita iusticia, que contingat

IN ESAIAM

nullis bonis operibus præcedentibus. Gentes enim sunt populus sine lege Dei, omni genere peccatorum contaminatus.

Item quòd addit, gentes quæsitoras hanc radicem, sequitur, quòd non amplius quæsitoræ sunt Mosen. Item, quòd non satis fuerunt nec lex, nec Moses, nec Leuitæ, nec Propheta ad iusticiam. Sic in uerbo quærent est sita uis & usus regni Christi. Quod omnia ad se trahet cum exaltatus fuerit. Quærent radicem, ergo damnabunt omnia sua tam Iudæi, quàm gentes, ergo nulla alia iusticia ualet, quàm iusticia Christi, ergo nulla sunt opera, meritum, & quicquid non est Christus, hoc est damnatum & prorsus ad iusticiam inutile.

Querere significat credere, curare, sollicitum esse, ut retineatur Christus & iusticia eius. Iam personæ descriptionem addit.

Qui stat in signum populorum.

Proprijs studijs quæri Christus non potest, sed exaltatio signi commouet gentes, ut eum quærant. Eleuatur signum per prædicationem Euangelij. Proponitur enim Christus per uerbum spectandus oculis mentis. Ideo autem uocat signum belli, quod Christus uersetur & sit efficax in tentationibus.

Requies eius erit gloria.

Sic

Sic enim malo uerti quàm sepulchrum. Hic addit quomodo sit paraturus regnum. Vocat autem requiem mortem, quod Christus post mortem regnum suum incipiet, & tum gloriosus erit, cum ab omnibus mortuus putabitur.

Porro obseruabis in his locis de regno Christi, diuinitatem & humanitatem Christi descriptam. Vocat Christum radicem Iesse, ergo erit naturalis filius Isai, & purus ac uerus homo, habens corpus & animam. Quod gentes eum quærent, est diuinitas, illa enim fides non debetur nisi Deo, sicut supra in 3. cap. Et redimere, liberare, iuuare, sunt opera diuina, quæ non possunt tribui nisi Deo. Additur quoq; quod sit filius uirginis futurus. Si enim gentes liberabit, necesse est, esse eum sine peccato, ergo non nascetur ex carne peccati, ergo sine patre carnali nascetur ex uirgine. Porro passionem & mortem Christi clare dicit, siquidem dicit fore, ut requiescat in sepulchro. Resurrectio quoq; addita est, quod dicit, Requies eius erit gloria, id est, post mortem gloriose regnabit.

Et erit in die illa, adiiciet.

Nihil potuit amplius de regno Christi dici. Addit igitur iam figuras, & quod ante simpliciter dixerat, iam figurate effert. Sicut mos huius Prophetæ est. Quasi dicat, Illa demum erit uera
 d s reductio

IN ESAIAM

reductio ex terra Aegypti, cum sic in unam ecclesiam, tam Iudaei quam gentes colligimur. Phathros puto esse Cyreneos aut uicinos Cyreneorum, Elamita sunt Persiae, Sennaar est ubi Babilonia sita fuit, Hamath est Antiochia. Insulae maris sunt ad occidentem in mari mediterraneo.

Signum in nationes.

Non in Hierusalem, ergo non erit corporalis reductio.

Et uolabunt Philistinim.

Sunt allegorica omnia, quibus mirabilis uerbi successum significat. Quasi dicat. Tum erunt praecellares uictoriae, omnia cedent Euangelio.

Ammon, Moab, Edom, Cedar, sunt Arabiae Petrae partes. Lingua autem Arabum generali uocabulo Cedar est appellata. Significat igitur, quod illis populis iniicient Apostoli manus, & quod erunt obediens Euangelio.

Desolabit Dominus linguam maris

Sic Hebraei ostia fluminum, item sinus circumseribunt. Significat autem hic Nilum, quod Aegyptus quoque sit Euangelio creditura.

Et leuabit super flumen.

Flumen absolute positum significat Euphratem. Exiccari flumen est, quod Euangelio cedat, ut libere possit praedicari.

IN CAPVT

IN CAPVT. XII.

Am subiicit canticum, in quo describit, quæ nam sit noui Testamenti prædicatio. Est autem ceu occulta antithesis contra cultum ueteris Testamenti. Quasi dicat. In ueteri Testamento erat uarius cultus, In nouo erit ille unicus cultus uice omnium, sacrificium laudis, confessio & gratiarum actio. In ueteri Testamento iactabantur pecudes, In nouo iugulantur sapientia, studia, opera, merita nostra, Mortificatur uetus homo. Qui enim Deum ex animo laudat, eiq; agit gratias, is fatetur se omnia à Deo accepisse, fuisse se damnatum, reprobum ad omne opus bonum &c.

Quoniam iratus fuisti.

Agit gratias Deo de ablata ira. Ira autem non solum mortificatio est, sed ea ira, quam lex operatur, pavor mortis & stimulus mortis.

Ecce Deus salutis.

Est descriptio pacis cordis. Qui credunt, habent Deum salutis. Increduli uero sunt prostrati, & omnibus Sathanae insidijs expositi.

Si quid ergo adhuc in nobis reliquum est timoris, ea aut Sathanae tentatio est, aut reliquia ueteris hominis. In Christo enim non potest esse nisi

IN ESAIAM

Summa securitas & gaudium, sicut Roma. s. dicit.
Iustificati fide pacem habemus erga Deum.

Psalmus meus.

Id est, materia psalmi, iactando ipsum, ca-
nendo & predicando ipsum uincimus. Ideo subij-
cit salutem.

Porro quia salutis mentionem facit. Significa-
tur etiam Crux & insidia Sathane & mundi, à
quibus tuti erimus, quando uerbum Christi in cor-
de habemus. Verbo enim uincendum est, cogita-
tionibus nunquam uincemus. Imò perniciosissi-
mum est cogitationibus indulgere, & cum Sa-
thana disputare, cum tentatio adest.

Haurietis aquas.

Scriptis prædicationem per uerbum uoca-
le, quo celebramus Christum. Quando autem hoc
uerbum prædicatur, tunc sequitur diffusio spiri-
tus sancti. Dicit igitur, haurietis aquas, sicut Io-
han. 6. id est, uirtutem, & efficaciam, & consolæ-
tionem spiritus sancti.

Confitemini.

Est de propagatione Euangelij. Dimanabit
ista aqua in reliquos quoq;. Erunt alij quoq; par-
ticipes sacrificij & spiritus Dei.

Quia superbe fecit.

Id est, gloriose uicit sua resurrectione pec-
catum, mortem & Sathanam.

Exulta

Exulta Zion.

Habes remissionem peccatorum, pacem, spiritum sanctum. Latere igitur, & sacrificia Deo sacrificium laudis &c.

IN CAPVT. XIII.

A quæ hæcenus à Propheta tractata sunt, proprie ad Iudaicum populum pertinent. Dixit enim & de presenti Iudaorum regno, & de futuro regno Christi. Non autem inepte fecerimus, si hic secundum librum ordiamur. Transit enim Propheta à Iudæis, & prophetat uicinis gentibus futuram uastitatem. Porro historie series hic errorem parit, quod sub Acha contra Babilonem prophetet, cum tamen monarchia penes Babilonios tum non fuerit, sed aliquanto post eò sit translata ab Assyrijs. Ego sic sentio. Cum uerisimile sit hos sermones non à Propheta editos, sed à scribis exceptos esse, nullam seriem historie ab ijs esse obseruatam. Sic Hieremia prophetiam ab alijs exceptam apparet, & nominatur quoq; istic scriba. Et Psalterium quoq; sic congestum est, ut nullus Psalmorum sit ordo. Siue igitur hanc prophetiam uel ab ipso Propheta, uel à scribis editam habeamus, certum est, quòd

IN ESAIAM

per anticipationem ea sub Achæ temporibus recitet, quæ ad Ezechia tempora pertinent. Id quod ab alijs Prophetis quoq; est factum. Sic in duodecimo Hieremiæ ea narrantur, quæ erant ad caput. 25. reservanda. Ita etiam hic per anticipationem ea de Babilone dicuntur, quæ oportuit secundum ordinem historiæ post quadragesimum caput sub Ezechia dici. Atq; hoc quidem primum sit, quod ad ordinem Prophetæ & grammaticam ferè pertinet.

Secundo, hoc quoq; monendum est, Prophetas, cum de Deo loquuntur, non de Deo maiestatis loqui, sed de Deo qui habitat in tabernaculo fœderis. Quemadmodum nostra religio in incarnatum & crucifixum Christum refertur, non in maiestatis Deum extra Christum. Sic Iudæorum religio erat non in glorioso Deo, sed in Deo super Cherubin. Quia enim de maiestate cogitare nemo tuto potest, & gloriosus Deus ab humana mente comprehendendi nequit. Ideo se Deus tam Iudæis quam nobis non gloriosum, sed infirmum & in infirma specie proposuit. Cum igitur Prophetæ hunc infirmum Deum, inclusum in certum locum, iactarent, & minarentur eius potentiam formidandam maximo regno, quod tum erat, sunt irrisi & pro stultis habiti à gentibus. Quemadmodum adhuc hodie ridentur apud Iudæos & Turcos, qui Christum cru-

stum crucifixum iactant. Voluit autem Deus ideo in infirma specie cognosci, ut humanam sapientiam confunderet. Hæc enim summa sapientia est, in illa infirma Christi crucifixi specie hære et non offendi, ut nihil aliud de Deo sciamus aut cogitemus, quam quod sit crucifixus. Maiestatis cogitatio periculosissima est. Potest enim malus spiritus se in maiestatis speciem transfigurare, in speciem crucis transfigurare se non potest. In illa enim uictus & prostratus est, quare etiam insensissimam odit. Intelligamus igitur hanc prophetiam irrisam, & stultam ab omnibus iudicatum esse, qua potentissima Babiloniorum monarchiæ uastitatem minatur. Porro Onus significat prophetiam, quæ calamitatem denunciat.

Signum supra montem.

Est hypotyposis, qua rem sic describit, ut agi uideatur, ad maiorem fidem sibi faciendam. Porro intelligit montes uicinos Babiloni. Quasi dicat. Tam prope sunt hostes, ut à Babilone in montibus conspici queant.

Portas principum.

In Babilone.

Ego mandauit sanctificatis.

Ego scilicet infirmus Deus, qui habito super Cherubim, & qui contemnor. Sanctificatos autem uocat Persas & Medos, qui parati sunt ad opus, & mini-

IN ESAIAM

& ministerium Dei, & deputati ad perdendos Babilonios, id enim significat sanctificatus.

Vox multitudinis.

Vox fremitus seu tumultus: Pergit in hypotyposi.

A summitate cœli.

A finibus cœli, id est, à longinquo. Est enim Hebraismus. Cœlum enim Hebræi dicunt, quantum oculis prospici potest, quod nos frè Horizontem dicimus.

Vasa furoris eius.

Medi & Persæ.

Ululate.

Quasi dicat. Exultatis iam & letamini, Verum futurum est, ut ululetis. Hostis breui aderit, est enim in propinquo. Tanta autem eius potentia est, ut illi resistere non possitis. Sic Babilonios paucioribus replet. E contra Persas animat ad audendum. Deus enim uictoriæ est arbiter.

Quasi parturientes angustia.

Est grandis figura, quæ conijcit eos in præsentem mortem, unde non sit certus exitus.

Facies combustæ.

Verte sic. Quia facies flammæ sunt uultus eorum, id est, rubent facies præ nimio metu.

Quoniam stellæ cœli.

Describit affectum eorum, qui insigni aliqua calamitate

calamitate premuntur, ijs enim etiam hoc gratis
simum coeli lumen, triste & obscurum uidetur.

Super orbis mala.

Dicit de Babilonio tantum orbe, Hebraico
more. Sicut Euangelista quoq; fecit, exijt edictum
à Cesare Augusto, ut describeretur orbis, hoc est,
orbis Augusti.

Preciosior erit uir auro.

Erit maxima hominum penuria ex illa clade:

Super hoc cœlum turbabo.

Sic loquitur scriptura, quando significat
mutationem aliquam fore. Est autem insignis
extenuatio, quod tantum regnum fugate damula
confert. Et describitur simul crudelissima uictoria
Medorum.

Nec ponet ibi tentoria.

Significat extremam uastationem & soli-
tudinem. Arabes in nullo certo loco habitant, sed
uehuntur tabernaculis suis sicut latrones, curant
pecora.

Requiescent ibi bestiae.

Hebraica uox Zihim est, quam puto signi-
ficare in genere omnes rapaces aues, quales sunt
uultures, accipitres, corui, aquila &c.

Draconibus.

Hebraice est Ohim, id quod puto generale
nomen esse omnium quadrupedum, ferarum &
siluestrium

IN ESAIAM

*Siluestrium, quales sunt lupi, uulpes &c.
Pilosi.*

Ii sunt, quos nos dicimus Siluanos & Satyros. Sic enim existimo Sathanam ea specie gentibus saepe apparuisse, ut eas ad idolatriam prouocaret. Hinc uenit cultus Panos &c.

ALLEGORIA:

EGo simplices historias maximi facio, allegorias non ualde probo. Allegoriae enim ceu ornamenta & amplificationes adhiberi debent. Historiae autem quia semper seruatas, aut minas Dei, aut promissiones testantur, tum fidem, tum timorem Dei alunt in cordibus. Sic promittit haec historia pijs liberationem, quod quemadmodum Iudaei a potentissimo & superbissimo domino sunt liberati, Sic nos quoque seruabimur perditis nostris inimicis. Valet quoque haec Babilonis calamitas ad terrendos tyrannos, & omnes illos, qui uel potentia, uel sapientia, uel opibus, uel gloria abutuntur ad suam libidinem. Hic historiarum quantumuis simplicium, & quas plerique negligunt, usus esse debet.

Si quis tamen allegorijs quoque ludere uolet, commodissime id faciet, si eas ad legem & ad Euangelium referat. Lex igitur sit Cyrus & potentia illa Babilonis, contra superbam conscientiam

entiam iusticiariorum. Ea damnat quicquid est operum, & arguit sibi nondum esse satisfactum. Sequuntur igitur confusio, torsiones, & parturientis dolores, pudefiunt homines, & cessat illa fiducia operum, & fiunt ea quæ hodie uideamus, qui hæcenus fiducia iusticiæ in monasterio uixit, deserit monasticam uitam, omnem gloriam operum in cinerem abiicit, & spectat gratuitam Christi iusticiam & meritum, Atq; ea est uastatio Babilonis. Struthiones & pilosi qui remanent, sunt Eccius, Cocleus, Latomus, & alij qui non pertinent ad istam partem legis. Ullulant non loquuntur humana uoce, nullam afflictam conscientiam sua doctrina erigere & consolari possunt. Solus Iacob & Israel liberantur, uexate conscientie eriguntur, illæ norunt Papæ tyrannidem, reliqui tanquam monarcham Babilonis cum colunt.

Huiusmodi allegorie mee sunt, quas ego probō, quæ scilicet naturam legis & Euangelij nobis adumbrant.

Miserebitur enim Dominus Iacob.

Consolatur suos Propheta. Fict aliquando, inquit, ut Babilonij captiuos uos abducant, ne desperetis tum, certo enim restituemini, & miserebitur uestri Deus, dabuntq; uobis uicissim Babilonij pœnas pro iniurijs quas uobis attulerunt, & seruient uobis.

CAPVT

IN ESAIAM
CAPVT. XIII.

Erit in die illa, num requi-
em dederit tibi Deus.

*Est idem argumentum cum super-
riori capite. Quia enim propheta
præuidebat futurum, quod Babilonij
Iudeos in seruitutem redigerent, & grauissime
affligerent. Item quod suis nihil, quam desperatio
in summa calamitate esset relicta. Ideo ad maio-
rem confirmationem fidei in suo populo, de futura
Babilonis uastatione ceu de præsentis loquitur, &
omni genere figurarum utitur ad confirmandos
& consolandos suos. Difficillimum enim est à de-
speratione in summis calamitatibus ad fidem ani-
mos reuocare, ut credant Deo promittenti libe-
rationem. Nam caro futurum auxilium animo
concipere non potest, præ sensu præsentis calami-
tatis.*

A labore tuo.

In captiuitate Babilonica:

Baculum.

*Sunt figuratæ appellationes seui & crude-
lis regni. Porro exprobrationes istæ grauiter do-
lent eiectis illis principibus. Sicut quoq; multum
consolantur eos, qui passi sunt tyrannidem.*

Infernus subter te.

Est elegans

Est elegans & plane poeticum ornamentum, quo Propheta securissimo spiritu regi illudat, fingit enim theatrum apud inferos, quomodo ab alijs regibus istic accipiatur rex Babilonis, & quod istic quoq; sint qui arrogantiam & crudelitatem ei obijciunt, & exprobrent. Quod enim dicit, Infernus cōturbatus est, est ironicum, perinde ac si nos diceremus. Ey wol furcht sich der Kirchoff so seer fur dir. Porro Hebraice uocatur infernus, locus in quē corpus & anima post mortem deferuntur, maxime autē in quem corpus deferitur.

Concidit cadauer tuum.

Cum sonitu cythararum tuarum, est Hebraeus, id est, tu deturbaris ad inferos cum potentia & delicijs tuis.

Quomodo cecidisti de cælo.

Quia ignari homines artium dicendi fuerunt, de casu Luciferi angeli hæc intellexerunt, cum sit figuratum ornamentum. Quod mors regis Babilonis sit perinde, atq; si Hesperus stella de cælo caderet, et aurora obscuraretur. Sic illuditur Propheta. Obseruabis autem, nihil hac prophæcia stultius tum apud Babilones, tum etiā apud Iudeos fuisse, cū adhuc floreret monarchia Babiloniorum.

In cælum ascendant.

Tu contempsisti Iudaicum populum præ te, unā cum Deo ipsorum, qui est in tabernaculo,

Atqui

IN ESAIAM

Atqui cum Deum contemnere, perinde est ac si supra cœlos conscendere præsumas, quòd tamen fieri non est possibile. Sic poetica figura cogitationes regis exponit. Perinde atq; si dicam, Papam tam superbum & præsumptuosum esse, ut ausit etiam Deo leges præscribere. Cum tamen Papa se hoc uelle neget, quamuis dum conscientias regit, id facit.

Omnes reges gentium.

Ad augendam calamitatem confert eum cum alijs regibus. Alij sunt sepulti in suis regnis, tu in tanto imperio non habes tantum spacijs, quo recondaris, sed iaces sicut unus è uulgo inhumatus.

Fundamenta laci.

Sic uocat calculosa seu arenosa loca. Balthasar autem est in lecto à Medis occisus.

Præparato filios eius occisioni.

Homo debet tantum punire cum qui peccat. Deus autem punit etiam in tertiam generationem.

Vt conteram Assyrium.

Redit hic ad Assyrium Sennacherib, de quo supra. 10. cap. Neq; enim ordinis rationem in digressendo propheta scriba habuerunt. Est enim hactenus expaciatus per digressionem ad monarchiam Babilonis, quæ nondum erat. Iam redit ad præsentem monarchiam Assyriorum. Sic si dicrem,

Papæ

Papæ regnum periturum, liceret expatiari, quod Deus omnes impios esset perditurus. Deinde comode redirem ad institutum, Deus hunc quoq; presentem Papam perdet &c. Porro Assyriorum & Babilonis monarchia una eademq; monarchia fuit. Ideo tamen distinguitur, quod regni sedes primo in Assyria, post in Babilone fuerit.

CAPVT. XV.

N anno quo mortuus est rex Achas.

Inepte distincta sunt capita, quare nos initia capitum paululum immutabimus.

Supra de Sennacherib dicit, Ea historia gesta est anno quindecimo uel sedecimo Ezechie. Nunc ad primum annum Ezechie redit, & prophetat contra Palestinos, qui ob Achæ mortem lætabantur. Is enim formidabilis eis fuerat ob Assyriorum societatem.

Quoniam baculus fractus est.

Id est, Achas est mortuus potentissimus rex.

Nam de radice serpentis.

Est prouerbialis gnome. Achan uocat serpentem, & Ezechiam uocat Basiliscum, tanquam

e z multo

IN ESAIAM

multo grauiorem Philistinis, quam Aethas fuerit. Is enim percussit Philistinos usq; ad Gazes, sicut est in. 4. Regum. Verum queritur hic, quare bonus rex Basiliscus uocetur. Respondeo. Sic Christus se mortem, & pestem mortis in Prophetia appellat.

Et pascentur primogenita.

Iudaei sunt tanquam paruus quidam grex & pauper, Philistini sunt potentes. Iudaei tamen hoc habent, quod sunt primogeniti, id est, dilecti & delecti Deo, qui sicut peculium Dei quantumuis pauperes, requiescent in spe.

Ab Aquilone uenit ei fumus.

Est descriptio exercitus Assyriorum. Solemus autem in germanico quoq; ignem figurate pro calamitate accipere.

Zion fundauit Dominus.

Est magna consolatio afflicti regni Iudae, quod potentissimus hostis perdendus, ipsi autem seruandi essent. Dum enim uicinis populis malum praedicat, non tam hoc agit, ut illos terreat, quam ut suum populum consoletur & erigat contra suos hostes, quibus erat circumseptus.

CAPVT. XVI.

[Prophetia

Prophecia contra Moab. Sicut autem Palestinis cupiditatem uindictæ tribuit, ita Moabitis tribuit arrogantiam. Fuit enim ualde superbus populus ob ea dona quæ habuit.

Nocte uenit uastatio.

Loquitur ceu de re præsentis. Tam facile uastabitur, inquit, atq; si quis occupet ciuitatem sepultam somno & uino. Significat simul nomine noctis præsumptionem & securitatem.

Ar. Est quam Græci Ariopolin dixerunt.

Murus Moab.

Accipio Kir pro proprio nomine ciuitatis.

Ascendit ad excelsa.

Qui in successu efferuntur, illi etiam ad leuia mala sic franguntur & metuunt, ut erigi non possint. Sic de Moabitis hic dicit. Porro Neba & Mebda ciuitates fuerunt in Gad & Ruben. Aut igitur eas Moabite denuo occuparunt, aut alijs urbibus eadem nomina imposuerunt.

In omnibus capitibus.

Sunt signa magni luctus pro more illius populi.

Hesbon.

Ciuitas Ruben.

Gaza.

In finibus Ruben quoq; est.

IN ESAIAM

Cor meum ad Moab .

Hic locus male est uersus, debet igitur sic reddi. Cor meum ad Moab clamabit, fugientes uitulae illius trimae usq; ad Zoar, scilicet, fugiunt. Accipio autem hac in persona Prophetae, quasi insultet Moab, quod adeo sit fractus & conterritus. Porro uocat Moab uitulam trimam, prouerbialiter, propter ubertatem pascuorum, & alia commoda, quibus ea terra abundabat, sicut trimae uitula foecunda est & abundans lactis, Sic in Ozea Ephraim dicitur uitulus declinans .

Luhith. Hae loca ignoramus.

Aquae Nimron.

Puto Prophetam figurate loqui, quod illa loca deserta sint cultoribus & habitatoribus.

Super flumen Arabum.

Libenter intelligerem torrentem Gabboth, ultra torrentem Salicum.

Quoniam circumit. Id est,

Vbiq; est ululatus.

Ponam super Dimon.

Leones Moab uocat optimates Moab. q. d. & optimatum et uulgi reliquia grauius affligentur.

Emitte agnum Domine.

Verte sic. Vos principes terrae, emittite agnos ex Sela ex deserto. Hieronymus male ad beatam uirginam, detorquet, & ego Iudaeorum

tum sententiam quoque non sequar, quod existimem Moabitas tum sub Ezechiae imperio non fuisse. Mea sententia igitur haec est, ut sit ironia, Mittite nunc uictimas ad templum Domini, an forte depellere à uobis imminens malum possitis. Unde haec repentina in uos religio incescit? Sed nihil ea uobis religio proderit, nullis hostijs calamitas haec in uos ingruens procurari poterit.

Et erit sicut auis fugiens.

Bona pictura est. Sicut auis è nido, sic uos è regno fugabimini.

Arnon.

Quid sit nescio, puto tamen esse terminum Moabiticæ regionis, & aptum latronibus locum.

Ini consilium.

Id est, Est tibi simpliciter fugiendum, utere ergo iam sapientia tua, para tibi umbram contra aëstem, id est, para tibi munimentum & praesidium aliquod aduersus hanc calamitatem. Sic est perpetua ironia & insultatio.

Abconde fugientes. Age, absconde miseros homines sub ista umbra, ut lateant. q. d. Nulla ratione tueri eos, aut subuenire eis poteris.

Tunc finietur exactor.

Sunt merae ironiae. Sine dubio tantum in te erit praesidij, ut tantam calamitatem auertere, & subuenire miseris tuis ciuibus queas. Quod misere-

IN ESAIAM

rum uertit, tu uerte uastatorem.

Præparabitur in misericordia.

Redit hic ad suos, & consolatur suos. Moab, quantumuis superbus, peribit. Nos autem manebimus, & manebimus in regno, in quo non erit furor, sed misericordia, non hypoerisis, sed ueritas. Significat autem Ezechie regnum.

Audiuimus superbiam Moab.

Est nota huius Thraſonis, superbia, inquit, & tamen peribit.

Moab ad Moab.

Moabita ad Moabitam.

Super fundamenta ciuitatis Kir.

Scilicet, uululabunt, id est, uulgius deplorabit miserabilem suorum principum casum. Claudos uocat uulgi fecem.

Flagella eius.

Est figurate dictum, id est, Assyrij omnem Moabitarum iuuentutem transferent in suam terram.

Plorabo in fletu meo.

Loquitur Propheta in persona Moab.

Quoniam super uindemiam tuam.

In uindemia & messe gaudent & letantur agricolæ. Est autem hic ironia, qua uictis insultat uictor. Hostium tuorum clamor in uindemia tua auditur, id est, tuis laboribus alius fruitur. Sic enim

enim impijs accidit, cum sunt in uindemia, alius metit. Sic iusticiarij, in periculo mortis nullum suae iusticiae fructum percipiunt.

Vinum in torculari.

Significat his figuris simpliciter destruendos & uastandos esse.

Super hoc uenter meus sonabit.

Est quoq; mimeticum, id est, dolebit uenter praegermitu & dolore.

Et apparebit, quod Moab.

Irridet quoq; Deum & religionem Moabitaram, Vbi nunc sunt dij tui. Sicut Moses Deuter. 32. Surgant & opitulentur tibi dij tui. Sic qui habent falsam religionem, tempore periculi & a deo suo, & ab hominibus deseruntur.

Anni mercenarij.

Quasi ad certum tempus, certo precio sint conducti, quod ubi praeterierit, tum eijciantur e domo.

Gloria Moab.

Regnum, religio, potentia, leges, populi, iuuentus &c. Sic continent sacrae literae ceu nubes exemplorum, quibus docemur, quod Deus resistat superbis, & det humilibus gratiam, paululum tantum expectemus, & sustineamus aduersa, & uidebimus quoq; hoc tempore retributionem peccatorum, imo magna ex parte uidimus.

IN ESAIAM
IN CAPVT. XVII.

Prophetauit haecenus aduersus eos, qui sunt ad Orientem & Occidentem, iam ad Septentrionem uertitur, & prophetat contra Damascum, quae fuit caput regni Syriae. Inuoluit autem simul captiuitatem regni Israel. Idque hanc ob causam. Accusatur Israel ubique propter hanc perfidiam, quod arma contra Iudam moueat, & se cum externis potius coniungat. Quia autem una cum Syriae rege se coniunxerat, & Iudam uastauerat, ideo coniunguntur quoque in poena, & praedicitur ambobus, quod sint perdendi & uastandi a rege Assyriorum. Videtur autem dicta esse haec propheta sub Ahas.

Aroer.

Est nomen ciuitatis, quae ponitur in Ruben, & pertinebat ad regnum Iuda. Hic autem accipio pro nomine appellatiuo. quasi dicat. Die sieden auff der heiden. Ciuitates quae sunt in campis, illae omnes sic desolabuntur, ut greges ibi pascant. Ut significet Aroer campum, in quo crescunt myricae.

Adiutorium ab Ephraim.

Verte, praesidium Ephraim. Sic autem uocat regnum Syriae, propterea quod regnum Israel cum Syris se coniunxerat, & fidebat auxilijs Syrorum.

Sicut

Sicut gloria Istaël.

Id est, Ambo destruentur, & Syri & Istaël.

Et erit sicut congregans in .

Est horrenda similitudo . Describit regem Assyrium tanquam messorum , qui messis tempore in uallem Rephaim irruat (ea uicina Hierusalem est uersus Occidentem) id est , in regnum Istaël opulentum, idq; sic demetat , ut ablatis principibus & optimatibus , inopem plebeculam tantum & fecem uulgi relinquat .

In die illa inclinabitur homo .

Sic calamitas eos coget, ut ad regnum Iudæ, à dijs à se factis, confugiant ad Deum qui fecit ipsos. Erat quidem templum Salomonis quoq; manibus hominum factum. Sed hic est canon Theologicus, quod in omni opere spectandum sit uerbum Dei. Quæ igitur opera mandante Deo fiunt, ea non sunt nostra uoluntate, sed Dei, nos instrumenta tantum sumus. Sicut opera legis, ea dicuntur quæ sunt iubente lege. Quæ autem opera fiunt nõ mandante Deo, ea sunt opera manuum nostrarum, & quia sunt sine uerbo Dei, sunt impia & damnata, præsertim si ad ea iusticiæ opinio accedat, quare etiam hic reprehenduntur .

Ciuitates fortitudinis eius.

Incertum est an ciuitates fortitudinis, propter armorum & munitionum apparatus uocet, an propter

IN ESAIAM

an propter religionem & cultum idolorum, in
quæ fidebant. Ego tamen malo de religione acci-
pere, ut significet eas ciuitates, in quibus idola
singulari studio coluerunt.

Quæ derelictæ sunt à facie.

Est similitudo. Quemadmodum populus Is-
ral cum primum terram Chananæam occuparet
omnia ferro igniq; uastabat, ut pauculi quidam
rami & frondes, id est, reliquæ populi relin-
querentur. Sic nunc fiet à rege Assyriorum, adeo
omnia uastabit.

Propterea plantabis plantationem.

Perstat in fiducia religionis. Sunt igitur ac-
cipienda hæc de plantis non temporalis sed spiri-
tualis regni, hoc est, de religione, ut plantæ sine
instituti discipuli ad hypocrisin, quales apud nos
fuerunt Monachi & totus Papatus.

Vt mane semen tuum germinet.

Significat studium hypocritarum & here-
ticorum, illi diligenter plantant discipulos, co-
gunt & urgent, ut sua germinet & floreat, &
omnino feruentiores & magis seduli sunt in suis
erroribus propagandis, quam pij in uero uerbi
ministerio, Et hoc ideo, quod pijs obsistit Sathan.
Sectarios autem & hereticos non solum non im-
pedit Sathan, sed promouet etiam & incitat.

Ablata est messis.

HANC

Hunc totum locum sic uerte. Iucundas plantationes plantabis, & palmites externis (id est hostibus) seminabis. In die plantationis tuæ magnum studium, ut mane semen tuum gernet, uerum aceruus messis in die hereditatis erit dolor afflictus &c.

Hic est euentus studiorum impietatis, Sicut in Psalmo dicitur, quod in corruptione metent. Sic accipio hunc locum de studijs religionis seu idolatriæ. Potest autem intelligi quoq; de politica, de legibus, & opibus, & terreno cultu, Sed nescio ultra sit historica sententia.

Væ multitudini populorum.

Hic addit promissionem & consolationem pro populo Iuda, ne metuant Assyrium, fore enim ut pereat, sicut supra. Notæ autem sunt figuræ, quod per flumina, montes, arbores &c. principes significantur.

Increpabit eum.

Historia infra capite: 37. de Sennaherib narrabitur.

In tempore uesperis:

Loquitur de re futura ceu de præsentis. Neq; enim satis erigi possunt territæ mentes. Durabit metus ille, inquit, a uesperis usq; mane, tum aderit liberatio & salus. Sed non possunt hæc à turbatis mentibus credi. Sensus enim turbationis est æternus, & omnis tentatio in affectu nostro perpetua est. Neq;

IN ESAIAM

est. Neq; quisquam est, qui finem tentationis iudeat, tum cum in paroxismo tentationis est. Discamus igitur ne ex sensu, sed ex uerbo Dei, tum cum tentamur, iudicemus, Quod uerbum promittit, omnem tentationem tempus uesperis tantum esse, quod consequatur matutinum tempus, id est, solacium. Sed caro diuersum facit, & neglecto uerbo, tantum in presentem sensum afflictionis intenta est, & ex sensu iudicat, Quare etiam nullum tentationis finem animo concipere potest. Athanasius igitur recte fecit, is cum accepisset sibi insidias a Iuliano strui, respondit. Iulianus est parua nubecula, quæ cito euanescet. Huius exemplum nos in nostris quoq; malis sequamur, & experiemur, uerbum Dei uerax esse, quod nos non fallat. Et hæc quidem consolatio Esaiæ, non ad Ezechiam tantum, sed ad nos quoq; pertinet, qui iisdem hostibus, iisdem tentationibus, iisdem insidijs petimur et oppugnamur. Tentari igitur possumus, uinci autem non possumus, si uerbum retinuerimus. Sumus enim fundati supra petram Christum, Quare etiam si ingruat tentatio, non erit diuturna, sed erit uespera, quam breui consequetur, letum dici lumen.

CAPVT. XVIII.

Loquitur

LOquitur de populis, qui sunt ad littus maris rubri, ut sunt Troglodytae, Arabes, Aegyptij, Ismaelita &c. qui ex praeda uiuunt, & magnum nauigationis & nauium usum habent. His primo, bellum post famem praedicat.

Vae terrae umbrarum.

Id est, Vae illi terrae, quae habet umbras aliarum, id est, quae habet multos portus siue naues. Aliae enim nauis, sunt uela nauium. Umbrae autem significant portus. Praeterea quod umbras dicit, significat quoque fiduciam, quod confidant in naues.

Quae mittit in maria.

Significat studia ipsorum, quod negociantur.

Ite nuncij.

Comminatio Prophetae. Est autem figurata oratio. quasi dicat. Veniet ad eos rumor de rege Assyriorum, qui uastabit eos.

Gentem tractam & direptam.

Id est, quae omnia ad se rapit, & diripit omnia. Quales hodie dicuntur, aut Turcae, aut Tartari esse, qui uiuunt tantum ex rapto.

Ad gentem expectantem.

Verte. Ad gentem mensuratam siue dimensam, id est, Das sich allenthalben ein teilt / vnd widerumb

IN ESAIAM

Widderumb assenthalben berupffe wred, Gens que
ubiq; latrocinator, qui & uicinos & se inuicem
diripiunt.

Cuius terram flumina diripiunt.

Flumina, id est, uicini populi, qui habitant
ad flumina Aethiopiae.

Ad montem.

Non est in Hebræo.

Habitatores orbis.

Id est, Eius partis quam ipsi habitant. Sicut
nos alium orbem habemus, quam Itali. Atq; hic
predicit bellum.

Quiescam & considerabo.

Predicit famem. Ego sic affligam terram,
ut in medio germine, nimio aestu omnia adurantur
& pereant. Quiescam, id est, non effundam pluui-
am, cessabo benedicere, permittam eos suis consi-
lijs. Non tamen displicet mihi allegoria, ut per
aestum regem Assyriorum intelligas, qui florem
iuuentutis sit perditurus. Vtra sententia historica
sit, nescio, Ambæ tamen sunt bonæ.

In tempore illo deferetur.

Est consolatio addita. Reliquia illius po-
puli conuertentur aliquando ad Christum. Sic le-
gimus in Actis de regina Aethiopia, & de alijs.
Multi quoq; sancti uiri post in illis locis latue-
runt, & uidetur liber de Vitis patrum maxime ex
eo angulo erutus.

IN CAPVT

IN CAPVT. XIX.

Prophetat iam Aegyptijs quoq;
malum. Rex enim Assyriorum tunc
commune flagellum fuit omnium ui-
cinarum gentium, sicut hodie Turca.

Dominus super nubem uelocem.

Id est, Deus immittit Aegyptijs regem As-
syriorum ceu uelocem nubem, Sic & subitum ho-
stis aduentum, & facilem uictoriam significat.

Et mouebuntur simulachra.

Simulachra Aegypti, non sunt argentea &
lapidea imagines, sed religio & cultus $\nu\omicron\lambda\iota\sigma\tau\epsilon\alpha$
 $\beta\acute{\alpha}\sigma\mu\alpha\tau\alpha$, illa commouebuntur. Hypocrisis
enim & idolatria, flagellum & iram Dei non su-
stinent, quia carent uerbo, & uera opinione de
Deo. Sola pietas subsistere in afflictione potest,
quia habet uerbum & nititur uerbo. Est igitur
hic Theologicus locus.

Cor Aegyptiorum tabescet.

Sublata fiducia religionis, sequitur trepi-
datio & inquietudo cordis.

Et concurrere faciam Aegypt.

Confusam fiduciam religionis necessario se-
quuntur seditiones & discordiae.

Et dirumpetur spiritus.

Verte. Et deficiet spiritus, id est, decrit eis
f animus

IN ESAIAM

animus. Sic solet Deus pugnare contra hostes suos, primo cor & animum ab eis aufert.

Et interrogabunt simulachra.

Penuria consiliorum confugient ad idola. Sic nunc instituunt processiones seu supplicationes cum imminent pericula.

In manum dominorum crudelium.

In manus Assyriorum.

Et arescet aqua de mari.

Aegyptij sunt celebres piscatura, Describit igitur eorum calamitatem similitudine a piscatoribus sumpta. Arescet aqua, id est, Rex Assyriorum spoliabit habitantes ad aquas istas.

Fluuius.

Nilus, id est, qui ad Nilum habitant.

Riui aggerum.

Sunt merae allegoriae, id est, ciues exhaurientur in urbibus.

Mocerebunt piscatores.

Aegyptij non amplius negociabuntur. Perseuerat in allegoria de piscatoribus.

Stulti principes Zoan.

Propheta hic insultat Aegyptijs. Quasi dicat. Vos Aegyptij gloriamini de magna sapientia, quod sitis antiquissimi, & habeatis reipublice formam uetustissimam. Qui ergo sit, quod haec ignoratis? quod tantam calamitatem non praecidatis?

Filius

Filius sapiens sum ego.

Sic prædicabatur tum Aegyptus. Est autem hic canon Theologicus, quod impij omnes, tum cum perituri sunt, habent hoc ingenium, quod hic describitur, ut indurentur, superbiant, & pertinaciores fiant, ac sine ullo Dei timore uiuant, & dicant, Pax. Pax. Porro Zoan est una ex nobilissimis Aegypti ciuitatibus. Puto autem usu pronunciationis Zoan, in thoom mutatum.

Deceperunt Aegyptum cum angulo.

Angulum populorum ipsum regem Aegypti uocat.

Dominus miscuit in medio eius.

Deus inebriat eos, ut errent & seducantur in omnibus operibus suis. Christianorum autem hæc est gloria, quod habent quidem calicem (id est, crucem) sed tamen non inebriantur, sicut impij, quibus ad calamitatem hoc etiã accedit, ut non habeant consilium euadendi, Carent enim uerbo, quod in medijs afflictionibus erigit & consolatur, quare ad desperationem tandem adigantur, necesse est. Nec docere aut erigere alios possunt, sed uomunt. Omnia ipsorum consilia sunt, uomitus & sordes.

Et non erit Aegypto.

Et magistratus subditis & doctores discipulis carebunt.

IN ESAIAM

Et erit terra Iuda Aegypto in.

Quasi dicat. Rident iam me, nec credunt mihi talia prædicenti. Verum fiet tum, cum hæc complebuntur, ut etiam ad nomen eius terræ, in qua habitavi, expauescant.

In die illa erunt quinque ciuitates.

Hactenus calamitatem prædixit, iam addit promissionem. Semper enim uindicta diuina alias quas reliquias seruat, præterquam in Sodoma & Gomorra, quas posuit in exemplum impiorum, in ultimo die iudicij. Quia autem Aegyptij populo Israel magis fauerunt, quam reliquæ gentes, ideo tam magnificam promissionem hic addit, fore ut conuertantur ad Christum. Intelligo enim Prophetam de propagato Euangelio, non de lege propagata ante Christum, sicut dicunt de ara in Aegypto extructa &c.

Quinque ciuitates.

Id est, aliquot, non omnes, ut significantur aliæ credentes, aliæ resistentes fidei.

Et iurantes per Dominum.

Iurare, est uouere, laudare, confiteri, colere, adorare Deum. Lingua Canaan est Hebræa lingua, qua sunt usi sancti Patriarchæ.

Ciuitas Solis.

Dicunt Heliopolim esse.

Erit altare Domino.

Dicit

Dicit de altari, quod sit in medio Aegypti, & in finibus Aegypti. Non potest ergo intelligi de corporali ara. Sed significat, quod Christus ubiq; coletur, & quod ubiq; uerbum prædicabitur.

Et erit in signum & testimonium.

Dicit hoc per comparationem contra Iudæos, non erit altare illud in ritum aut in pompam, sicut apud Iudæos, Sed in signum & testimonium, id est, ad docendum uerbum.

Et mittet eis Magistrum liberatorem.

Id est, dabit eis Doctores, qui possint eos uerbo saluare & docere.

Et colent eum in hostijs.

Dixit ante constitutam aram ad docendum, non ad sacrificandum. Sunt igitur quæ hic de hostijs dicit, ex superioribus interpretanda. Semper enim postrius uerbum ex priore est interpretandum. Sic in libris Regum, quia dictum est Samuellem mortuum, cum post à Phytionissa eius imago producitur, credere debemus phantasticum illud, non uerum Samuelis corpus fuisse. Accipienda igitur hæc sunt de hostijs & sacrificijs spiritualibus. Sicut Paulus docet ad Roma. 12. Exhibete corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam, complacentem Deo &c.

Vota uouebunt.

Vota Christianorum sunt, gratias agere, benedicere

IN ESAIAM

medicere, laudare Deum, non uana illa nugæ uo-
torum monasticorum.

Et percutiet Dominus Aegyptum.

Christus suos exercebit per crucem, & ea-
stigabit, aliás fierent negligentes.

In die illa erit uia.

Est promissio de Euangelio, sicut dixi. Vbiq;
erunt Christiani, & in Assyria & in Aegypto,
erit unitas fidei &c.

Erit Israel tertius.

Est apertissimus textus, quod Israel equa-
bitur gentibus, & gentes Israeli.

IN CAPVT. XX.

Prophetat contra Aethiopes & Ae-
gyptios simul, & damnat fiduciam
fæderum inter eos.

Vade & solue saccum.

Ecce signum uerbo additum, non ut nota
quædam inter Aegyptios & Aethiopes esset, qua
cognoscerentur. Sed ad incutiendum eis terro-
rem, sic signa ad animos aut confirmandos aut
terrendos faciunt, & ad prouocandum uel ti-
morem uel fidem.

Tribus annis.

Hoc signum intra tres annos complebitur.

Nudus

Nudus & discalciatus.

Vestitum esse, significat esse potentem, opulentum. Calciatum uero esse significat habere regnum, administrationem, doctores, discipulos.

Discoopertis natibus.

Reuelare pudenda, est confundere & auferre gloriam. Gloria autem principis est in multitudine populi. Est igitur ignominia Aegypti, quod non habebit populum.

Et confundentur ab Aethiopibus.

Notat quod mutuis foederibus confidebant. Sic ubiq; sacrae literae docent tum timorem, tum fidem. Deus enim omnia potest tollerare, fiduciam autem simpliciter in nihilum redigit. Ad reliquias peccati coniuert, caput autem serpentis conterit, ut stet illa gloria, Beneplacitum est Domino super timentes eum. Id quod in omnibus eius dictis, factis & signis apparet. Quare discamus Deum timere, & abijciamus omnem de nostris uiribus & sapientia nostra fiduciam.

Huius insulae.

Aegypti & Aethiopiae.

Quam pulchre effugimus.

Est ironia, Quasi dicat, Nihil nobis nostra foedera profuerunt.

IN CAPVT. XXI.

f 4

Predicit

IN ESAIAM

Rædicit onus Babylonii. Pro-
pheta enim grauiſſime Babylonios
odit, quod uſtauerint etiam reli-
quias populi Iudæ, & templum, id
quod Aſſyrii nunquam fecerant.

Deſertum maris.

Non eſt intelligendum nomen hoc de topo-
graphia, ſed de officio & opere, ut accipiatur
deſertum actiue, quod faciat deſerta, ſicut mare
inundans, id eſt, quod ſit deuoratrix mundi &
regnorum.

Sicut turbines ab Africo.

Crudelitatem tuam crudelitate puniam. Si-
gnificat autem Medos & Perſas, per quos hoc ſit
facturus.

Elam. Sunt Perſæ.

Omnem gemitum eius ceſſare faciam.

Gemitum intellige ſicut ſupra deſertum, id
eſt, quo alias gentes gemere Babylon fecit. Com-
peſcam, inquit, eam, ne ſic alios affligat & cru-
ciet porro. Sic etiam gentium gemitum Deus ex-
audit, quanto magis ſuorum clamores exaudit?

Repleti ſunt lumbi mei dolore.

Sunt propheticæ Mimeſes. Loquitur enim
in perſona Babyloniorum. Queruntur autem de
lumbis potiſſimum, in quibus generandi uis eſt.
Quaſi dicat, neq; uim, neq; ſucceſſum, uel au gene-
di, uel

di, uel retinendi imperij amplius esse.

Babylon dilecta mea.

Verte. Dilecta nox posita est mihi in terrorem, Die liebe nacht.

Pone mensam.

Sunt ironica. Babylon est capta sicut Vergilius de Troia dicit. Inuadunt urbem somno uinoq; sepultam. Ridet igitur hanc securitatem Propheta. Quasi dicat. Commessamini iam in summa securitate, Sed erit cum Babylonij seruos suos non mensam parare, sed clypeum arripere iubebunt. Quare pro conuiujs speculatores constituere, pro computationibus arma ad bellum parare conueniebat.

Vade & pone speculatorem.

Ad confirmationem predictae calamitatis sequentia ceu signum addit. Quasi dicat. Dum uos commessamini, ecce seruus meus, quem speculatorem constitui, uidet aduenientes hostes in curribus.

Et clamauit leo.

Puto haec accipienda de speculatore.

Cecidit Babel.

Dicuntur omnia ista in consolationem Iudae.

Tritura mea.

Est ambiguum, utrum referenda sint ad Iudam, an ad Babylonios. Ego tamen de Babylonijs

f s intelligo,

IN ESAIAM

intelligo, quod sint tritura Dei, quos sit concalcaturus & perditurus Deus. Filius areae dicitur quicquid in area est, frumentum, seges &c.

Onus Duma ad me clamat.

Est obscurus locus. Quidam dicunt Duma ciuitatis nomen esse. Ego autem existimo Dumam regionis nomen esse, & intelligo Prophetam loqui contra magnam Ismaelitarum partem, qui in Arabia petrea sunt. Est & hoc incertum, quae nam ea calamitas sit, quam praedicit, sint ne à Babilonijs an ab Assyrijs uastati. Mibi uerisimillimum uidetur esse, eos ab Idumæis uastatos.

Ad me clamat ex Seyr.

Seyr & Idumæa sunt unum. Perfertur ad me Dumam, tristis uox ex Seyr. Hac coniectura ductus, ab Idumæis uastatos cenfeo.

Custos quid de nocte.

Id est, quantum de nocte superest. Sunt enim mimiticæ uoces, quibus significat anxietatem obsessorum sperantium diem, & liberationem. Dicunt enim, quantum de nocte restat ut redeat dies, id est, quem finem calamitatis speremus?

Venit mane & nox.

Fingit respondere eustodem desperatis ciuibus, & augere dolorem. Etiam si dies ueniat, tamen sequetur alia nox, id est, nullus est calamitatis finis. Significat igitur extremam desperationem hac Mimesi.

Si queritis

Si queritis.

Verte. Si queritis, quæretis, reuertimini. Et uenietis.

Dixi esse mimitica, imitatur enim obfessorum uoces. Quasi dicat. Nulla consolatione potestis erigi, etiam si dixero uobis, quod illucescet, non contenti statim reditis, et de nouo de eadem re interrogatis. Sic non possunt impij erigi, quia non habent uerbum, cui tuto inniti queant.

Onus in Arabia.

Hic prophetat contra alium filium Kedar, Gene. 25. Est autem Kedar celebris natio inter Ismaelitas.

In saltu in Arabia habitabit.

Id est, tantus erit hostium exercitus, ut ruore tantum exciti, omnibus relictis, in solitudines profugiatis. Dedanim dicunt ciuitatem Arabiæ, sed nescio.

Occurrentes sitienti.

Ironica insultatio. Vos uicini, quæso, exhibete miseris hominibus et exhaustis iam fugam, aquam qua se recreent.

Qui habitatis terram Auftri.

Hebræi. Qui habitatis Theman, quæ sic dicta est à filio Ismaelis.

CAPVT. XXII.

Prophetat

IN ESAIAM

Rophetat calamitatem ipsi Hierusalem, et potissimum eius præfecto Sebna. Dubitatur autem quænam hæc calamitas fuerit. Ego sentio priorem illam Babylonicam fuisse sub Ioiachim, qua principes tantum Babyloniæ sunt translati. Vocat autem Hierusalem uallem uisionis, quod multos Prophetas, quos uidentes uocabant, habuerit. Nomen quoque uallis tacitam oburgationem continet. Quasi dicat. Tu Hierusalem, quæ hæcenus, cum floreret pietas, mons celeberrimus fuisti, humiliaberis, & ex monte in uallem redigeris.

Quia ascendisti in tecta.

Vel metu hostium, ut uos abscondatis, uel ut defendatis uos contra hostes. Est autem constructio hic inuertenda. Vrbs plena clamoris, populosa & exultans (scilicet, hæcenus tempore pacis) quid est tibi? &c.

Recedite à me, amare flebo.

Propheta hic inducit affectum plorantis, & lugentis populi, de accepta clade à Nabuchodonosor.

A Domino.

Hoc addit ut & suos ad poenitentiam uocet, & uictoriæ gloriam Babylonijs adimat.

A fodiendo pariete.

Id est,

SCHOLIA.

47.

Id est, Ideo est dies interfectionis, quia murus sabruitur, & hostes monti imminet. Obsessam enim Hierusalem, nisi se dedidissent, uastare decreuerant.

Et reuelabitur operimentum Iudæ.

Quicquid absconditarum opum habent, illud prometur, & auferetur ab hostibus.

Domus saltus.

Quia multa ligna ad edificium illud conuecta erant. Porro fuit ea domus, in qua aurea suppellex asseruabatur, ut patet ex Paralip.

Domos numerabitis.

Id est, censebitis, exigetis pecuniam per singulas domos, propterea quod ad summam pauperiem ab hoste redacti estis.

Et non uidebitis.

Deus ista facit, sed uos non cogitatis, uos eam calamitatem meruisse. Sic solet omnis impius, pœnam pro cruce & martyrio interpretatur.

Et uocabit Dominus.

Sub illam calamitatem erunt Prophete, qui uos hortabuntur ad pœnitentiam, sed nihil promouebunt.

Concedamus &.

Sunt uoces contemptorum, & irridentium Prophetam, qui contemnunt iudicium Dei. Agite ille

IN ESAIAM

ille prædicit nobis mala, At nos interim commes-
sabitur & agitabimus conuiuia, priusquam pa-
tiamur ista. Quasi dicant. Nihil istorum fiet.

Quid tibi hic.

Fuit hic præcipuus uir in aula, & quantum
apparet insignis hypocrita, quem nemo iudicare
potuit, præter Esaiam. Porro hic iterum confun-
ditur ordo.

Ibi erit currus gloriæ:

Notat fiduciam huius Sebnae in opes & di-
gnitatem suam.

Ecce Dominus.

Verte sic. Ecce Dominus proiciet te, sicut
proicit gygas, & operiet te, & circumagitat
te sicut globum in terra spaciola. Id est, postquam
fueris proiectus, & ueneris in Babilonem, ibi ia-
ctaberis sursum ac deorsum, sicut globus. Nulla ti-
bi neq; corporis neq; animi quies continget. Por-
ro dicuntur hæc ad illos quoq; terrendos, quibus
hic Sebna autor fuit uerbi contemnendi.

Domus dominorum tuorum.

Est hic diuinandum, qui nam sint illi domi-
ni. Videtur superstes post Ezechiam fuisse sub
Manasse, qui quoq; est captiuus abductus.

Vocabo seruum meum Eliakim.

Verisimile est Eliakim & Sebnam aduersa-
rios fuisse, quod hic contempserit uerbum, ille co-
luerit & crediderit.

Et dabo

Et dabo clauem .

Dixit de more illius gentis. Suspendebant enim claues ex humeris. Significat autem illum proficiendum thesauris regijs.

Et figam eum sicut paxillum .

Est insignis commendatio boni & pij magistratus, quod sit Deo gratus, quod Deus eum tueatur & figat sicut clauum, ne possit commoueri.

In domo patris .

Ista enim gloria redundat ad parentes.

Vasorum diuersa genera .

Suspendam in istum uirum omnes ministros, id est, gubernabit totam politiam. Sunt enim allegorica. Vasa paruula significant pauperes. Vasa craterarum, sunt necessaria officia in Republica, ut sunt lanij, pistores &c. Vasa musicorum sunt officia que ad ornatum pertinent, ut mercatores &c.

In die illa auferetur .

Benedictio diuina est habere bonos magistratus, Sed fiet, inquit, ob peccata populi, ut dominus, & paxillum, & obedientes subditos tollat. Accipio enim hæc non de Sobna, sed de Eliakim sub Iosia.

IN CAPVT. XXIII.

Hactenus

IN ESAIAM

Actenus Propheta futuram calamitatem prædixit, ipsi Hierusalem & uicinis gentibus ferè omnibus. Restant Tyrus & Sydon, de quibus hoc capite agit. Quia autem

Tyrus bis capta & uastata est. Primo à Nabuchodonosor, Sicut est Ezech. 26. Deinde ab Alexandro, Puto eum de posteriore captiuitate per Alexandrum facta, loqui.

Naues Tharfis.

Naues maris. Fuit enim Tyrus maritima, & clara mercimonijs.

Terra Chitim.

Hoc nomine non Macedoniam tantum, sed totam Europam appellasse Iudæi uidentur. Conuenit tamen nomen, cum nomine Macedonia, in qua Alexander regnauit. Atq; hic locus facit, ut non de Nabuchodonosor, sed de Alexandro hoc caput accipiam.

Negotiatio Sydonis.

Ab Aquilone Sydonij, à Meridie Aegyptus, conuehebant Tyrum merces.

Mare, fortitudo maris.

Sic appellat Tyrum, quod mari fuerit potentissima.

Non parturio.

Sum sterilis, spoliata ciuibus, & uastata. Minatur eandem uastitatem Sydoni.

Nunquid

Nunquid non uestra +

Insultat fiducia potentissima ciuitatis, quae non nisi per monarchas potuit expugnari. Secura igitur huic prophetae non prius credidit, quam re ipsa experiretur.

Transi terram tuam quasi flumen.

Insignis figura, qua dispersionem futuram significat. Sicut flumen prono cursu rapitur, omnia post se relinquens. Sic uos uestras sedes, ciuitatem uestram ab acti relinquetis.

Non est cingulum ultra.

Cingulum uocat politiam, imperium, regnum. Sicut Iob. 12. Baltheum regum dissoluit.

Manum suam extendit.

Facit sibi fidem Propheta, Non uana sunt quae praedico, quanquam tu, fiducia uirium & opum tuarum inflata, impossibilia esse sentias. Is enim qui Pharaonem & Aegyptum, item terram Chanaan domuit, te quoque domabit.

Filia Sydonis in Chitim.

Id est, Sydon uastata a Macedonibus.

Ecce terra Chaldaeorum.

Est obscura sententia, quae si actiue accipitur, de uastitate Chaldaica est intelligenda. Ego autem passiuè accipio, ut sit sententia. Non poteris resistere Alexandro, qui te expugnabit. Is enim Babilonem quoque, ubi nondum populus est,

g id est,

IN ESAIAM

(id est, ubi nondum monarchia est) euertet. Sententia Hebræa sic ferè reddi potest. Ecce terra Chaldaeorum, in qua nondum populus, quam Assur fundauit, ut nauigari possit, & crexit turres, & extruxit palatia, & tamen posita est in ruinam.

Et erit in die illa.

Annorum numerus cum Babilonica captiuitate quidem conuenit. Sed nos de Macedonibus accipimus. Dicit autem futurum ut restituatur Tyrus, & resflorescat post. 70. annos. & celebretur in literis. Id enim significat per cytharam. Vocat meretricem ab idolorum cultu.

Et erunt negotiatores eius &c.

Ego intelligo de futuro regno Christi, quod & ipsa Tyrus conuertenda est ad Dominum. Dicit igitur, postquam reuersa fuerit, ad suas negotiationes imminabit regnum Christi, quod Tyrus quoq; amplectetur. Sicut testatur Lucas Act. 21.

Vt manducarit ad saturitatem.

Non abutuntur opibus ad pompam & ad luxum, sicut antea, sed ad necessitatem & ad usum. Alent & iuuabunt sanctos. Est magna commendatio Tyri.

CAPVT: XXIIII.

Propheta

Propheta postquam per uici-
nas nationes, & gentes dispaciatus
est, Redit tandem ad suum populum:

Atq; hic oritur questio, de qua uasta-
tione dicat, Quidam generaliter accipiunt de
extremo iudicio, ut sit eui conclusio particularis
comminationis, quam hactenus tractauit. Verum
ego puto eum loqui de uastatione, quæ erit circa
tempus fidelis Tyri, Hoc est, de uastatione Syna-
goga & populi illius, de qua Christus Matth. 24.

Quia Dominus locutus est.

Hanc clausulam addit contra præsumptio-
nem Iudeorum, qui secuti contemnebant has mi-
nas, quod & sancta & bene munita ciuitas esset.
Dominus dixit, inquit, & necessario fiet.

Defluxit terra.

Terra significat Iudeorum terram, à Iu-
dæis habitatam.

Languet altitudo populi terræ.

Diserte dicit altitudo, ut significet reliquias
saluandas. Distinguit enim altos ab humilibus,
quare non intelligi potest de extremo die.

Et terra prophanata est.

Hactenus de pœna, nunc de culpa, quam tri-
plicem fuisse dicit. Primo, quod prophanauerint
terram, hypocrisi, & zelo qui non erat secundum
scientiam. Secundo, quod peccarint in legem,

IN ESAIAM

per opera manifeste contraria, eamq; deprauauerint, sicut est Matth. 5. Tertio, quod promissionibus de Christo non crediderint, ipsum uenientem non receperint &c. Hoc quoq; postremum membrum arguit de Iudeorum tantum uastatione intelligendum Prophetam esse. Neq; enim gentes habuerunt foedus cum Deo.

Ideo uorabit terram maledictio.

Respicit Propheta ad maledictiones, Deuter. 28. Est copiosa & figurata descriptio.

Vastæ portæ.

Nullus Senatus, nullum forum ibi est, nulla exercentur iudicia.

Quoniam sic erit in medio terræ.

Hunc locum sic uerte. Quia sic erit in medio terræ, in medio populorum, sicut cum deciduntur oliuæ, et sicut racematio, cum finita est uindemia. Allegoria autem hæc est. Vineæ est terra Iudæa. Botri sunt tam procures, quam plebs. Vindemiatores sunt Romani. Quemadmodum autem dum colliguntur botri, quedam uua per negligentiam uindemiatorum relinquuntur, sic uastabitur Iudæa. Supererunt tamen reliquæ quedam, quæ seruabuntur, & colligentur in ecclesiam fidelium. Reliquæ istæ sunt Apostoli, qui leuabunt uocem, id est, annunciabunt Euangelium, & laudabunt misericordiam & gratiam Christi

Christi, & iubilabunt in superbia Domini, non in suis operibus, aut legis iusticia. Est autem superbia Domini, uictoria Christi, per quam factus est Dominus omnium, & conculcauit diabolus, peccatum, mortem & mundum. Sicut tractat hunc locum Paulus in Epistola ad Collossenses. Hæc iubilatio non in angulo Iudaico, sed à mari audietur, id est, spargetur passim in gentes, et peruadet totum orbem. Intelligit autem mare mediterraneum, per quod Pauli cursus fuit, ut est in Actis.

Ideo in doctrinis laudate Dominum.

Significat Euangelion esse κερπέφορον, & non frustra prædicari, Gentes enim credent, & laudabunt Deum. Porro quod uertit, in doctrinis, tu uerte, in uallibus.

Laudes audimus à finibus terræ.

Est querimonia, qua deplorat populi sui infidelitatem. Gentes auide Christum excipiunt, in eum credunt, et latantur. In me autem mira macilentia est, id est, pauci ex Iudeis hunc Christum suscipiunt, maxima pars contemnit & odit eum, sicut Iohannes dicit. Venit in propria, & sui eum non receperunt &c.

A finibus terræ.

Significat efficaciam & cursum Euangelij. Hactenus in templo solum cantari Psalmi sunt soliti, nunc auditur carmen de gloria iustorum à

IN ESAIAM

mari (malo enim pluralcm numerum) id est , de iucundissima & suauissima iusticia, qua suos Christus ornat , quod remissio peccatorum , uictoria Sathana, peccati, mortis & mundi , nobis donata est per Christum , sine ullo nostro merito, gratis. Latinus interpretes errauit, quod transtulit Secretum meum mihi, Nomen enim misericordiam significat, non secretum .

Formido & laqueus & fouea super te.

Formido est , quod timent ubi nullus est timor , Impia enim doctrina inquietum cor facit. Laqueus & fouea possunt uel ad doctrinam uel ad calamitatem referri , quod de errore in errorem, de calamitate in calamitatem ruant .

Quia cataractæ de excelsis apertæ.

Ratio, quia diluuium iræ oppressit eos.

Sicut ebrius.

Non poterit resistere calamitati , nec pax, nec certa sedes erit . Sic adhuc hodie uagi sunt Iudæi.

Visitabit Dominus super militiam cœli.

Varie expositus est hic locus, pleriq; cum accipiunt de demonibus. Ego, saluo aliorum iudicio , non discedo ab argumento de uastatione Synagoge . Militiam enim cœli & reges terræ uocat populum Iudaicum , qui solus habebat cultum
Dei,

Dei, & militabat Deo. Minatur igitur, fore, ut tandem illa militia cœli & reges terræ, hoc est, sacerdotium & politia, diuinitus instituta, pereant. Vtitur autem magnificis his nominibus, Militia cœli, & reges terræ, ad notandam præsumptionem, & superbiam huius populi.

Et congregabuntur in congregatio.

Est ambigua sententia, quæ potest accipi de mortuis, & de uiuentibus. Ego malo intelligere de mortuis, ut sit sententia, quod omnes congregabuntur ceu in unum fascem, & seruabuntur ad futurum iudicium. Ideo enim addit, post multos dies. Si de uiuentibus accipiatur, hæc erit sententia, quod Iudæi congregantur hodie in unum fascem, id est, in eandem perfidiam & incredulitatem, & reseruantur ad iudicium &c.

Et erubescet luna.

Cum Christus regnabit per prædicationem Apostolorum (hi enim senes sunt) tunc erunt impijs Iudæorum reliquijs & sol & luna obscurati, hoc est, in tanta afflictione, tristitia, dolore, angustia erunt, ut etiam hoc cœli lumen ingratum eis sit. Sic enim accidit turbatis mentibus, omnia quæ offeruntur, tristia & turbata esse uidentur. Hunc affectum mœsti & uarie turbati animi Propheta hic describit.

IN ESAIAM
CAPVT. XXV.

ARGVMENTVM idem est cum superiore capite, nisi quod hic alijs uerbis alijsq; figuris uastationem describit. Orditur à gratiarum actione, sub persona eorum, qui remanserunt ex uastatione.

Cogitationes antiquas.

Mirabilia, & cogitationes, sunt promissiones & prophetiæ factæ patribus, de futuro regno Christi.

Urbem fortem.

Hierusalem sic nominat propter presumptionem de templo, lege, & cultu Dei.

Pallatia alienorum.

Vocat alienos propter infidelitatem. Sic Plinius lib: 5. cap. 14. dicit, Hierosolimam omnium Orientis ciuitatum clarissimam fuisse.

Super hoc laudabit te.

Hactenus te paruus & pertinax populus in angulo Iudææ coluit, illius loco habebis amplum & potentissimum populum, omnes gentes scilicet.

Es fortitudo humilium.

Venite ad me omnes qui laboratis. Pauperibus Euangelizare misit me &c. sunt insignes consolationes.

Sicut

Sicut æstus in siti &c.

Christiani uincunt, non resistendo, sed patiendo. Dicit enim, quod ipse Dominus exiccabit. Hoc exiccare fit, quando cessat benedicere.

Et faciet Dominus omnibus popu.

De mactatione impiorum dicit. Dominus parabit conuiuium in monte hoc, id est, totum populum congregabit in Hierusalem, ibi eos sinet per Romanos mactari. Pingues sunt diuites, Medulla enim significat quicquid est tenerrimum. Sic medulla tritici, id est, optimum triticum.

Vindemiæ defecatae.

Verte. Fecium expressarum, id est, ita deletur ut ne feces quidem relinquuntur.

Et præcipitabit. Verte sic:

Et deuorabitur in monte isto facies singulorum inuolutorum.

Id est, inuolucrum perdet, quo omnes sunt inuoluti. Vocat autem faciem inuolutorum mortem & peccatum, quibus omnes homines sunt inuoluti. Est enim mors coram Deo ceu inuolucrum, quo totus mundus inuolutus est. Hoc inuolucrum in monte Zion, id est, in Ecclesia, aufertur à pijs. Hic enim Euangelij fructus est, & efficacia, ut mortuos uiuificet, & mortem tollat. Dicit igitur Propheta. Impij Iudæi mactabuntur, sed credentes, quanquam sint inuoluti multis malis, seruabuntur,

IN ESAIAM

seruabuntur. Christus enim mortem deuicit, ut nullum in credentes ius habeat. Vocat faciem ad significandam facilitatem destruendæ mortis.

Et auferet Dominus lachrimam.

Christiani infinitis afflictionibus exercentur, ea sunt eorum opercula, quibus nos mors inuolutos tenet. Sed Dominus, inquit, opercula ista auferet.

Opprobrium populi sui:

Nihil enim contemptius est, quam Christiani, Sunt enim καθάρματα καὶ περιηήματα, sicut Paulus ait. Hoc operculum quoque auferet Christus.

Et dicent in die illa, ecce Deus noster.

Hæc est prædicatio Christianorum, & unicus noui Testamenti cultus.

Manus Domini in monte isto.

Virtus & potestas Dei morabitur in Ecclesia, quia liberat & lætificat eam. Sed contrarium apparet tum, cum in tribulatione est. Videtur enim manu diaboli premi.

Moab triturbabitur.

Metonymia est. Moab pro Synagoga incredula, quæ non conuertitur. Ea parabitur ad trituram, id est, erit abiectissima, conculcabitur passim in toto orbe.

Et extendet manus suas sub eo.

Quemadmodum

Quenadmodum premit aquam qui natat,
Sic Dominus premet & persequetur Iudeos, quo-
cumq; se contulerint.

IN CAPVT. XXVI.

Habenus Synagogæ & regni
Iudaici uastationem descripsit.

Non potest igitur Canticum hoc
quod sequitur de terrena Hierusa-
lem intelligi, Sed de Ecclesia est

accipiendum.

Vrbs fortitudinis.

Habemus nunc aliam urbem, in qua est sa-
cerdotium & regnum Christi, Cuius muri sunt
salus & uictoria, etiam contra portas inferi.

Aperite portas.

Est descriptio ciuium, Ecclesia patet omni-
bus uolentibus intrare.

Tu seruas pacem.

De capite & rege huius ciuitatis dicit,
quod pacem seruet undiq; , foris contra mundum,
carnem & Sathanam, Intus contra conscientiam.
Sed hæc pax non retinetur nisi per spem, id quod
diligenter est obseruandum. Qui enim non fide
in Christum, nunquam quietus erit. Fidere autem
ideo difficile est, quia caro semper querit aliquid
quo

IN ESAIAM

quo tuto niti possit, nec potest rebus non apparentibus fidere.]

Sperate in Domino in æternum.

Nolite deficere in tentationibus, semper sperate. Non frangitur Deus tædio iuuandi, modo nos non frangamur tædio sperandi & inuocandi.

Est autem hæc ualde necessaria admonitio. Sathan enim ab initio mundi iam exercitatus est, & quotidiano usu factus callidior. Ille si magnitudine tentationū uincere nos non potest, assiduitate uult uincere, donec defatiget. Sæpe igitur cupientibus mori, non permittit ut occidantur, ut uel tædio uincat, quando ui et astu uincere non potest. Atq; hæc summa Sathane nequitia est, ad quam superandam, his & alijs scripturæ sanctæ locis confirmandus animus est, ut quemadmodum ipse non defatigatur impugnando, Sic nos assiduitate precandi & sperandi non fatigemur, donec uincamus. Quia dominus Deus est petra æterna (inquit Propheta hic) Maior est qui in nobis est, quam qui in mundo est, quantum istic doli est, tantum hic fortitudinis. Sperate igitur, & nolite frangi &c.

Quia incuruabit habitantes.

Hæc pertinent contra presumptionem, sicut superiora contra desperationem. Est enim perpetua antithesis ad finem usq; , quod impij peribunt, pij seruabuntur. Ciuitatem altam uocat Hierusalem. Conculcabit

Couculcabit eam pes.

Descriptio ciuitatis iacentis in ruina. Quasi dicat. Muri & aggeres tui equabuntur solo, ut pedes transire possit.

Semita iusti recta est.

Id est, pii prospere agunt, habent bonam conscientiam &c. Manent in simplicitate fidei & uerbi. Sicut Paulus quoq; dicit Gala. 6. Quicumq; hanc regulam secuti fuerint, pax super illos.

In semita iudiciorum tuorum.

Quia in magno usu uerbi sumus, ideo in uera doctrina & spe manemus.

Memoriale tuum.

Memoria significat predicationem beneficiorum Christi. Et dicit quoq; nomen tuum, non nostrum.

Cum feceris iudicia tua in terra.

Est insignis locus de predicatione uerbi externa, quod non debeat redire sine fructu. Vocat iudicia, quia Euangelion damnat omnium hominum opera & studia, & Christi tantum merita offert, quibus nitamur. Absentibus his iudicijs, seducuntur homines, & impietas discitur sub specie iusticie. Ergo ubicunq; non est uerbum Dei, ibi nec iusticia est. Ergo totus Papatus est mera iniusticia, quia uerbum Dei persequitur.

Misereamur.

IN ESAIAM

Est occupatio. Impius etiamsi offeratur ei gratia per uerbum, tamen non discit iusticiam. Sed debet nos contra hoc scandalum superior sententia consolari, Vt quanquam nos nullum, uel modicum admodum uerbi profectum uideamus, tamen non cessemus a docendo. Neq; enim ideo, quia impij non conuertuntur, cessandum est ab officio docendi. Semper enim sunt aliqui, qui cupiunt doceri. Tum si nihil aliud fit, occupatur tamen locus, ne Sathan possit suas pestilentias docere, & spargere in homines. Non igitur doctrina, sed hominum uicium est, quod non omnes conuertuntur. Id prædicat spiritus sanctus, ne offendamur & ideo cessemus a docendo.

In terra sanctorum iniqua gessit.

Quemadmodum in corpore humano sterces, sic etiam in Ecclesia impij sunt, quam & tyranni & falsi fratres exercent. Oculi habent sordes suas, habent & aures, Sic inter doctores in Ecclesia, & inter auditores, necesse est quosdam malos esse.

Non uidebit gloriam Domini.

Deus Ecclesie sue dedit summa bona, suum filium Christum, fidem, quæ omnia pericula uincit, uera bona opera, spiritum sanctum, intellectum scripturæ, pacem conscientie &c. Sunt autem hæc summa bona tecta, & latet gloria Domini sub paupertate

paupertate, ignominia, infirmitatibus, et alijs malis. quibus Ecclesia à Sathana & mundo oppressa iacet. Impij igitur tantum in illam externam faciem intuentur. Ea bona quæ dixi, non uident. Hoc autem periade est, atq; si quis non faciem hominis, sed turpiores tantum corporis partes contemplari & iudicare uellet. Ob leue erratum statim exclamant. Ecce Euangelij, quod docent, fructus. Quod autem per Euangelion à tyrannide Papæ, à purgatorio, à confessione & ab innumeris alijs oneribus liberati sint, non uident. Multo minus uident remissionem peccatorum, quietas conscientias, uitæ aternæ certam spem, Mortis & omnium calamitatum uictoriam &c.

Domine exaltata est manus tua.

In medijs istis infirmitatibus & laboribus Ecclesiæ, manus tua est exaltata, quia Christiani quotidie in peccatis iustificantur, in morte uiuunt, in ignominia laudantur & gloriosi sunt, hoc impij non uident, quia iudicant tantum secundum externam speciem, & secundum stercora. Sic cum Iohannem Hufs exurerent, non uiderunt manum Domini extentam.

Videbunt & confundentur.

Cum uidebunt manum extentam, quod non possint opprimere Ecclesiam, ex gentibus conflant. irritabuntur donec pereant. Videmus hanc penam adhuc in Iudeis.

Domine

IN ESAIAM

Domine dabis pacem.

Quia Ecclesia omnia quæ habet, à Christo habet, & omnia quæ facit, Christo operante facit, et quia robur, sapientia, iusticia &c. quam habet, Christi est, Ideo stabit in æternum tuta, Rursus quia aduersariorum iusticia, potentia, opera &c. ipsorum propria sunt, ideo peribunt.

Possederunt nos domini absq; te,

Hic describit speciem & stercoſ Ecclesie, quod scilicet iacet oppressa à mundo, non regit, non iudicat, sed regitur & iudicatur. Secundum illud, Maior seruiet minori. Item, In mundo pressuram &c.

Morientes non uiuant.

Nos oppressi recordamur nominis tui, & licet uideamur morti traditi, tamen consolamur nos, quia scimus quod aduersarij, qui nobis dominantur, morientur, & non uiuent, hoc est, non habebunt spem uitæ in morte, quam nos habemus.

Indulxisti genti.

Cum Iudæi noluiſſent credere, conuersus es ad gentes, in quas sparsisti uerbum & regnum tuum. Sic aduersarij uerbi corruent, Verbum autem Domini manet in æternum. Porro sic uertes hunc uersum. Adiecisti genti Domine, adiecisti genti, glorificatus es, & prolongasti usq; ad fines terre.

Domine

Domine in angustia requisierunt te.

Sicut ferrum splendescit usu, sic Christianus tentationibus eruditur. Neque enim uerbum uirtutem suam exercere potest, nisi in tentatione.

Ruten macht frome kinder.

Sicut prægnaus.

Omnis tribulatio piorum est partus, quo nouus homo paritur, & uetus moritur, quo fides & autoritas uerbi augetur. Quod Latinus fecit, peperimus spiritum salutis, sic uerte. Et angimur ut uix spiritum trahere possimus.

Salutes non fecimus in terra.

Quaquam anxie laboremus, tamen nihil neque predicando, neque comminando, nec mala perserendo apud impios proficimus, manent excecati in sensu & corde suo.

Viuent mortui tui.

Sicut Paulus. 2. Corin. 6. Ecce morientes & uiuimus. Christiani quando mori putantur uiuunt. In me pacem habebitis, inquit Christus.

Expergiscimini.

Est promissio Christianorum in hac uita. Vos qui estis morti expositi, nolite deficere. Iubilate qui sedetis in puluere, id est, qui iudicamini ab impijs mortui esse.

Quia ros pratorum ros tuus.

Gigantes peribunt, Christiani autem uiuent,

h

& uiuent

IN ESAIAM

Et uiuent sine opere humano, Sicut ros sine opere humano desuper depluit. Præterea sanguis Christianorum ceu ros est, quo Ecclesia rigatur, & tyranni subiguntur.

Vade populus meus.

Est idem cum Psal. 4. Irascimini & nolite peccare. Hoc est, sustinete manum Domini, & patimini. Momentum est, & ecce salus aderit. Est autem insignis consolatio, Sic Christus in Euangelio tempus afflictionis modicum appellat.

Ecce Dominus.

Inimici tui dabunt poenas, non enim manebit sanguis iste occultus &c.

CAPVT. XXVII.

Hoc capite significat fore, ut sub aduentum Christi uisitet Dominus per Romanorum gladium Aegyptios, Assyrios, & Iudeos, & omnia alia mundi regna, ut ita pax in toto orbe parctur, & Euangelion tuto per Apostolos in omnes terras spargi possit. Deinde ad Ecclesiam suam redit.

Gladio duro.

Sic uocat Romanos, qui à Daniele quosque ferrei dicuntur.

Leuiathan

Leuiathan.

Scriptura allegorice mundum, maris, & principes mundi, magnorum piscium nomine uocat. Sic Ezechiel regem Aegypti uocat Draconem in flumine. Ita hic Leuiathan, id est, cete, uocat tantum Aegyptium quam Assyrium, quorum alter ad Euphratem, alter ad Nilum imperabat. Tortuosum Leuiathan uocat quietum imperium. Rectum autem uocat bellicosum. Sicq; omnia regna completus est. q. d. Et illa regna, quae sunt in assiduo bellu usu, & quae sunt quicta, omnia à Romanis debellabuntur, ut sic pax paretur Euangelio. Coctum enim seu Draconem posuit pro plurali. quasi dicat. Quicquid ubiq; est imperiorum, & regnorum & principum.

In die illa uinea meri &c.

Subiugatis istis regibus tum cantabitur de uinea electa, hoc est, de Ecclesia sancta, quam opponit uinea, de qua est supra capite. 5.

Ego Dominus custos eius.

Non amplius Moses, & serui mercenarij, sed Dominus erit Magister, pater, Episcopus, Rex, Sacerdos &c.

Propinabo.

Subito irrigabo eam, adero in consolandis pusillanimum, & ita praesens adero, ut ne folium quidem decidat.

IN ESAIAM

Quis dabit me spinam.

Hec dicit contra nostras cogitationes, quas caro & Sathan in tentationibus suggerunt. Sic enim tum solemus, custodiam pro furore, uirgam pro ira interpretamur. Obiurgat igitur nos, & dicit, ne ueniat tibi in mentem me spinam & uerpes esse, quod contra te instituam pugnam, quod te conculcare & succendere uelim. Sathan has cogitationes tibi immittit, quæ contra fidem & impiæ sunt. Quare eijce eas, & caue à Sathana, qui se in imaginem meam transfiguratur, ut ignis & spina esse uidear, qui sum consolator & redemptor &c.

Quis tenebit fortitudinem meam.

Quis est qui me impedit, quo minus uineam meam colam & defendam. Sic uidemus offendi Christum ijs cogitationibus, quæ ex redemptore & fratre, cum nobis iudicem & inimicum faciunt.

Faciet pacem mihi.

Nemo mihi resistet, quo minus defendam, & consoler Ecclesiam meam, quæ habebit pacem etiam in prelio, habebit consolationem etiam in afflictionibus.

Et implebit faciem terræ fructibus.

Ecclesia mea quanto magis tribulatur, tanto plus crescet. Verte sic. Veniunt dies, quibus radicabit

radicabit Iacob, & fructificabit Israel & implebunt &c.

Nunquid percutitur eodem modo.

Deus amice flagellat Ecclesiam suam, ut saluet, non ut perdat, sicut hostes solent percutere.

Ideo in hoc propiciabitur peccatum Iacob.

Hic totus locus de afflictionibus tractatur diligenter & copiose à Propheta. Hactenus enim animum castigantis & modum afflictionis descripsit Hic etiam utilitatem & necessitatem ostendet. Pertinet, inquit, crux ad remissionem peccatorum, hoc est, ad reliquias peccati mortificandas. Nisi enim interdum cruce exerceret nos Deus, securi facile à Sathana subuerteremur, Sic Paulus quoq; profuisse sibi stimulum suum dicit, ne extolleretur. Sic non solum utilis, sed etiam necessaria crux est.

Cum posuerit omnes lapides.

Deus sua castigatione efficit, ut omnes lapides altaris conterantur, hoc est, tollit omnem idolatriam. Idolatria autem summa est, præsumptio & fiducia in nostras vires, ea cum securi sumus crescit, cum autem affligimur perit. Et hoc est quod dicit, propiciari peccatum cruce.

Ciuitas munita desolata erit.

IN ESAIAM

Est anthitesis. Pij cruce mortificantur & salui fiunt. Impij autem crucem fugiunt, & peragunt in presumptione sua, ergo funditus perdentur. Quod autem dicit, Munita ciuitas, tangit fiducia iudeorum, qui in templum & cultum suum confidebant, securi de omnibus periculis. Sicut nunc Papista Ecclesiam ubiq; iactant, quod non obructur penitus, quamuis periclitetur ali-
quandiu.

Ibi cubabit uitulus.

Describit futuram uastitatem & solitudinem. Si quis allegoriam spectet, ita plerunq; fit, ut ubi noluerunt sanctos pascere, pascant post diabolum & impios doctores. Fiet igitur, ut tanta quam palea comburantur.

Et erit in die illa, excutiet &c.

Indurati contemnunt uerbum, & pereunt, Nihilominus tamen reliquia undecunq; per predicationem Apostolorum colligentur. Euangelion enim curret ab Euphrate usq; ad Aegyptum.

In die illa buccina magna.

Buccina est Euangelion, id non consistet intra illa duo flumina, sed etiam amplius spargetur, ut reliquia ad Ecclesiam colligantur. Hanc enim consolationem necessario addidit. Durum enim erat dicere, totum hunc populum abiectum esse.

CAPVT

CAPVT. XXVIII.

St hic insignis confusio ordinis, quod posteriore loco, sicut plerunq; solent Propheta, priora describit. Intelligo enim priorem huius capitis partem, de regno Israel, quod præ superbia Iudam contemnebat. Prædicat igitur Israel futurum, ut à Salmonasser, & Sennacherib, Assyrijs misere uastetur. Qui de Iuda intelligere uolunt, illi accipient Ephraim metonymice pro Iuda. Superbam coronam ebriorum, uocat regnum Israel, ut notet confidentiam, & presumptionem in opes, potentiam, sanctitatem, sapientiam &c.

In uertice uallis pinguis.

Samariam dicit, quæ fuit in ualle fecundissima sita. Vnde regnum Israel regnum Samariæ dictum est.

Ecce ualidus & fortis Dominus.

Regem Assyriorum significat. Utitur autem hic similitudinibus, quibus significat, tantam fore uim hostium, ut resistere aut sustinere eam non possint.

Quasi temporaneum ante matu. et.

Israel tum erit ceu fructus, qui ante astatem maturuit, & perit adhuc pendens in ramo. Est

IN ESAIAM

in signis figura, Quod impij in medio consiliorum cum iam iam uictoriam sibi pollicentur, percunt, neq; dimidiant dies suos. Ratio est, quod impij successu inflantur. Inflati autem ruunt & percunt.

In die illa erit Dominus.

Hæc particula commodius uidetur referri posse ad regnum Iudæ, ut sit sententia, Cum sic uastata fuerit Iuda, & translata in Babylonem, reliquæ seruabuntur & reducentur, sicut dixi superiora etiam de Iuda accipi posse, si Ephraim per metonymiam pro Iuda accipias, quæ fuit corona, id est, gloriosum regnum, & ideo præsumptuosum & superbum. Eius regni caput fuit Hierusalem in monte sita, & habuit fœcundas ualles mare uersus. Mihi tamen simplicior uidetur sententia, sicut dixi, ut superiora simpliciter de regno Israel accipiamus. Quare hæc quoq; intelligo de reliquijs Israel, qui transierunt ad tribum Iudæ. Sicut in lib. Reg. legitur.

Spiritus iudicij sedenti.

Id est, Haurient ab ipso Domino spiritum iudicij, ut recte iudicent, & faciant officium suum.

Reuertentibus ad portam.

Id est, Reuertentibus ad pacem finito bello, si de Iuda accipias. Sin de Israel, clara ea quoq; sententia est, Multi enim sub Ezechia ad tribum Iudæ sunt reducti.

Verum

Verum hi quoque præ uino &c.

Hæc cogimur de regno Iuda accipere. Verum hi, inquit, qui audiunt tantam Ephraimitarum calamitatem, nihil inde fiunt meliores, non mouentur exemplo &c. sed & ipsi peccant.

Sacerdos & Propheta.

Spiritualis hæc ebrietas est, quod sunt ebrii impijs opinionibus, persuasione, & fiducia iusticie, sapientie &c. Hoc necesse est fieri apud eos, qui non habent uerbum.

Omnes enim mensæ repletæ sunt.

Insignis hæc est figura. Quod quicquid præter uerbum docetur, sit uomitus, quod qui uerbum non pure docent, non loquantur, sed uomant. Mensa significat suggestum, seu locum è quo docetur.

Quem docebit scientiam.

Omnes sunt ebrii, inquit. Verbo Dei igitur nullus locus est, nisi apud ablactatos, id est, simplices & afflictos, quibus subtraxit Deus aliquantisper consolationem. Sic Christus dicit. Pauperes Euangelizantur, Alij omnes fastidiunt, ridet & contemnunt uerbum. Porro sapientia & scientia sic differunt. Sapientia est ipsa fides in Christum. Scientia autem est hoc iudicium seu cognitio illa, quæ ex fide proficiscitur, & iudicat quid cum fide conueniat, quid non &c.

Manda, remanda.

h s

Hæc est

IN ESAIAM

Hæc est uox impiorum, ridentium & sub-
 sannantium Prophetam docentem. Nam hic omnia
 um Prophetarum, et hodie noster quoq; in docen-
 do est ordo. Primo lex docetur, quæ mandat: De-
 inde adduntur promissiones de Christo, qui legi
 satisfecit pro nobis, tum de uita æterna, de iusti-
 cia &c. Hæ promissiones, quia non possunt per-
 fectæ, dum in hac carne sumus, apprehendi, sed ex-
 pectandæ sunt fide, & caro nostra semper contra
 fidem pugnat, & mauult uti suis, hoc est, presen-
 tibus præsijs. Ideo opus est crebris exhortatio-
 nibus ad fidem, & consolationibus, ne succumba-
 mus, ne fide deficiamus, certo fore, ut accipiamus
 quæ promittuntur, modo perduremus, & expecte-
 mus certa spe iusticiam, uitam &c. Ut sic omnis
 nostra doctrina consistat in his duobus, in prædi-
 catione legis, quæ docet bona opera, & prædica-
 tione Euangelij, quæ docet fidem. Tertium est,
 quod spargi debent in utrunq; doctrinæ genus
 crebræ consolationes. Sed impij hæc rident &
 contemnunt. Manda, inquit, remanda. Expecta,
 reexpecta. Quasi dicant. Tu nihil docere potes,
 nisi ut hoc & illud faciamus, & remittis nos ad
 nescio quas promissiones, quas expectemus. Satius
 est mundum sequi, qui uiuit ut uult, & habet cer-
 ta præsidia, quibus inniti potest &c. Sicut nunc
 etiam dicunt. Lutherani nihil sciunt docere,
 quàm

quam fidem & Catechismum. Quando autem con-
solamur afflictos, fore ut breui liberentur, Rident
hoc quoq; . Modicum ibi, modicum ibi, dicunt.
Neq; enim caro sibi persuadere potest, quod modi-
cum sit tempus crucis, Sed quia secundum sensum,
posthabito uerbo iudicat, eternam esse tentatio-
nem sentit. Resistit igitur, & ad carnalia prest-
dia se recipit, neq; uult doctrinam fidei ample-
cti, quæ consistit non in sentiendo, sed extra om-
nem sensum, tantum in expectando.

Subsannatorijs labijs aliquando lo-
quebar.

Latinus fecit in loquela labij &c. Commi-
natur Subsannatoribus illis. Docebo aliquando per
Apostolos uerbum Euangelij, quo irridebo uni-
uersam iusticiam & legem uestram. Imo abroga-
bo eam plane, & in uestrum locum accipiam gen-
tes, quæ credent mihi, & erunt populus meus, ut
uos offendamini, & pereatis in eternum. Obserua
nomen hoc quo impij Euangelion appelliant, Vo-
cant enim linguam alienam, & Subsannatoriam
doctrinam, non Euangelij uicio, sed ipsorum ui-
cio. Nobis autem est uerbum uitæ, illis autem uer-
bum mortis & scandali &c.

Hæc est requies.

Hæc est prædicatio promissionum, gratiæ
& fidei, quam supra uocauit doctrinam expecta-
tionis. Hæc

IN ESAIAM

tam. Hæc sola quietam & securam conscientiam reddit, quia exhibet nobis Christum, cumq; nobis donat, cum omnibus suis meritis, iusticia, sanctitate &c.

Et erit eis uerbum Domini.

Riserunt prædicationem legis & promissionum. Riserunt quoq; consolationes. Fiet igitur in pœnam, ut ipsi se lege onerent, & operibus defatigent, ut sibi promissiones somnient & fingant, & ut se mutuo consolentur. Verum hæc omnia frustra. Sic uidemus nunc in Iudæis hanc pœnam, frustra se defatigant operibus, frustra expectant Messiam, frustra se consolantur, fore ut liberentur &c. Sunt horrendæ comminationes, quarum exempla adhuc hodie in Iudæis uidemus, et tamen pauci sunt, qui cum reuerentia uerbum Dei complectantur, eiq; credant. Eis nimirum similis pœna manet. Rident nos Papistæ, quod fidem docemus. In pœnam igitur ipsi quoq; credunt, non uerbo Dei, sed suis idolis, operibus, studijs, traditionibus &c.

Vt cadant retrorsum.

Ipsorum ambulare non est proficere, sed de errore in errorem cadere.

Conterantur.

Contritione cordis & corporis, qui se suis operibus & studijs affligunt, & tamen perpetuo laborant e conscientia.

Illaqueentur

Illaqueentur.

Sic implicentur erroribus, ut in uiam redire nequeant. Sicut Iudæi sunt pertinacissimi.

Capiantur.

Sic illaqueati teneantur captiui ad obsequium diaboli.

Audite uerbum Domini.

Vult eos præmonere, ne illaqueentur & pereant.

Percussimus foedus cum morte.

Est descriptio securitatis, quæ perpetuo committitur impietatem. Huius securitatis argumentum est summa pertinacia, quam hodie & in Iudæis, & in Papistis esse uidemus, Nisi enim persuasi essent, se tutos esse à morte & inferno, non sic pertinaciter adfenderent sua. Sunt autem omnia nimitice accipienda in persona impiorum, qui dicunt. Sumus tuti à periculis &c.

Quia posuimus mendacium.

Propheta & spiritus sanctus appellant mendacium, ipsorum præsidia. Verum impij sentiunt, ea non mendacia, sed firmissimas petras & rupes esse.

Ecce ego mittam in fundamentis.

Antequam exitium minetur impijs contemptoribus, consolatur & confirmat pios. Christum, inquit, mittam, is erit lapis angularis, huius tantum iusticia

IN ESAIAM

iusticia & meritum ualebit. Alij qui sua & non huius lapidis iusticia erunt subnixi, damnabuntur & peribunt. Christus est fundamentum, & caput Ecclesie, qui totum ædificium sustinet. Simul autem hoc Propheta significat, cum dicit, Fundabo lapidem, fore ut certæ sint conscientie, Certo stuantentes se huius lapidis iusticia iustos esse &c.

Probatum.

Ego malo uertere probatorem, ut intelligas Christum talem lapidem esse, ad cuius formam omnes alij probentur, ut nos quoq; per crucem conformes fiamus imagini eius.

Angularem.

Includit uocationem gentium. Christus enim coniunxit duos parietes, & ex Iudæis & gentibus unam fecit Ecclesiam.

Preciosum.

In mundo quidem contemptus est Christus, sed in cordibus credentium est electissimus lapis, quo nihil habent pij preciosius.

In fundamento fundatum.

Sic firmum, ut stet contra portas inferi, & omnes omnium minas. Qui igitur in Christum credit, habet fundamentum, quod non mouebitur in æternum. Est ergo securus, & in quantumuis magnis periculis, nihil timet, propter hunc lapidem fundatum, fundatum.

Qui crediderit, non festinet.

Describit fidei uirtutem collatione impio-
rum. Mala conscientia, qualis in incredulis est, fe-
stinat, non potest consistere, sed ad minimos terro-
res, et ad sonitum folij, fugit. Qui aut in hoc lapi-
de nititur, non festinat, non trepidat, non fugit, sed
consistit. Nouit enim Christum esse dominum mor-
tis, & uitæ, & peccati &c. Hæc fidei uirtus est,
quæ in Christo nititur, non in nobis, ideo non fallit
nos, sed seruat nos in omnibus periculis. Contra
qui operibus nituntur, ne quidem in leuissimis
malis consistere possunt

Et ponam in mensura iudicium.

Hic comminatur impijs, qui hunc lapidem
reprobant. Iudicabo, sed cum mensura, Non per-
dam impium cum sancto sine discrimine. Mensura
autem & regula iudicij mei erit lapis ille, Chri-
stus, in quem qui non credunt, eos perdam, reliquos
seruabo. Sic sola fidei iusticia subsistit & seruat.

Flagellum inundans cum transierit.

Exaggerat calamitatem, si possit eos per-
suadere, & retrahere à præsumptione propria
iusticiæ. Calamitas undecunq; uenerit, inquit, im-
paratos opprimat uos, quia non estis fundati super
lapidem &c.

Vexatio dat intellectum.

Dum pace & securitate homines fruuntur,
contemnunt

IN ESAIAM

contemnunt & negligunt uerbum. Cum autem tentatio uenit, tum demum credunt esse uera ea de quibus antea per uerbum sunt admoniti. Sic etiam pij non sentiunt uim & fructum uerbi, nisi in tentatione.

Quia angustum est stratum.

Vexatio seu crux perinde est atq; breuis lectus, in quo contrahendum est corpus, nisi algere uelimus. Hoc est, solus uerbi auditus retinendus et sequendus est. Tribulatio autē continet nos ceu in breui lecto, nec finit nos euagari in nostra studia.

Sicut enim iam monte Prazim stabit.

Pergit comminando. Cogitur Dominus facere iudicium, quia uos non creditis. Proprium quidem eius officium est, benefacere, & seruari. Verum cum uos beneficijs illius abutamini, cogitur per poenas uos continere, Sic alienum facit opus, punit & damnat, ut seruentur alij. Sic uidemus Iudaeos repulsos, & nos gentes susceptas esse. Mons Prazim dicitur mōs diuisionis uel diremptionis, quod ibi Dauid diremptus est à suis hostibus, 1. Para. 14. Sic Ecclesia est mons diremptionis, in quo Ihesus Christus stat. Iudaei autem offenduntur in eo, quare se dirimunt ab Ecclesia. Cogitur autem hoc alienum opus facere Christus, ut damnet iusticiam legis, ne gentium, hoc est, fidei iusticia, sine operibus legis, irrita fieret. Sic uallis Gibeon
in Iosua,

in Iosua, ubi grandine & tempestate de cælo ho-
 stes fusi sunt, Iosua. 10. Hæc grando est Euange-
 lion, quod arguit mundum de peccato, & denun-
 ciat iudicium & æternam mortem ijs, qui non
 credunt in hunc lapidem &c.

Etnunc nolite illudere.

Nolite Euangelion & uerbum habere pro
 fabula, alioqui fiet, ut magis constringamini, &
 implicemini efficacioribus erroribus, ut fiat
 reprobri ad omne bonum opus, Sicut qui uinctus
 est, est ineptus ad omnes actiones, Minatur enim
 eis extremam cæcitatem, ni resipiscant.

**Consummationem enim & abbre-
 uiationem &c.**

Vult impios minis ad uerbum Euangelij su-
 sciendum mouere. Dominus, inquit, consumma-
 tionem, hoc est, perditionem præfinit, quæ tamen
 abbreviabitur propter reliquias piorum seruan-
 das.

**Auribus percipite & audite uocem
 meam.**

Hæc est consolatio eorum, qui hanc con-
 summationem in populo erant uisuri. Exponit
 enim quomodo sit consummaturus & abbrevia-
 turus Dominus &c. Utitur optima similitudine.
 Ager proscissus uidetur in speciem uastatus esse.
 Ea est consummatio, quod Synagogam repudiat,
 i & gentes

IN ESAIAM

Et gentes uocat. Atqui non uastatur, sed paratur
 ager, sic ut melius proueniant fruges. Ad eundem
 modum consummatur populus, ut reliquæ salutæ
 fiant, non ut totus populus abiiciatur, sicut in spe-
 ciem apparet. Gramen agri, hoc est, operum ius-
 ticia, quæ in illo populo erat, per Euangelion
 proscinditur, hoc est, damnatur, et dicitur esse
 iniusticia, ut uera et perfecta iusticia, quæ est fi-
 des in Christum, uberius proueniat &c.

Erudiet illum Dominus.

Hic est finis consummationis, ut populus eru-
 diatur ad consummationem, non ut pereat totus.

Quoniam non in cratibus trituran-
 tur uiciæ.

Hæc similitudo obscurior est propter rati-
 onem triturationis nobis ignotam. Sententia autem
 facilis est. Trituratione queritur hoc, ut panis
 fiat, non ut conculcentur grana. Sic Deus querit
 salutem reliquiarum, cum consummationem im-
 mittit impijs. Sunt insignes consolationes in cru-
 ce, quæ ideo magis feriunt animum, quod sic illu-
 stres sunt, et notæ omnibus. Sine dubio Paulo hic
 locus fuit commendatissimus, propterea quod ipse
 quoque non parum sudat in scandalo repudiatæ Sy-
 nagogæ remouendo. Nec potuerunt se alia ratio-
 ne sancti erigere, quam his Prophætæ consolatio-
 nibus, quod hoc repudium fiat, ad separandas pa-
 leas à

leas à tritico, ut impij percant, pij autem seruentur.

Etiā hoc à Domino Deo egreditur.

Mirabilis hæc ratio & immensa sapientia est, quam ratio nunquam assequitur, quod Deus sic nobiscum agit, ut secundum opus odisse nos uideatur, Secundum uoluntatem autem ardentissime amet nos &c.

IN CAPVT. XXIX.

De Ariel Ariel.

Sicut in fine præcedentis capituli abbreviationem descripsit, & consolatus est pios, sic hic describit consummationem, & minatur impijs.

gladium Romanorum, Sicut Christus Matth. 24. qui uidetur etiam uerba quædam hinc sumpsisse. In fine tamen redit ad promissionem Euangelij. Vocat autem Hierusalem Ariel, id est, leonem Dei, & castrum Dauid, ut significet præsumptionem eorum. Ideo enim securi erant, & contemnebant minas Prophetarum, quod regnum Dauidi eiusq; semini erat promissum, & quod haberent politiam & sacerdotium diuinitus institutum.

Additis annum ad annum.

Nihil proderint uobis annua uestra sacrificia.

Abrogat enim uniuersum cultum Mosaicum.

i 2 Et erit

IN ESAIAM

Et erit mihi uerus Ariel.

Id est, uerus Leo Dei, contra quem ego per Romanos pugnabo. Ante actiue posuit leonem Dei uincentem per Deum. Nunc passiuè, uictum per Deum.

De terra loqueris.

Auferetur uerbum Dei, ut nihil doceas praeter humanas traditiones. Hoc uidemus hodie in Iudaïs aperte, quod tantum in angulis murrerent.

Et erit sicut puluis tenuis.

Hostes tui erunt sicut arena maris.

A Domino exercituum uisitaberis.

Est ceu Epiphonema. Omni genere temporum & calamitatum obrueris.

Et erit sicut somnium uisionis.

Minatur etiam Romanis, scire ut pereant, quod nullum statuunt iræ suæ modum, sed etiam in Zion, id est, pios sciant. Peribunt, inquit, ceu somnium.

Sicut somniat esuriens.

Plena consolationis similitudo est. Romani & omnes aduersarij Ecclesiæ sunt famelici & sitibundi, Sitiunt cruorem piorum, & uidentur sibi eos posse uincere, imò uicisse, sed somniant tantam, & percunt ipsi.

Obstupescite.

Hic

Hic incipit nouus locus de cecitate & uasitate Iudeorum, quod indurabuntur ut ad insaniam usq; contra Christum furiant. Videtur eum Paulus Actuum ultimo allegasse. Utitur horrendis uerbis.

Primo, obstupescite, tanquam attoniti, ut surdis narrari uideatur fabula, cum uobis predicatur Christus. Secundo, Claudite oculos, ut odio & malicia excacati, non uideatis. Tertio, sitis ebrij, hoc est, immersi uestris opinionibus & studijs.

Quarto, sitis nutantes, id est, docentes inconstantia, quae non possunt certam facere conscientiam.

Hic querat aliquis, quare sic precipiat? Respondeo, Non est praecipium, sed amara concessio, & ceu imprecatio, procedens ex indignatione animi. Siquidem non uultis uerbum amplecti, ruite igitur caci in uestra studia &c.

Quoniam miscuit uobis Dominus spiritum soporis.

Dominus miscuit, inquit, non quod ipse sic doceat, sed permittit ista sic fieri, quando subtrahit suum spiritum, quem nolebant accipere. Sic dicit. Clausit oculos uestros. Adempto enim lumine (quod reijciunt) necesse est remanere tenebras. Ut intelligas Deum non effectiue, sed priuatiue excacare.

Prophetas & principes.

Sunt horrendae comminationes, quod neq; in

IN ESAIAM

politia, nec in sacerdotio quisquam sit, qui non sit inuolutus erroribus & mendacijs.

Et erit uobis uisio .

Onnium uisio, hoc est, omnium propheticarum, de quibus gloriamini, erunt ceu liber ob signatus, id est, per uestram impietatem hoc efficietis, ut uobis claudatis totam scripturam. Sicut uidemus in Iudæis hodie.

Et quod appropinquat .

Quia estis hypocrite, ego ista externa opera, illamq; sanctitatis speciem nihil morabor, Lūdatis me potius, quam ut colatis. Ludam igitur uos uicissim. Notabis autem quantum tribuat hypocritis, quod appropinquant ad Deum. Habent zelum, & serio cogitant de cultu Dei. Item glorificant Deum, quia tamen cor est sine fide, ideo summum cultum reijcit & damnat.

Peribit enim sapientia.

Sapientia est noticia Dei & religionis. Intelligentia est iudicium, quod uidemus quæ pugnant cum religione, & cultu Dei. Hæc duo si tollas, quid reliquum erit præter mendacia, errores, & idolatrias? &c.

Væ qui profundi estis corde.

Hactenus de cecitate & poena impietatis dixit, nunc hoc etiam addit, quod errores & mendacia ista defendant. Profundi corde sunt, inquit, & dicunt,

Et dicunt, quis uidet nos? Sentiunt enim se specie religionis et iusticie tutos fore etiam apud Deum.

Peruersa est cogitatio hæc.

Est uehemens obiurgatio hypoeritarum, qui securi sunt fiducia suorum operum: Nullum opus ad factorem suum dicit, Non fecisti me, et uos ad me dicitis. Minatur igitur, quod uelit auferre ab eis regnum Dei, et dare genti facienti fructus eius, Matth. 8. Sicut alibi dicit, Prouocabo te in populo non populo et c. Libanus, hoc est, Hierusalem, quæ habet sacerdotium et regnum, ceu arbores, conuertetur in agrum, et ager, hoc est, populus Euangelij in Libanum.

Et audient in die illa surdi.

Regnum Dei et prædicatio Euangelij erepta Iudæis, et in gentes peccatores sparsa est. Pauperes euangelizantur, qui agnoscunt se esse cecos et surdos et c.

Quoniam defecit qui præualebat.

Cum hæc fient, tum passim cessabunt tyranni conscientiarum, qui traditionibus humanis conscientias onerant. Cessabunt quoque impij contemptores, et qui uigilant ad dolorem, hoc est, ad iusticiam operum. Notat autem uerbo uigilandi zelum iusticiariorum.

Peccare faciebant homines in uerbo.

Impie tractando et exponando uerbum Dei,

IN ESAIAM

statuunt & defendunt iusticiam suam contra ue-
ram iusticiam. In porta, id est, in publico officio.
Declinant iustum.

Assuescendum est ad huiusmodi phrasas spi-
ritus sancti. Vocat enim spiritus sanctus iustum,
quem mundus hereticum dicit. Sic supra idem spi-
ritus sanctus uocat uomitum, impiorum doctrinas,
quas ipsi uerbum Dei, & sanctam religionis do-
ctrinam uocant. Quare non prodest solum, sed &
neesse est, diligenter in sacris literis antitheses
querere & tractare.

Propter hoc dicit Dominus.

Cum impij doctores sic fuerint eiekti, ut li-
bertas Euangelij passim audiatur, tum sequetur
in Dominum. Non temere autem addit, Deus qui
redemit Abraham. Quasi dicat. Impij doctores
hactenus alium Deum docuerunt, Idolum scilicet
cordis sui. Sicut uidemus quod Monachus fingit
sibi Deum cucullatum & rasum, hoc est, Deum
qui cucillum & rasuram probat. Hanc imaginem
cordis sequitur deinde opere externo &c.

Nunc non confundetur Iacob :

Bona antithesis. Hactenus sub impijs docto-
ribus confusus erat populus. Nunc autem cum
predicetur, non nostra, sed Christi iusticia & me-
ritum, eriguntur animi, Roma, s. iustificati per
fidem

fidem pacem habemus erga Deum :

Cum uiderit filios suos, sanctificabunt nomen meum.

Opera manuum suarum credentes uocat, quia, Nemo uenit ad Christum, nisi quem pater traxerit, illi sanctificabunt nomen eius, non suum nomen, gratias agent pro beneficijs Dei, prædicabunt gratiam per Christum mundo ostensam. Separauit, sanctum Iacob, & Deum Israel. Occulte enim per sanctum Iacob Christum ostendit, in quo sanctificatur semen Abrahe, id est, credentes.

Sitient errantes spiritu intellectum.

Non solum populus seductus conuertetur, sed etiam pars eorum qui seducebant, & persequebantur uerbum. Sic Paulus conuersus est, & musitatores discunt doctrinam, id est, qui prompti sunt ad docendum, id quod proprium est omnium impiorum doctorum.

CAPVT. XXX.

Vae filijs desertoribus.

Hic incipit nouus sermo. Redit enim Propheta ad populum suum & tempora sua, hortaturq; ad fidem & timorem Dei. Imminebat enim Assyrus Sennaherib, qui decem tribus Israel abduxerat.

IN ESAIAM

vat. Perculsi igitur timore principes Iudæ (de principibus enim solum, non de rege dicit Esaias) ad auxilia Aegypti confugerunt, omnem spem de auxilio Dei, sicut solet caro, abijcientes. Prophe- ta igitur hoc capite, primo incredulitatem prin- cipum & populi accusat, & minatur eis, fore ut ista auxilia nihil eis profint. Deinde conatur eos reuocare promissionibus ad fidem, & ut confir- marct piorum animos, describit illam mirabilem eladem regis Assyrij, sicut supra cap. 10. In hoc argumento uersatur serè usq; ad caput. 33.

Væ desertoribus.

Sic obiurgat consiliarios & principes re- gis, quod sint desertores, & Dei, & regis sui, qui aliena auxilia querant, ut Deum magis irritent. Quod Latinus uertit, Ordiremini telam. Senten- tia Hebraei serè est, Queritis praesidia sine spiritu meo.

Erit uobis fortitudo Pharaonis.

Hæc debet esse generalis sententia, qui cona- fuis fuerit in hominem, corruct.

Vsq; ad Zoan principes eorum.

Zoan Aegypti ciuitas & regia sedes fuit: Thanes nusquam alibi legitur. Ego puto eandem esse cum Zoan, & in alia lingua aliud habuisse nomen, Sicut Belgradum & Kriechisch weissen- burg, eadem ciuitas est &c. Misistis legatos ue- stros ad

stros ad regem Aegypti, inquit, sed nihil efficien-
tis.

Onus iumentorum Austri.

Onus accipe sicut supra pro prophecia futuri mali. Amplificat enim propheciam comminationibus. Videt enim paratos camelos, & alia animalia ad munera regi Aegypti offerenda. Prophetat igitur contra illas bestias & earum ductores, quod nihil efficient. Terram tribulationis uocat Iudaeam, cui imminabat Assyrius. Leana & leo inter ca, dicit, Quae est acerbissima obiurgatio. Via ex Iudaea in Aegyptum est uasta solitudo, quae abundat omni genere bestiarum, serpentibus, leonibus &c. Propheta igitur alludit ad eam uiam. Vere, inquit, uos legati, una cum bestiis, quas numeribus onustas ducitis per serpentum & leonum solitudinem iter facitis. Ipsi enim estis dirissimi leones, & uenenati serpentes, qui inficitis populum meum spe humanorum auxiliorum, ut a fide discedant, ut deserant Deum suum, & confugiant ad humana auxilia. Porro sententia sic reddi potest. Onus iumentorum ad Austrum euntium, Inter quae sunt in terra angustiae & necessitatis, Leo & leana, Basiliscus & Draco uolans. Portant super humeros iumentorum &c.

Superbia tantum est, quiesce.

Hieronymus uertit appellatiuum pro proprio,

IN ESAIAM

prio, debet autem uerti. Raab. ipsa quiescet. Raab autem est Aegyptus, sicut in Psal. Memor ero Rahab & Babylonis. Habet nomen à superbia & presumptione. Quasi dicat. Rahab, de cuius auxilijs magna uobis promittitis, fallet uos, non poterit uos iuuare.

Nunc ergo ingressus scribe ei.

Addit iam signum suae prophetae, sicut supra. s. capite. fecit. Obiurgauit enim eos, quod à Deo ad auxilia humana confugerent. Idem nunc scribi publice in tabula iubet, ut nullus excusationi locus pateat. Scriptura tabulae est quod sequitur. Populus ad iracundiam prouocans &c. Veritate sic. Quoniam populus inobediens & filij mendaces, nolentes audire legem Domini &c. Est uehemens obiurgatio. q. d. Debebant colere deum, sed irritant, Debebant Deum confiteri sed negant. Nolunt uerbum Dei audire, ea autem audire uolunt, quae ipsis placent. Sic Papistae nunc se doceri uelle dicunt, Sed ita, si dicantur ea quae ipsi probant, sicut sequitur.

Qui dicunt uidentibus, nolite uidere.

Videntes uocat Prophetas, & uidere uocat docere uerbum Dei. Hic iterum obseruabis, quod Spiritus sanctus uocat recta, quae ipsi dicunt haeretica, & errores uocat, quae ipsi dicunt ueritatem. Prædicate nobis errores, id est, humana praesidia,

fidia, & nolite aspicere recta, id est, nolite nobis
 multa de fide & timore Dei dicere.

Cesset à nobis Israel.

Dic nobis de rege Aegypti, qui habet cur-
 rus & equos &c.

Propterea hæc dicit sanctus Israel.

Comminatur eis illam poenam, quæ omnes
 impios sequitur, quod subito sint perituri. Ista ini-
 quitas, inquit, id est, doctrina præsumptionis in
 vires humanas, crit ceu ruptura muri, quæ ruinam
 secum trahet, & omnes uos subito & insperato
 conteret.

In silentio & spe erit fortitudo uestra.

Varie uersat auditorum animos, adhortando,
 comminando & promittendo, ut à spe & fiducia
 humanorum præsidiorum eos abducat. Est igitur
 hæc insignis promissio, ut in spe expectemus diui-
 num auxilium, & cessemus à nostris consilijs, tum
 certo fore ut seruemur.

Huius sententiæ cum multa passim in sacris
 literis exempla extent, tum etiam nostra hodiernæ
 experientia abunde testatur, optimum & cer-
 tissimum modum esse, quo omnia mala superan-
 tur, si quieti & securi Deo omnia commendemus.
 Quæ enim alia causa fuit, quòd tot iam annis per-
 petua pace fruimur, in tanta mundi & princi-
 pum insania & furore? Non consilia nostra hoc
 ocium

IN ESAIAM

ocium & hanc securitatem pepererunt, sed
 silentium & spes, sicut Propheta hic dicit, hoc
 est, quod simplici fide, nos & causam nostram,
 Deo commendauimus, & assiduis orationibus (hæc
 enim sola arma habemus contra Sathanam) nos
 defendimus. Sed & ante hæc tempora multa huius
 sententiæ insignia exempla extitere. Fuit enim
 ante aliquot annos Magdenburgensis Episcopus
 comes à Bichingen, Is cum ui à collegio ad Epi-
 scopatum pertractus esset, forte accidit, ut Saxo-
 niæ dux ob simultatem aliquam, bellum ei inferre
 pararet. Id cum rescuisset Episcopus, tanquam
 altum somnum dormiens, non contra parare uim
 & arma, sed curare Ecclesias suas, in ijs frequens
 esse, uicia earum corrigere, lectioni & orationi
 incumbere, perinde atq; si nullus usquam belli es-
 set metus. Cum autem ducis Saxonie speculator
 in aula Episcopi esset, & forte nuuciaretur, Sa-
 xoniæ ducem iam suscepisse expeditionem. Ibi
 Episcopus, Bene est, inquit, Ego curabo meas Ec-
 clesias, Deus autem pro me pugnabit. Hanc uo-
 cem excepit speculator, eamq; ad Saxonie ducem
 detulit. Statim igitur ab optimo principe inter-
 missa expeditio, & dimissi milites sunt. Ita enim
 respondit. Se longe inferiorem esse, quam ut con-
 tra eum pugnet, qui socium pugnae habeat Deum.
 Adco non fallit spes in diuinum auxilium. Neq; in
 religione

religione solum ualet hic locus, sed etiam in poli-
 tia. Sic enim serè accidit, præcipitia consilia fal-
 lunt. Ideo laudant Romani cunctatorem Fabium,
 qui cunctando restituit rem. Semper enim fallit
 præsumptio de nostris uiribus. Bene igitur dictum
 est illud, patiens terit omnia uirtus. Et Paulus, uin-
 cite in bono malum. Hos euentus mundus cernit,
 causam non cernit, quam sola diuina litera nobis
 ostendunt. Porro causa huius promissionis est
 posita in primo præcepto, Vbi Deus promittit se
 fore protectorem piorum. Rursus se in impios ex-
 petiturum poenas. Impossibile est igitur pios non
 seruari, & impios non perire. Neq; enim uerbum
 Dei potest fallere, in eo solum à nobis erratur,
 quod non possumus eum articulum temporis expe-
 ctare, quo nos seruabimur, et impij punientur. De-
 us autem longanimis est, nec cito punit, quo au-
 tem segrè punire incipit, eò cum cœperit per-
 seuerantius affligit. Verum quia natura hanc mo-
 ram impatienter fert, ideo erigendus huiusmo-
 di locis animus est, & assuefacienda sunt men-
 tes ad omnia incommoda, in spe futurae li-
 berationis, perferenda. Sicut Christus etiam mo-
 net, cum dicit. Possidete animas uestras in
 patientia &c. Non enim possunt durare im-
 pij, & est uerissimum quod dicitur, Malum
 destruit seipsum. Simus igitur quieti & com-
 mendemus

IN ESAIAM

mendemus omnia manibus Dei . Deinde eti-
am speremus futuram liberationem , & expe-
riemur quod spes non confundit nos , sed confun-
dentur aduersarij nostri , qui impietatis causam
contra Christum defendendam susceperunt .

Mille homines à facie terroris unius .

Vnus hostium mille uestrum fugabit , ut omnes
dispergamini , & nihil reliquum sit de uestro ex-
ercitu , quam militare signum . Vocat enim hic ma-
lum metaphoricè hastam , è qua vexillum pendet .

Propterea expectat Dominus .

Redit ad promissiones , si eos reuocare pos-
sit à præsumptione humanarum uirium .

Quia Deus iudicij .

Castigat in iudicio et mensura , id est , modice , non
perdit omnino , Quare expectate ab eo consilium .

Populus in Zion habitabit .

Sunt insignes promissiones , quibus erigit
Ezechiam & pios , ne desperent . Primo promit-
tit fauentem & propitium Deum . Secundo tutam
Hierusalem & ciues . Tertio , commeatum , ne fame
aut siti laborent obsessi . Quarto , etiam uerbum
Dei , quo erigantur , doceantur &c . Audient uer-
bum monentis à tergo , inquit , Quemadmodum pa-
stores ouium sequuntur gregem , sic doctores tui
sequuntur te , & docebunt te regiam uiam &c .

Dabit tibi Dominus panem artum .

Verè sic .

Verte sic. Dabit tibi Dominus panem in tribulatione, & aquam in angustia.

Et contaminabis laminas.

Post fiet, inquit, ut purgemini ab omni Idolatria. Audita enim uera doctrina ruit & perit operum fiducia, & omnis Idolatria.

Et erunt super omnem montem.

Si credideris Domino Deo, beneficio obrues. In montibus, ubi alioqui dominatur sterilitas, summa erit fecunditas. Cum ceciderint turres, id est principes Assyriorum. Necessesse est magnam in Ezechia fidem fuisse, qui huic prophetae credit, cum iam omnia hostili exercitu plena essent, & Hierusalem durissima obsidione premeretur.

Et erit lux lunæ sicut lux solis.

Est exaggeratio leticiae, secundum affectum piorum, qui subito ex presentissima morte sunt liberati. Nam sicut ante etiam ostendimus, tristibus animis omnia uidentur tristia, Rursus letis, omnia ridere & letari uidentur. Dicit igitur, Ezechias & alij, liberati obsidione, cum uidebunt hostium stragem, sic gaudebunt, ut lumen solis & lunæ præ nimia letitia multo quàm ante suauius & amœnitus eis uideatur esse. Sentient omnes creaturas unà letari & ridere &c.

Ecce nomen Domini uenit.

Postquam Propheta pios consolatus est, &

k

impios

IN ESAIAM

Impios multis rationibus à præsumptione humanarum uirium reuocauit. Transit iam à populo suo ad Assyrium, & minatur ei exitium. Assyrius uenit, inquit, uenit & noster Deus plenus ira contra illum. Dicit autem Dominum uenire de longinquo, ut scilicet exprimat affectum expectantium manum Domini. Videtur enim Deus differre auxilium, & sero nos respicere. Est autem gravis descriptio, quam requirebat summum periculum piorum.

Canticum erit uobis.

Post hanc ruinam turrium ibitis letantes & cantantes per urbem cum gratiarum actione.

Dominus auditam faciet gloriam.

Describit iam modum interfectionis & caedis. Tonitru & fulmine perdet Assyrium Dominus. Tonitrua uocat uocem Domini, tympana & cytharas.

Præparata est enim ab heri Tophet.

Exposuerunt hunc locum de inferno, id quod fieri potest, si quis allegoriam sequatur. Sed mihi uidetur esse historica sententia. Tophet uocat mactationem & uictimationem Assyrijs præparatam, quam non possint effugere. Ut sit sententia, Dominus mactabit Assyrios, faciet holocaustum, ad quod ignis & ligna parata sunt. Restat anhelitus qui succendat, id est fulmen. Alludit enim ad interitum Sodomorum.

CAPVT

CAPVT. XXXI.

St idem argumentum cum priori capite. Varie enim adhortatur Propheta suos, & minis & promissionibus, ut à fiducia humanorum presidiorum eos abducatur. Apparet autem Prophetam plures de hoc argumento habuisse sermones. Nobis quia extra periculum sumus, ad fastidium usq; eandem rem uidetur repetere. Sed pij animi in paroxysmo tentationum non possunt satiari uerbo Dei, ibi nihil est nimium.

Ipse autem est sapiens.

Vos habetis me & Deum meum pro fatuo, Sentietis autem eum abunde sapientem esse. Sic accusamur & nos à Papistis heretici & seditiosi. Possumus igitur exemplo Prophetæ dicere, quod tempus ueniet, cum nimium Catholici & pacifici Papistis erimus. Sed ista non creduntur, priusquam eueniant.

Contra auxilium operantium ini.

Auxilium passiuè accipiendum est, quod petunt Iudæi operantes iniquitatem.

Aegyptus homo & non deus.

Nota hanc consequentiam, quam nos docet Dialectica spiritus sancti. Homo est, ergo non est fidendum, ergo non potest iuuare. Item caro est,

k 2 ergo

IN ESAIAM

ergo non est ei fidendum, ergo non potest iuuare.
 Applicanda enim est ad omnia studia, opera, consilia, & presidia humana, quae sine timore Dei suscipiuntur.

Quomodo si rugiat leo,

Dominus pro erigendis infirmis se comparat leoni, qui cum praedam nactus est, rugit, ne moratur multitudinem aut clamorem pastorum. Vos, inquit, estis praeda mea, quam mihi Assyrius non eripiet.

Conuertimini:

Scilicet, de fiducia carnis ad Dominum, quae haec promittit. Hoc enim est quod dicit, Conuertimini qui nimium recessistis, scilicet a Deo ad fiduciam hominum.

Vectigales erunt.

Puto prouerbialiter accipiendum esse. Volunt uobis dominari, sed succumbent, & uincuntur.

Fortitudo eius.

Id est, principes Assyriorum cum rege Sennacherib.

Cuius lux est in Zion.

Ego oeconomicè intelligo, pro eo, quod habet Dominus in Hierusalem, & sit istic paterfamilias, habeat istic focum tanquam cuius aliquis. Est suauis figura, quae ualet ad erigendos animos.

Idem

Idem dixit sine figura, Numc. 35. Ne polluatis terram in qua habitatis, in qua ego inter uos habito. Ego enim sum Dominus, qui habito inter filios Israel.

CAPVT. XXXII.

Priorem huius capituli partem duco connectendam cum superioribus. Ut sit sententia, Quantumuis furiat Assyrius contra Iudam, tamen ipso inuito & furiente, manebit & stabit regnum & quidem florentissimum, contra quam cogitat Sennacherib. Rex regnabit in iusticia, inquit, Dabo iustum regem Ezechiam & alios post eum. Obseruabis autem ordinem, quod primo dat iustum caput, ex illo sequuntur etiam principes iusti, & alia membra politica.

Et erit uir sicut qui absconditur.

Obserua hic insignem commendationem Magistratus, quod sit ceu murus, qui defendat a uentorum & pluuie. Item quod sit ceu riuus in arido loco, & petra umbræ. Has similitudines diligenter considera, & uidebis, quam magnificas sit magistratum esse, ut recte a Christo & ueteri sint dicti. Hæc autem omnia maiora uidebuntur, si circumstantias omnes expendas. Si enim

IN ESAIAM

magistratus officium est, ut sit honori bono operi,
 & timori malo operi, necesse est ut in se Satanam,
 cum omnibus membris suis concitet. In his autem
 consistere, & non frangi animo, diuina uirtus est.
 Merito igitur gestant coronas tanquam uictores
 omnium malorum, Sathanae, & mundi.

Non caligabunt oculi uidentium.

Erunt quoq; pij doctores & discipuli. Atq;
 hic uide, quod bonus magistratus & pax publica
 seruiat religioni & Euangelio, ut latius spargi
 possit.

Aures audientium.

Promissio, quod uerbum Dei non frustra do-
 cetur.

Cor stultorum intelliget.

Quando uerbum pure docetur, tunc extir-
 pantur mali doctores. Et semper praedicationem
 Euangelij sequitur reformatio impie doctrinae
 & uitae quae praecessit. Praecipites corde uocat
 promptos ad docendum, quod commune uicium
 est pseudoapostolorum. Blesi lingua, sunt inutiles
 doctores, qui cum docere nesciant, tamen docent,
 Sicut totus Papatus facit.

Non uocabitur quoq; is.

Reformatio Politiae quoq; sequitur. Stultus
 non uocabitur amplius princeps, id est, Qui male
 alij praesunt, siue in politia, siue in officio uerbi,
 ijs abrogabitur imperium

Frauda-

Fraudulenti uasa pessima sunt.

Nos uertimus. Auari marsupium malignum est, id est, nulli benefacit, tantum quæ sua sunt quaerit. Ut sit ceu prouerbium, quo describit malum magistratum, siue politicum, siue ecclesiasticum. Vtriq; enim cum sua quaerunt, & nemini prosunt, sunt auari. Malus doctor abutitur scientia, iudicio, cognitione linguarum, & alijs donis, quæ habet, ad suum commodum. Sic etiam qui in aulis principum sunt.

Cum loqueretur pauper iudicium :

Est ambiguum. Prior sententia est, & quæ mihi magis conuenire uidetur. Quando debet loqui ut consoletur, aut defendat pauperem, tunc utitur mendacio, ut eum decipiat. Altera autem hæc est. Pauper recte quidem dicit, sed opprimitur à Tyranno &c. Hanc non sequor.

Mulieres opulentæ surgite.

Hic nouum caput incipit. Quasi dicat. Bene habent iam omnia. Restituta est religio & politia. Sed nostra ingratitude & securitas faciet, ut recidamus aliquando in ueterem impietatem, & cumulemus nobis iram & poenam, donec prorsus hoc regnum destruat. Id quod sub Christi passionem, post uulgatum per Apostolos Euangelion factum est. Neq; enim solum captiuitatem Babyloniam hic significat, sed omnes alias calamitates usq;

IN ESAIAM

tates usq; ad Christi aduentum, qui spiritum suum effundet in corda credentium &c. Mulieres uocat ciuitates & respublicas securas.

Post dies & annum.

Significat uastitatem futuram per Chaldeos, in quam includit omnia alia mala usq; ad Christum.

Exuite.

Imminet ut exuamini regno, & pace politica, & opibus &c. & ut nudemini, id est, ut redigamini ad miseram uastitatem, & accingamini, scilicet sacco.

Donec effundatur super uos spiritus.

Ingratitudo nostra meretur, ut ciuitas & totum hoc regnum redigatur ad nihilum, donec ueniat omnium malorum finis, Christus, & effundatur spiritus eius super nos, scilicet, in die Pentecostes, Actu. 2.

Et erit desertum in Carmelo.

Desertum, id est, reliquie Iudeorum, & gentes erunt, ceu cultissimus ager, Ferent uberri-
mos fructus, in fide Christi. Et Charmel, id est, Synagoga quæ nunc floret, redigetur in saltum, & desolabitur.

Et erit opus iusticiæ pax

Est notus Hebraismus. Triticum est opus agri, id est, ager profert triticum, ut sit opus pro fructu,

fructu. Enumerat autem hic opus fidei, pacem conscientiae, sicut ad Rom. 5. Iustificati per fidem pacem habemus &c. Hæc non sunt sub Cyro post captiuitatem Babylonicam impleta. Coactus igitur sum ad Euangelij tempora referre. Est autem Emphasis in pronomine, Populus meus, significat enim nouum populum fore.

Grando autem in descensione saltus.

Vocat Hierusalem saltum, quod è lignis Libani esset edificata. Decliuem autem saltum uocat propter situm. Erat enim decliuus ad Aquilonem. Quasi dicat: Perturbatio conscientiarum erit in incredula Hierusalem, quæ decliuus est, & suo situ futuram ruinam & casum significat.

Beati uos seminantes.

Synagoga respuit Euangelium. Beati igitur uos Apostoli, qui seminatis, id est, prædicatis uerbum passim iuxta aquas, id est, in omnibus gentibus, ubi immittitis tam boues quam asinos pro pascuis (Ad aquas enim fecunda & pascuis comoda loca sunt) id est, docetis, exercetis, instruitis, tam perfectos doctores quam infirmos & imperfectos discipulos.

IN CAPVT. XXXIII.

k s Va qui

IN ESAIAM.

Aequi prædaris.

Redit ad institutum locum de Assyrio, & ut consoletur suos, prophetat ei futuram cladem. Væ uastator qui non uastaris. Sic censeo uertendum, ut respiciat oblique ad illorum uoces, qui populum metu Assyrij terrebant. Quasi dicat. Scio eum esse uastatorem, & à nemine uastatum esse, nihil est quod infirmos his uocibus terreatis.

Cum consummaueris de prædatione.

Est insignis & plane Theologicus locus. Quod Deus tum suos eripit, cum uidentur profusus perdit, & tum destruit impios, cum iam in manu se habere uictoriam putant. Ideo dicitur in Psal. 10. Adiutor in opportunitate Sperant igitur pij contra spem, & credunt cum desperata sunt omnia, & sic liberantur.

Domine miserere nostri.

Postquam populum prædicatione sua confirmauit Propheta, etiam orat. His enim duobus, uerbo & oratione pugnamus, & alimus fidem. Verbum enim alit fidem, & Oratio uincit ac triumphat etiam contra portas inferorum.

Esto brachium eorum.

Id est, populi mei sic trepidantis. Est breuis oratio, sed potens. Sicut concio, quam præmisit, breuis est, sed mirum in modum uehemens est.

Sicut

Sicut colligitur brucus.

Nos similitudinem sumemus à nostris auicularis. Assyriorum rex eum brucus cum suo exercitu, omnia arrodit & perdit, sed fiet ut disijciatur & dissipetur, improviso, Sicut dissipantur passerres ab area. Quod autem Latinus fecit. Velut cum fossæ plenæ &c. Sic uerte. Et sicut disperguntur locustæ, cum quis inter eas uagatur.

Magnificatus est Dominus.

Causa cur tam potens rex sit periturus. Quia, inquit, Dominus est ciuis Zion &c. Dedit nobis uerbum suum. Omnia igitur sunt plena iudicio & iusticia. Qui enim credunt huic uerbo (sicut necesse est aliquos saltem credere) penes illos est dominium, salus, sapientia, prudentia & timor Domini. His armis uincetur Sennaherib. Est autem emphaticum quod dicit. Temporibus tuis, Quasi insultet Assyrio, hæc dona in his muris sunt, quos tu obsidione cinxisti &c.

Ecce angeli eorum.

Est confutatio illorum rumorum, quos spargebant increduli, quibus plebeculam terrebant. Sunt enim murmurantes accipiendæ uoces, quæ sequuntur, Dissipatæ sunt uia &c. Nuncios autem pacis appellat ironice eos, qui cum deberent populum consolari & extenuare uires Sennaherib, augebant terrores, & populum suo tristi nuncio ad desperationem adigebant

Confusus

IN ESAIAM

Confusus est Libanus .

Quidam allegoriam hic sequuntur, Ego accipio per metonymiam pro ipsa Hierusalem, quasi dicant nuncij malorum rumorum, qui Assyrij potentiam iactabant. Videor mihi uidere Hierusalem, quæ est ceu Libanus & Saron &c. in cineres ab Assyrio redactam.

Nunc surgam, dicit Dominus.

Insignis consolatio piorum, fore ut pereat Sennaherib, & Hierusalem intacta maneat. Diligenter autem notabis fidei uocem, quod Sennaherib cum suo exercitu stipulam esse dicit. Perinde atq; si Turcam in Viennensi obsidione stipulam appellarem. Hæc fides uicit & fudit exercitum Assyriorum, Nos autem debemus eam transferre etiam ad priuatas nostras tentationes. Si quem premit paupertas, is eam sentit ceu armatum uirum seuire, Fides autem in Dominum Hic sunt sentit eam non armatum uirum, sed stipulam esse. Sic peccatum est sicut magnus Goliad, & oppugnat omnibus uiribus conscientiam, sed si credas in Dominum Hic sum, pro te mortuum, senties peccatum stipula esse leuius & infirmius. Ad hunc modum erigendæ sunt conscientie, ut nulla tanta tempestas sit, quæ non, per fidem uicta, stipula esse sentiatur. Porro sic uerte hunc locum. Grauidi estis stramine, parietis stipulam, ignis deuorabit uos & spiritum uestrum,

Audite

Audite qui longe estis.

Pergit Propheta consolari suos & confutare impios, qui tristibus rumoribus pauorem populi augebant. Recitat autem & hic uoces impiorum. Quis nostrum habitare poterit ad ignem deuorantem &c. Quasi dicant. Futurum est ut inflammetur Hierusalem ab Assyrio, quis igitur hic maneat? Respondet Propheta & Spiritus sanctus. Pij manebunt, & manebunt in summa felicitate & abundantia omnium rerum. Vos autem impij unà cum Assyrijs hostibus peribitis. Significat autem Propheta obscure huiusmodi concionibus, contra se docuisse quosdam aulicos regis, ad concitandum uulgus, & perterrefaciendum.

Obserua sententiam. Conterriti sunt in Zion peccatores, & possedit tremor hypocritas. Hoc enim hominum genus in secundis rebus est securissimum, rursus in asperis rebus est desperatissimum.

Vbi est literatus.

Videtur significare hoc nomen eum, qui habet peritiam linguarum, quales sunt in aulis, qui sunt principibus à consilijs.

Ponderator.

Ego pro quaestore accipio, qui curat census, & est à pecunijs.

Doctor

IN ESAIAM
Doctor paruulorum.

Hunc accipio pro Cancellario, qui scribit edicta, componit causas &c. Quasi dicat. Omnes eruditi, potentes, sapientes, qui cum Sennaberib sunt, fugabuntur & peribunt. Populum profundi labij, seu alti sermonis uocat Assyrios tanquam Barbaros.

Vide Zion.

Pergit in promissionibus futura liberationis, & comparat Hierusalem firmo tabernaculo. Quae de riuis seu fossis aquarum dicit, allegorica non historica sunt, & ipse exponit allegoriam, & dicit cuiusmodi sint fossae, scilicet, Dominus Iudex noster &c.

Laxati sunt funiculi.

Ad maiorem consolationem instituit collationem, & confert tabernaculum Hierusalem cum tabernaculis Assyriorum. q. d. Assyrij quoq; habent fixa tabernacula, sed neq; clauis nec funes firmi satis sunt, corruent igitur. Malum uocat, unde signum suspenditur. Sic trepidi aufugietis, ut non sit spaciū, neq; animus ad explicanda signa seu uexilla, sed alius hac, alius illac fugiet.

Auferetur ab eo iniquitas.

Quia habet pius populus propitium Deum, condonabuntur eis peccata, & habebunt felicissimam & opulentissimam uictoriam.

CAPVT. XXXII.

Sequentia duo capita uarie à uarijs accipiuntur. Maior pars ad extremum dicm refert. Ego, saluo aliorum iudicio, existimo Prophetam loqui de postrema Synagoga uastatione, qua translatum est regnum & sacerdotium huius populi ad ecclesiam per Apostolos constitutam, Sicut Christus quoq; minatur. Auferetur regnum à uobis, & dabitur genti facienti fructum eius. Inuoluitur autem simul perditio gentium, quæ non contenta uastatione Synagoga, etiam in Apostolos & sanctos seuiebant. Cohæret fortasse durius cum superioribus. Sed nos uidemus ferè cum morem esse Prophetarum, ut à presenti regno in futurum Christi regnum excurrant, partim ad consolationem piorum, partim ad terrendos impios, qui amplis promissionibus inflati, secure præsumebant. Id quod Iohannes quoq; reprehendit, Matth. 3. Ne dixeritis in cordibus uestris, patrem habemus Abraham &c.

Accedite gentes.

Est generalis commonitio, quæ primum ad Iudeos, deinde ad gentes pertinet. Ideo autem tam magnifice præfatur, quia loquitur contra præsumptos & securos. Horrenda audietis, inquit, Dominus stringet gladium: Militia

IN ESAIAM

Militia.

Hoc nomen sepe in Prophetis occurrit. Significat autem non solum bellum, sed est generale nomen omnibus humanis studijs. Sic Iudeorum religio militia dicitur.

Interfecit eos.

Primum de Iudeis dicit, qui per Romanos vastati sunt.

Omnis militia ccelorum.

Sic appellat religionem Iudeorum, quod haberent cultum diuinitus institutum. Ceterarum gentium cultus & religio ac studia, erant solum terrestris militia, quia non habebant uerbum.

Et cœlum complicabitur sicut liber.

Cœlum quod modo expansum est, conuoluetur, hoc est, sacerdotium, quod iam in magno usu, & ampla dignitate est, omnino abolebitur, neq; erit eius tum usus. Id quod hodie in Iudeis uideamus.

Inebriatus in cœlo gladius meus.

Id est, Synagogam gladius Romanorum tollet, & euertet simul Edom. Sic enim legimus in historia, quod Edumæi ferè tertia suarum compiarum parte adiuuerint Iudeos. Sunt autem unicum Iudeis cæsi per Romanos. Alij malunt Edom per metonymiam accipere, ut cœlum significet sacerdotium, & ecclesiasticum magistratū. Edom autem politiam.

Gladius

Gladius Domini impletus est pinguedine.

Significat maximam factam stragem procerum & optimatum in populo.

Victoria Domini in Bosra.

Est nobilissima ciuitas Arabia in Idumæa. Puto autem Edom pro Iudæa, & Bosra pro Hierusalem per metonymiam accipienda, & huc facit allegoria. Bosra munitionem significat. Tangit igitur hoc nomine præsumptionem huius populi, qui confidebat in regno & sacerdotio diuinitus instituto. Edom autem rubeum & sanguineum significat, & notat seueritatem Iudeorum, sicut alio loco. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem &c.

Et descendent unicornes cum eis.

Unicornes uocat pontifices, qui tum erant, illi unà cum Idumæis peribunt. Tauri sunt potentiores.

Annus retributionis.

Deus uult uindicare Zion, id est, ecclesiam, quæ non degenerauit in Edom & Bosram.

Conuertentur torrentes eius in picem.

Antea fuerunt flumen Dei, sicut in Psalmis scribitur. At tum uertentur torrentes eius in picem. Ardebunt in sese ceu pix, odio & inuidia Christi & Christianorum. Videmus igitur hodie monstruosam

IN ESAIAM

monstruosam Iudeorum inuidiam & odium in nos,
& tamen nihil possunt nocere. Sunt enim traditi
in impias opiniones, ex quibus nihil aliud ascen-
dit, quàm scetor impietatis, & blasphemia. Sic de-
scribit Propheta faciem Synagoga, quæ erit post
uastationem.

Possidebunt illam Onocrotalus.

Sunt aues ferae & solitudinarie, quibus si-
gnificat desertum populum. Respicit autem ma-
xime doctores eorum, qui non letificant conscien-
tias, sed magis terrent cantu & doctrina sua. Sic
Papatus hodie habet doctores, ibides, coruos, ula-
lulas, & ferales bubones.

Et extendetur super ea mensura.

Eleganti figura significat fore, ut nunquam
restituatur. Habent quidem amussim & regulam,
tanquam edificaturi. Somniant regnum & resti-
tutionem pristini status. Sed illa amussis est amussis
desolationis, & regula illa, est regula nihilitu-
dinis seu inanitatis, hoc est, nihil promouebunt
studijs suis, nunquam sarcient hunc regni & san-
cerdotij casum.

Nobiles eius non erunt ibi.

In Hebræo paulo aliter sonat, quod titulo
genus erunt domini. Ridet enim spem Iudeorum,
quam alunt de restituendo regno, & promissiones
quas iactant, futurum scilicet ut restituantur in
regnum

regnum. Inane nomen regni habebitis, inquit. Cæteram re nihilo eritis feliciores.

Erit cubile Draconum & Struthionū.

Describit doctores ipsorum, quorum ferales uoces sunt, quæ nunquam consolantur. Sunt autem generaliter hæc accipienda de omnibus, qui uerbo carent, illi huiusmodi habent doctores. Cæterum negocium hic est grammaticis de uocabulis rerum quæ iam usu ceciderunt. Sicut ferè in omnibus linguis multa in uocabulis rerum obscuritas est.

Requirite in libro Domini.

Minanti Deo nolulistis credere, iam experientia discitis ueracem eum esse. Inuenietis omnes istas calamitates uobis prædictas in libro Domini, Deut. 28. Quod Latinus uertit, Alter alterum non quesuit, sententia est, nihil eorum quæ istic sunt prædicta desideratur, sed omnia complentur in uobis.

Ipse mittit eis sortem.

Dimensa est impijs sua sors, quam non poterunt mutare.

IN CAPVT. XXXV.

DE ultima uastatione Synagogæ superiore capite dixit. Sequitur iam prophæcia, de ipsa Ecclesia, quæ nata est c̄ reliquijs Synagogæ uastata. Loquitur

IN ESAIAM

quitur autem prorsus in spiritu, & prædicat multa & magnifica de Ecclesia. Quia tamen addit ubiq; consolationes, apparet eum loqui de Ecclesia in speciem afflictam, quæ tamen ornata & locupletata sit spiritualibus donis. Et ideo uocat Ecclesiam desertum, quod nullam externam operum speciem habet, quam mundus admiratur. Nihilominus tamen est letum desertum, in quo est gratia, spiritus sanctus, leta conscientia, remissio peccatorum, cognitio Dei, bona opera &c. quæ mundus externorum operum magnifica specie deceptus, non cernit, nec admiratur.

Gloria Libani est ei data.

Omnia dona quæ Synagoga habuit, sunt translata in Ecclesiam & reliquijs Iudeorum & gentibus congregatam.

Ipsi uident gloriam Domini.

Hæc est Ecclesiæ gloria, uidere Dominum. Sicut alio loco, in hoc gloriatur uir, quod norit me. Hinc Paulus & Petrus magnifice tractant locum de cognitione Christi, & hortantur, ut in eadem crescamus &c.

Confortate manus dissolutas.

Addidit hic consolationem, quare non potest accipi de corporali gloria deserti, sed est ea gloria abscondita sub cruce & stultitia. Significanter autem dixit, Manus fessas & labantia genua.

Sic

Sic enim solet Sathan, quos uno impetu subuertere non potest, eos assiduitate uincere conatur, nec prius cessat, quam fatigati succumbant. Est autem hoc grauissimum temptationis genus, quare necesse est hac consolatione, qua Propheta hic utitur, erigi animos, alioqui uicti succumbent.

Dicite, pusillanimes confortamini.

Est omnino necessaria consolatio. Nam in Ecclesia nulla est species, sed est odiosa & contempta, affligitur quoq; pœnis & cruce, premitur sua ipsius infirmitate, aliquando etiam peccat & labitur, tum fatigatur à diabolo, qui subinde nouas artes, quibus eam capiat, excogitat. Hortatur igitur ad patientiam, fore ut eripiantur & saluentur, non fore æternam temptationem, sed ut cogitemus mandatum de cœlo esse, Consolamini, ne scilicet desperemus. Magna res uobiscum geritur, inquit. Hostis uester potens & assiduus est, sed tamen maior est qui in uobis est, quam qui in mundo. Is ulciscetur uos &c. Sic nihil habent pij, quo se consolentur, quam uerbum, quo alitur & sustentatur spes ac fides.

Tunc aperientur oculi cæcorum.

Etiam ad literam ista facta sunt, Matth. 11. Marci ultimo. Fuerunt enim necessaria miracula in prima Ecclesia, quæ cum alioqui contemptissima specie esset, tamen legem & totum illum cul-

IN ESAIAM

tum populi Dei tollebat. Nunc belli quidam homines nos rident, obijciunt, ne claudum quidem equum à nobis sanatum, & destitui nos prorsus hoc miraculorum dono. Sed scriptum est, Impius non uidebit gloriam Dei. Nam & hodie cæci recipiunt uisum, cum reducuntur ad cognitionem Christi obsessæ à Sathana mentes, Surdi audiunt Euangelion, Claudii, qui sedebant in suis superstitionibus, & Idolatra, erecta fide, exiliunt, & iucunde ambulant, Muti quoque iam laudem Dei canunt & prædicant. Quos non mouent hæc miracula, illi ne quidem Christo corporaliter exercenti miracula crederent.

Quia scissæ sunt in deserto aquæ.

Verbum copiose prædicabitur, & subinde latius spargetur, & ex ecclesia unius loci multis alia haurient uerbum &c

In cubilibus in quibus prius dracones.

Serpentes uocat impios doctores, ubi illi antea habitabant, ibi erit leta fecunditas, & copia humoris &c.

Et erit ibi semita.

Quasi dicat. Erunt & alie semite, que sanctitatis nomine celebrabuntur. Verum hæc sola sancta erit semita, in qua sancti patriarchæ etiam ambularunt. Ea uia est, fides in Ihesum Christum, in semen Adæ & Abrahæ promissum. Hæc autem
omnia

omnia ideo à Propheta dicuntur, ut discamus, quod fides sequitur uerbum, & quod credentes errare non possunt. Mundis enim omnia sunt munda, tum naturaliter parit fides bona opera. Impij autem neq; credere, nec bona opera facere possunt, simulachra tantum bonorum operum edunt. Ideo dicit, Non transibit per eam pollutus. In omnibus enim alijs uijs sunt impij. Sic cucullus tegit impium monachum &c. Sola autem fides in Christum, uia est, quam nullus impius apprehendit, quia membra Christi non possunt esse polluta, habent enim sanctificans caput.

Vt stulti non errent per eam.

Erit tam plana uia, in qua ne stulti quidem errent. Vocat autem stultos, qui simplici corde uerbo inhaerent. Hos enim mundus stultos uocat & iudicat.

Non erit ibi Leo.

Doctores traditionum, & exactores legis, qui lacerant miseris conscientias, non erunt ibi. Credere igitur & fidere in Christum, est una & regia uia, in qua tuto ambulatur. In alijs uijs lacerantur conscientiae in tot partes, quot opera sunt in quæ fiditur. Opera enim distrahunt, fides autem unit.

Redempti à Domino & liberati ambulabunt.

IN ESAIAM

Id est, Viuent in summa libertate & securitate. Qui enim recte Christum intelligunt, illos nulla traditio humana poterit capere. Sunt liberi, non secundum carnem, sed secundum conscientiam. Quare nulla lex, & ne quidem diuina, ullum opus potest exigere à credentibus, tanquã necessarium ad salutem. Si enim fides in Christum iustificat, ergo nulla legis opera iustificat, ergo nec accusabit nos lex, si quid à nobis est prætermisum, aut commissum. Hæc libertas in conscientia est. Corpus autem & uetus noster homo omnibus legibus est subiectus. Sunt igitur diligenter distinguenda iusticia fidei, quæ libera est, & nulli apici legis seruit, Et iusticia operum, quæ omnibus seruit. Nec habent libertatem hanc, nisi redempti à Domino, qui non ipsi se redemerunt, sed Domini precio redempti sunt, cum essent uenundati & traditi sub peccatum & mortem. Sicut Petrus quoq; dicit, redempti precioso sanguine &c. non nostra iusticia, aut nostris meritis. Liberati sic & redempti reuertentur à peccato, lege & morte in Zion, cum laude & leticia sempiterna, super caput eorum. Hinc nata sunt uoces illæ Pauli, Gaudete, iterum dico Gaudete. Item fructus spiritus, gaudium, pax &c. Qui igitur tristantur, aut fide carent, aut sunt infirmi in fide. Incipit enim hic in fide eterna uita, quam post hanc naturam

naturam abolitam perfecte sentiemus, AMEN.

IN CAPVT. XXXVI.

Hoc caput planum & apertum est. Continet enim simplicem narrationem historiae, quomodo Sennacherib obsidione cinxerit Hierusalem. Verum hic admonendus est lector, ne exemplo Origenis, Hieronymi, & aliorum, negligentius historiam curet. Et quoniam res iam olim gestae recitantur, nihil in eis esse putet praeter allegoriam, quod ad nostrum usum conuercere possimus. At alium historiarum usum autor Epistole ad Hebraeos ostendit, ubi omnes huius populi historias ad fidem accommodat. Fide, inquit, uicerunt regna &c. eam regulam nos hic quoque sequemur. Qui autem allegorij, neglecta historia, delectantur, ij paleas tantum & aceres uenantur. Neque enim allegoriarum usus alius est, quam ut tanquam ornamenta & amplificationes adhibeantur, in pugna enim nihil prorsus ualent. Historiae autem ad fidem augendam & confirmandam ingens momentum afferunt.

In hac presenti historia igitur fides spectanda potissimum est, quae uehementer luctatur, & prope modum succumbit. Cum autem proxima est

IN ESAIAM

ruinæ, uenit auxilium Dei, & eripit periclitantes. Hoc exemplo nos quoque monemur, ut quanto minus in periculo spei est, tanto pertinacius sperare discamus. Hoc enim est contra spem in spem credere. Deus enim adiutor est in opportunitatibus, & in infirmitate uirtutem suam perficit. Sic Christianorum quoque infirmitas, summa est fortitudo. Rursus infideles qui oppugnant pios, tum demum cadunt, cum uictoriam in manibus habent, sicut uidemus in Sennaherib. Quare in periculo neque nostra infirmitas, nec aduersariorum potentia mouere nos ad desperandum debet, quin excitanda fides est, & quia nos exitio, & hostes uictoriae proximi sunt, sentiendum est, fore ut Deus nos eripiat, qui promisit se talem Deum esse, qui exaltet humiles, & exaltatos humiliet.

Sed hæc facilius dicuntur, quam fiunt, ita peritaciter caro & iudicium rationis obnituntur. Neque enim caro potest auertere oculos a presenti periculo, & conceipere liberationem, quæ nusquam apparet, nisi in nudo uerbo Dei, promittentis se liberatorem esse in opportunitatibus. Hoc est, quod caro & sanguis non possunt sibi creare fidem, quæ est rerum non apparentium, sed presentibus tantum innituntur & afficiuntur.

Porro Circumstantiæ diligenter consideratæ commendabunt nobis fidem Ezechie & aliorum credentium.

credentium. Primo accipe personam impugnantem. Monarcha totius mundi, Assyriorum rex, oppugnat unicam ciuitatem. Erat autem inflatus incredibili multiplicium uictoriarum successu, quæ res mirabiliter frangebatur obsessorum animos. Cæperat decem tribus Israel, easq; abduxerat in Medos. Ante oculos præterea erant ciuitates Iudæ miserabiliter direptæ, quid multa? Ezechias collatus ad Assyrium erat uelut quidam rex luteus.

Ad has cogitationes accessit Sathan, quid tu unus facies? putas ne, quod nulli in decem tribubus Israel sancti homines fuerint? tu ne solus sanctus es? at etiam in tuo regno, qui sancti fuerunt, & non polluti idolorum cultu, multi sunt capti & uastati. Deseruit eos Deus, nihil profuit eis fides & sanctitas, nihil uerus cultus Dei, nihil quod essent semen Abrahamæ. Sic promissiones omnes, & fiduciam promissionum uno telo, quod in cor Ezechie immisit, sustulit Sathan, si esset Deus respiciens semen Abrahamæ, respexisset quoq; regnum Israel & ciuitates Iudæ. Quemadmodum autem illi à Deo deserti sunt, ita te quoq; deseret, frustra est quod tibi promittis auxilium &c. Huc enim Sathan it, ut uerbum, fidem, & orationem nobis eripiat, ut sublatis his armis nostris pateamus eius iniuriæ & tyrannidi. Ad hunc modum in historijs
 primo

IN ESAIAM

primo spectanda fides est cum omnibus circumstantijs, quas si quis diligenter consideret, uidebit hanc historiam non inferiorem esse illa ad mare rubrum. Sola enim Ezechiae & Esaiæ fides hunc potentissimum hostem fudit.

Ascendit Sennaherib Assyriorum.

Hic singula fulmina sunt obseruanda, quæ contra fidem pugnant: Primum est quod dicit hunc regem ascendere contra Iudam. Hic uenit in mentem pijs. Ascendit contra nos? quare non arcet eum Dominus? Quod enim permittit eum ascendere, signum est, quod non aderit nobis, sed nos deseret. Nomen quoq; ferale est. Sanherib enim significat uastatorem rubi, ein strauch dieb. Vastatorem qui procedit è dumetis.

Et dixit ad eos Rabsake.

Sequuntur iam blasphemiæ, quas illi bene intelligunt, qui aliquandiu fuerunt in uinculis, & quos spiritus blasphemiæ tentauit. Exaggerat omnes difficultates magnificis uerbis, ut fidem subuertat. Neq; enim contentus est Sathan eripuisse uitam corpori, nisi etiam fidem, & uerbum uitæ ac promissionum eripiat. Prodest autem ualde hæc nosse in tentatione, ut sciamus, quæ sit Sathanæ lingua, qua loquitur in cor piorum, ad eos subuertendos.

Hæc dicit rex magnus rex Assyriorum.

Cum

Cum mandato incipit. Hæc dicit. Perinde ac si esset Deus. Instituit autem in principio grauisissimam & molestissimam collationem magni & parui regis, & quasi ob oculos & in conspectu omnem hostium exercitum ponit. Magnus rex, inquit. Quasi dicat. Ad quem si tuum regulum conferas, uix Satrapa erit. Item rex Assyriorum, cuius uiribus ante Israel uastatus & translatus est. Hic ratio concludit statim. Parui & magni nulla est comparatio, quare actum de nobis est.

Quæ est ista fiducia.

Firmum argumentum à sufficienti enumeratione, quo omnem fiduciam Ezechia tollit. Audis & es expertus potentiam nostri regis, qua igitur re confidis, quod te illi opponere audes? Num tuis uiribus? at eæ nullæ sunt collatæ ad nostras. Num auxilijs Aegyptij fidis? at ne illa quidem te subleuare poterunt, Num confidis in Deum? at ille te odit. Sic nullum usquam auxilium est positum. Hæc proprie est Sathane lingua, & sunt non Rabfacis, sed ipsissimi Diaboli uerba, quibus non muros urbis, sed medullam Ezechia, hoc est, tennerrimam eius fidem oppugnat, ea parte qua est infirmissima. Sic enim Sathan solet, positum in officio uerbi non tentat de uocatione, sed circumspicit, si quod uicium leuiusculum offendat, illud sic urget & exaggerat, ut etiam omnia bona opera

I N E S A I A M

opera premat & obscuret. Sicut hic dicit, Ezechie iratum Deum ob destructa altaria Idolorum.

Ecce confidis super baculum arundi.

Sicut dixi, adimit auxilium carnis, quod ratio libenter admitteret. Excidit autem hic Sathane insignis descriptio humanorum auxiliorum & presidij carnalis. Comparat enim arundini, quae speciosa est, sed infirma. Ita brachium carnis magnam spem facit specie, sed fallax est, & finis eius est perditio & confusio. Quare in solo uerbo debemus niti, alias fiet ut corruamus, tanquam intinentes arundini.

Quod si responderis mihi in domi.

Videmus Prophetam multis concionibus hoc serio egisse, ut animum Ezechiae confirmaret uerbo, ad credendum & fidendum Deo. Hanc fidem ceu aneum murum graui ariete Sathan hic pulsat. Minus, inquit, presidij in Deo positum habes, quam uel in te, uel in Pharaone. Hoc sic proba, quia.

Nonne ipse est, cuius abstulit Ezechias.

Quasi dicat, Ezechias habet iratum Deum, qui non uult, nec potest eum iuuare, & si posset, non tamen uellet eum iuuare. Ezechias enim est pestis innocentis huius populi, & pugnat contra suum Deum, ac prouocat in se maiestatem. Haec est extrema & summa fidei conflictatio. Obscruabis autem

Bis autem hic calumniandi artes, quod optimum
 Ezechia opus detorquet ad summam impietatem.
 Quasi dicat. Grauius à te peccatum est, quod de-
 molitus es excelsa, & subuertisti altaria. Num
 enim ita stolidos homines esse existimas, ut ado-
 rent lapides aut ligna, Deum uerum istic colue-
 runt omnes. Eius cultum igitur sustulisti. Est ad-
 modum grauis tentatio, qua Sathan fidem oppu-
 gnat, ut dubitare de suo factò incipiat. Id cum fit,
 actum est. Neq; autem est, ut putemus his Sathani-
 cis calumnijs unum Ezechiam petiitum esse. Quot
 enim existimas hodie, cum sine uerbo sunt, tentari
 nonnunquam de desertis monasterijs, abiectis Mis-
 sis & alijs Papatus abominationibus intermis-
 sis? Quare necesse est corda uerbo Dei bene mu-
 nita esse, ut uicissim Sathanae obijciant summam
 blasphemiam & impietatem, quam Papatus sta-
 tuit, quod mors Christi, & meritum Christi pror-
 sus tollitur & tribuitur sordido cucullo, alijsq;
 operibus, quæ sine mandato Dei suscepta sunt.

Et nunc trade te Domino meo.

Redit ad primum membrum de fiducia pro-
 priarum uirium. Age experiamur rem, dabo tibi
 bis mille equos, & uidebis deesse tibi sessores,
 quid ergo te regi nostro opponis, cum ne uni eius
 præfecto par esse possis?

Quod si confidis in Aegyptum.

IN ESAIAM

Est amarulenta irrisio. Finge potentio-
 rem nobis Aegyptium esse, nos tamen habemus propi-
 tium Ceum. Sic maxime urget hunc locum, Deus
 non uult te iuuare, Deus irascitur tibi. Eandem
 quoque uocem Christo in cruce obiecit Sathan. Li-
 beret eum Deus si uult eum. Verum hic confir-
 mandus animus est fide in Christum, ut cogitemus,
 etiamsi peccauimus, tamen non odit, non irascitur
 mihi Deus, cui me reconciliauit Christus sua mor-
 te, remisit peccata, merita & iusticiam suam mihi
 donauit &c. Hac fides in tentatione uincit, &
 triumphat, Id quoniam nouit Sathan, ideo sic
 grauiter oppugnat eam.

Quare huiusmodi loci nobis meditati esse de-
 bent, ut uideamus, quam uarie conscientiam Sa-
 than petat, ut nos cum priuatim tentamur, his ex-
 emplis & moniti & muniti Sathana tela agno-
 scamus, Victoria enim pars est nouisse hostem, &
 eo nomine maxime nocet Sathan, quod infirma
 conscientia metu poenae & peccatorum multitu-
 dine uexata & territa, non potest statuere Satha-
 nam esse, qui cogitationes desperationis immittit,
 Sed iratum Deum esse credit, nec potest facile ab
 hac cogitatione abduci.

Ita hic non uocat Ezechiam simplicem pecca-
 torem, furem aut adulterum, sed hostem Dei &
 reum in summo gradu, blasphemum & contem-
 ptorem Dei.

ptorem Dei. Sic efficit ut homo nihil in se inueniat nisi pessima, & ea summa peccata in primum & secundum præceptum. Secundo attribuit sibi sanctitatem, & diuinitus uocatum se dicit, tanquam flagellum. Ex his intelligitur, quid nam Paulus sibi uelit, cum dicit. Ignita tela maligni.

Hic magnum conscientie periculum est, quæ quid quaeso faciat, cum sic impugnatur fides, quæ superare tentationem & peccata debebat? Primo igitur hoc faciendum est, ne Sathana inspiranti huiusmodi blasphemias cogitationes consentiamus. Sed quamuis nos peccatores accusat, tamen resistamus plerophoria eius calumnijs, quibus fides & uocationem & bona nostra opera suggillat. Ut si nos de doctrina tentet, Malam esse doctrinam, quod tot inde sint nata scandala. Hic animus resistat, & quanquam scandala multa inde nata sunt, tamen id non doctrinae (quæ sancta est, & Dei, non nostrum uerbum, est) sed hominum uicio accidisse statuat. Recte igitur de Euangelio docuimus, quanquam multi eo sint abusi.

Secundo sic confirmandus animus est, ut quamquam peccaueris, sicut te accusat conscientia, tamen non ideo desperes. Verum cum eo usque uentum est, ut accusanti conscientiae consentiamus, tum ferè actum est. Sicut Eua in paradiso, tum uicta est, cum diceret, Ne forte moriamur. Magna enim res

IN ESAIAM

est, consistere in hac lucta, quam ratio & caro non possunt sustinere. Sed spiritus sancti donum est, qui nostra corda confirmat & excitat, sua inspiratione, ne accusanti Sathanae seu conscientiae consentiamus. Cum igitur tentamur de doctrina, confirmat nos, ut statuamus doctrinam nostram ueram esse, quod si quaedam priuata peccata in nobis herent, ea concludimus in orationem dominicam, & oramus. Dimitte nobis debita nostra. Sic uictus Sathan abit. Ad hunc modum egregie describitur hic Sathan, qui tum uincitur, cum sepositis omnibus uerbis istis & rebus, quibus nos oppugnat, consistimus & dicimus. Dominus habitat in Zion.

Loquere ad seruos tuos lingua Syra.

Insignis hic est locus, qui maximam doctrinam continet, quomodo in tentationibus nos debemus gerere. Nam quod Eliachim & Sobna consilium de mitigando Rabsace capiunt, & putant eum fore mitiorem, si se humiliant, & demittant coram eo, pulchre falluntur. Sic enim magis accendunt eum, & quasi frigidam suffundunt & acuunt linguam Sathanae. Quare etiam Ezechias monebit, ut nihil blasphemio hosti respondeant.

Idem nobis in nostris tentationibus est faciendum, siue corpore siue spiritu tentemur. Quamquam enim ratio non possit non circumspicere auxilia corporalia. Sicut hic regij ministri faciunt, tamen

tamen assuefacere nos debemus, & summo studio cauere, ne Sathana respondeamus, aut cum eo disputemus. Expertus enim loquor, quod quanto magis cogitationibus, quibus te fatigat, indulseris, cogitatio grauior in te insurget, donec ad desperationem adigat. Vide leuiore illas tentationes libidinis, quibus iuuenilis etas maxime occupatur. Quanto enim plus de amore impurus animus cogitat, cogitatio uehementius accenditur & ardet, & sicut parua scintilla uentorum ui in maximum incendium sepe excrescit. Ita languidus amor, si agitetur, uires cogitationibus accipit. Sic odium, sic inuidia, si diligentius de uindicta cogites, in furiam quodammodo humanum animum agunt.

Sicut igitur in his carnalibus tentationibus una uincendi ratio est, auocare animum a cogitationibus quibus exercetur. Ita in spiritali luctu nullum aliud consilium, nullum auxilium presentius est, quam ut quacumque tandem ratione possis, cogitationes animo eijcias, & diuersum potius cogites. Quanquam autem hoc longe sit supra hominis uires, tamen possunt quedam uiae praescribi, quibus si non omnino uincuntur cogitationes, tamen mitigantur.

Optimum igitur est, qualiscumque tandem tentatio animum turbet recurrere ad lectionem sacrarum literarum, & quantumuis inuitus id facias

IN ESAIAM

(Sathan enim impedire conatur, & nauseam lega-
 gendi obijcit) aliquid legere, ut si non animus, ta-
 men lingua, aures & oculi occupati, aliud uide-
 ant, audiant & agant, quam animus cogitat. Cera-
 to autem senties animum occupatis sensibus ex-
 ternis uerbo Dei, facile postea acquieturum. Atq;
 hic imprimis cernitur uis & potentia uerbi, quod
 animum, Sathanae telis saucium, restituit & pul-
 chre sanat. Ideo Esaie. 9. inter nomina Christi,
 etiam hoc ponitur, quod sit consiliarius afflicto-
 rum. Consolatur enim per uerbum, sicut dicit
 Esaie. 59. Dominus dedit mihi linguam crudi-
 tam, ut sciam uerbo eum sustentare, qui est las-
 sus. Et Paulus ad Romanos. 15. docet, consolatione
 scripturarum spem concipi & augeri, quam Sa-
 than in tentatione unice cupit creptam piorum
 animis: Quare cum in tentationibus nullum sit
 presentius remedium, quam quoquo modo mole-
 stas cogitationes animo eijcere, una ad eam rem-
 uia est, si diligenter uerbum dei legamus, Ita enim
 commodissime Sathanae ignita tela restinguuntur.
 Hoc consilium qui sequi nolunt, & indulgent co-
 gitationibus aegri animi, illi nihil aliud faciunt,
 quam ut materiam incendio suggerant, donec fesa-
 si & uicti à Sathana, qui mille artifex est, succum
 bant. Hoc enim unum pugnae genus in nos inten-
 dit, quod cogitationibus irae diuinae fidem nostram
 conatur

conatur labefactare. Ad hanc spirituales luctam si tu carnalia auxilia afferas, præter uerbum Dei, nihil aliud facis, nisi quod nudum te potenti spiritui obijcis. Hic igitur, si libet, institue collationem tuarum uirium cum Sathane potentia, & facile apparebit, quàm impar hic congressus sit, neglecto uerbo (in quo solo diuina potentia est Rom. 1.) humanis uiribus & consilijs cum diabolo, tot, ab initio mundi, uictorijs claro, tanto belli usu docto, contendere. Obmitte igitur cogitationes, quibus tuum cor occupat, & caue cum eo disputes, Potest enim se in angelum lucis transformare, & Christi gloriosam personam induere, & quia magnam sacrarum literarum cognitionem habet, nonnunquam ipsis Christi uerbis, quibus nihil suauius est, contra Christum & fidem tuam utitur. Hic nisi simpliciter animum reuoces, & dicas, nescio alium Christum, quàm cum qui à patre datus, pro me & pro meis peccatis est mortuus, Hunc scio non irasci mihi, sed amare me, alioquin non sustinisset pro me mori &c. Hæc, inquam, nisi obijcias, & simul ad diligentem lectionem scripturæ te conseras, certe succumbes. Facile enim ei est, infirmam fidei nostræ scintillam obruere, nisi eam uerbo Dei alamus.

Leue præceptum hoc quoque est, sed tamen necessarium & utile, ut afflictæ animi, fugiant solitudi-

IN ESAIAM

nem, & captent colloquia amicorum qualiacumq;. Afferunt enim & colloquia aliquid ad auertendum animum à grauioribus cogitationibus. Ideo solitudo imprimis pestilens est, & recte dixit ille, Væ homini soli, si ceciderit, non erit qui erigat eum. Verbum enim fratrum magnam uim habet, & debent tentati meminisse, ut fratrum uoces tanquam Dei uoces audiant, eisq; credant. Quod si nemo sit, qui nos de uerbo Dei doceat, tamen satius est qualescunq; aliorum sermones audire, quam audire Sathanam, blasphemias & ignita sua tela in cor nostrum loquentem.

Hæc tanquam generalia præcepta spiritualium tentationum proposui, reliquum est, ut unusquisq; ita instituat animum suum contra Sathanam, ut sentiat se aliquid hoc nostro consilio adiutum esse. Neq; enim est quod quisquam putet, qui Christi fidem sequitur, se sine tentationibus uicturum esse. Verum enim est illud Pauli, Omnes qui pie uolunt uiuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Ac corporales tentationes quidem, ut sunt, inopia, cupiditas gloriæ, opum, ignominia, & similes, facilius superantur. Hic autem labor, hoc opus est, cum diuinam iram nobis spectandam Sathan exhibet. Ad quam accedit etiam nostræ conscientie testimonium, quod Sathan deinde auget uarijs diuinæ iræ exemplis, quæ hinc inde in diuinis literis habentur.

habentur, & quæ quotidie usus huius uitæ offert. Hæc longe grauisissima pugna est, in qua Sathan omnes suas uires & artes omnes effundit, seq; imaginem irati Dei transformat. Hic si incipias sequi cogitationes tuas, quas ipse suggerit, perijisti. Et quia multi hoc faciunt uidemus, quo prolabantur, cupiūt enim quoquo modo grauisissimo onere harū cogitationum de ira Dei leuari, quare uel laqueo uel ferro uel alia ratione uitam sibi eripiunt. Is finis est consiliorum Sathanae, & hoc spectat, ut cum Christum oculis eripuerit, in desperationem nos adducat. Quare eijcienda animo cogitatio illa de peccato, & ira Dei est, & diuersum potius cogitandum est. Quemadmodum legitur in uitis patrum de quodam. Is cum hac tentatione desperationis ob admissum peccatum grauiter uexaretur, Obfirmato tandem animo dixit. Non peccaui. Non quod negaret peccatum, sed quod uideret se alia ratione à tristibus illis cogitationibus liberari non posse, quàm si eas abijceret & diuersum cogitaret. Et sane si fiducia mortis & meriti Christi hanc uocem edidit, Insigne exemplum fidei est, quod nos in huiusmodi periculis imitari oportet, ut nos quoq; discamus, non esse cum Sathana disputandum, alioqui ita obruentur infirmæ mentes cogitationibus, ut sibi mortem consciscant. Neq; enim animus humanus iram

IN ESAIAM

Dei, quam Sathan nobis objicit, & urget, sustinere potest. Quicquid igitur suggesserit, simpliciter auertendus est animus, claudendi oculi & aures, ne quicquam uel uideamus uel audiamus, præter uerbum promissionis de Christo, & de bona uoluntate patris, qui filium suum pro nobis tradidit. Sicut dicit Iohan. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut unigenitum suum filium daret &c. Quicquid præter hanc uoluntatem placati & fauentis Dei Sathan suggesserit, hoc tanquam uolatiles & inanes cogitationes animo eijce.

Idem ferè Gerson quoq; monet, qui solus ex recentioribus de consolandis ægris animis, & infirmis conscientijs cogitauit. Reliqui ferè omnes in alto ocio & pace uersati, nunquam huius rei meminerunt. Proponit autem illustrem similitudinem, & comparat has Sathana cogitationes, quibus tanquam ignitis telis præcorda sollicitat, canem latrantem, quem si lapide uel ferro petas, magis irrites, Idem, inquit, sit in cogitationibus, si eis indulgeas. Sicut autem tutissimum est canem latrantem contemnere & præterire. Ita una uincendi ratio est, contemnere cogitationes Sathanae, neq; cum eis disputare diutius, ita fiet, ut sua sponte excidant, quanto enim magis eas animo agitas, tanto uehementius urgent, neq; ulla ratione possunt superari, & Sathan nihil minus ferre potest,

quæ

quam sui contemptum. Quare rectissime faciunt, qui hic fortes esse, & contemnere malignum spiritum possunt.

Nec dissimile est, quod in uitis Patrum legimus, ibi cum quidam se grauibus cogitationibus uexari quereretur, consulit fratrem. Is in hunc modum monet. Ut quemadmodum cogitationes sponte, non accersita, incidunt, Ita rursus excidere eas sinat, neq; eis indulgeat. Quemadmodum enim, inquit, in tua manu non est, prohibere aene supra caput in aere uolent. Hoc autem in tua manu est, prohibere ne in capite nidificent, ita etiam cogitationes Sathanicas cauere non potes. In hoc intende, ne illae altius animo insigantur, & occupent prorsus animum. Hoc enim si fit, perisisti. Recte hic monuit, & omnino nisi periculum certum adire uelimus, idem nobis praestandum est, Quanto enim plus cogitationibus indulgebis, eo minus patebit exitus, sed ceu in Labyrinthum conclusus, nunquam te expedies.

Idem hoc loco uidemus. Volunt Rabsacem optima ratione, & consilio compefcere. Sed frustra. Redditur enim furiosior. Commendo igitur uobis hunc locum, ut sciatis quomodo uexatis conscientijs sit consulendum. Vidi multos qui cum grauisime tentarentur, hanc artem non norant, quod contemnenda haec cogitationes essent. Hinc

IN ESAIAM

factum est, ut inciperent furere. Cum scilicet organa sensuum uehementibus cogitationibus essent lesa, quidam etiam mortem sibi constituerunt. Sunt autem huiusmodi cogitationes mera ludibria Sathanae, quae nos non facimus, sed patimur, nec sunt actiones humanae, sed passiones. Quod qui discere nolunt, de ijs actum est, coguntur enim succumbere. Diabolus enim talis calumniator est, qui non fatigatur, donec uicerit. Qui igitur eum non contemnunt, sed fiunt eius spectatores, ijs unum spectaculum post alterum exhibet, unam cogitationem post aliam obtrudit, donec obruantur. Qui autem effugere eius insidias uolunt, dicant, Nec spectator, neq; actor tuus ero. Sic enim monuit Christus Matth. 18. Nisi fueritis sicut paruuli &c. Sic Rabfaces, quia habet hos spectatores & disputatores, confidentior redditur & furiosior. Ezechias autem infra obiurgat eos, Quare respondetis ei &c.

Vides autem hic, quid historiae doceant, & quam nihil sapiant, qui eas obiter percurrunt, tanquam res nihil ad nos pertinentes. Continent enim exempla grauissimarum rerum.

Nunquid ad dominum tuum & ad te.

Pulchre uero consuluerunt sibi Ioiachim & alij. Pauor enim ea ratione in populo maior fit. Obserua autem quomodo paulatim in Rabface presumptio

presumptio crescat, certus est de uictoria, commi-
natur igitur extremam necessitatem, quæ impen-
dere uidebatur. Sicut autem ante monui, quoties
Sathan comminationes suggerit, memento ut eas
securus contemnas. Iræ enim exempla superbis &
duris scripta sunt, Tu qui es infirmus & iam antea
conterritus, scito ea nihil ad te pertinere, & sci-
to quod Diabolus, non Spiritus sanctus, ea tibi
proponat, quia proponuntur non in loco. Nam
Spiritus sanctus tristes & abiectos animos conso-
lationibus & promissionibus erigit. Diabolus
igitur imitatur Spiritum sanctum, sed peruerse,
& duros ac insensatos promissionibus confortat.
Humiles autem urget ira Dei & comminationi-
bus. Hic necesse est, ut spiritum discernamus à spi-
ritu, & sentiamus non Spiritus sancti sed Diaboli
suggestiones esse, qui ex clemente & misericorde
Deo, iudicem & iratum carnificem facere cupit.
Scriptura enim dicit de Deo, quod humilia respi-
cit in cælo, & exaltat. Sathan autem dicit, quod
altos respicit & magis exaltat. Humiles autem
magis deprimunt & perdit. Siue igitur nos in sum-
mis fidei articulis impugnet, siue in paruis pecca-
tis, meminerimus, ut aut cogitationes omnes ei rei-
amus animo, aut si omnino cogitare aliquid uolu-
mus, contrarium cogitemus de Christo, scilicet de
gracia, de misericordia Dei, de uita æterna & c.
& putemus

IN ESAIAM

Et putemus eas promissiones ad nos pertinere. Adeo magnum et utile præceptum est, quod Paulus monet, uerbum Dei ὁρῶτε τοῦ μὲν, id est, recte secare, ut afflicti et pusillanimes promissionibus erigantur, Contra duri et securi terreatur minis.

Non uos seducat Ezechias.

Sunt uehementes impugnationes fidei, et semper urget tertiam partem. Ezechias est impius, habet Deum iratum &c. Sic prouocauerunt Diabolum, ut iam centies plus furiat, quam antea.

Facite mecum benedictionem.

Ultimo etiam promissis sollicitat, adeo nihil obmissum est, quod ad perfectissimum rhetorem pertinet. Moratur in optima parte cause sue, ut cætera mala omnia uilescant bonitate huius. E contra in altera parte accipit scintillam, et ex ea ingentem ignem excitat. Nam et hoc solet Sathan, unum leue peccatum arripit, quo omnia bona opera, quæ unquam fecisti, obscurat, ut nihil in te, quam illud unum peccatum uideas. Hoc autem inde fit, si cum eo disputes. Christianus igitur illas cogitationes superabit contemendo, Superbus enim spiritus non potest ferre contemptum. Sed requiritur ad hanc rem Spiritus sanctus et exercitium orandi, et legendi sacras literas, sicut supra diximus. Neque enim nostri operis est, uincere cogitationes aut eas abijcere.

Nec

Nec conturbet uos Ezechias dicens.

Non potest huius loci obliuisci, contra hunc
luctatur, insultat, fremit. Quomodo potest uos Do-
minus liberare? pœna est ante fores. Sed finge Do-
minum esse propitium, etiamsi uellet, tamen non
potest uos liberare. Probo sic.

Nunquid liberauerunt dii gentium.

Argumentum à maiori. Multi dii gentium
non potuerunt nobis resistere, sed unà cum cultoribus
suis sunt uicti, Quomodo ergo resistet nobis
unicus ille uester tenebricosus Deus. Sic infatuatur
Sathan præ nimia superbia & securitate,
ut neget potentiam Dei. Est perfecta rhetorica
hic, & omnes colores Sathanae, quibus utitur in
summo suo gradu. Omnium minime fidem potest
ferre. Ideo grauiissime eam impugnat, & multo
grauius Ezechiae cor oppugnat, quàm murus
ciuitatis. Sic foris pugnae, intus pauores fuerunt.
Habere autem sic iratum Deum, & esse solitari-
um, & quasi perire in ira, est infirmus Christus
in cruce, qui tertia die resurgit, & de hostibus
suis triumphat.

Et filuerunt & non responderunt ei
uerbum.

Est aureus textus, qui docet nos, ne cum Sa-
thana disputemus. Quando enim uidet, quod sumus
eius spectatores uel auditores, tum captat occa-
sionem

IN ESAIAM

tionem maioris fortitudinis, & grauius premit. Petrus dicit eum circumire, & querere quem deuoret. Nullum facit insidiarum finem. Tutissimum autem est non respondere, sed contemnere eum, Sicut Psalmus quoq; monet. Irascimini, & nolite peccare. Loquimini cum corde uestro, & non cum Diabolo. Hæc de historia sufficiant. Quia enim Paulus dicit, omnia esse scripta propter nos. Transferamus igitur eam ad usum, & imitemur fidem quam nobis tales historiæ ostendunt.

IN CAPVT. XXXVII.

ET factum est, cum audisset. Superiore capite audiuius, quod contra blasphemum spiritum non est disputandum, magis enim magisq; iraturatur. Quare consilium Ezechie sequendum est. Nobis idem cum Hereticis accidit, pugnamus cum eis, sed nihil promouemus. Impossibile enim est, compescere Sathanam. Quare Paulus monet, post unam & alteram correptionem, uitandos esse. Iam pergit Propheta, & describit paroxysmum Ezechie. Fides enim in illa cribratione Sathane luctatur, & penè desperat. Confitetur esse blasphemie diem, tribulationis & correptionis. Quasi dicat. Nos succumbimus, do-
minatur

minatur hodie angustia & tribulatio & blasphemia, fidei uis succumbit, dominatur Sathan, uenimus ad partum, & destituunt nos uires &c. Non est dies patientiæ, consilij, salutis, sed extremæ angustia. His adeo frangitur Ezechias, ut non ausit leuare cor suum ad Orationem. Hic est ultimus & summus tentationis gradus, quare necesse est accedere consolationem & uictoriam, alioqui succumberet fides. Hic est articulus, de quo psalmus dicit. Adiutor in opportunitatibus.

Ne timeas à facie uerborum.

Cum iam nusquam, neq; consilium, nec auxilium sit, Verbum consilij, salutis, spei, & fidei ei mittitur, quo confortatur.

Ecce ego dabo ei spiritum.

Sunt ironica. Quasi dicat. Sennahcrib adeo superbo spiritu nunc est, ut nec coelum neq; terra superbiam eius capiat. At ego ei, contra spiritum pauoris iniiciam, ut etiam sine persecutore fugiat, & tamen non effugiat. Est insignis Esaiæ fides, qui tam certo promittit liberationem, in tantis difficultatibus. Obsessus rex est, nusquam patet exitus, sicut ad mare rubrum. Deus autem infinitas rationes liberandi habet. Potuisset Assyrium aeneo muro cingere, aut transferre Ezechiam. Horum autem nihil facit, sola uoce liberat. Hæc ad confirmationem nostri scripta sunt, ut discamus in summam

IN ESAIAM

in summam desperationem nos prius adducendos esse, quam sentiamus auxilium Dei: Hæc est uera mortificatio, in qua occumbunt omnia humana consilia & præsidia. Sola fides, quamuis egre, non succumbit, & quanto magis desperata sunt omnia, tanto pertinacius sperat, donec uincat.

Et orauit ad Dominum, dicens.

Fides Ezechie uerbo confirmata magis ac magis crescit. Ante non ausus est orare, iam orat & confutat blasphemias omnes Assyrij, Adeo magna uis uerbi est, ut longe alius per uerbum, quod Esaias ei nunciari iussit, factus est.

Qui sedes super Cherubim.

Hunc locum diligenter nota, in quo Deum sic apprehendit Ezechias, sicut se apprehendi Deus uoluit & reuelauit. Deum Cherubim appellat, propterea quod Deus se istic habitaturum promiserat. Magna autem fidei Ezechie laus est, quod manet simpliciter in loco, religione, cultu diuinitus instituto, & currit ad propitiatorium, non considerans magnitudinem aliorum deorum, aut infirmitatem sui Dei. Idem nobis faciendum est, ut includamus totam diuinitatem in Christum. In eo enim se nobis Deus reuelauit. Non uoluit nos maiestatem scrutari, quare nec creatorem cæli, nec alia diuine maiestatis nomina, sed stultum Iesum Christum, amplectamur. Non diuagemur inter angelos,

angelos, sed ad Christum recurramus & dicamus. Hic solus est Deus. Hoc si fecerimus, non terreat nec offendet nos maiestas, sed humanitas Christi, alliciet. Abstineamus igitur a maiestate, & quem admodum illos in lege fecisse uidemus, Ita nos post Christum reuelatum faciamus. Daniel in media Babylone conuertebat faciem suam oraturus ad Cherubim. Sic nos in Christum respiciamus, & dimittamus maiestatem, qua non est nobis proposita. Infirmior enim captus noster est, quam ut eam apprehendamus, & Deus proposuit tibi humanam formam, tibi similem, ibi fige pedem & cor tuum, & non errabis.

Tu es Deus solus omnium.

Hæc uia tuta est, qua ad maiestatem ascendamus, si prius infirmitatem & stultitiam nobis propositam amplexi fuerimus. Sic qui Christum hominem bene didicerit, is paulatim ascendet, ut patrem etiam uideat. Sicut dicit Philippo in Euangelio.

Inclina Domine aurem tuam &c.

Bene exprimit affectum suspirantis fidei. In cruce enim sic accidit, ut afflictis animis dormire Deus uideatur, qui nec uideat nec audiat. In hac autem mora & dilatione auxilij, apprehendendæ promissiones sunt, quibus fides erigatur, qualis illa est Sap. 10. Dedit ei certamen forte ut uinceret
 & sciret.

IN ESAIAM

et sciret, quod omnium fortior est sapientia. Per experientiam discere debemus, quam magna et potens res sit fides, quae triumphat contra omnia mala.

Non enim erant dii, sed opera.

Insignis antithesis est. Qui enim hoc praedictum potest tribuere hostibus suis, quod sint falsi dii, et colant falsos deos, ille uicit. Sed dicat aliquis Arcam et Cherubim etiam fuisse opera hominum. Diligenter igitur tenendum discrimen est, quid inter haec et illorum idola intersit. Arcam enim et Cherubim etiam gentes potuerunt facere, sed quia nullum mandatum Dei peculiare ea de re habent, impius fuisset cultus. Verum Deus per uerbum huic arcae et Cherubim se alligauit, et in Exodo dicit. Vbi cumq; EGO memoriam nominis mei fecero. Non dicit in quo loco tu feceris, sed ego, huc uenias, ibi me certo inuenies etc. Haec promissio, hoc uerbum, discernit inter opus et opus.

Et nunc domine Deus noster.

Haec est finalis petitio, breuis, sed praegnans et grauis, quae penetrat caelum et terram. Sic enim proponit necessitatem, ut querat solum gloriam Dei, non suam salutem aut commodum.

Et misit Esaias filius Amos.

Hic locus obseruandus est ad persuadendum
cor

cor nostrum in tentatione, quod oratio sit exau-
dita. Paratior enim est Deus ad exaudiendum,
quam nos ad orandum. Sicut ex hoc exemplo pa-
tet.

Despexit te & subsannauit te filia.

Loquitur de futuro tanquam de presenti &
de uicto Sennaherib, qui tamen adhuc est uictor.
Utitur autem uerbis insultatorijs, quibus solent
uictores uti contra uictos. Corde contemnit, uerbis
subsannat, gestibus ludit. Hæc immensa sunt, si re-
cte consideres circumstantias, facilia nobis uiden-
tur, sed tunc erant difficillima & planè incredi-
bilia, cum essent in angustia, & singulis momentis
expectarent mortem. Hæc autem fidei natura est,
ut simpliciter omnes sensus exuat, & in nudum
uerbum se reijciat. Alia enim res obuersatur ocu-
lis, & aliud audiunt aures. Si res consideres, o-
mnia diuersa sunt à uerbo. Fides igitur est certi-
tudo certissima, quæ apprehendit uerbum, & in
uerbo hæret, non considerata externa facie re-
rum. Sic in tentationibus, cum nos de peccato ac-
cusant, conscientia, ligna, lapides, domus, platea,
& omnes creature. In medio tamen istarum re-
rum uenit unicum uerbum, & dicit. Confide. Hoc
uerbum apprehendit fides contra conscientiam,
Sathanam, infernum & mortem, & uincit. Sunt
igitur insignes huiusmodi loci de fidei natura,

IN ESAIAM

quod fides sit certitudo animi, hærens in solo pu-
ro uerbo, sine ista re, quam significat uerbum. Imo
cum omnia sunt contraria à uerbo. Quare rectis-
sime feceris in tentatione, si quàm longissime ex
oculis & animo externam rerum faciem remoue-
ris. Creduntur enim ea quæ non sunt, & postquam
credita fuerint, certo implentur.

Ad sanctum Israel.

Sanctum uocat habitantem in tabernaculo
per uerbum. Ibi enim audientes uerbum sanctifi-
cabantur, credebant uerbo, exercebant fidem &c.

In multitudine quadrigarum mea.

Potest intelligi ad literam de Libano. Ego
autem malo allegorice accipere, ut significet, se
Iudam totam occupasse, & restare unicam Hie-
rusalem, quam quoq; sit breui euersurus.

Nunquid non audisti, quæ olim fe-
cerim.

Duplex & ambigua sententia est. Potest
enim generaliter accipi. Quasi dicat. Ego sæpius
ante perdidit reges & populos, non est mihi no-
uum. Quod iam tecum faciam, id iam olim feci
cum alijs regibus, cum Pharaone, regibus Cha-
naan &c. Specialis autem sententia est, quæ pro-
prie ad hanc historiam pertinet. Quod modo sic
furis contra meos, hoc iam dudum prædixi, non tuo
consilio, sed mea prædestinatione huc uenis, &
facis

facis quæ facis. In hoc excitavi te, ut nomen meum
tua clade innotesceret. Quod igitur dicit, à lon-
ginq̄uis feci, Phrasis Hebræa est, Dei enim dicere
est facere. Hanc sententiam magis probo.

Facti sunt sicut fœnum agri.

Sunt allegorica. Meum opus est, non tuum,
quod habitatores ciuitatum facti sunt sicut fœ-
num, id est, quod sunt fracti animis & despera-
bundi.

Noui habitationem tuam.

Sunt uehementes insultationes, quas nemo
impius credit ueras esse, quia hæc impiorum uox
est. Dixit impius in corde suo, non est Deus. Ple-
num autem consolationis est, quod dicit, Cognoui
insaniam tuam contra ME. Sicut apud Zachari-
am, Qui tangit uos, tangit pupillam oculi.

Tibi autem hoc erit signum.

Addit Propheta signum promissioni. Primo
anno inquit, Protrita segetes & decussa uua uo-
bis ad uictum sufficient. Secundo anno nihil ser-
tis, sponte enim ea prouenient, quæ inter concu-
candum in terram ceciderunt. Tertio anno denuo
seretis. Sed hic nascitur quæstio, cur signum se-
cundi anni addiderit Propheta. Hic respondent
alij, magnitudinem miraculi postulasse aliud si-
gnum. Periculum enim erat, ne altero anno redi-
ret Assyrius. Vt igitur magis securi essent, addit

IN ESAIAM

signum. Sed ego aliam causam subesse existimo. Cum enim miracula fiunt, non intelliguntur nisi à pijs. Impij autem ea semper extenuant, & affingunt nescio quas naturales causas, Sicut Astrologi solent, si quis icitur fulmine, nihil noui est, inquit, Idem ante sepe accidit. Querunt circumstantias & causas, quibus affirmant naturalem euentum esse, ut gloria miraculi obscuretur. Impius enim non debet uidere gloriam Dei. Propter hos stultos miraculorum extenuatores addit alterum signum. Alioqui satis miraculi erat uiuere ex protritris segetibus &c.

Et emittet id quod saluatum fuerat.

Hæc est promissio de politia & regno Iudæ, non solum hoc presenti periculo liberandam Hierusalem esse, Sed fore ut non amplius redeat Sennaherib.

Propter me & propter Dauid seruum meum.

Non propter merita uestra, sed propter me & promissiones meas, quas Dauidi feci. Allegat enim Dauidem, non sicut intercessorem, sed sicut habentem promissiones.

Et egressus est angelus Domini.

Historiam quam hactenus magnifice celebravit, breuibus uerbis perstringit. Angelus eos percussit, inquit. Nam Spiritus sanctus breuiter res gestas

res gestas describit. Contra in exhortando & predicando est uerbosissimus. Magis enim laborat in affectibus excitandis, quam in expoliendis rebus. Diuersum faciunt Historici. Quia tamen scriptura in fide legentis & discantis erigenda laborat, ut fortiter credere & fidere Deo discat. Non est opus longiore rei descriptione. Cum enim excitatus iam ante affectus & inflammatum cor est, ipsi per se lectores magnitudinem rei quantum breuiter descripta, ceruunt

Filij eius percusserunt eum.

Adeo misere perijt summus orbis monarcha, occiditur in aula, in maiestate sua, non ab hostibus, sed à suis uisceribus, à sanguine suo. Est exemplum horrendi iudicij Dei in eos, qui rabido ore blasphemant Deum, & persequuntur uerbum eius, & uerbi fideles. Sed nostri tyranni non prius his exemplis afficiuntur, quam ipsi eadem experiantur. Redundat autem calamitas etiam in posteritatem. Nam filij eius in exilio uiuere coguntur.

IN CAPVT. XXXVIII.

Ista tentatione desperationis in sinistro, sequi solet tentatio presumptionis ex dextro latere, quae est longe grauissima. Neq; enim potest

IN ESAIAM

humanus animus non inflari prosperis, sed fornicamur & haeremus in donis Dei. Non est autem aliuscasus horribilior. Luciferi enim casus est, quod de caelo precipites ruimus, gloriari & presumere de successu uerbi & rebus spiritualibus. Necesse est igitur de caelo pondus demitti, quod premat nos, ne presumamus, superbientes de donis Dei spiritualibus. Ideo David plenissimus spiritu ne superbi- ret, in turpe adulterium prolapsus est. Et Christus suos cruce deprimit. Petrus, nisi negasset Christum, fuisset elatus supra omnes angelos. Sic Paulus, ne magnitudine reuelationum extolleretur, additus est ei angelus Sathanae. Ipsa quoque sancta uirgo non fuit tuta ab hac peste, nisi gladius Simeonis cor ipsius penetrasset. Sic in hoc loco pijs- simus Rex Ezechias egregie diffidentia tentatus conualuit. Letus igitur est, & sentit donum Dei, uidet successum, inflatur igitur, ut autem reuocet eum, peste (tale enim morbi genus fuisse existimo) affligit. Hodie quoque superbis spiri- tibus, qui noua & perniti- osa dogmata temere in uul- gus spargunt, nihil deest, quam hic Ezechiae morbus. Presumptio enim & superbia illa, uere podagra est, quae omnes medicos ridet. Alia peccata, ut sunt desperatio, adulterium, scortatio, furtum &c. sentiuntur. Sed haec praesumptio est diabolica tentatio, in spiritu, quae non sentitur, nec potest

nec potest tolli, nisi gladio Simeonis, aut adulterio
 Bersabee, aut negatione Petri, aut angelo Satha-
 nae, aliàs est incurabilis morbus. Quare in scri-
 ptura sancta cum summa humilitate incedamus,
 rogantes, ut Christus det nobis spiritum humilita-
 tis, alioqui actum de nobis est. Si enim Paulus, Pe-
 trus, Dauid, & alij summi homines non fuerunt
 tuti ab hoc monstro, quid de nobis miseris homini-
 bus futurum est, quibus hoc bitumen ita pertina-
 citer adheret, ut desperandum sit, nos ab eo dese-
 cari & liberari posse, dum hic uiuimus.

Obsecro quæso Domine memento.

Hic queritur, an Ezechias bona conscientia
 sit gloriatus, se coram Deo, in ueritate & perfe-
 cto corde ambulasse. Potest autem responderi du-
 pliciter. Primo quoad uerbum & officium. Quod
 rex certissimam conscientiam habet, se ea quæ
 gessit, secundum uerbum Dei & ex diuino man-
 dato, quo uocatus ad regnum est, gessisse, sicut
 Petrus dicit. Si quis loquitur tanquam sermones
 Dei, sic qui officium docendi habet, potest dice-
 re, officium, quantum ad uerbum attinet, esse san-
 ctum coram Deo. Oportet enim nos certos esse
 de statu & uocatione nostra, quod sit uerbo Dei
 approbata. Quantum igitur ad uerbum & offi-
 cium attinet recte gloriatur Ezechias, hoc quod
 fecit, factum esse secundum uerbum Dei, & mini-

IN ESAIAM

strante uirtute Dei. Qui enim uerbum & uocationem suam sequitur, incedit in recta uia, & quanquam ipse claudicet uel labatur, nihilominus tamen uia est recta, sic etiam professio & uita est sancta, quamuis persona nondum sit sancta. Respondemus igitur, genus uitae inculpabile esse, quo ad uerbum. Sed quoad usum, ibi labuntur infirmi. Secundo potest responderi, Ezechiam laborasse tentatione, qua omnes tentati laborant, & quaesuisse praesidia operum, & sic non uere gloriatur. Ego tamen magis probo priorem sententiam, quod respiciens ad uocationem suam & regnum diuinitus commissum, dicat se integro corde ambulasse &c.

Ecce ego adiciam super dies tuos.

Oratio statim exauditur, quae quanquam in omnibus sanctis infirma sit & ignara, quid & quantum petat, tamen spiritus interpellat pro nobis suis gemitibus, & plus impetrat quam petitum est. Deus enim dat, non secundum nostrum, sed secundum suum modum, qui modus diuinus est inestimabilis & ineffabilis. Debebant autem huiusmodi exempla erigere nostras mentes, & fidem nostram, ut diligentius & maiore ardore oraremus. Rex petit ut liberetur a presenti mortis periculo, & ecce quindecim anni promittuntur, neq; hoc solum, sed promittitur pax ab Assyrio, qui

qui uidebatur tum rediturus ad uastandam Iu-
dam.

Et de manu regis Assyriorum.

Hæc promissio non est accipienda de uicto-
ria præterita. Sed quod nullum ab Assyrio peri-
culum futurum sit, donec uixerit Ezechias.

Scriptura Ezechia.

Addit Propheta canticum Ezechia, quod
propter summos affectus non possum assequi. Neq;
etiamsi pluribus uerbis explicetur intelligi po-
test, nisi ab ijs, qui in grauibus tentationibus fue-
runt. Sunt autem duæ eius partes. Primo recitat
affectus cordis sui, quibus cum mors in conspectu
esset posita, immersus fuit. Secundo gratias agit
pro liberatione. Nullus autem scripturæ locus tam
copiosam mortis descriptionem continet, atq; hic.
Videmus multos ridentes mori, & contemnere
mortem, quemadmodum etiam à Sathana obsessi
nihil faciunt mortem, id quod in multis Anaba-
ptistis uidimus. Sed Ezechias, tanta fide uir, cum
mortem uideret, summe tristatus est. Christus quoq;
deprecatur in horto calicem, quem bibere eum
oportebat, & sudat sanguinem præ dolore.

Ego dixi in dimidio dierum meorū.

Infernum Hebræi uocant sepulchrum. Neq;
enim scriptura definit locum, quo mortui migrant.
Continent autem uehementem affectum hæc uerba,
in dimidio

IN ESAIAM

in dimidio dierum meorum. Cum scilicet essent
 quietissimus, & uiuerem in alta pace, à maximo
 periculo liberatus. Cum spes esset restaurandi re-
 gni, per Assyrium uastati, ecce morior. Sunt uer-
 ba imparati cordis. Porro Monachi multa de
 preparatione ad mortem scripserunt, sed summa
 fuit, discedere à mundo, hoc est, in solitudinem
 aut monasterium abire, & istic nescio quas finge-
 re cogitationes. Hæ sunt uana nugæ. Vera autem
 preparatio ad mortem est exercitium fidei, Scire
 quod mors, peccatum, infernus, Sathan, in Christo
 crucifixo uicti & prostrati sint. Ne scilicet mor-
 tem, qualis in se aut nobis est, inspiciamus, sed qua-
 lis est in Christo. Hic aspectus aeni serpentis ser-
 uabit nos, nec ulla alia salutis spes aut ratio us-
 quam esse potest. Spectare scilicet in Christum
 uictorem, in quo mors est conculcata, uictum pecc-
 atum, prostratus Sathan. In cuius cruce pendent
 trophæa de nostris hostibus & tyrannis deuictis.
 Ita cor tuto inspicere mortem potest, nec terre-
 tur eo spectro. Alias extra Christum mortem in-
 spicere, & cum ea pugnare, est quasi in medio
 mari natate, quin potius ascende in nauim, &
 mane super istum malum, è quo suspensa trophæa
 sunt. Neq; respicias aut te aut merita tua, alioqui
 mergeris. Sed exi à te, & abi ad Christum, qui est
 Agnus Dei, & uictima pro peccatis nostris, que
 omnium

omnium nostrum peccata sustulit, & in suo corpore uicit, in quo crucifixus Diabolus, & mors est. Hæc est uera & unica ratio contemnendæ mortis. Nam qui ita consolantur moribundos, quod mors finem calamitatum & periculorum huius uitæ afferat. Ea consolatio non est firma, neq; erigere cor in pugna potest. Videntur enim ijs maiora mala restare post mortem.

Quæsiui residuum dierum meorum.

Poteram adhuc multos annos superstes esse, sed subito immatura morte pereo.

Non uidebo deum in terra uiuentium.

Tristitia subinde crescit. Alij morituri quæruntur de possessionibus suis, quod cogantur relinquere opes, gloriam, uxorem, liberos. Huic autem sanctissimo Regi dolet, quod auellitur à cultu Dei & uerbo Dei. Ita uidemus summam eius uoluptatem fuisse cultum Dei, Rem scilicet in mundo ut neglectam, ita contemptissimam. Dominum uocat ea quæ sunt Domini, hoc est, cultum Dei.

Non aspiciam hominem ultra cum habitatore ætatis.

Id est, Cùm ijs qui uiuunt suam periodum, qui pertingunt ad iustum terminum uitæ. Hæc comparatio quoq; auget dolorem. Alij in ocio secure uiuunt, & ueniunt ad iustam ætatem, ego in medio cursu abrumpor. Quemadmodum igitur
ante

IN ESAIAM

ante de cultu Dei relinquendo erat sollicitus, sic hic de relinquenda politia, quam repurgare uolebat, queritur.

Generatio mea ablata est.

Generatio hic significat aetatem seu durationem temporis. Sumpta autem similitudo est ab Arabibus, qui in tabernaculis uiuunt, quæ subinde alio transferunt. Mea uita, inquit, quam fixam stare putabam, mouetur de loco suo, perinde atq; si esset tabernaculum Arabis. Hinc Paulus & Petrus corpora nostra uocant tabernacula. Quod sicut tabernacula non sunt unius loci, sed instabilissima. Ita etiam uita nostra est incerta. Pastores Arabiae coguntur mutare locum, cum minime uolunt, urgentibus scilicet tempestatibus. Sic uita nostra est ceu quottidianum uolutabrum. Habet quidem speciem, quod sit firma, sicut tabernaculum simillimum est manenti domui, mouetur tamen de loco propter tempestates. Ita uita nostra una aliqua pestilentia, pleurecula, calculo, febricula, mouetur &c.

De mane usq; ad uesperum finito.

Est grauis affectus, sumptus ex Deute. 28. Mane cogitabam, me non attingere posse uesperam, Sic uespera cogitabam, me ante noctem moriturum &c.

Quasi leo sic contriuit ossa mea.

Hinc

Hunc uersum non assequor. Angustia enim
& tentationes animi tantum stuporem inducunt,
ut nullus sensus in corpore sit reliquus.

Sicut grus & hirundo clamabam.

Ne uocem quidem edere potui propter an-
gustiam.

Attenuati sunt oculi mei.

Hoc est ultimum, quod morituri inuertunt
quasi oculos. Porro hæc tria, contritio ossium,
fractio oculi, & defectus uocis acciderunt corpo-
ri, non ex dolore morbi, sed ex mœrore cordis.

Domine uim patior.

Hæc est oratio. Porro qui in tentatione po-
test recurrere ad Dominum, ut non desperet mœ-
rore, sed eleuet suspirium, & oret, ille uicit. Nec
multa loquitur, sed est ceu scintilla reuiuiscendi.
Paulus uocat inenarrabiles gemitus.

O quam dicam, quoniam ipse re-
spondet mihi, & facit etiam.

Sic enim uerti debet. Est autem gratiarum
actio pro liberatione. Erigit enim se promissione,
quod certo sint euentura, quæ promisit Deus.

Confitebor omnes annos meos præ
amaritudine animæ meæ.

Nunquam obliuiscar huius periculi, è quo
liberauit me Dominus. Abusi sunt hoc loco Papi-
ste ad confessionem.

Domine

IN ESAIAM

Domine sic uiuitur .

Tum demum uiuitur , cum tu uerbo tuo uisam promittis . Verbum tuum est uera medicina , qua apostema & morbus hic sanatur . Non quod medicina nihil ad curandum morbum faciat , sed quod ipsa curatio non sit in medicina & remedijs sita , sed in uerbo . Per & in creaturis operatur uerbum . Sic panis comestus , potum uinum , in carnem & sanguinem breui momento mutantur , non istarum creaturarum , aut caloris uirtute . Alioqui in fornace etiam sic mutarentur , sed quia uerbo sic sunt ista condita & ordinata . Verbo enim uiuimus & seruamur . Non quod creaturae Dei nihil sunt , aut contemni debeant , sed quod uiuendi uis non sit in eis posita , sed in uerbo , Quod enim spiramus & uiuimus , per uerbum fit .

Corripies me & uiuificabis me .

Verte sic . Me dormiente uiuificasti me . Est generalis sententia . Me dormiente , nihil agente uiuificas me . Sic enim nobiscum agitur in omni uita , dormientibus , quietis , securis nobis dantur omnia . Curantibus & sollicitis datur nihil . Sicut in Psalmo . Dat dilectis suis per somnum . Sic etiam uiuimus non in cura , sed in reiectione cura .

Tu autem eruisti animam meam .

Volui mihi ipsi esse medicus . Facta igitur amaritudo mea est amarior , donec tu uenires & amplectereris

amplecteris me, hoc est, uerbum uitæ annuncia-
res. Sic curis nihil aliud efficitur, quàm ut magis
excruciemur. In solo enim Deo auxilium est si-
tum.

Proiecisti post tergum tuum omnia.

Omnis tentatio corporis etiam habet hanc
miseriam annexam, quod conscientiam sollicitat.
Sathan enim non cessat, & non contentus afflixis-
se corpus, etiam animam uult perditam. Cum igitur
in malum aliquod incidimus, conscientia id
arripit tanquam pœnam peccati, ut ita simul la-
borent anima & corpus. Corpus enim cum mor-
bo, seu quodcumq; tandem malum illud est, cum eo
conflictatur. Anima autem contra conscientiam,
peccatum, mortem eternam, & infernum pugnat,
quo nihil potest esse grauius. Conscientiæ enim
uox uere est malorum Lerna, & Ilias malorum.
Est Cacus, Cerberus, Furia, Erynnis, & quicquid
est istiusmodi poetarum monstrorum. Hac uicta
in tentationibus etiam corporalibus mox conclu-
dimus, Ergo Deus non fauet. Hic appendix inani-
putabilis est, etiam in quantumcumq; leuib; ten-
tationibus. Quo autem maior tentatio fuerit, cõ-
maior est conscientia. Sic in hora mortis experi-
mur infernum ducentas portas apertas habere,
ubi alias uix unam portam habet. Idem bonus
Ezechias hic queritur. Sentire igitur renussa
peccata

IN ESAIAM

peccata esse, est summum beneficium, quod Deus prestare potest. Et oportet Hercules ac Christophoros esse, qui in hac pugna conscientiae uincant.

Quia non infernus confitebitur tibi.

Est ex sexto Psalmo. Recte facis quod me uiuificas, nisi enim hoc faceres, nulla consisteret religio, nullus cultus Dei, ergo si est laus & cultus tuus statuendus, oportet ut miserearis, ignoscas, liberares &c.

Viuens uiuens.

Id est, qui sine cura, sine suis studijs promissione diuina nituntur, & liberantur, illi laudant te, sicut & ego hodie. Sic nihil Deo pro seruitio reddi potest, quam gratitudo, confessio & laus. Hæc enim sunt nostra sacrificia.

Et psalmos nostros cantabimus.

Conseruatio ueritatis & cultus Dei donatur a Deo. Humana studia infirmiora sunt, quam ut retinere & tueri religionem possint. Est caramen omnibus numeris absolutissimum.

Et mandauit Esaias.

Magnum medicine preconium & patrociniū hic continetur. Neq; enim creaturarum usum negligi, aut contemni uult Deus. Fiduciam solum in creaturas damnat.

Quantum signū hoc, quia ascendam

Est uox

Est uox exultantis. Quam magnificum signum est hoc, Promissio diuina restituit me, & addidit signum, quod debeo ascendere in domum Domini, id est, redire ad cultum Dei, audire uerbum Dei &c.

CAPVT. XXXIX.

HAec historia longius describitur contra horrendum monstrum praesumptionis. Primo per obsidionem & bellum, deinde per grauem morbum Ezechiam seruauerat, ne in praesumptionem laberetur. Nondum tamen uinci potuit antiquus serpens, sed redit & leuat caput suum. Adeo non possumus consistere, nisi Deus nos affligat. Vides igitur hic, quis sit afflictionum usus, ut mortificent uidelicet carnem, quae non potest secundas res ferre. Ezechiae enim fidem, quam tantus exercitus uincere non potuit, legati ab amico rege missi, subuertunt. Non igitur tantum periculi ab inimicis nobis est, quantum ab amicis. Illi enim cum in os nos laudant, ac colunt, instant ac superbos reddunt. Sic bonus rex hic describitur superbia elatus, ingratus, & immemor tantorum beneficiorum Dei. Si igitur nullae aliae essent calamitates, quae hanc uitam nobis inuisam facerent,

IN ESAIAM

facient, certe peccata, & imprimis facilis hic in
 presumptionē lapsus, odium huius uitæ afferre nobis
 debebant. Singulæ ætates sua sentiunt incom-
 moda. Iuuenes libido uexat, quæ uix uxore ducta
 extinguitur. In uirili ætate opes queruntur &
 cumulantur, & crescit auaritia. Si quis bene &
 honeste uixit, recte administravit officium suum,
 fuit bonus magistratus, Parochus bonus &c. *¶*
 Auctrix oritur, quæ proprie ad senes ultra auar-
 riciam pertinet. Sic uita nostra non solum peccat,
 sed est ipsum peccatum. Ad hæc accedunt tot alia
 mala. Puerilis ætas omnium iniurijs obnoxia
 est. Iuuenilis omnibus periculis, uirilis omnibus
 morbis & uicijs, & tamen tot malis non potest
 dura hominum ceruix frangi & domari, quan-
 tumuis oppressi calumitatibus & peccatis super-
 bimus, præsumimus, Deum & iudicium Dei securi
 contemnimus. Ruimus in uaria & graui pecca-
 ta. Desperandum igitur est nos sine peccatis in
 hac carne uiuere posse, & simplici confessione
 dicendum. O domine Iesu, quoties & quam gra-
 uiter peccaui, tu uides, ego non possum omnia ui-
 dere, ignosce &c. Huc pertinet hæc historia Eze-
 chie, quæ magnam consolationem afferre potest
 lapsis in peccatum, & e contra timorem incutere
 securis mentibus &c.

Latatus est super eis Ezechias.

Letari

Letari non est malum. Sed sic letari in creatura, ut Dei obliuiscaris, non agnoscas eius beneficia, non gratias agas, hoc est malum. Facilis autem hic est lapsus in secundis rebus. Beati igitur qui timent Dominum.

Ecce dies uenient & auferentur.

Quos tibi foedere iungis, illi te spoliabunt. Sic fit, qui in carne seminat, in lachrimis metet. Semper fuit foederum talis euentus, ut illi plurimum nocerent, quos plurimum profuturos altera pars sperabat.

CAPVT. XL.

Haec est altera huius Prophecia pars. Diuisit enim eam Propheeta in duas partes. Prior, quam hactenus audiimus, est historica, de ijs rebus, quibus ipse Propheeta inter fuit, & quas gessit, de rege Assyriorum scilicet. Aspersit nonnunquam prophecias de regno Christi, ut solet, & de futuro Synagoga excidio. Posterior autem pars, quae iam sequitur, est prophecia de regno Christi, & de rege Cyro. Est autem pura prophecia, quod neutrum Propheeta uiderit, neq; temporale Cyri regnum, neq; spirituale Euan gelij, quod in primis quatuor capitibus. 40. 41. 42.

IN ESAIAM

43. tractabit. Porro quia est propheta de Christo & Euangelio, pertinet ad nostra quoque tempora. Imò est proprie nostra. Quare nobis commendatior esse debet.

Consolamini consolamini popule:

Est mandatum ad Apostolos, quibus nouum prædicationis genus mandatur. Quasi dicat. Lex prædicauit hactenus terrores, uos consolamini, mutate doctrinam, prædicate gratiam, misericordiam & remissionem peccatorum.

Popule meus.

Est epitasis in pronomine, quod non sit populus Dei ille qui secundum carnem, sanguinem, ac legem populus dicitur. Sed qui sunt afflicti, oppressi, occisi, mortificati, per sensus conscientie & desperationis. Hi sunt populus Dei, est enim Deus afflictorum & humilium. Sicut dicit, Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te. Neque pertinet uerbum Consolamini, nisi ad eos, qui sunt omnibus solacijs destituti, & egent consolatione. Hi sunt illud uas uacuum & inane, quod capax est gratiæ, quam respuunt, qui carnalibus prædijs suffulti, secure uiuunt.

Dicit Deus uester.

Grauis epitasis est & in hoc pronomine. Quasi dicat. Non estis sine Deo, Deus uos non abiecit, sicut conscientia uestra territa conspectus peccatorum uobis dicat.

Loquimini

Loquimini ad cor Hierusalem.

Ad cor loqui, est blanda & suauia & iucunda loqui, quæ cor libenter audit, ut scilicet respondeat prædicatio Euangelij gemitui cordis.

Quoniam completa est militia eius

Exponit hic uerba consolationis & prædicationem Euangelij, quæ docet, quod militia sit finita, & peccata condonata. Porro militare est, exercere se & gemere sub oneribus & ui legis, Militia est uita, qua studemus per opera legis satisfacere. Aliquui simpliciter accipitur militia pro cultu Dei & religione. Hinc etiam dicitur Dominus Zebaoth. Quia autem hic additum est pronomen eius. Significat proprie religionem legalem. Est igitur hic Abrogatio legis significata, cum qua damnantur omnia studia, omnia opera, omnis iusticia, quæ est extra iusticiam gratiæ. Verum quia mundus non uult sua opera et cultus suos damnari, Ideo odit nos, appellat hereticos, exurit igni, omni suppliciorum deniq; genere in eos, qui militiam completam dicunt, seuit.

Dimissa est iniquitas illius.

Quid hic dicent liberi arbitrij & meritorum defensores. Præcedens pars abrogat omnia studia & opera, omnem iusticiam extra gratiam, tanquam inutilem ad remissionem peccatorum promerendam. Hic autem simpliciter gratuitam remissionem

IN ESAIAM

remissionem peccatorum absq; omnibus operibus
 promittit. Sic sita est remissio peccatorum non in
 operando, non in docenda, aut facienda lege, sed
 simpliciter in condonatione gratuita. Et hæc sen-
 tentia diligenter retinenda est. Cum enim terræ
 conscientie conspectu peccatorum & iudicio
 Dei, sentiunt legem, non debemus confugere ad
 studia & opera nostra. Non enim operibus nostris
 uinci peccatum potest. Qui igitur ex desperatio-
 ne, uel uota, uel peregrinationes, uel nouum uitæ
 genus suscipiunt ad uincendam iram Dei, cumu-
 lant peccatum peccato. Maior uis, potentia maior
 ad peccatum superandum requiritur. Sic igitur
 instituenda mentes afflictae sunt, ut primo mili-
 tiam finiant atq; deponant, & omnem spem de
 suis meritis abijciant, & respiciant ad hanc uo-
 cem, Dimissa est iniquitas illius, reijciant se in
 Christum pro nobis factum maledictum, ut nos &
 maledicto redimeret, Ideo passum & crucifixum,
 ut uictis peccatis nostris, iusti in fide uiueremus,
 reconciliati patri per sanguinem filij, iusti repu-
 tati per fidem in filium &c. Hæc est nostra do-
 ctrina, quam scimus efficacem esse ad erigendas
 conscientias. Ergo uiuemus sine lege liberi &
 imaginabimur nobis condonata peccata nostra.
 Ita, sine lege prorsus uiuendum est, quantum ad
 iustificationem attinet. Alius enim legis est usus,
 quam ut

quàm ut iustificet. Debet enim lex esse pedagogus corporis. At qui per eam, iusticiam querunt, constituunt eam pedagogum conscientie. Sed quam longe cœlum à terra semotum est, tam longe legem à conscientia separare debemus. Lex enim in conscientia nihil aliud potest, quàm ter-
 rere, augere peccatum, & occidere. Conscientie igitur regnum pertinet ad unam gratiam, que proponit nobis Christum, pro nobis passum. Lex autem ableganda ad corpus, & exteriora membra est, ut moderetur exteriora officia. Hic legis uerus & proprius usus est, qui autem ea ad iustificationem utuntur, abutuntur lege ad suam damnationem. Quia enim lex à nobis fieri non potest, semper arguit & terret, opus est igitur Christo, qui sua iusticia in his terroribus nos consoletur, & offerat remissionem peccatorum gratis. Porro Christus sola fide apprehenditur, sola igitur fides & liberat à terroribus legis, ac pacat conscientiam & iustificat.

Suscepit disciplinam propter peccata sua.

Hieronymus hunc textum egregie depravat impia glossa. Sic fit, cum ad sacras literas interpretandas rationis iudicium asserimus. Quia enim uidit hic peccatorum mentionem fieri, ratio binatur sic, Peccata merentur, non gratiam, sed

IN ESAIAM

pœnam, ergo duplicia, Significat duplicem pœnam. Ita significat se nescire, quid sit remissio peccatorum. Sicut alio in loco, contendit remissionem peccatorum esse incertam. Nos autem accipimus hunc locum de gracia. Scimus enim apud Deum esse propitiationem, & quia nulla sunt aut esse possunt merita nostra, oramus. Ne intres Domine in iudicium cum seruo tuo, quia in conspectu tuo non iustificatur omnis uiuens. Contingit igitur remissio peccatorum, & finita militia (hæc enim sunt duplicia) propter peccata nostra, non ex merito aliquo, sed ex mera gracia. Id quod nostro quoq; exemplo testari possumus. Quid enim sub Papa ante hanc Euangelij lucem fecimus? Crucifiximus Christum, uendidimus eum illa abhominatone Missarum. Fuimus blasphemus. Docendo & uiuendo euertimus gratiam. Vendicauimus nobis diuinitatem, quod nostris operibus, non nobis solum, sed & alijs remissionem peccatorum impetrare studuimus. In summa multis & infinitis modis fuimus hostes Dei. Num igitur gloriabimur nos meritis nostris meruisse hanc gratiam, quam nunc habemus superabundantem? Non. Vnde igitur eam habemus? Esaias dicit, Suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis. Hoc dicit spiritus sapientiæ Dei. Et hæc doctrina misericorditer facit ad commendationem gracie, & ad gloriam

gloriam Christi. Aduersariorum autem doctrina, que operibus tribuit merita iustificationis, derogat glorie & merito Christi. Est igitur blasphemata & impia.

Vox clamantis.

Quis est modus recipiendi duplicia? Respondet, Est uox clamantis. Finita igitur militia, & remissio peccatorum non possunt accipi nisi ministerio uocis, sicut Roma. 10. Quomodo autem credent ei, de quo non audierint? & quomodo audient absq; prædicatione? Fanatici igitur spiritus sunt, qui hodie externum ministerium uerbi contemnunt, & docent nescio quas speculationes in solo loco, tum fore ut corda concipiant spiritum sanctum, hoc est, diaboli spiritum. Esaias autem hic dicit, hanc esse rectam & compendiarium uiam, qua ad cognitionem gratiæ ueniamus, audire uocem clamantis. Cum attentis sensibus audimus uerbum Dei, tum cessant sensus & cogitationes uanæ, & dominatur in cordibus solum uerbum, quod auditur. Alij qui sine uerbo speculantur sublimia, illorum corda omni genere flagitiorum aestuant.

Porro quod dicit, uox clamantis, opponit hanc uocem ministerio legis, & prædicat nouum ministerium, & nouum genus docendi præter hoc quod hactenus inter Iudæos fuit, & uocat clamantem uocem,

IN ESAIAM

uocem, tanquam opponens blasphemiam Mosi linguæ, quæ non ducit ad perfectum, sed in proprio opere aut terret, aut inflat, & facit hypocritas. Hæc autem est noua doctrina, separata ab omnibus legibus, imò contraria omnibus legibus.

In deserto.

Ipsi qui docent, debent esse in deserto. Recte autem Euangelistæ citarunt de Iohanne & de deserto Iohannis. Ibi enim hoc ministerium cepit. Vocat autem desertum per antithesin contra legem. Legis enim doctrina est doctrina carceris, quæ captiuat nos. Est politica doctrina, quæ non est in libero deserto, sed in angulum illum Iudaici populi conclusa. Euangelion autem, quod à Iohanne cepit, prædicatur in uasto & amplo deserto. Est enim doctrina liberrima, in publico, tam communis omnibus, quam hoc cæli lumen.

Parate uiam Domini.

Via significat, studia, uitam, rationem uiuendi. Quia igitur addit, uiam Domini, errant ueteres, qui hunc locum accipiunt de bonis operibus, de honesta & sancta in speciem uita. Hæc enim sunt uie humane, quas etiam in aliquibus gentibus, ut Attico, Socrate, Xenophonte, & alijs uideamus. Via Domini igitur est ratio uiuendi, & uita diuina, ut ipse in nobis uiuat. Hæc uia sic paratur, si abijciamus presumptionem iustitiæ & operum

operum, & agnoscamus peccata. Quanquam enim
 externa flagitia, adulterium, scortatio, furta &c.
 etiam sint impedimenta in uia Domini, quae remo-
 uere oportet, tamen haec longe maiora & graui-
 ora sunt, praesumptio, et iusticia propria. Praclu-
 dunt enim simpliciter gratiae aditum. Sic igitur
 paratur uia, si grandia haec saxa, & immotos il-
 los stipites (praesumptionem & fiduciam operum
 dico) abiciamus, & nudi haereamus in suscipien-
 dis duplicibus, cum simplici confessione culpae.
 Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis
 sustinebit? Sicut Paulus dicit. Arbitror omnia
 detrimentum esse propter eminentem cognitionem
 Ihesu Christi Domini mei, propter quem omnia
 pro damno duxi, & arbitror ut stercora, ut Chri-
 stum lucrificarem &c. Haec demum uia Domini
 est, iusticia scilicet Christi, & non priorum
 operum. Haec si stat, necesse est ruere quicquid est
 ubiq; monasticorum uotorum, cultuum, ope-
 rum &c. Si enim Christus est iusticia, quid sunt
 nostra opera? Legis autem & bonorum operum
 alius debet esse usus, ualet enim ad disciplinam
 carnis & ad ciuiles mores. In carne enim lex, in
 conscientia & spiritu libertas regnare debet, si-
 cut supra monui.

Omnis uallis exaltabitur.

Quae sequuntur sunt allegorica. Significat,
 quod

IN ESAIAM

quod hæc uox prædicit abrogationem legis, & accusat peccati pariter omnes, tam eos qui iusticiam legis habent, quàm alios qui sunt sine lege. Montes sunt sancti, ualles sunt peccatores. His pariter annunciatur uox gratiæ, ergo sunt extra gratiam in peccato. Sic Petrus in Actis dicit. Qui non discreuit inter nos & gentes. Hic igitur in prædicatione Euangelij non est gentilis, non Iudæus, non sapiens, non stultus, sed peccauerunt omnes. Porro offenduntur hac prædicatione Iudæi, qui portauerunt per diem æstum solis, sicut est in Euangelio.

Et erunt curua in directa &c.

Quod supra dixit, finire militiam, hoc nunc alijs uerbis & figuris dicit. Qui enim lege ad iusticiam uolunt accedere, insistant impeditam & asperam uiam, qua nunquam ad iusticiam perueniunt. Id quod sub Papa sumus experti, nulla opera, nulli cultus, nulla merita satis erant afflictis conscientijs, semper trepidabant, semper timebant, semper requirebant aliquid in suis operibus. Sic non solum curua & impedita legis uia est, que per longas ambages longius à Christo abducit, sed etiam est aspera & calculosa, ut nunquam quietum cor aut corpus esse possit. Sic omnis uia extra gratiam est. Euangelion autem & noua prædicatio, que finitam militiam sequetur, imò que finiet

quæ finiet militiam, planam ostendit uiam, nempe credere in Christum absq; lege, deinde seruire proximo. Hæc uia non habet asperitatem, propterea quod tranquillam facit conscientiam, & abest quoq; curuitas propter rectitudinem doctrine. Sic optime describit Propheta genera uite, quæ sunt extra gratiam, & ostendit ueram uiam, quæ sola ad iusticiam ducit. Ea est doctrina fidei, quæ Christum proponit.

Et reueladitur gloria Domini.

Aspere & curua uia nostræ iusticie, statuant sua trophæa, faciunt præsumptos, instant. Sed hæc doctrina reuelat Domini gloriam, nos constituit peccatores, Dominum prædicat liberatorem & redemptorem.

Os Domini loquetur.

Emphasis est in Domini, Quasi dicat. Ante locutum est os Mosi, serui, Euangelion autem debet quidem doceri humano ore, Sed illud os non amplius hominis, sed Christi Dei est, qui in Euangelio loquitur.

Vox dicentis clama.

Pergit Propheta in magnificando ministerio Verbi, fore ut eo tempore, quo prædicabitur iusticia gratiæ, etiam hoc prædicetur quod sequitur. Omnis caro &c. Sed hic mirabitur aliquis, quid sibi Propheta hoc dialogismo uelit. Hoc ni-

mirum

IN ESAIAM

mirum, quod uoluit ostendere, quàm difficile mita-
 rius sit. predicare. Nam predicare uerbum Dei,
 nihil aliud est, quàm deriuare in se furorem totius
 inferni, & Sathanae, deinde omnium sanctorum in
 mundo, & omnem potentiam mundi. Est autem
 periculosissimum uitæ genus, tot dentibus Sathanae
 se obijcere. Id quod Propheta hoc dialogismo
 admonere uoluit.

Omnis caro fœnum.

Hic textus fœde per Hieronymum & Dia-
 triben laceratus est. Verum spiritus sanctus non
 ita imprudenter loquitur, ut ipsi iudicant. Dicit,
 omnis caro, ergo nihil excipit, & addit, est fœ-
 num. Tollerabile autem hoc esset, nisi adderet, est
 se fœnum siccandum & ressecandum, tanquam ad
 nihil utile. Porro caro significat totum hominem,
 cum ratione & omnibus naturalibus donis. Ipse
 enim Propheta se ita exponit, cum addit, populum
 esse fœnum, Certe non esset populus, nisi haberet
 rationem, religionem, & iusticiam tam ciuilem
 quàm ceremoniam. Quare deprauant textum,
 qui Synecdochen hic fingunt. Qui enim omnes
 dicit, nihil excipit, non excipit sanctum populum
 Iudeorum, non sapientiam Græcorum, & ciuilem
 disciplinam, sed simpliciter facit antithesim spi-
 ritus & carnis, & concludit, Quicquid non agi-
 tur spiritu sancto, quantumcumq; in speciem sit
 bonum,

bonum, iustum, sanctum, est caro. Sed periculosa est, sicut dixi, hæc prædicatio. Quis enim audeat omnes iusticias Papatus, omnia bona opera Bernardi, Augustini, & aliorum summorum uirorum, carnem & aridum fœnum appellare? & tamen uere sunt caro & fœnum, si tanquam meritoria iusticiæ aestimentur.

Omnis gloria eius quasi flos agri.

Rectius uertas. Omnis gracia eius, id est, Optima benefacta, misericordiæ, beneficia. Non enim dicit peccata, adulterium, furtum &c. sed summa sapientia, & opera iusticiæ, & optima quæ caro prestare potest, sunt flos agri, habent nudam speciem sanctitatis, reuera sunt deputata igni. Hoc si persuasum mundo esset, quis non abijceret cucullum, & alias nugas, quibus se mereri iusticiam miseri homines frustra cogitant?

Quia spiritus Domini sufflauit.

Inepte Hieronymus hic spiritum pro ira accipit. Propheta enim antithesin fecit spiritus & carnis, uenti & fœni, & dicit, Spiritum Christi qui docet iusticiam nostram non in lege aut operibus, sed in gracia sitam, sufflare in fœnum ministerio uerbi. Sicut Iohannes quoque dicit, Spiritus sanctus arguet mundum de peccato. Per hanc prædicationem fœnum crescit, & perit uiror, id est, damnatur iusticia et sapientia carnis, tanquam

IN ESAIAM

inutilis, imò pernitiōsa ad iusticiam & salutem consequendam.

Sed hæc doctrina magno scandalo occasionem præbet. Sic enim cogitant homines, si bona opera nihil prosunt, ergo sequamur cupiditates nostras, & uiuamus sine lege. Quare uidendum est ubi dicamus, opera nihil prodesse. Sumus enim iam in loco iustificationis, & consulimus conscientijs. Hic nulla opera, nulla iusticia, nulli cultus ualent, Sed tantum defigendi oculi sunt in meritum & mortem Christi pro nostris peccatis passi. Hunc Christum cum fide apprehendimus, Deo uiuimus in iusticia. Præter hanc spiritualem uitam, obligat nos politia, ut externe etiam honeste uiuamus. Huc adhibenda est alia iusticia, non Christiana, sed politica, quæ necessaria est, & non sine summo peccato prætermittitur. Sed ad iusticiam Christianam nihilo plus facit, quam edere, bibere, dormire &c. Cum igitur damnantur bona opera, sic damnantur tanquam ad iusticiam Christianam inutilia. Maior enim res est uictoria mortis & inferni, remissio peccatorum, & iusticia, quam ut nostra bona opera quicquam ad eam asferre possint. Gracia est, & Dei gracia, qui gratis tantum thesaurum in Christo donat credentibus. Disciplinam igitur sancti Bernhardi, Benedicti & aliorum, quæ olim fuit, laudamus, Nam & Propheta humanam

humanam iusticiam florem appellat, tanquam rem pulchram & speciosam, quæ capit oculos & rationem. Sed summa impietas est credere per eam disciplinam, remissionem peccatorum & iusticiam nos consequi. Ratio quidem sic statuit, & capitur illa operum specie, sed spiritus sanctus aliter iudicat.

Verbum autem Dei nostri manet in æternum.

Insignis sententia, quam omnibus parietibus inscribi oportuit. Solum uerbum Domini manebit, quicquid præter & extra uerbum Dei est, sicut flos agri peribit. Hic institue catalogum omnium operum, quæ sine uerbo Dei in Papatu sunt, Ordo Francisci cum alijs, Missa, cucullus, satisfactio, peregrinationes, indulgentiæ &c. non sunt uerbum Dei, ergo peribunt, Verbum autem Domini & omnes qui uerbo credunt, manebunt in æternum. Porro difficile est credere, quod hæc uocula, hic anhelitus maneat, & seruet nos in perpetuum, tot speciosissimis operibus & iusticijs crefactis.

Zion quæ Euangelizas ascende.

Predicatoris duo sunt officia, docere & exhortari. Hactenus docuit, & dixit omnem carnem scenum esse, & solum uerbum Domini stare, quod finitam militiam & duplicia affert. Qui

R 2 autem

IN ESAIAM

autem hæc doctrina sine tentatione retineri non potest, quod Sathan eam cupiat oppressam, & excitet tyrannos & hereses. Ideo uertitur Propheta ad alteram partem, & exhortatur credentes, ut fortes sint in fide, & non patiantur sibi nec ui nec dolo excuti manibus doctrinam Euangelij, sed confidenter & libere eam doceant. Deinde agit contra hereticos, qui hanc doctrinam impugnant. Hæc igitur pars huius capituli, quæ sequitur, in exhortatione suorum, & confutatione aduersariorum consistit.

Appellat Zion, hoc est, totam Ecclesiam crearentium, Euangelizatricem. Omnes enim uocati ad Euangelion, sunt Euangelistæ. Quia tamen omnia in Ecclesia cum ordine debent fieri, non promiscue omnes docere debent, sed tantum qui uocati sunt ad docendum. Ita ministerij solum differentia inter sacerdotes & laicos est.

Porro distinguit hoc nomine Ecclesiam à priore Hierusalèm, quæ fuit legis discipula. Noua Hierusalem debet esse magistra Euangelij, & docere alios, non discere legem.

Metaphoricum est quod dicit, Ascende supra montem. Quasi dicat. Prodi, exere caput, exaltare, Cupiunt enim te oppressam Sathan & mundus, sed tu constanter Euangelion prædica &c.

Ecce

Ecce Dominus Deus in fortitudine
ueniet.

Insignis consolatio, quæ erigit humiliatos
predicadores uerbi, quibus nihil uilius, despectius,
aut infirmius est. Petrum prius negare Christum,
reliquos Apostolos prius à Christo fugere oportuit,
quàm predicarent Euangelion. Ita Paulus
primo ecclesiam Dei persecutus est. Ideo autem
contemptos homines & infirmos ad hoc ministe-
rium uerbi deligit Deus, ut appareat diuina uis
uerbi, quod in infirmis personis non potest
opprimi. Sic per hos .XII. annos Verbum man-
sit, cum tamen tot insidijs opprimere id Sathan
tentaret. Excitauit enim contra uerbum tyrannos,
principes, excitauit seditionem rusticam, excita-
uit rottenses spiritus, & hereses infinitas, & ta-
men adhuc stat illæsum. Mundus tamen non cernit,
Oculi autem spiritus cernunt uirtutem hanc per-
fici in infirmitate, ut appareat maiorem esse qui
in nobis est, quàm qui in mundo est.

Ecce merces eius cum eo & fructus.

Sunt Hebraismi obscuri. Nam merces signi-
ficat efficaciam uerbi & opus, fructum uerbi, Si-
cut etiam opus uinæ uocant ipsum uinum & fru-
ctum uinæ. Est autem sententia, Dominus uenit
in fortitudine, & ecce merces eius cum eo &c.
Id est, Faciet uerbum non frustra predicari, sed

IN ESAIAM

erit efficax per uerbum, quod ubicunq; uerbum
 predicabitur, ibi erit merces & opus eius, id est,
 sanctificabit ibi, & erit efficax. Quasi dicat. Haec
 etenim non uenit Dominus in fortitudine, cum da-
 ret legem infirmam, qua tantum terrebantur ani-
 mi. Euangelion autem certum fructum secum af-
 fert, confert remissionē gratiæ, pacificat cor &c.
 Sicut pastor pascet oues.

Ipse suscipiet curam gregis sui, non tradet
 oues pascendas mercenarijs. Porro quod dicit,
 alias oues pascet, alias fouebit in sinu & porta-
 bit. Significat suauissima figura Christum in suo
 regno habere uerbum, quod ualeat ad omnes per-
 sonas, ad firmos & infirmos, quorum fidem aliat
 consolationibus & promissionibus. Magna autem
 hæc consolatio est, quod omnes qui quoquo modo
 uerbo adhaeserint, quantumuis infirmi, in regnum
 Christi recipiantur, & soli increduli excludan-
 tur, reliquos omnes potest & uult ferre Chris-
 tus &c.

Quis mensus est pugillo aquas.

Hunc locum quidam eo trahunt, quasi iactet
 potentiam suam Deus pro erigendis infirmis, si-
 cut Iohannes quoq; dicit. Maior est qui in nobis
 est, quam qui in mundo. Ego autem sentio esse
 confutationem hereticorum & iusticiariorum,
 qui contra fidei iusticiam pugnant, & conantur
 tantam

tantam potentiam, nempe maiestatem diuinam suis electitijs operibus placare, & quasi prescribunt Deo, quid probare, quid improbare, quid placere, quid displicere ei debeat. Nam quod Monachus in regula & ordine suo se Deo placere sentit, Hoc quid aliud est, quam manifesta idolatria, qua fingit sibi talem Deum, qui stulta & impia ista opera probet? Contra hanc pestilentem presumptionem nostrarum uirium & operum, adeo tragicis figuris describit potentiam diuinam, ut reducat nos ad uerbum quod militiam finit & donat duplicia pro peccatis nostris, ut speremus in gratiam Dei, in Christo exhibitam, donatamq;.

Confutet igitur eos, qui diuersum a gratia & fide docent. Quis, inquit, mensus est pugillo aquas &c. Quasi dicat. Tanta est magnitudo diuinae potentiae. Quid ergo nunc potest a nobis uermiculis huic tanta magnitudini simile fieri? Et tamen Franciscani, Augustiniani, Chartusiani &c. cum suis regulis huic magnitudini occurrere audent, quam nec caelum nec terra comprehendit, idq; tanta audacia & presumptione, ut confidant se dignum aliquid tanta magnitudine fecisse, aut facturos esse.

Quare ad has omnes interrogationes, quis comprehendit pugillo aquas? &c. Respondent iusticiarij & omnes qui in fiducia operum ince-

IN ESAIAM

dunt, Nos possumus. Et sunt consiliarij, imò magistri Spiritus sancti, & plastæ, imò affectatores diuinitatis, qui seipsos in Dei locum constituunt. Hæret enim in nobis, cum à uerbo recedimus, illa uis innati peccati, quod affectamus diuinitatem, Sicut Adam à Sathana persuasus, cum diceret, Et dij eritis.

Cui ergo similem facitis Deum.

Pergit in confutatione. Cum talis & tantus sim, non potes aliquid fingere, quo places me, aut demerearis fauorem meum. Fingunt enim Deum, qui cum placari operibus credunt. Carthusianus fingit Deum cucullatum, & cinctum sune, Credit enim quod Deus delectetur, si sic uiuat. Sic qui suscipiant peregrinationes, fingunt Deam uagum, quia credunt delectari cum peregrinationibus, alioqui non susciperent eas. Sic totus Papatus nihil est & fuit, quam plastes Dei, quem tot formis induit, quot Protheum suum habere Poetæ fingunt.

Faber conflatur sculptile, & aurifex deaurat illud, & addit argenteas catenulas. Similiter pauperis oblatio, is eligit lignum non putrescens, & quærit sapientem opificem, qui paret sculptile, quod non moueatur.

Sic commodius redditur textus. Est autem sententia

sententia, Diuites aureas imagines, pauperes ligneas statuunt, & sic instituunt cultum Dei. Hic enim illorum temporum mos fuit. Nostri Papista hodie, si usum & affectum consideres, plane idem faciunt, quanquam obiectum & materia circa quam, sit alia. Illi enim erecta statua putabant se opus Deo gratum praestitisse, sicut Israelitae dicunt. Hi sunt dii tui, qui te eduxerunt ex Aegypto. quasi dicant. Hic cultus placet uero Deo, qui nos ex Aegypto eduxit. Idem plane Monachi & reliqua Papae turba hodie faciunt, qui operibus a se delectis hoc tribuunt, quod Deo placeant, & placent eum.

Nunquid non scitis?

Confutationi addit increpationem. Habetis naturaliter aliquam cognitionem de Deo. Alioquin non coleretis Deum in idolis. Verum illam cognitionem non sequimini, alioquin non faceretis ea, quae facitis. Deus enim non adiuuatur, non placatur, non formatur a uobis, non indiget uestris operibus, sicut Paulus dicit Acto. 17. Dat nobis, non recipit a nobis, iuuat nos, non iuuatur a nobis. Quare ergo uos uultis ei dare, quare fingitis eum uestris cultibus & operibus delectari, placari &c. Carthusianus sentit, Deus mihi gratis non fauet, id est non est Deus. Ego igitur faciam Deum alium, quem tali regula, tali uestitu, tali opere

IN ESAIAM

demerchor &c. In hac infinita impietate totus
Papatus estmersus.

An non intellexistis à fundamentis
terræ.

Sic lege, Id est, à tempore quo fundata est
terra.

Qui sedet super gyrum terræ.

Id est, in isto toto rotundo, quod est supra
terram. Quem igitur non capit coelum & terra,
cum uos concludetis in statuam, in ieiunia, cucula
los, Missas uestras? Estis omnes cum omnibus ue
stris iusticijs ceu locusta, quas uentus dissipat.

Qui cœlum expandit sicut pelles.

Est prophetica copia, qua insectatur iusti
ciam carnalem. Ipse extendit cœlum, quid est
quod tu tentas eum formare? &c.

Qui ponit principes in nihilum, &
iudices terræ facit inanes, quasi neq̄
plantato &c.

Sic nulli hodie sunt Pharisei, nulli Sadu
cei, nulli Arriani, sed omnes perierunt, ac si nun
quam fuissent. Sic omnis humana iusticia, omnia
humana inuenta percunt, quantumuis magnorum
hominum. Sic omnia mundi regna postquam cea
perunt se opponere Christi regno, perierunt.

Leuate in excelsum oculos uestros.

Hic se conuertit Propheta ad erigendos
infirmos,

infirmos, & iubet ut tollant oculos, & intueantur dispositas stellas. Quasi dicat. Alia uestra est iusticia, quam sit iusticia mundi, quæ stille situle & puluisculo similis est. Quemadmodum autem stelle infinite sunt, & durauerunt ab initio mundi usq; huc. Sic uestra iusticia nullis potest circumscribi finibus, & perpetuo durabit. Neq; enim ex uobis pendet, sed contulit, ac gratis eam uobis donauit is, qui creauit illam durabilem cœli machinam.

Neq; unum reliquum fuit.

Significat infinitatem numeri & uirtutis, quod tot seculis ne una aliqua stella defatigata, aut corrupta sit. Talis etiam est iusticia credentium, infinite magnitudinis & uirtutis, quia non est nostra, sed Dei. Christus enim est iusticia nostra, sicut Paulus dicit.

Quare dicit Iacob.

Hic applicat similitudinem, qua nobis commendauit opulentam iusticiam, quam credentes habent. Increpat autem incredulitatem nostram, quod ita tardi sumus ad credendum, & pusillanimes.

Abscoudita est uia mea à Domino.

Hic locus dupliciter potest accipi. Primo de uia quam paramus nostris uiribus, quasi dicant territe & pauide mentes. Deus nulla opera pro iusticia

IN ESAIAM

iusticia recipit, Reliquum igitur est, ut desperem, neq; enim mihi ipsi consulere possum. Altera sententia est commodior, ut intelligatur propheta de uia quam supra iussit parari. Quasi dicat infirmas mentes, Verbum quidem promittit iusticiam, uerum diuersum dicit cōscientia, in qua sentio peccatum & mortem, quæ terrent me. Sic est uia mea abscondita, id est, iusticiam quam uerbum promittit, non sentio, contrarium potius sentio. Contra hunc desperantium affectum consolatur nos Propheta, & remittit nos ad uerbum.

Nunquid nescis? aut non audisti?

Nunquid audisti dicit. Quasi dicat. Non debes iudicare de iusticia tua, secundum apparentiam ex sensu tuo, Hoc enim iudicium te fallet. Sed simpliciter in uerbum te reijce, ut uerbo apprehendas, quod re non potes. Hoc uerbum opponere morti, peccato, inferno, & omnibus malis, & certo liberaberis. Est autem facile, credere uerbum, sed credere quod sit Domini Dei uerbum, hoc longe est difficillimum carni, imò est plane impossibile. Quando autem persuasa sunt corda Dei uerbum esse, quod promittit liberationem à peccatis & periculis, tunc parata sunt ad ferendam mortem & omnia mala, quia sic postea statuunt, Deus dixit, is non fallet te, est omnipotens, potest igitur reddere æternam uitam pro hac corporali, & uult reddere, quia promisit.

Notabis

Notabis autem diligenter quod dicit. Non au-
disti? Remittit enim ad externum uerbum, & di-
cit. Sum ad tempus infirmus. Ideo autem do tibi
uerbum in os & cor tuum, ut uiuas in uerbo extra
apparentiam, & sensum tuum. Nisi igitur uerbum
in tentatione apprehenderimus, succumbemus, ui-
cti sensu presentis mali.

Deus sempiternus dominus.

Magna consolatio. Quasi dicat. Me specta,
qui sempiternus sum, non tuam infirmitatem. Sen-
tis te lassum, ego confirmabo te. Sentis aduer-
sarios tuos, peccata tua, inopiam tuam praeua-
lentem, ego adero, & aduersarios tuos corrucere
faciam, tu autem persistes. Verum haec omnia sic
sunt dicta, ut in re & experientia contrarium
appareat. Monet igitur. Nunquid audisti? Quasi
dicat. Verbum tibi ista promittit, cui credas uo-
lo, sensu non apprehendes, sensu diuersum acci-
det. Magna igitur res fides est, quae inuisibilia
amplectitur, & in ijs haeret, quae nusquam sunt aut
sentiuntur.

Qui dat lasso uirtutem.

Quemadmodum in principio cepitis monui-
mus, ita hic etiam uidemus, qui & qualis Dei sit
populus. Pueri & iuuenes mundi, non sunt Dei
populus. Praesumunt enim de potentia, iusticia,
sapientia. Quare non opus habent uirtute & au-
xilio

IN ESAIAM

xilio Dei, sed populus Dei sunt, quos hic lassos & carentes robore dicit, qui sunt oppressi peccatis & alijs incommodis, apud hos locus est diuine uirtuti. Qui igitur peccata sentiunt, illi non debent fugere à conspectu Dei, sicut ratio & natura nostra solet, Sed potius ad Deum confugere, qui non potest nobis esse Deus, hoc est, iustificator & saluator, nisi nos peccata & mortem habeamus. Porro maiestatem mundi & potentiam mundi comparat florenti aetati iuuenum.

IN CAPVT. XLI.

Pergit in consolandis suis & confutandis aduersarijs. Addit autem predictis fidem uno maximo exemplo, quod omnium gentium historijs opponit, & probat suam potentiam per Abrahamum, in quo duo predicat. Alterum, quod eum defenderit, ut incolumis in terram Chanaan per tot infestas gentes perueniret. Alterum, quod magnos illos reges parua manu fuderit. Hec inquit stultus & infirmus ego Deus per infirmum Abrahamum feci, uos qui me contemnitis, si potestis, facite simile aliquid. Porro insulas uocat omnes gentes, quae idola colunt, quae stultum & infirmum Deum iudicant & contemnunt. Compréhendantur

benduntur autem sub idolatris maxime iusticiarum
Iudei.

Mutent fortitudinem populi.

Mutare dixit, quemadmodum mutantur ue-
stes, pro parent, instruant se.

Quis suscitauit ab Oriente iustum.

Quid? an ne hoc tantum est miraculum?
Considera diligenter circumstantias omnes, &
apparebit magnitudo diuine potentie, que hunc
Abrahamum seruare incolumem potuit. Quid
enim putas? In terra inimicorum habitauit, per
terram inimicorum iuit. A terra inimicorum exi-
uit, nullum usquam presidium, nullus receptus ei
fuit. Est autem res plenissima laborum & pericu-
li, confiteri fidem suam, in medio Babylonis dice-
re, quod Deus ipsorum non sit Deus, solum se ue-
rum Dei cultum habere, omnium aliarum genti-
um religiones impias & uanas esse. Hec confite-
ri est se quotidie certissime morti obijcere. Quod
autem Abraham hęc fecerit, scriptura non dicit
aperte, sed obscure significat, cum cum piis suis
se hominem dicit, qui Deo credit. Nostrum autem
est, qui legimus sacras literas, antecedentia &
consequentia inde colligere. Si credidit, confessus
est fidem. Si confessus est, sensit crucem, & omnes
Sathanę insidias, quibus & uitam & fidem oppu-
gnauit. Merito igitur tanti sit hęc historia, & non
frustra

IN ESAIAM

frustra est quod Moses Gene. 12. tot uerbis eius
profectionem describit.

Quis dedit gentes & reges in con-
spectu eius.

Hic tractat alterum miraculum. Quod
nobis eò debet magis commendatum esse ut uideam
mus, quàm potens res sit gladius, quando ex uer-
bo Dei stringitur & ferit. Rursus quàm hebes sit
gladius, si præter mandatum Dei stringatur. Eius
rei plura exempla habes in libris Regum. Est eti-
am confirmatio gladij & magistratus hic obser-
uanda, quod etiam Christianis (contra Anabapti-
starum errores) & magistratus gerere & belli
gerari liceat.

Dedit eos gladio ipsius sicut pulue.

Has figuras nota, quod uis impiorum contra
pios sit quasi puluis & stipula. Sed sunt hæ fidei
uoces, cum diuersum in specie appareat. Sola fides
iudicat & credit, Turcam contra pios esse stipu-
lam & puluerem, quem uentus proijcit. Caro au-
tem diuersum sentit & iudicat.

Vocans generationes.

A particulari transit ad uniuersale. Eodem
modo, inquit, uoco hos & illos. Sicut Paulus
Acto. 12. constituere Deum terminos habitatori-
bus terræ.

Ego Dominus primus & nouissimus.

Omnes

Omnes generationes terræ prætereunt, solus ego maneo in æternum. Sic omnis Idolorum cultus, omnes hæreses abeunt, Verbum Domini manet in æternum.

Viderunt infulæ, & timuerunt.

Est Propheta in consolandis pijs & terrendis aduersarijs, sicut in superiore capite instituit. Iactauit igitur potentiam Dei, quem totus mundus infirmum esse iudicat. Nunc adducit etiam aduersarios, & ridet eorum studia & consilia, quibus defendere suam idolatriam & cultus suos contra uerbum Dei conantur. Quanquam enim uideant sibi imminere exitium, & ideo metuant, tamen obstinati & indurati pergunt. Sicut nostri aduersarij hodie faciunt. Vident hanc religionis mutationē diuinitus factam esse. Vident suos cultus impios, & doctrinam nostram piam, & ex sacris literis acceptam esse. Sicut etiam publice quidam eorum confessi sunt. Fateri se, quod omnes articulos fidei pure & uere doceamus, & tamen ita excæcatum est cor eorum, ut agnitam ueritatem obstinate damnent, persequantur, & perditam uelint. Sicut in hac Mimesi prophetica uidemus. Vident, inquit, ista & metuant, nihilominus tamen propinquant, coniungunt se, conferunt uires & consilia sua ad idolatriam defendendam, & quanquam desperata res sit, se mutuo tamen
q consolantur

IN ESAIAM

consolantur. Omnino conueniunt hæc cum nostris
Papistis hodie.

Textus hic male est redditus. Sententia autem
serè ita potest reddi. Faber lignarius adiungit si-
bi aurificem, & laminam malleo super incidem
percutiebant, & dicebant. Bonum est ad gluti-
nandum, & firmabant clauis, ne commouere-
tur &c.

Et tu Israel serue meus.

Hactenus tractauit profopopœan idolotra-
rum, & docuit, quàm studiosè resistant ueræ pie-
tatis doctrine. Nunc addit amplissimas piorum
consolationes, & hortatur ut perdurent, & con-
stanter serant aduersam fortunam, Se enim illis as-
futurum in omnibus malis. Quanquam autem hæc
proprie pertinent ad inuulgationem Euangelij,
quod cum primum doceri ceptum esset, coniu-
ctis uiribus & Iudæi & gentes opprimere cupie-
bant, tamen rectè accommodari potest generali-
ter ad omnes, qui sunt in simili persecutione. Si-
cut nos hodie, & omnes qui pie uolunt uiuere.
Christianus enim prouocat contra se Sathanam
& totum mundum. Quemadmodum autem Apo-
stoli huiusmodi Prophetarum locis se consolati
sunt. Ita nos etiam, qui habemus eundem Christum,
& idem uerbum, qui etiam eosdem hostes senti-
mus, talibus testimonijs erigere nos debemus.

Scruè

Serue meus Iacob.

Hic significat causam, quare mundus contra
 pios sic insanat. Sum Deus, inquit, qui putor à sa-
 pientibus mundi esse infirmus, & tamen sapien-
 tiam & potentiam mundi opprimo, & in nihilum
 redigo. Hac re offensi, quia in me scuire non pos-
 sunt, scuiunt in uos seruos meos. Nomen meum,
 quod inter ipsos prædicatur, crucifigunt. Id no-
 men quia uos serui mei profitemini, & portatis,
 ideo in uos scuiunt.

Porro nomen serui admonet nos, ut simus certi
 de uocatione. Sic enim confirmanda conscientia
 est, ut dicas, quantumcumq; peccator sum, tamen
 hæc doctrina & sapientia, quam profiteor, est ue-
 ra, & non mea, sed Dei, & ex uerbo Dei hau-
 sta & accepta. Hanc certitudinem qui non ha-
 bent, non poterunt in cruce consistere. Tum au-
 tem sentimus, quam infirma hæc plerophoria &
 certitudo sit, cum tentamur terrore iræ diuinæ
 & peccati, quare assuefaciendi animi sunt ad
 eam, & orandus Deus est, ut in tentatione nobis
 adsit. Præterea Nomen serui summam consolatio-
 nem continet, si respicias ad eum qui loquitur, qui
 scilicet creauit omnia, & si quoq; ad quem loqua-
 tur consideres, scilicet, ad afflictum & desertum
 hominem.

Quem elegi.

IN ESAIAM

Ergo omnia quæ facit, placent, ergo nulla peccata hanc electionem impedient.

Semen Abrahamæ.

Proprie pertinet hoc ad Apostolos, qui fuerunt de ista massa carnis Abrahamæ. Porro ad quos hoc uerbum uenit, illos etiam constituit filios Dei, & semen Abrahamæ, quanquam proprie non sint semen Abrahamæ. Cum his igitur tam suauiter loquitur Spiritus sanctus, cum quibus adeo tyrannice loquitur Sathan in tentatione.

Et non abieci te.

Quanquam nonnunquam sic apparet cum tentamur.

Dextera iusti mei.

Id est, per dexteram meæ iusticiæ. Est insignis locus. Cum enim pii sic in mundo sint, ut fremant gentes, & reges insaniant contra Christum, ut ui & dolo infestemur. Nam & uita exponenda est periculis omnibus, & conscientia nostra non solum de nostris, sed etiam de aliorum peccatis nos sollicitat & urget. In his malis quid faciendum est? Respondet hic Deus & dicit. Ne timeas. Significat quidem desperatos & contemptos credentes esse, sicut Paulus dicit, Intus pauores, foris pugna. Et tamen monet ne timeamus. Quare hoc? Quia non sumus soli, etsi enim nos sumus infirmi, imò prorsus nihil, tamen Deus est omnia. *Etsi nos sumus*

sumus peccatores, ipse tamen iustus est, & dicit. Quis arguet me de peccato? Et sane nisi huiusmodi consolationibus nos crexerimus, quod non soli simus, succumbemus in tentatione. Fiunt autem hæc suauiora, si circumstantias omnes consideres. Qui enim sunt, ad quos dicit, ne timeant? nempe miseri, absorpti, & deplorati homines. Sentimus enim & uitam nostram male gestam, & officium nostrum negligenter administratum. Præterea incumbunt in nos & urgent metus mortis, peccatum & Sathan. Ad hæc si conferas personam, quæ hic loquitur & iubet, ne timeamus, tum demum cernes, quàm magnifica hæc sit consolatio, quæ scilicet uictoriam contra principes inferorum & potestates aeris parit.

Vtitur autem hic nouo uocabulo quod dicit, *Dextera iusticiæ meæ*. Alludit enim ad luctam fidei. Cum enim nullam in nobis iusticiam, nulla merita uideamus, & sentiamus nostra peccata & demerita, pauemus, & desperatione sollicitamur. Dicit igitur. Non debes tutus esse tua aliqua iusticia, sed *Dextera meæ iusticiæ* te suscipiet, defendet & seruabit, illa sola potest te seruare. Ne igitur deiciant animum peccata tua, *iusticia mea* potius te erigat &c. Sic nititur fides in iusticia aliena, quam nec sentit nec uidet.

IN ESAIAM

Ecce confundentur & erubescant
omnes.

Non solum confirmabitur fides & conscientia tua, sed & aduersarios tuos uinces, Neq; hoc solum, sed subiugabis etiam, & conuerteres eos. Porro aduersarij sunt non tyranni solum, sed & caro nostra, conscientia, mundus & Sathan. Contra hos omnes promittit uictoriam.

Omnes qui pugnant.

Hic uides, apud quos & inter quos Ecclesia uiuat, quod sit oppressa ab ijs, qui contra pugnant & qui contra dicunt. Quare hæ consolationes fide accipiendæ sunt, re enim contrarium experimur. Promittit enim dexteram apprehendentem, at nos sentimus dexteram grauantem peccatis, minitantem mortem, & intentantem damnationem. Sic est fides rerum non apparentium, imò etiam contrarie apparentium. Omnes hæ promissiones stabant supra Iohannem Hufs, & tamen exurebatur in concilio Constantiensi, Adeo tum omnia diuersa eueniebant. Nos autem iam uidemus ueritas fuisse. Papatus enim confusus est, & perierunt uiri qui contradixere. Iohannes autem Hufs tanquam martyr Dei celebratur, & uiuit cum Christo.

Apprehendens manum tuam.

Vocat manum officium predicandi & docendi.

Ego

Ego adsum uerbo tuo, ut fructificet apud bonos,
 & defendatur contra tyrannos & hereticos.
 Hanc apprehensionem manus nostræ non uident
 aduersarij nostri, impingunt igitur in eum, qui eos
 opprimit.

Noli timere uermis Iacob.

Non solum uincet aduersarios suos sancta Ec-
 clesia, sed & dominabitur eis, & conculcabit
 eos. Hoc autem totum fit per prædicationem Euan-
 gelij, quo iusticiam Christi prædicat, & nostram
 iusticiam damnat. Habes autem huius rei exempla
 in Actis, in concionibus Apostolorum. Ibi uidere
 licet, quomodo Apostoli damnent iusticiam ope-
 rum, & Iudeos triturent. Vocat uermem, quid
 enim sunt contra religionem Iudeorum, & con-
 tra potentiam Romanorum abiecti piscatores,
 pauci Apostoli? & tamen utriq; & Iudæi & Ro-
 mani ab his uermibus destructi sunt per prædica-
 tionem Euangelij.

Ego posui te quasi plaustrum.

Est alieua similitudo à nostra consuetudi-
 ne. Vos Apostoli primo, deinde omnes alij qui do-
 cetis Euangelion, eritis tanquam plaustrum, quo
 triturantur fruges. Contundetis iusticiam & sa-
 pientiam, non gladio & ui, sed tantum uerbo. Sic
 nostro seculo trituruimus, ut ruerent monasteria,
 Misse, Monachi, cœlibatus, & alij montes, in
 quibus

IN ESAIAM

quibus regnum Papæ edificatum fuit. Fecimus autem hæc tantum triturando, proposuimus iusticiam Christi; quæ est ex fide. Hæc tribula contudit Antichristi regnum. Infeliciter tentarunt triturationem hanc Munzerus & alij, qui gladio & seditio-
 nibus Papatum uoluerunt destruere. Infeliciter hanc triturationem ij quoq; tentant, qui contemp-
 ptu Sacramentorum putant Papatum destrui. Et enim re magis confirmatur & induratur.

Tu exultabis in Domino.

Manifeste significat antithesin. In Domino exultabis, non ex operibus aut iusticia tua.

Egeni & pauperes quærent aquas.

Propheta meo iudicio tres tentationes hoc loco descripsit. Prima est carnis, in qua deiici-
 mur cognitione peccati & infirmitatis nostre. Promittit igitur Deus se nos sua iusticia uelle sus-
 tentare. Secunda tentatio est mundi, qua oppu-
 gnatur ui & dolo, propter uerbum & fidem nostram. Promisit autem nos uicturos & uentila-
 tuos hostem sicut pulcrem &c. His non conten-
 tus Sathan, addit tertiam quoq; & priuatim unumquemq; tentat diffidentia, desperatione, odio Dei, & blasphemijs. Sicut testantur Hiob & Hie-
 remias. Hanc Christus quoq; tangit in Euangelio cum dicit, optabilius esse, nunquam natum esse. In hac tentatione incipit uere sitire lingua. Ipse enim

enim Sathan immediate, non per instrumenta, pugnat contra imbellem & pauperculum agnum. Promittit igitur se in his tentationibus grauioribus affuturum, & quanquam nulla spes aquæ & consolationis sit, tamen se obruturum nos gaudio & letitia spiritus.

Et non sunt.

Hæc est desperatio, qua in huiusmodi tentatione obruuntur animi. Neq; enim finis uel modus apparet, sed æterna uidetur futura tentatio. Ideo etiam inducit, neminem hanc afflictionem uidere, nisi unicum illum, quem Paulus etiam dicit Rom. 8. intelligere gemitum afflictorum.

Ego Dominus exaudiam eos.

Consolatio. Quanto maior penuria fuit, tanto maior erit copia. In ipsa desperatione præsentissimum sentietis auxilium. Porro discendum est ex huiusmodi locis, ut in tentatione perduremus, & eò speremus pertinacius, quò omnia desperatione uidentur.

Ponam desertum in stagna aquarū.

Sunt figura, quibus significat se desperatis illis, qui uexantur pauoribus conscientie, affuturum, ut uincant Sathanam, conscientiam & mundum, ut appareat gloria uerbi & fidei, quod sunt potentiora, quam Sathan cum suis, & quod Christus rex noster omnia in nobis superet, & triumphet.

IN ESAIAM

Ponam in deserto cedrum .

Ferè steriles arbores, sed umbrosas hic numerat, ut significet pacem & solatium, quod sequitur tentationem.

Vt uideant & sciant.

Hic addit causam, cur Deus suos exerceat tot malis, conscientia peccati, sensu mortis, desperatione, potentia mundi, dolis Sathanae, & alijs malis infinitis, nempe ut uideant manum Domini hæc fecisse, hoc est, ut mortificent fiduciã iusticiæ propriæ, & sentiant se nihil esse, ac desperent de sua sapientia, iusticia, potentia, atq; expectent & orent auxilium à Deo. Hæc pestis ita alte insedit in nostros animos, ut uix infinitis his malis, quibus pij affliguntur, eradicari & tolli queat. Ideo sæpius subit animos desperatio, male nobis nostra cedunt consilia, excitantur heretici, tyranni & Sathan cum suis angelis.

Prope facite iudicium uestrum.

Plenus spiritu Propheta exhortaturus ad fiduciam in Christum, stultum & infirmum illum coram mundo Deum, inflatur certitudine fidei & dicit, quod ille sit solus uerus & potens Deus, id quod supra probauit à creatione & opere. Nunc autem probat ab efficacia & certitudine uerbi. Quemadmodum enim supra insultauit iusticiarijs, & alijs aduersarijs, & prouocauit eorum

Deos

Deos ad eadem faciendā, quæ uerus Deus fecit, ita nunc prouocat ad eadem dicendā. Quasi dicat. Neq; facere, nec loqui potestis, ut noster Deus, Sed omnia facta & dicta uestra sunt nihil & mendacium. Sed hic obijcietur, quod multa gentilium oracula fuerint uera. Respondeo. Sathan quia peritissimus est naturæ, & experientia longa doctissimus, potest aliquando prædicere effectus, cum causas eorum naturales instrui uidet. Sed tamen eos quoq; plerunq; ambigue prædixit. Notum est Pyrrhi oraculum. Aio te Acæcida Romanos uincere posse. Item Croasi illud, quod esset euersurus magnum imperium, si contra Cyrum pugnaret. Hæc atq; alia uere Sathanica sunt, ut in fraudem inducat homines, & aliquam opinionem diuinitatis colligat. Præterea autem quia cogitationes & consilia magnorum principum serè nouit, potest facile bella aut pacem prædicere, sed tamen illa quoq; perplexe & ambigue prædicat. Particulares autem prædictiones nunquã nisi obscurissime indicat, ut à nemine, nisi cum factæ sint, intelligantur. Sic multa in Lichtenbergero sunt, quæ priusquã fierent, nemo potuit intelligere. E contra, quicquid Deus loquitur, id est apertum et uerum, non flexiloquũ, sed certo ita fit ut prædicat. Sic prædixit regnum suum mansurum, hoc manet, inuito Sathana, mundo, & portis inferi.

Priora.

IN ESAIAM

Priora quæ fuerunt nunciate.

Est obscurus hic locus propter Hebraismum. In propheta semper præcedit uerbum, & euentus sequitur. Vocat igitur priora, id est, prophetiam quæ præcedit. Est autem sententia. Agite uos contemptores nostri Dei, facite periculum uestri spiritus, interpretamini nobis Prophetiam aliquam. Non solum ipsi aliquid certi predicere non potestis, sed ne ea quæ iam prædicta sunt, intelligere priusquam fiant.

Porro obseruandum hic est, duplex prophetiarum genus esse. Quædam enim prophetiæ sunt generales, ut cum flagitiosum aliquem uideo, possum predicere, nisi mutet uitam, fore ut miser pereat. Quædam sunt speciales prophetiæ seu particulares, ut, Cyrus reducet captiuum populum. Huiusmodi particulares prophetiæ sunt peculiare quoddam donum, & nouo spiritus lumine contingunt. De his hoc loco Propheta agit. Generales autem prophetiæ sunt omnibus Christianis notæ, fundantur enim in primo præcepto. Ego sum Dominus Deus tuus, uisitans iniquitatem patrum in tertiam & quartam generationem, & faciens misericordiam his, qui diligunt me, in milia. Hic uidemus, fore ut omnes credentes liberentur, & perdantur impij. Sed quo modo, per quos, & quo tempore liberandi pij, uel perdendi impij sint,

sint, hoc ad particulares prophecias pertinet: Omnes igitur Christiani sunt propheta in genere. Possunt enim ex primo præcepto certo concludere, quod aduersarij sint perituri. Contra impij contemptores religionis & iusticiarij, de quibus Propheta hic agit, tam generali quàm particulari prophecia carent.

Annunciate quæ futura sunt in futurum.

Hoc aliud genus propheciæ est. Supra enim prouocat eos, ut eas prophecias, quæ iam extabant, exponant. Hic autem monet, ut ipsi aliquid ex suo spiritu nouum prædicant. Duo enim sunt, prophecias obscuras exponere, & prophetare nouum aliquid.

Bene quoq; aut male si potestis facite.

Loquitur non de morali factò, sed de studijs iusticiariorum, quibus suam iusticiam stabilire, & nostram doctrinam abolere conantur. Vos, inquit, neutrum potestis, neq; prodesse uestris, nec meis Christianis obesse. Concedit quidem aduersarijs conatum, sed negat successum. Hic obijcit caro. Imò plurimum promouent suam causam, An non Iudæi Christum crucifixerunt? an non Apostolos occiderunt? &c. hoc certe est obesse alijs, & sua stabilire. Sciendum igitur est, quod hæc fidei uerba sunt, quæ non sunt consideranda secundum

IN ESAIAM

eundem externam speciem. Nam eo ipso quo aduersarij pijs nocent, promouent pios, ipsaq; oppressio ueritatis redundat in gloriam. Quare frustranei sunt aduersariorum conatus. Iudei quidem crucifixerunt Christum, sed num ideo Euangelion oppressum est? Imò Euangelion adhuc manet, & ipsi funditus interierunt, cum omni cultu suo. Et debebat sane hoc exemplum confirmare nostros animos, cum ab aduersarijs mactari pios, ministros uerbi eijci, ipsum uerbum & religionem diris edictis damnari à mundi potestatibus uidemus.

Et loquamur.

Perstringit eos oblique. Quasi dicat. Non debetis Epinicion canere ante uictoriam, declarate prius uires uestras, & post, ubi uictores exiitistis, triumphate.

Et opus uestrum ex eo quod non est.

Opus significat fructum & finem, quem suis studijs querunt. Sententia igitur est. Nihil promouebitis.

Abhominatio est qui uos eligit.

Abhominatio est, quisquis uos & uestra probat aut sequitur. Id enim significat uerbum eligendi. Quo hoc etiam Propheta indicare uoluit, quod speciosa iusticiariorum sint opera & religio, quæ totus mundus eligit, probet & sequatur.

Nihil

Nihil enim potentius est in mundo, quam superstitio. Ea est regina & imperatrix omnium que in mundo sunt sublimia, sed coram Deo est abhominatio.

Suscitavi ab Aquilone.

Opponit iam suum exemplum. Vos, inquit, neque iurare uestra, nec nocere meis potestis, uerū quando ego aliquid dico, illud certo fit. Accipio enim hanc sententiam generaliter. q. d. Quoscumque uocauero, siue ad perdendum, siue ad saluandum, ex quacumque regione, illi certo ueniunt, et predicant nomen meum, hoc est, faciunt uoluntatem meam, & que mandavi expediunt.

Ab Aquilone & ortu solis distributiue intelligo, id est, Undecumque uolucro, siue hinc, siue istinc, Ab oriente Chaldeum ad saluandum, ab Aquilone Assyrium ad perdendum &c. Hoc uos idola non potestis. Alij de Christo hunc locum accipiunt, quod is quosdam ab Aquilone, quosdam ab Oriente sit uocaturus. Bona quidem sententia est, sed ego generalem sequor de omnibus siue ad perdendum, siue ad saluandum uocatis. Includitur autem in hanc generalem sententiam etiam Christus.

Vocabit nomen meum.

Predicabit, id est, exequetur uoluntatem & mandatum meum.

Adducet

IN ESAIAM

Adducet magistratus .

Transibit super magistratus. Sic autem uocat Pharisæos & pontifices , principes religionis. Idem hodie nostris Papistis accidit , illi etiam sic conculcantur , non armis , sed uerbo Dei .

Quis annunciauit ab exordio .

Est repetitio. Cum uos non possitis argumenta diuinitatis edere , cui igitur tribuendus ille honor est ? Mihi nimirum , qui illa quæ à uobis requiror prestare possun. Vos nihil potestis.

Neq; audiens sermones uestros .

Nihil potest ex uobis audiri , quia nihil dicitis , quod ad ueram religionem faciat. Alioquin satis multa & nimium multa garriunt.

Primus ad Sion dicet.

Verte sic. Primus ego qui ad Sion dico , ecce adest , & qui Hierusalem do Euangelistas . Ecce adsunt , dicit , quæ ego promisi , certo fiunt. Ego do uerbum meum , & ministros uerbi populo meo. Ego igitur sum uerus Deus , uestra autem religio & iusticia nihil sunt.

Et uidi , & non erat ex istis quisquam .

Ridet aduersarios. Non possunt , inquit , consolare in dubijs rebus , non possunt afflictos consolari &c. Sic extra uerbum neq; consilium , nec solatium aliquod est , sed omnia uaga & incerta sunt , quibus conscientia non potest tuto inniti.

Adco

Adeo grauius monet & tuctur nos hoc loco propheta contra falsam religionem & doctrinam.

CAPVT. XLII.

Vdiuimus hactenus copiosam tractationem iusticiæ fidei, quæ quamquam infirma est in hac carne, tamen opposuit eam omnibus pompis Idolorum & humanæ iusticiæ, quod scilicet opera Dei stant & durant, & uerba Dei certa sunt & fiunt. Electissima autem gentium, Idolorum & iusticiariorum esse abominationem dicit. Iam igitur redit ad Christum. Quasi dicat: Ostendam uobis, in quo ista, quæ iam prædicauimus, cumulatissime inueniatis, Christus is est. Hunc igitur proponit doctorem, magistrum, ac rectorem, quem audiamus, & in quo hæreamus. De cuius uerbo & opere simus certissimi.

Ecce seruus meus,

Hoc diligenter obseruandum est, quod seruus dicit, Quemadmodum Paulus etiam. Ego nihil scio, quam Christum (non dominum, sed) crucifixum. Ita enim debemus eum excipere, tanquam seruum, offerentem nobis diuinum uerbum, recipientem in se peccata nostra, subeuntem pro nobis poenam, quam ipsi eramus meriti. Sed contempta

est seruus

IN ESAIAM

est serui species, quare eum Iudæi non receperunt, & ipse Christus præmonet nos. Beati, dicens, qui non offenduntur in me.

Simul autem hoc nomine, omnia ministeria, studia, & opera tolluntur & damnantur, quod solus hic Christus sit seruus Dei. Impius ergo seruitus est Monachorum & totius Papatus, qui extra fiduciam huius serui, seruire se Deo, suo uita genere, uestitu, ieiunijs, clamore, & alijs nugis iactant.

Suscipiam eum.

Ego sustento eum, quiesco in eo. Sicut Paulus dicit, quod tota diuinitas in Christo sit corporaliter. Quare hunc Dei seruum audire, eiq; credere debent omnes. Solus hic seruus, qui tam ampla testimonia habet, certos nos, de bona patris uoluntate facere potest. Huic si crediderimus, nos quoq; serui & electi efficiemur, quanquam sint in hac carne reliquie peccati & summa infirmitas.

Iudicium gentibus proferet.

Erit alia persona, quam Moses, qui in angulo Iudaico latuit, hic enim sparget iudicium, hoc est, Euangelij uerbum in gentes errabundas, & uarijs sectis & cultibus Idolorum implicitas. Moses autem uerbum sterile erat, & habebat ipse blasphemam linguam. Huius autem lingua diffusa est gracia, quare uerbum quoq; efficax erit. Vocat iudicium, quod Euangelion simpliciter damnat omnem

omnem iusticiam, & solius Christi iusticiam commendat & offert. Quia autem hæc uerbo tantum sunt, ideo scandalosa est doctrina, & contemnitur hoc regnum.

Non clamabit neq; accipiet personam.

Verte. Non clamabit, nec uociferabitur, non audiri faciet in platea uocem suam, id est, Christus docebit, sed sine clamore, non erit tumultuosus prædicator, sed placidus & suavis, Non audiri faciet uocem suam, id est, iræ & turbæ uocem, sed graciæ uocem audiri faciet, Sicut iam addit.

Calamum quassatum non conteret.

Hic describit Christum gratissimis figuris, quod sit medicus perturbatarum conscientiarum, qui concussum calamum, hoc est, sauciam conscientiam, pusillanimes, exterritos cosspectu peccatorum suorum, infirmos in moribus & in fide non abijciat, non opprimat, non damnet, sed foueat, sanat, & amanter complectatur. Huius rei cum per totam scripturam plurima exempla sint, tamen in historia Euangelij plura & longe suauissima sunt. Vide Petrum ter negantem Christum. Vide reliquos Apostolos turpiter descrentes Christum. Hos non obiurgat acrius, non persequitur, non damnat Christus, sed suauissime allicit, medetur eorum pauoribus, & fratres etiam appellat. Vide mulierculam adulteram, Ioh. 8. Vide peccatricem mulierem,

IN ESAIAM

mulierem. Vide latronem in cruce, & cernes quomodo concussum calamum non frangat, sed erigat & confirmet. Hoc non faciunt iusticiarij, imò quanto illi diligentiores in suis superstitionibus sunt, tanto acerbius exigunt easdem ab alijs, nulla ratione infirmitatis aut conscientiarum habita.

Linum fumigans non extinguet.

Commode uidentur mihi hæc distingui posse, si prius ad conscientiam, & hoc posterius ad morum infirmitatem referas. Sicut sunt quidam iracundi, præcipites, leues, suspicaces &c. Maxime autem quos passionatos uocarunt. Hos, inquit, non abiicit Christus. Sic uidemus, in Evangelio illam in Christo $\chi\rho\upsilon\sigma\acute{o}\tau\kappa\tau\alpha$, quod discipulos mirabiliter nonnunquam ineptientes suauissime fert. Sic Paulus etiam præcipit, Alter alterius onera portate. Si igitur uides iracundum, suspicacem, leuem aliquem fratrem, sic cogita, Hoc onus fratris mihi portandum est, quem non debeat eijcere dum Christum confitetur. Debebat quidem fratrum uita candida & iucunda esse, sicut lux, sed nonnunquam à Sathana, nonnunquam à carne commouentur ad tristitiam, ad iram, ad morositatem, Ibi ferendi sunt, ibi non est extinguendum linum, sed fouendum &c. Diuersum faciunt superstitiosi & iusticiarij, qui ita morosi sunt, adeo acerbè de alijs iudicant, ut quantum in ipsis est, prorsus

prorsus extinguant linum. Christianus autem debet in conscientia esse medicus, foris autem in externis moribus debet esse asinus, qui ferat onera fratrum. Aduersarij nostri sicubi leuiter à nobis peccatum est, exclamant statim, Hæcine uita Euangelica? hiccine Christiani mores sunt? Stulti homines & imperiti sacrarum literarum, non uident hanc Christianorum legem esse, ut ferant infirmos fratres. Ergo necesse est in Ecclesia sancta, esse infirmos, & tales, quorum factis offendamur. Sicut in corpore humano non ossa tantum, sed etiam infirma & mollis caro est. Quare regnum Christi constat ex portantibus & portatis. Et uita nostra est, compositum quiddam ex fortitudine & infirmitate.

In ueritate educet iudicium.

Oblique aduersarios & hypocritas notat. Illi enim cum audiunt hanc debere inter Christianos $\chi\rho\nu\sigma\acute{o}\tau\eta\tau\alpha$ esse, Vbi ergo, inquirunt, manebit mortificatio carnis, si sic ad uicia fratrum conuiuendum est? Dicit igitur, Christus in ueritate educet iudicium. Vos iactatis mortificationem, & simulatis bona opera, sed affectuum mortificationem prorsus nescitis, aliter Christus docebit suos, qui mortificabunt pestem illam, presumptionem & $\phi\iota\lambda\alpha\nu\tau\iota\alpha\nu$. Si, autem in reliqua uita obrepit nonnunquam peccatum, habent orationem Domini,

IN ESAIAM

minicam, qua exposcunt ueniam, & remittetur
eis.

Vt ponat in terra iudicium.

Ipsa statuet hoc regnum, ut sit firmum, quatinus
Sathan per principes mundi subuertere id
conetur. Significat enim uerbo statuendi crucem.

Hæc dicit Dominus.

Hactenus commendauit nobis Christum, idem
autem nunc quoque facit, nisi quod sermonem iam
ad ipsum Magistrum & ducem nostrum conuer-
tit. Sunt autem omnia illa, Ego Dominus TE uo-
caui, Ego apprehendi manum TVAM &c. ex-
clusiue accipienda, quod nullus alius, quam hic
Christus, noster Doctor esse debeat. Sicut in Euan-
gelio etiam dicit. HVNC AUDITE. Et hæc
quoque ratio est, quod iactat potentiam suam, ut sci-
licet pondus aliquod in uerbis esset, et nos ab alijs
doctoribus audiendis uel sequendis absterret.

Ego Dominus uocaui te in iusticia.

Epitasis est in uocabulo iusticiae, id est, Vo-
caui te ad docendam iusticiam, & propagandam.
Quare extra Christum nihil est nisi peccatum.
Moses & omnes leges, omnes doctrine in mun-
do, præter hanc Christi doctrinam, nihil faciunt
ad iusticiam, quæ coram Deo ualet.

Ego apprehendi manum tuam.

Ideo uidelicet, quia resistet tuo ministerio
Sathan,

Sathan & mundus, cum omni iusticia, potentia & sapientia sua. Hoc experimur hodie, Quadriga enim Dei sunt salus, sed in luto aquarum, Abac. 3. Consolatur autem nos hic locus, quod manum Christi apprehenderit Deus. Hoc igitur primum statuamus, quod hæc doctrina, propter quam mundus nos odit, Christi sit. Hoc cum certum est, non fallit nos Propheta, sed experiemur, quod Deus manum Christi apprehenderit, & uerbum Euangelij nullis consilijs, insidijs, nulla ui nec dolo poterit deleri. Sed non apparet hæc apprehensio manus. Fit igitur, ut & aduersarij hanc doctrinam opprimi posse confidant, & nos per infirmitatem nonnullam trepidemus.

Dedi te in fœdus populi.

Vbi ergo manet fœdus Mosi & legis? Sic uno uerbo haurit, & abrogat totam legem cum omni iusticia, cultu & operibus suis. Facit autem hic locus ad stabiliendam conscientiam. Quia enim nihil pestilentius est, quam scrupulus conscientiae, & dubitatio. Ideo dicit, Christum esse fœdus nostrum, ut simus certi de primo præcepto, quod Deus in Christo & per Christum uult noster pater & Deus esse, quod Christus debet fœdus & pignus gratiae esse, non aliqua nostra bona opera &c.

Et lumen gentium.

IN ESAIAM

Non est fœdus gentium. Christus enim Iudeis tantum promissus est, & fuit minister tantum Circumcisionis. Sed ex illo fœdere, ex ministerio illo, lux in gentes spargitur. Simul obserua hoc loco exclusiuam, quod extra Christum nullum fœdus, nulla lux est, sed cœcitas, & inimicitia erga Deum, & ira Dei.

Ut aperires oculos cœcorum.

Ergo omnes ad quos Christus uenit, eos inuenit cecos, id est, sine cognitione Dei, uinctos & incarceratos à Sathana, morte, peccato & lege. Hoc hyperassiste liberi arbitrij, hoc Papiste non credunt, Hoc rident Luciani religionis contemptores. Ergo extra Euangelion nihil sunt nisi tenebræ & carcer, Ut etiamsi habeamus aliquam cognitionem, tamen uincti eam sequi & facere non possumus.

Ego Dominus, hoc est nomen meum.

Iterum iactat maiestatem & diuinitatem suam. Scit enim spiritus sanctus, quod hunc duccem Christum maxime oderit mundus. Cur enim tot ordines inuenti, tot opera excogitata, tot monasteria et collegia extructa sunt, quam ut obscuraretur Christus, quem totus Papatus extreme odit & persequitur hodie? Quare opus fuit, hac commendatione.

Gloriam meam non dabo alteri.

Hic

Hic aperte facit exclusiuam, & damnat quicquid non est Christi uerbum aut opus. Neque enim puto Prophetam loqui de diuinitate, sed simpliciter de officio & opere Christi, ut intelligas gloriam iusticiæ. Quasi dicat. Gloriam meam non dabo alteri. Hic solus Christus iusticia tua erit. Qui igitur in hoc Christo fide non haeserint, illi iniusti sunt et damnabuntur, etiamsi occidi se patiantur, & sanctissime in speciem uiuant. Huic uni Christo tribuo gloriam meam, ut iustificet credentes in ipsum. Nulla igitur alia creatura, uel in caelo uel in terra, nullum aliud opus ad iusticiam proderit. Hic uides blasphemam doctrinam esse, quæ iusticiam operum docet. Et nihil aliud est sperare se operibus iustum fore, quam uelle deum esse, & affectare diuinitatem. Hanc blasphemiam sequitur casus Luciferi, Quare piæ mentes hic bene sibi prospiciant. Quod autem iusticiam gloriam uocat, tangit quasi acu cor iusticiariorum, quod maxime in omnibus suis operibus & studijs querant gloriam. Sic Paulus. Volunt uos circumcidi, ut in carne uestra glorientur.

Et laudem meam sculptilibus.

Quemadmodum hodie operibus, uotis, castitate, simulata paupertate, missationibus & alijs nugis salutem & iusticiam querunt, Ita temporibus Esaiæ cultu sculptilium, excelsis, lucis, &

& alijs.

IN ESAIAM

alijs similibus abominationibus, iustificari se credebant. Ideo facit mentionem sculptilium. Idolatria semper fuit mundo, sed alijs temporibus alia forma. Porro tu accommoda hæc ad omnes formas Papatus. Deus gloriam & laudem suam non dabit impio sacrificio Missæ, non sordido cucullo, non stultæ rasuræ capitis, non uanis regulis Benedicti, Dominici, Augustini &c. non Monachatu, non castitati, non paupertati, non obedientiæ. In summa nulli operi & nulli creaturæ.

Cantate Domino canticum nouum.

Agit iam infirmo illi & stulto Deo coram mundo gratias, pro tantis beneficijs, quæ hæctenus prædicauit. Simul indicat, quod nullus alius Dei cultus externus in nouo Testamento sit, quam gratiarum actio. Et quia dicit, Cantate NOVVM canticum, abrogat omnem illum ueterem cultum Dei, qui in lege fuit. Finium autem terræ & Insularum ideo meminit, ut reprehendat Iudeos, qui putabant Deum nusquam nec debere nec posse coli, quam in Hierusalem. Quasi dicat. Religio non est amplius ulli, uel loco, uel tempori, uel personæ alligata. Euangelion enim prædicabitur in omnem terram, & Christiani omnes erunt sacerdotes, & sacrificabant oblationes spirituales, sicut dicit Psal. 110. hoc est, sacrificium laudis. Ad enim est canere, laudare, prædicare, scribere, legere, beneficia Christi.

Clamate

Clamate uillæ, quas habitat Kedar.

Significat Arabes Orientales, ut sunt Ammonite & Nabathæi, & alij. Hi omnes, inquit, laudabunt Deum pro uerbo Euangelij, quod pertinget & perueniet in quæcunq; loca, culta & inculta, munita & non munita.

Ponent Domino gloriam.

Laudem Dei canent, & damnationem sui, hoc est, suorum operum, propriæ iusticiæ & sapientiæ.

Dominus sicut fortis egredietur.

Hæc nomina, fortis, Gygas, uir, bellator, zelus &c. significant crucem, ergo hoc regnum Christi est in medio inimicorum positum, ut cogatur Dominus exire tanquam bellator, Resistitur enim ei & opprimitur ui per tyrannos, & dolo per hereticos. Euangelion igitur, si speciem consideres, est miserabile & non gloriosum. Et cantare, de quo hic dicit, simillimum est ciulatu & fletui gementium & afflictorum. Nihilominus confirmat & consolatur lugubres cantores suos, & infirmas mentes, ut sustineant crucem, certo fore, ut diuinitus ab omnibus malis liberentur.

Tacui, semper filui.

Hic describit opera huius Gygantis, quod scilicet omnes nostros aduersarios funditus extirpabit. Porro uerba illa, tacui, filui &c. indicant
nullum

IN ESAIAM

nullum apparere auxilium, sed omnia desperata
 esse, perinde atq; si Deus cum inimicis nostris,
 contra nos sentiat. Illa autem est infirmitas Chri-
 sti, qua elati impij grauius in ipsum impingunt, ut
 cogatur crudeles & impios eorum conatus re-
 primere & dissipare. Clamat quidem cum pre-
 muntur pij, sed eius uox est quasi parturientis,
 contemnitur, neq; putatur posse resistere. Verum
 Christus tum est potentissimus, cum minimum pos-
 se iudicatur, & tum proxime adest auxilium, cum
 longissime putatur abesse. Porro debebant hęc
 nos consolari & erigere, ne desperemus cum ui-
 demus Ecclesiam extreme periclitari, ut uicina sit
 exitio. Debet enim hęc eius esse facies, sicut hic
 describitur, ut sit quasi parturiens, contra quam
 triumphet totus mundus, debet redigi in pericu-
 lum interitus, & tamen non interire.

Dissipabo & absorbebo simul.

Christus infirmus in ipso articulo infirmi-
 tatis maxime metuendus est, Quare pij etiam in
 ipso articulo infirmitatis & oppressionis fidere
 debent. Contra impij in ipso articulo triumphi &
 uictorie metuere. Sunt autem hęc in uerbo fidei
 posita, re non apparent, imò contrarium appa-
 ret.

Desertos faciam montes.

Sunt allegorica. Montes sunt, omnes qui
 eminent

ominent in mundo iusticia & sapientia. Imprimis autem significat incredulam Synagogam florentem religione, sapientia, promissionibus & exemplis patrum. Gramen potest accipi pro discipulis. Arbores pro Prophetis, uel commodius fortasse est, si accipias gramen pro uerbo Dei & simplici scriptura, quam hodie Iudaei & Papatus amiserunt. Stagna sunt populus abundans successu. Videmus haec adhuc hodie in Iudaeis, & omnibus alijs hostibus Christi. Vbi hodie est Arrius, ubi Manicheus, ubi alij haeretici? Idem autem fiet de ijs, qui hodie Verbum & Sacramenta Christi prophanant.

Et educam caecos in uiam quam nesciunt.

Caecos uocat pios credentes, qui nullum nec auxilium neque consilium in caligine & afflictione uident, quibus nullus malorum finis apparet. Verbum igitur apprehendunt, illud intenebris luceat, ducit eos in uiam quam nesciunt, hoc est, in futurarum, ac non apparentium rerum, & consolatur & erigit infirmas mentes, ne desperent. Est autem hic insignis locus, qui maximam doctrinam continet, quod in omnibus periculis, in omnibus calamitatibus, in omnibus tentationibus debemus simpliciter claudere oculos, & sequi uerbum. Qui enim in periculis uidere uolunt, & circumspiciunt

IN ESAIAM

spiciunt remedia & consilia, hi dolorem dolori addunt, & nihil aliud faciunt, quàm ut se frustra fatigent & sint bis miseri. Alia uia est proposita, qua in medijs periculis uiuamus, ut claudamus oculos & credamus, etiamsi nos cæci simus, tamen Deum non esse cæcum, sed uidere exitum tentationis, sicut dicit. 1. Corinth. 10. Etiamsi igitur in profundo maris esses, sicut Ionas, tamen Deus uiam & modum uidet, quo te educat. Quis enim Ionæ dedit uiam, erat non solum cæcus, sed in duplicibus tenebris. Sic nos quoq; debemus cæci esse, & nihil uidere, ut ipse solus omnia uideat. Ideo uult nos fieri similes puerorum. Aduersarij autem & omnes impij non sunt pueri, ideo habent oculos apertos, uarias semper uias & modos cernunt & quærent, quibus nos opprimant. Nos autem cæci sumus, ut ipse Dominus noster Christus det nobis intellectum, & firmet oculos suos super & in nos. Sicut fecit hoc nostro tempore sæpe. Defendit nos ab omnibus periculis, quæ his annis plurima in nos sunt excogitata, tot comitia principum turbauit, in quibus de nostris ceruicibus inita sunt consilia. Et sane Augustana hæc comitia quid aliud erant quàm tenebræ, in quibus cæci errabamus. Positæ autem sunt tenebræ coram nobis in lucem. Idem porro etiam fiet, modo firmi in fide & uerbo perduremus. Exemplum huius cæcitat^{is} in
 Israelitis

Israelitis ad mare rubrum propositum est, ubi simpliciter percundum erat, & tamen seruari sunt.

Porro non solum in corporalibus malis hoc consilium sequendum est, ut claudamus oculos, sed multo etiam magis in spiritualibus tentationibus. Tentatus igitur à Sathana, cum nullum euadendi modum sentis, simpliciter claude oculos, & nihil responde, & commenda causam Deo. Atq; hæc summa Christianorum sapientia est, quam etiam in hora mortis sequi debemus. Ibi trepidat caro quod in nouam uitam immigrandum sit, & dubitat de salute. Has cogitationes si sequaris, perijsti. Claudendi igitur hic quoq; sunt oculi, & cum sancto Stephano dicendum est. O Ihesu, in manus tuas commendo spiritum meum, Et tum certo aderit Dominus Ihesus cum angelis suis, eritq; tibi dux uie. Hoc est quod dicit. Ponam eis tenebras in lucem. Fides enim hæc lux est, quæ apprehendit uerbum, & emergit ita ex omnibus periculis. Ideo Petrus quoq; & Dauid, Lucernam pedum appellarunt uerbum.

Conuersi sunt retrorsum.

Rectius disponuntur hæ sententiæ sic. Sed qui confidunt in sculptili & dicunt conflatili, Vos dij nostri, illi conuertantur retrorsum, & confundantur confusione. Est clara sententia. Qui non uolunt

IN ESAIAM

non uolunt Christo credere & claudere oculos, illi debent uidentes perire. Exempla hodie uideamus.

Surdi audite, & cæci intuemini.

Est increpatio incredulorum Iudeorum. Loquitur enim hic de alijs cæcis, quàm supra. Vocat cæcos per exprobrationem. Habetis Prophetas, habetis suaves & opulentas promissiones, sed cæci estis, estis surdi, negligitis uerbum, & quiduis potius quàm uerbum auditis & uidetis. Cum tamen omnis piorum sapientia in uerbo & auditu sit posita &c.

Quis cæcus nisi seruus meus.

Seruos suos uocat pontifices & sacerdotes, & qui erant in officio uerbi, de his dicit, quod sint cæci. Est horrendus locus, qui tamen nos consolatur contra Papistarum insanos clamores, qui nullo alio argumento perinde nos premi putant, atq; cum obijciunt multitudinem Episcoporum & pontificum, quos impossibile sit omnes errasse. Idem licuit Iudæis, sicut uides ex hoc loco, contra Esaiam dicere. Erratum est hic in uersione. Sic enim legendum est. Quis adeo surdus est, ut meus nuncius, quem ego mitto? quis adeo est cæcus, ut is qui perfectus est? Vocat autem perfectum, non a persona, sed ab officio, quod in summo sint gradu dignitatis & officij, scilicet, in ministerio uerbi.

Qui uides

Qui uides multa, nonne custodies?

Hic apertius describit quales sint, garruli uidelicet, & promptuli ad docendum, qui multa docent, & tamen reuera nihil docent. Quiduis potius credunt & tradunt quam doctrinam fidei. Videre enim significat docere, predicare. Hinc uidentes, id est, Prophetæ. Simile est quod sequitur. Qui apertas habes aures, & non audis. Qualis enim præceptor, talis discipulus. Sic Paulus: Semper discentes, nunquam ad scientiam peruenientes. Sumus autem hoc in Papatu experti. Doctorum satis magnus erat numerus. Abundabant quoque auditores, & tamen in tanta doctorum & auditorum copia quis fuit, qui unum uersum Psalterij, unum præceptum Decalogi, unam Dominicæ orationis partem teneret? Horrenda autem ingratitude est, quod horum omnium obliti, nihilo excitatiores sumus ad uerbum Dei, quod nunc opulenter in nos sparsum est.

Et Dominus uoluit, ut sanctificaret.

Verte sic. Complacuit Domino in iusticia sua, ut magnificaret & extolleret legem. Ipse autem populus &c. Ut sit idem cum illo Christi Matth. 11. Gratiarum ago tibi Pater, quod abscondisti hæc a sapientibus & intelligentibus, & reuelasti ea paruulis. Agit enim de reprobranda iusticia humana, et statuenda iusticia Dei. quasi dicat.

Deus

IN ESAIAM

Deus non ideo abiicit Synagogam, quod delectetur errore, sed delectatur iusticia sua, eam non potest magnificare, non potest statuere, nisi confundat iusticiam operum. Non potest nos gentes iusticia sua iustificare & saluare, nisi eos, qui gratiam iusticiam respuunt, perdat, ut retrolabantur offensi & pereant. Delectatur igitur in iusticia sua, ut magnificet legem, id est, ut nouam quandam & admirabilem legem faciat, scilicet, legem fidei, abrogata illa ueteri Mosi lege, qua iustificamur sine ullis meritis & operibus, sola fide, que Christum & gratiam per Christum datam apprehendit &c. Qui hanc nouam fidei legem nolunt, sunt populus direptus & uastatus, hoc est, patent lupis & seductoribus, qui eos diripiunt & deperdantur. Quare diligenter articulus iustificationis, quem nos soli hodie docemus, discendus & retinendus est. Hoc enim amisso, nulli heresi, nulli falsae doctrinae quantumuis ridiculae & uanae resistere poterimus. Sicut sub Papa accidit, ubi ea credidimus, quorum nunc nos pudet pigetque. Rursus si manserimus in hoc articulo, securi sumus ab haeresibus, & retinemus remissionem peccatorum, que infirmitatem morum & fidei condonat. Non autem opus est ad hunc locum prolixiore commentario. Tantum respiciamus ad Papatum, & uideamus, quid istic creditum, quid factum,

factum, quid passum sit, & apparebit direptio, uastatio, laquei, domus carcerum, & alia.

Quis est in uobis qui audiat hæc.

Est ceu querimonia, qua eos excitare niti-
tur. Dolet mihi, quod frustra hæc uobis dicuntur,
quod nemo est qui credat his. Cogitur igitur Deus
punire uos, qui oblatam gratiam respicitis, imò
etiam persequimini. Loquitur autem potissimum
de ultima Iudeorum & Synagoga destructione,
& respicit in tempora Christi, cuius iusticiam
impia Synagoga contempsit.

Quis dedit in direptionem Iacob.

Auulsi à fide, expositi sunt direptioni &
omnibus calamitatibus & erroribus. Non igitur
uirtute Diaboli, sed uoluntate punientis Dei fit,
quod heretici tot discipulis abundant. Retundit
autem præsumptionem Iudeorum, qui non crede-
bant se puniendos, quod essent populus Dei. Ad-
dit igitur. Nonne Dominus? de quo scilicet præ-
sumitis uos.

Et effudit super eum indignationem.

Scilicet, qui gratiam, quæ per Christum of-
fertur, noluerunt. Nota emphasin, effudit, non stil-
lauit, sed Cataractis iræ obruit.

Et forte bellum.

Scilicet, per lupos, hereticos & cacode-
mones, quod ex uno errore in alium labuntur.

f 2 Quod

IN ESAIAM

Quod addit, non cognouit, significat nondum reuelatum esse.

IN CAPVT. XLIII.

Pergit consolari Ecclesiam ex reliquijs Synagoga congregatam, quæ discedens à lege, iusticiam fidei, quam Propheta uarie hæctenus tractauit, secuta est. Quemadmodum autem supra Ecclesiam contra priuatas & publicas tentationes, in quas Sathan & mundus eam coniecit, consolatus est, ita nunc proprie eam consolatur contra scandalum paucitatis. Nam & Paulus in hoc argumento multum sudat, quod absurdum uidetur, Deum totum populum abiectis, & paucos quosdam, eosq; contemptissimos, elegisse, præsertim cum toti populo sint factæ promissiones, & terret exemplum infirmas mentes, Cum enim uident Synagogam abiectam, putant eadem ira erga se quoq; Deum usurum.

Et nunc hæc dicit Dominus, creans te Iacob.

Sunt ardentia uerba, quibus consolatur Ecclesiam suam, & imprimis Apostolos cum reliquijs Iudeorum. Ego creauit, ego firmaui te, noli metuere, quicquid doces, facis, credis donum & opus

opus meum est. Ego redemi te captam sub Mo-
se & lege. Hæc autem tum demum erunt graui-
cum personam loquentem considerabis.

Vocaui te nomine tuo.

Discernit Synagogam ab Ecclesia. Quasi
dicat. Separauit te ab incredula Synagoga, in no-
uum fidei populum.

Mons es tu.

Accipio te in meam possessionem, ut meum
sit quicquid tu es & facis. Sic cum Ecclesia do-
cet, baptisat, Christus docet & baptisat. Cum pa-
titur, Christus patitur, sicut est in Actis. Saule,
quid ME persequeris?

Cum transieris per aquas.

Sunt insignes consolationes, quas generali-
ter accipio de omnibus tentationibus. Non est
quod cogites te solam & desertam esse, ego tecum
ero in omnibus malis, consolabor, confirmabo, &
defendam te. Ecclesia igitur ubicunq; est, pati-
tur. Inde facile liquet Papam cum suis non esse
Ecclesiam, quia nullam norunt crucem, præter
temporalem. Significat autem obscure etiam Pro-
pheta studium, & Sathanicum impiorum odium,
quo in Ecclesiam ardent, quod cupiunt & conan-
tur eam tanquam diluuiò obruere, & tanquam in-
cendio haurire totam. Sed habemus hic contra ta-
les minas insignem consolationem, fore ut serue-
mur,

IN ESAIAM

mur, etiam si nulla usquam euadendi appareat uia.
 Et sane hæc promissio omnia aduersariorum con-
 silia irrita fecit, dissipauit tot Comitia, etiam illa
 proxima Augustana, quibus nihil uidebatur for-
 midabilius. Si autem firma fide in huiusmodi pro-
 missionibus hæserimus, & addiderimus oratio-
 nem, sentiemus porro etiam tutos nos ab omnium
 iniurijs fore.

Quia ego Dominus Deus tuus sanctus.

Addit. Ego sum sanctus Israel. Quasi dicat.
 Sum idem Deus, qui semper fui, non sum mutatus,
 sicut tu iudicas. Tecum sum, non cum incredula
 Synagoga. Nam quod Apostoli discedunt à Sy-
 nagoga, habet speciem apostasie & seditionis.
 Sentiant enim se esse populum Dei, & Synago-
 gam non esse populum Dei. Hic necesse est saepe
 tentari animum, Quid si erres? Quid si tu sis ab-
 iectus, & illi seruari? Neq; enim uerisimile est,
 Deum tantum multitudinem abijcere, & duos uel
 tres pisces pluris facere, quam totum popu-
 lum. Sicut nunc nobiscum accidit, nos discedimus
 à Papa & dicimus, nos Christi ecclesiam esse, Pa-
 pam autem cum suis Antichristi ecclesiam esse. Iu-
 dicamur igitur seditiosi & hæretici, sed nostra
 non est culpa, nos non discessimus ab eis, sed ipsi
 discedunt à nobis, imò eijciunt nos & uerbum no-
 strum ex sua Ecclesia. Hic necesse est nos quoq;
 concludere,

concludere, quod sanctus Israel nobiscum sit & non cum Papa.

Dedi propitiationem tuam Aegyp.

Ad faciendam fidem repetit præterita beneficia. Illa grandis mutatio Synagoga & Ecclesie perinde est atq; si alius nunc sim Deus atq; olim fui. Sed noli offendi pusille grex, sum enim ille idem Deus, qui sæpius in hostes tuos poenam auerti, quam tu eras meritus, & dedi tuo loco hostes tuos. Idem nunc quoq; faciam, quantumuis afflictus & pusillus grex sis. Nihil igitur te neq; tua paucitas, nec hostium multitudo offendat. Cum enim illi uidebuntur te direpturi, diripientur & perdentur ipsi. Porro Seba metropolis Aethiopiae est.

Ex quo honorabilis factus es.

Dicit Ecclesiam gloriosam. Vbi? Coram me. Nam & conscientia nostra, & res ipsa, & totus mundus dicunt contrarium. Quare cum uidemus desperatam rerum faciem, quod nihil in toto orbe nobis est uilius & contemptius, quod ipsi nostris & aliorum peccatis grauamur, quod sumus infirmi in fide & moribus, quod etiam in fratrum nostrorum oculis sordemus aliquando, cum habent quod in nobis reprehendant. Cum hæc, inquam, uidemus, sunt auertendi oculi ab externa specie, & in huiusmodi promissiones conijciendi,

IN ESAIAM

que nobis ostendunt, non quid mundus, uel fratres nostri, uel nos ipsi de nobis sentiamus, sed quid Deus de nobis afflictis peccatoribus sentiat, quod scilicet quantumuis abiecti in mundo, quantumuis desperati peccatores in nobis, quantumuis infirmi in fratrum oculis simus, tamen simus honorabiles & gloriosissimi coram eo, qui hic loquitur &c. Atq; hæc quidem externa facies, quæ nobis apparet, est uera mortificatio, uera humilitas & contritio.

Ego diligo te.

Faciunt omnia ad consolandam memorabilem illum gemitum cordis, de quo Paulus ad Romanos dicit. Ego diligo te (dicit) hoc est, si sensum tuum & externam faciem sequaris, ego uideor uehementer odisse & damnare te. Ita enim dicit conscientia mea, & sentit Deum esse carnificem & tyrannum. Quare discere debemus, ne iudicemus ex nostro sensu, sed ex uerbo Dei.

Et do homines pro te,

Contrarium est uerum, si sensum sequaris. Soli enim Christiani affliguntur, alij florent incolumes. Est autem generalis promissio. Cum alij homines te iustiores, potentiores, sanctiores &c. uidebuntur, tu autem ab omnibus tanquam putidum & hæreticum membrum damnaberis. Erige te & respice ad me, quod coram me es gemma preciosa,

preciosa, quod glorificaberis, & homines pro te dabuntur.

Noli timere, quia ego tecum sum.

Pergit consolari Ecclesiam, qua paucitate credentium, & multitudine incredulorum perturbatur. Noli metuere, inquit, eris fecunda & multos habebis filios. Ab Oriente adducam semen tuum &c. id est, ex omnibus mundi partibus, ubique erunt qui meum nomen profitebuntur & religionem meam. Quod autem addit imperatiua illa uerba, da, noli prohibere &c. obscure significat, quod impij ui & dolis obnituntur, ne Ecclesia augetur, & uerbum latius euulgetur. Cuius rei exempla plura hodie uidemus quam uellemus.

Et omnem qui inuocat nomen meum.

Verte. Omnes qui uocantur nomine meo. Est autem quasi definitio Christiani. Habent enim nomen a Christo, & uocantur nomine Christi, non suo. Quare etiam Christi iusticia aliquid sunt, & non suis operibus aut studijs.

In gloriam meam creauit eum.

Erat antea natus ad gloriam suam querendam, iam autem postquam per spiritum sanctum noua creatura est factus, nihil agit, nihil patitur, nihil audit, nihil dicit, nisi quod referat in gloriam Dei. Sic damnat Euangelion omnia humana studia & opera, & predicat unius Christi iusticiam.

IN ESAIAM

ciam. Qui igitur omnia hæc ex corde potest dicere, facere, & uiuere, ille est creatus in gloriam Dei, & est noua creatura Dei. Porro mundus diuersum hic quoque iudicat, & appellat pios facturam Diaboli, damnat tanquam hæreticos, Quare opus est hac consolatione. Si quis uult curiose tria hæc uerba distinguere. Creare est ex impio piuum facere. Formare est donis spiritus sancti ornare, fide scilicet, quæ sola format nouam creaturam. Facere, est absoluerè opus, ut omnia quæ dicit & facit Christianus, sint opera Dei. Sic totus Christianismus extra nos est positus, in iusticia Christi, & misericordia Dei.

Educ foras populum cæcum.

Prouocat iusticiarios sicut supra, quod de nulla re sint certi, quod nihil certi predicere, & nihil certi docere possint.

Vere uos estis mei, dicit Dominus.

Ad Apostolos proprie loquitur, quos consolatur & confirmat, ne illo scandalo offendantur, quod tam pauci sequantur Christum, & maxima pars populi abijciatur. Nolite, inquit, offendi paucitate uestra. Estis enim testes mei & uerborum meorum. Meum uerbum est quod docetis, ergo est certum, nec est quod putetis me alium nunc factum Deum esse, quod uerbum legis abrogauit, & Euangelion. predicari iussi. Vestrum uerbum

uerbum & doctrina uestra mihi placet. Incredula Synagoga doctrina non placet. Est magna consolatio Apostolorum & Episcoporum. Sed quemadmodum in superioribus, ita etiam hic contrarium coram mundo apparet. Damnatur enim nostra doctrina tanquam heretica & inuisa Deo.

Et ego Deus, & ab initio ego ipse.

Omnia ad consolationem Ecclesie, ex reliquijs Iudeorum & gentium constituta dicuntur. Ne putet alium nunc Deum esse atque olim fuit, Se enim non esse mutatum, sed uerbum tantum mutatum esse. Quemadmodum autem ueteri populo affuerit, ita se quoque nouo populo affuturum, tantumne desperent, aut a uerbo Euangelij deficiant moti scandalis Euangelij.

Et non est in uobis alienus.

Scilicet Deus. Quasi dicat. Si hoc uerbum Euangelij amplexi fueritis, nolite dubitare quin habeatis & colatis uerum & unicum Deum, qui semper fuit. Iudaei enim quia promissiones carnaliter accipiunt, cum uident Christum in tanta infirmitate apparere, concludunt, Aut hic non est Christus, aut Deus non est Deus. Promisit enim alium Christum, non crucifixum, sed gloriosum. Contra has impias opiniones confirmat piorum animos hoc loco.

Vos testes mei.

Repetit

IN ESAIAM

Repetit. quasi dicat. Sic obfirmate corda uestra, & credite, uos esse populum meum, & me uestrum esse Deum, quantumuis reclamet Synagoga, & se populum meum esse dicat, uosq; tanquam apostatas & hereticos damnet.

Non est qui de manu mea eruat

Sum idem Deus qui semper fui, quare uos populum meum, quantumuis paucos & contemptos, seruabo ac defendam. Aduersarios autem uestros damnabo & perdam, ut non possint impedire uos spargentes uerbum meum in totum orbem. Significat enim hic multos populi sui aduersarios esse, contra quos promittit defensionem.

Hæc dicit Dominus redemptor.

Pergit in amouendo scandalo mutati Dei & religionis, et probat à factis prioribus, se eundem esse Deum, qui semper fuerit. Ego, inquit, sum idem ille Deus, qui dedi Cyrum, ut uos liberaret. Ego idem ille sum Deus, qui Pharaonem mersi in mari rubro, & uos incolumes per mare traduxi. Porro obscurat hunc locum temporum ratio. Loquitur enim tanquam constitutus in nouo Testamento, & recolit beneficia ueteris Testamenti, & reductionem per Cyrum factam, tanquam præteritam commemorat, cum tamen longo tempore post Esaiam sit facta. Proprie autem significauit his exemplis cogitationes impiæ Synagoga. Sic enim

enim dicebant. Ego Deum patrum meorum sequar, qui nos ex Aegypto & ex Babylone reduxit, Christum non sequar. Respondet igitur Christus, Ego ille ipse sum, qui omnia illa feci, Credite igitur in me, neue putetis me alienum esse Deum. Sum redemptor uester, qui in cruce, mea morte, uos redemi á seruitute peccati & mortis. Sum sanctus Israel, qui sanctifico credentes, sicut Paulus uocat Ecclesiam, sanctificatos in Christo Ihesu. 1. Corin. 1.

Propter uos misi in Babylonem.

Futuram historiam tanquam præteritam recitat, loquitur enim ad Ecclesiam noui Testamenti. Ego sum, inquit, qui excitavi Cyrum, ut Babyloniæ monarchiam destrueret, & uos reduceret. Porro continet hic locus Theologicam sententiam, quod regnum Assyriorum non propter sua peccata solum sit destructum, sed maxime propter populum Dei liberandum. Cyrus igitur cum uniuersa sua monarchia minister & seruus populi Dei fuit. Sic Romanum quoque regnum seruiuit Ecclesie sub Augusto, ut pace parta, libere in omnes populos spargi Euangelion possset. Magna hæc Ecclesie est dignitas, quod tantos monarchas seruos habet. Sed quis hanc gloriam uidet? Est enim abscondita ab oculis mundi.

IN ESAIAM

Vectes uocat principes Monarchiæ Assyrio-
rum, quos Cyrus oppressit.

Quis dedit in mari uiam?

Ego sum, qui uos incolumes per mare ru-
brum traduxi, & merfi Pharaonem hostem ue-
strum, perinde ac si quis candelam in aqua extin-
guat.

Ne memineritis priorum.

Hic concludit. Cum ergo ego Christus idem
sim Deus, qui omnia hæc feci, relinquire legem,
amplectimini nouum Euangelij uerbum, & credi-
te uos uerum Deum, qui ab initio fuit, habere &
colere. Est autem apertus locus de tota lege abro-
gata, una cum sacerdotio & regno legis. Porro
promissiones, quanquam in lege sint, tamen ad le-
gem non pertinent. Ideo eas in nouo Testamento
non abrogat, sed exhibet & implet per Christum
filium suum.

Ponam in deserto uiam.

Aperui olim uiam in mari, idem nunc facia-
m, ut sentiatis me eundem Deum esse, sed noua
ratione & modo nouo faciam. Ecclesia habet uia-
m in deserto, Varie enim uexatur à carne, Sa-
thana & mundo, in arido ambulat, esurit, sitit, si-
cut est. 1. Corin. 4. Hoc mare, hoc desertum Eccle-
siae est, in quo ambulat, & tamen inuenit uiam per
mare, perrumpit enim per omnia illa mala diuina
uirtute.

uirtute. In deserto inuenit aquam, consolatur enim
 & confirmat eam Christus spiritu & uerbo suo.
 Bestias agri uocat principes mundi, quorum mul-
 ti conuertentur. Notabis autem quod non dicit, se-
 uelle auferre bestias agri, & desertum, sed pro-
 mittit fore, ut in illis habeant consolationem &
 successum, & perrumpant per medias tribulatio-
 nes.

Populum istum formaui mihi.

Hic incipit distinguere populum à populo,
 & Iudaicum populum ab Ecclesia fidei. Abro-
 gans simul omnia ueteris Testamenti sacrificia,
 & constituens noua. Illa uestra sacrificia, inquit,
 fuerunt praeludia futurorum, nec iustificabant.
 Vera autem sacrificia, que ego probo illa sunt,
 Laudem meam narrare, me predicare. Id quod fi-
 cri non potest, nisi uos & omnia uestra studia da-
 mnetis &c. Mira in singulis uerbis est emphasis.
 Est populus qui non se format, sicut iusticiarij, sed
 formatur à Christo, & formatur non ad suas lau-
 des, sed ad laudem Christi. Ea sunt uera sacrifi-
 cia, predicare Christum, & laudare eum, damna-
 re nostram iusticiam, & studia nostra. Hoc uerum
 est holocaustum, hoc est mactare bestias, & igni
 penitus abolere, ut nihil supersit nostrarum uiri-
 um & studiorum.

Non me inuocasti &c.

Pronomen

IN ESAIAM

Pronomen ME & MIHI per totum hunc locum diligenter obseruandum est. Inuocastis, laborastis, sacrificastis &c. sed non MIHI. Omnia enim opera, quantumuis diuinitus precepta & sancta sint, si fiant cum opinione iusticie, sunt impius cultus. Quare subinde repetit pronomen cum negatione NON MIHI. Idolatria enim est sperare ex operibus iusticiam, quæ per solam fidem in Christi mortem contingit. Quid igitur ad hunc locum dicent Papistæ, si non profuerunt ad iusticiam cultus diuinitus institutus, & opera diuinitus mandata? quid proderunt ordines Monachorum? quid cucullus? quid Missa? quid uota? quid omnes totius Papatus stultissimæ nuge, quas sine uerbo Dei susceperunt? Desperata cecitas est, si non ad hunc locum obmutescunt, & agnoscunt errores suos.

Adipe uictimarum tuarum non inebriasti me.

Id est, Non possum placari ullis tuis studijs, nulla tua opera mihi satisfaciunt.

Veruntamen seruire me fecisti.

Rectius uertes. Laborare me fecisti. Est insignis locus, quod uniuersæ iusticie legis, omnia, quantumuis magna, sancta, speciosa opera, nihil pro sint ad iusticiam coram Deo consequendam, sed sint tantum peccata, pro quibus satisfacere & laborare Christum

Christum necesse fuerit. Hæc autem nostra est iusticia, quod Christus laborauit. Atq; hic unus articulus est nostræ fidei & religionis, quem totus mundus ignorat. Omnes enim aliæ doctrinæ ita iudicant, eum debere puniri, qui peccauit. Hic autem articulus diuersum docet, nempe quod nos peccemus, & alius pro peccato satisfaciât, & peccati pœnam in se recipiat, sicut Iohannes dixit. Agnus Dei qui tollit peccata mundi. Nulla igitur nostra pœna satisfaciât, ne quidem pro minimo peccato, sed unius Christi supplicium, pro omnium peccatis satisfecit. Hæc doctrina quia dissentit à ratione, ideo tot sectæ, tot satisfactionum genera, tot opera reperta sunt, quibus homines pro suis peccatis satisfacere conantur, sed frustra. Quare hic locus diligenter cognoscendus est. Continet enim maximos nostræ fidei articulos. Dicit se esse cultum à populis, ergo significat se esse Deum. Dicit item se laborasse, ergo est factus homo, & mortuus pro peccatis nostris. Non tamen superatur, sed tantum laborat, ergo resurgit à morte &c.

Ego sum, ego sum ipse. qui deleo iniquitates tuas propter me.

Est textus non solum didacticus, sed & confutatorius. Continet enim grauissimas antitheses. Ego, Ego, non tu, Propter me, non propter te, aut

t opera

IN ESAIAM

opera tua. Sic abrogat omnia opera & studia,
quibus uolunt homines delere peccata.

Narra, si quid habes ut iustificeris.

Prouocat iusticiarios, qui operibus legis se
iustificari confidebant. Agite, si aliam rationem,
qua iustificemini, nouistis, asserite eam. Quod enim
iactatis illa uiuendi instituta, & leges uos a patri-
bus accepisse, nihil moror. Fuerunt enim & pa-
tres uestri peccatores. Quia igitur aliam iusti-
ciam statuitis, ideo uos cum omni uestra iusticia
& operibus uestris abijciam. Idem dicit, quod est
in Actis. Non est aliud nomen sub caelo, in quo
saluamur. Quicquid igitur produxeris ad iusti-
ciam tuam stabiliendam, praeter Christum & sine
Christo, hoc damnatum, impium & blasphemum
est.

Pater tuus primus peccauit.

Non accipio de Adam, & de peccato ori-
ginis, sed generaliter singulare pro plurali acci-
pio, ut confutet commune omnium saeculorum ar-
gumentum, quod obijciunt nobis auctoritatem pa-
trum, sicut hodie dicunt. Ego sequar maiorum
meorum fidem, Num tot saeculis errasse, & uiam
ueritatis tot sancti uiri ignorasse uidentur? &c.
Patres tui, inquit, etiam errauerunt.

Principes sanctos.

Sanctos uocat sicut Roma. 9. quorum adoptio,
gloria

gloria, testamentum, lex, cultus, promissiones,
 quorum patres, ex quibus natus Christus secundum
 carnem &c.

Dedi ad anathema Iacob.

Hoc est simpliciter abijcere populum cum
 tota lege, & toto cultu legis.

CAPVT. XLIIII.

TRibus superioribus capitibus
 tractauit iusticiam fidei. Addidit uari-
 as eius iusticie & Euangelij præ-
 dicationes. Item confutationes iusti-
 cie propriae, tum consolationes pio-
 rum, & minas contra impios, qui contra hanc iu-
 sticiam pugnant. Postremo totam legem cum sa-
 cerdotio & regno abrogauit. Iam igitur totum
 hunc locum, quasi epilogo claudit. Quasi dicat.
 Ut summatim dicam. Hac iusticia seruari nos ne-
 cesse est, aut cum impijs peribimus, sicut autem in
 epilogis solet, addit exhortationes & consolati-
 ones. Promittit enim Ecclesie semen & posteri-
 tatem.

Effundam aquas super sitientes.

Confitetur Ecclesiam esse sitientem & ari-
 dam, quia est in perpetuo aestu, nec uidet nisi sui
 damnationem & ignominiam. Dicit igitur, noli
 timere,

IN ESAIAM

timere, obruam te fecunda pluuia, ut proueniat tibi copiosum semen. Dabo spiritum sanctum, qui consoletur te, & riget, ne desint posterii, qui Euangeliion latius spargant.

Germinabunt.

Respicit ad primum Psalmum.

Iste dicit, Domini ego sum.

Sunt distributiue accipienda. Christiani erunt per totum orbem dispersi. quasi dicat. Hic, & isthic, & ubiq; erunt Christiani.

Hic uocabitur nomine Iacob.

Est clarissimus locus de uocatione gentium, quod sint equanda Iudaeis & filiis Abrahae, eorumq; nomine appellanda. Oportet enim intelligi locum de illis qui ante non uocabantur Iacob, nec sunt de carne Iacob nati, sed de gentibus. Sunt autem huiusmodi loci diligenter obseruandi, in quibus promittitur translatio nominis, gentilitatis, et hereditatis, quod sint Iacob, non solum quibus facta est promissio, sed etiam gentes. Sic etiam Psal. 88. De Zion dicet homo, & homo natus est in ea. Dicit enim eo in loco de gentibus, Tyro, Sydone, Aegypto &c.

Scribet manu sua Domino.

Id est, confitebitur Dominum, ita ut nihil inter gentes & nos Iudaeos intersit. Sicut dicit Petrus in Actis. Deus nihil discreuit inter eos & nos.

Ego

Ego primus & ego nouissimus.

Est simile superiori. Nolite offendi, quod abijciam legem & populum legis. Sum enim idem omnipotens Deus, qui fui ab initio.

Plastæ idoli omnes nihil sunt.

Ridet iam Idolatras, ad confirmandos & animandos pios, ut cogitent scilicet, quantis erroribus sint liberati, & Deo pro tanto beneficio agant gratias. Sic nos quoq; confirmamur in nostra doctrina, cum subit animum illa Papistica religionis impietas & stultitia. Quare male illi nobis consulunt, qui nolunt monstra Papatus pro concionibus exagitari. Hoc enim agit Sathan, ut sublatis illis abominationibus e medio, nos per speciem religionis ad Papatum reducat. Prodest igitur monstra monastica, satisfactiones, missationes, purgatorium, inuocationem sanctorum, apparitiones demonum, & alia portenta, semper ob oculos esse, ut animus odio occupatus, non redeat ad priorem impietatem. Eo enim consilio Esaiam quoq; hoc loco commemorare idolatrarum studia uidemus, & excitamur simul, ut gratias Deo pro summo hoc beneficio agamus, quod à tanta impietate liberati in Euangelij lucem traducti sumus.

Notabis autem quod addit. Amantissima eorum sunt nihil, hoc est, optima eorum opera, quæ faciunt in idolatria, sanctissima studia, quibus tri-

IN ESAIAM

buunt uitam & salutem suam, illa sunt nihil. Quemadmodum autem Esaias hæc de Idolatris sui temporis dicit, ita nos ad nostra tempora ac commodare hunc locum debemus, quod pulcher- rima opera Papatus, ut sunt Missæ, orationes, uo- ta, castitas, paupertas &c. non solum non iustifi- cent, sicut ipsi opinantur, sed damnent etiam ac perdant.

Non autem formatores solum Idolorum, & opera eorum damnat, sed hoc etiam addit, quod testes eorum sunt cæci & nihil uideant. Hoc est, quod omnis eorum doctrina uana, incerta, & no- xia sit. Sicut Paulus etiam dicit, Nescientes de quibus affirmant. Hebraismus est uidere, pro præ- dicare, docere.

Concludit igitur & pronunciat de omnibus religionibus & studijs, quæ sunt extra fidem in Christum, quod finis eorum sit confusio. Miserum igitur est tot labores subire, tot opera instituire, ex quibus nulla alia utilitas redeat, quam confu- sio æterna.

Quis formauit Deum?

Est consultatio & increpatio eorum qui non formantur à Deo, hoc est, non uolunt iustifi- cari ex gratia, sed formant ipsi sibi Deum, id est, iustificare se uolunt operibus & studijs suis. Sic omnis Monachus est formator Dei, quia fingit sibi Deum,

Deum, non ex uerbo, sed ex suis cogitationibus, quod Deus delectetur hac regula, hoc uestitu, his uotis &c. Sic omnes iusticiarij formant sibi Deum, qui delectetur operibus, quæ ipsi faciunt.

Ecce omnes participes eius confundentur.

Omnes religiones, omnes iusticiæ, quæ sunt extra iusticiam graciæ, confundentur.

Fabri enim sunt ex hominibus.

Insigne Epiphonema, quod continet rationem superioris sententiæ. Per fabros enim significantur iusticiarij, qui se uarijs operibus discruciant. Quod autem alium lignarium, alium ferrarium fabrum fingit, indicat diuersa esse iusticiariorum studia, quorum alius hoc, alius alio opere uult sibi Deum demereri. Omnes tamen hanc doctrinam fidei & graciæ oppugnant. Imprimis autem obseruabis hoc loco, quod addit, ex hominibus. Continet enim principalem nostræ doctrinæ locum, quod quicquid non est definitum uerbo Dei, est abominabile & diabolicum, si per id placare Deum præsumamus. Quare nihil debemus neq; facere, nec docere, nec credere, nisi quod certissimo Dei uerbo est mandatum. In ijs autem quæ non sunt conscientiæ, nec pertinent ad iusticiam coram Deo statuendam, tuto possumus sequi, doctrinas hominum, ut in Oeconomia & Politia.

IN ESAIAM

Sapientia enim administrandi eas res, nobiscum
creata est, & pertinent eæ res tantum ad corpo-
ralem uitam. Sed conscientias regere non nisi uer-
bo Dei possumus & debemus. Ideo damnat eos fa-
bros Esaias, quod sint ex hominibus. Porro copio-
sa & longa descriptio fabrorum ostendit mise-
riam impie religionis, cuius fructus sunt, labora-
re, fatigari, affligi, & tandem post summos labo-
res confundi.

Curuatur ante illud, & adorat illud.

Stulta nobis & ridicula hæc uidentur, sed
quid aliud facit sanctus Hieronymus, dum ἱπὸ
δουλίας ligneam crucem adorari iubet? Quid
aliud facit Franciscanus, qui putat se damnatum,
si non cingatur fune, si non radatur capite, si non
uestis sordida eum tegat? Facere igitur insticiam
ex cingulo, rasura, ueste, an non extrema stultitia
est? Adorare ea, an non extrema est impietas? At
negant se adorare. imò reuera adorant, cum exci-
dunt, Deum illas nugas respicere, & placere
Deo. Hoc autem est proprie contra primum præ-
ceptum, Non habebis Deos alienos. Credere enim
quod huiusmodi operibus placetur Deus, est fini-
gere & formare idolum, & id colere. Verus enim
Deus is est, de quo scriptum est. Oculi tui respicia-
unt fidem.

Nescierunt neq; intellexerunt.

Neq;

Neque sciunt, quis sit uerus cultus Dei, neque de cultu Dei iudicare possunt. At cogitare debent, quemadmodum lignum, quod comburitur non est deus, neque iustificat, ita nec reliquam ligni partem, ex qua Idolum formatur, esse Deum. Sic Monachus non cogitat, quod quemadmodum pannus in curru non iustificat, sic nec pannus cuculli iustificet, Quod sicut funis, quo alligatur equus, non iustificat, ita nec iustificet funis, quo se cingit. Tribuunt autem cucullo & funi iustificationem, quia peccatum esse dicunt, Francoiscanum sine cucullo & sine fune incedere. Sic sunt huiusmodi loci ad nostrorum idolatriam accommodandi. Hoc enim Propheta toto hoc loco agit, quod quicquid extra fidem est, est idolatria, siue ferrea, siue lignea. Vna igitur religio, unus Dei est cultus, credere remissionem peccatorum gratuitam, sine operibus uel sequentibus uel precedentibus.

Memento horum Iacob & Israel.

Vult remanere memoriam idolatriæ apud posteros, ut & gratias Deo agant, quod ex tanta impietate, beneficio Euangelij sint liberati, & discant timere Deum, qui nisi nos seruet, facile est in eosdem errores relabi. Sic nullo modo obliuisci eorum conuenit, quæ impie in Papatu & fecimus & credidimus. Quid enim stultius, quid magis contra Christi gloriam est, quam iusticiam tri-

IN ESAIAM

buere fordido cucullo? Et tamen ea opinio ita fixa fuit in animis hominum, ut etiam mortuorum cadauera cucullo inuoluta humarent. Eiusmodi sunt innumera alia, quorum utinam catalogus quidam texeretur. Pluraq; enim talia sunt, ut apud posteritatem uix habitura sint fidem, & tamen ea nostra fuit stultitia, ut tribueremus eis opinionem iusticiae, & remissionem peccatorum.

Deleui ut nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua. Reuerte re ad me, quoniam redemi te.

Hic tanquam fasce repetit principalem huius totius loci conclusionem, quod nulla religio, nullus cultus, nullus Deus alius remittat peccata, & redimat, praeter unum Christum, idq; gratis. Est igitur insignis descriptio Christi & officij Christi, quod sit perpetuus sacerdos, placans nobis Deum, & delens peccata nostra, uincens mortem & infernum. Haec alia longe doctrina est, quam ut Monachi & Sophistae eam intelligant. Illi enim ex Christo iudicem & carnificem conscientiarum faciunt. Inde tot meritorum, tot operum genera sunt reperta, quibus placari iratus iudex possit.

Addit. Reuertere ad me. Quasi dicat. Officium meum est saluum facere, hoc feci, peccata, mortem, Sathanam & infernum in cruce deuici, profligauit

profligauit imperium legis. Iam tu quoque responde uicissim tuo officio. Accipe ea quæ tibi offero, conuertere ad me redemptorem tuum. Sic reuocet ab omnibus alijs doctrinis & religionibus. Reticulum autem est, uelle ex huiusmodi locis efficere, quod sit in nobis uis, conuertendi nos ad Deum, sine gratia. Nam quibus Deus hoc suum uerbum communicat, ijs etiam facultatem dabit, ut uerbo credant. Neque enim frustra & sine fructu docetur uerbum Dei. Deinde hoc conuerti, de quo hic dicit Propheta, non solum est fidei, sed & doctrinæ, ut alios quoque conuertamus, qui per impias doctrinas auersi sunt, ut exhortemur, ut consolemur desperabundas mentes &c. Est enim magis negotij hunc articulum iustificationis retinere contra Sathanam, hæreses, & rationem nostram.

Laudate cœli, quoniam misericordiam fecit Dominus.

Postquam absoluit doctrinam gratiæ & exhortationem, iam quoque gratias agit de tanto dono, Id quod commode fit in Epilogis. Quod autem Latinus uertit, Misericordiam fecit Dominus. In Hebræo est. Quia Dominus fecit. Respicit enim ad superiora. Quasi dicat. Solus Dominus est factor & creator. Quod Dominus dicit, hoc fit, promittit iusticiam in uerbo gratis, eam exhibet & donat. Idola

IN ESAIAM

nat. Idola autem & eorum doctores sunt uani nugatores, Si quid dicunt uel promittunt, non consistit, sicut supra dixit. Finis eorum est confusio.

Notus Hebraismus est. Laudate caeli, id est, qui estis de caelo, uel sub caelo. Ut si dicam. Laudet Albis Dominum, pro dono uerbi inuulgati, id est, ij qui sunt ad Albim.

Hæc dicit dominus redemptor tuus.

Finita disputatione de fide in Christum, & doctrina fidei, sternit sibi uiam ad populum in captiuitate Babylonica positum, qui erat per Cyrum liberandus. Quasi dicat. Seruate uerba mea, quæ dico. Sic fiet, ut præter omnium opinionem liberemini per meam potentiam, utcumq; alij me tanquam infirmum Deum rideant.

Formator tuus ex utero.

Hic uides liberum arbitrium.

Ego sum Dominus.

Respicit Idola. Confutat enim omnes contrarias religiones, ut dicamus, Deus Turcarum, Iudeorum, Papistarum nihil facit. Noster autem Deus facit omnia. Hoc enim uult, cum dicit, Ego sum, & nullus mecum.

Irrita faciens signa diuinorum.

Diuiuos uocat doctores aliarum religionum, qui non iusticiam fidei docent, sed opera. Horum doctrinam significat & falsam & stultam esse.

Talem

Talem nos experimur hodie Papistarum religionem esse.

Suscitans uerbum serui sui.

Sicut in principio dixit, ita etiam concludit. Verbum Domini manet in aeternum. Consilium uocat uerbum Euangelij, quo consulitur conscientijs. Sicut etiam supra nono capite Christum consiliarium uocat.

Qui dico Hierusalem, habitaberis.

Hic pergit ad Cyrum, & tanquam de praeterita re loquitur, quae erat futura. Ideo autem hoc uaticinium de Cyro proponit, ut consolatur pios, ne desperent de regno Christi futuro, quod his quatuor capitibus descripsit. Quia enim ferè in nihilum redacturi Babylonij Iudaeos erant, periclitabantur omnes promissiones de Christi regno, & cum per Babylonios regnum & sacerdotium Iudaeorum, una cum templo & ciuitate Hierusalem essent uastata, nulla spes erat de Christi regno. Promittit igitur se reducturum populum per Cyrum, & restitutum regnum cum sacerdotio, ut promissum Christi regnum, populo incolumi exhibeatur.

Qui dico profundo, desolare.

Commendat suam potentiam generali dicto. Allegorice tamen de rege Babylonio accipi potest. Quemadmodum exiccaui rubrum mare, ita etiam

IN ESAIAM

ita etiam possim Tygrum & Euphraten exiccare
cum suis principibus.

Et omnem uoluntatem meam &c.

Reducet Cyrus populum meum, & faciet
iterum habitari Hierusalem.

IN CAPVT. XLV,

Incipit Propheta de restitu-
endis Iudaeis per Cyrum. Porro hoc
admodum insigne & notatu dignum
est, quod Cyrum uocat Messiam Dei.
Messia enim nomen generale est, &
significat regem, quod reges inuengerentur. Quod
autem addit, Meo Messiah, hoc de nullo gentili
rege legitur. Quare libenter credam Cyrum sanctu-
m fuisse, ut reductio populi, & restitutio regni
& sacerdotij fuerint fructus fidei.

Vt subiiciam ante faciem eius gentes.

Victoriae etiam gentibus de caelo dantur, &
constituuntur ac euertuntur regna diuinitus. Si-
cut hic locus ostendit. Huc affer multas similes sen-
tentias ex Daniele. Porro Balthesus significat ada-
ministrationem regni.

Vt scias quia ego Dominus.

Haec omnia tibi dabo, inquit, ut uenias ad
cognitionem mei. Quae enim hactenus dixit, dixit
de Cyro

de Cyro adhuc incredulo. Magna autem res est,
 & dignissima admiratione potuisse eum credere
 in Deum Israel uictum à Babylonio rege, quem
 tamen ipse Cyrus uicerat.

Propter Iacob seruum meum.

Nota hunc locum, quod constituuntur &
 eueruntur regna propter pios.

Assimilauit te, & non cognouisti me.

Verte sic. Nominauit te cum me nondum co-
 gnosceres. Sunt magna præconia, quod uictus à
 Babylonij Deo Iudeorum, omnes has præclaras
 uictorias Cyro dederit, ut igitur cum confirmet
 contra hoc scandalum infirmitatis addit.

Ego Dominus, & non est alius.

Quaquam triumpharint contra me Baby-
 lonij, tamen ego solus sum uerus Deus, & non est
 alius Deus præter me.

Formans lucem & creans tenebras.

Lucem & tenebras allegorice accipio, pro
 successu & calamitate. Quasi dicat. Si petitis pa-
 cem & liberationem, postulate eam à me. Sin me-
 tuitis calamitatem, me timete. Ego enim utrunq;
 creo. Est necessaria hæc iactatio potentia contra
 scandalum infirmitatis. Fuit enim Deus Iudeorum
 tum tanquam blasphematum idolum inter gentes,
 quod non liberasset populum suum à captiuitate,
 & non defendisset à ui, quam impius rex Dei po-
 pulo

IN ESAIAM

pulo attulerat. Et hoc scandalum etiam pios animavit. Quare iam adhortationem instituit.

Rorate cœli de super & nubes &c.

Celeber hic locus est in ecclesia Papistarum, & illustre argumentum ignorantiae, quod ad beatam Virginem cum accommodarunt. Nos autem scimus agi in hoc capite de promissa liberatione per Cyrum. Hic igitur locus Mimiticus est. Dicitur enim in persona eorum, qui in captivitate erant, & continet inerrabilem piorum gemitum, qui sentiebant se tantis malis premi ob peccata sua. Quasi dicant. Ecce sumus privati sacerdotio, & regno, templo & omni cultu Dei, translati sumus in gentes. Ibi respondent nobis peccata nostra, Ea nos sic urgent, ut nulla salutis usquam spes sit. Nemo enim usquam est iustus, qui placare tantam Dei iram possit. Utinam igitur cœli rorent, & depluant iusticiam. Utinam contingat nobis diuinitus remissio peccatorum, & spiritus sanctus, qui nos perfundat gracia. Sic futurum esset, si primo sublata essent peccata, & reconciliatus Deus, ut reduceremur. Neque enim spes est fore ut cesset poena, dum manet reatus & culpa. Disrumpe igitur cœlum, & descende, Asperge nos iusticia tua, & breui fiet, ut restituamur &c. Est insignis locus, qui docet nos de omnibus tentationibus. In omni enim calamitate & poena terremur

terremur peccatis nostris et ira Dei. Inde sequuntur huiusmodi suspiria, qualia hic Propheta describit.

Facit autem gradus quosdam. Ros enim cœli est diuinus fauor, quo Deus suos complectitur et fouet. Hunc statim pluuia ex nubibus sequitur. Primum enim gracie donum et opus est, dare pios doctores, qui uerbum pure doceant. Hoc cum fit, aperitur terra, hoc est, datur successus uerbi, ut multi sint discipuli. Inde germinatur salus, hoc est, liberantur conscientie, et tolluntur quoque plage corporales, et oritur simul iusticia, id est, sequuntur fructus digni illa prædicatione.

Ego Dominus creauit eum.

Gemitum et orationem populi captiui sequitur Exauditio. Petitis iusticiam et salutem, Ecce ego Dominus creauit illa, et do uobis, tantum ne deficiat fide, sperate, et liberabo uos. Hæc est propria et germana sententia quæ nihil distat à præcedentibus et sequentibus. Inepti igitur sunt Papistæ, qui in templis de beata Maria hæc legunt.

Væ qui dicit factori suo.

Hactenus de piorum affectu, nunc tractat alteram prosopopœam, hoc est, impiorum personam, qui offenduntur in factis Dei, quod uident se habentes nomen populi Dei, affligi, et Babylonios,

IN ESAIAM

nios, impias gentes, florere, & miro successu frui.
 Incipiunt igitur cum Deo exostulare, quare id
 faciat. Est autem omnium longe periculosissima
 & maxima tentatio, disputare cum Deo, quare
 hoc uel illud sic faciat. Propterea quod opera
 Dei sunt incomprehensibilia. Neq; ulla ratio in-
 uentri potuit, quare Deus totum populum unâ
 cum cultu & regno abiecerit, & in impij regis
 manus dederit. Auget autem hanc cogitationem,
 quod uident totum mundum diuersam religionem
 sequi, & abundare omnibus bonis. Cogitant igitur
 infirmæ mentes, putas ne Deum tot populos
 abiecisse, & nos, qui minima portio sumus, elegisse,
 præsertim cum res diuersum clamet, & totus
 mundus nos desertos & abiectos à Deo nostro ita
 dicet. Hæc cum spectantur, non tantum obiectiue,
 sed etiam affectiue, hoc est, quod Sathan accendit
 corda suo habitu, hoc est, ira & odio contra Deum,
 fit ut uicti animi Diabolum pro Deo adorent,
 & Deum tanquam Diabolum fugiant ac oderint.
 Hinc nascuntur uoces illæ: Maledictus uir qui dixit
 patri meo, natus tibi est filius. Item, Maledicta
 dies natiuitatis meæ. Item, Seduxisti me Domine,
 & seductus sum. Eò usq; enim prolabantur animi
 ex hac cogitatione, quando de factis Dei disputant,
 quare hoc uel illud faciat. Quare dixi, summa
 moperere cauendam esse. Non est autem alia ratio
 emergendi

emergendi, quàm simpliciter auertere oculos & mentem, & non admittere hanc questionem. Non enim potest comprehendi, & qui comprehendere uolunt, precipites in infernum merguntur, negantes Deum & omnia opera Dei. Propheta igitur monet suos, ne offendantur facto Dei. Nolite cum creatore uestro exostulare, inquit. Nolite querere, cur uos sic affligam. Estote patientes in presenti, & nolite de futuro solliciti esse. Ego enim sum creator uester, qui omnia pro mea uoluntate facio & guberno &c.

Ventura interrogate me.

Emphasis est in pronomine ME. Dicuntur enim hæc in consolationem futuram eorum, qui in Babylonem erant transferendi, ut præueniat eos promissionibus, ut certi sint se Deo curæ esse. Quasi dicat. Applicate aures uestras ad meum uerbum, & secundum meum uerbum iudicate. In tribulatione enim non sunt sequendæ cogitationes & sensus nostri, sed uerbum & promissiones. Dicit igitur. A me postulate consilium & consolationem, ne confugiatis ad impia consilia uestra &c. Ad me conuertimini & consulite uerbum meum, & consolabimini, & scietis, non fore perpetuam hanc captiuitatem &c.

Ego feci terram.

Mihi commendate causam uestram. Ego enim

IN ESAIAM

possum uobis ferre opem, estis opus manuum mearum, & filij mei, Ego sum creator uester, seruabo igitur uos, tantum ne desperetis. Dicuntur omnia ad consolandos eos, qui erant sensuri captiuitatem Babylonicam.

Ego suscitauit eum in iusticia.

De re futura tanquam de presenti loquitur. Intelligit autem Cyrum, Eum suscitauit in iusticia, id est, misit eum, ut restauret regnum & sacerdotium, & det iustam administrationem populo captiuo.

Labor Aegypti & negociatio Aethiopiae.

Promittit Cyro imperium, etiam in alias gentes, ceu premium laborum pro beneficio reductionis. Laborem Aegypti uocat opes.

Te adorabunt.

Adorare significat gestum, non cultum diuinum, sicut ij qui aduunt principes, genua flectunt, honesta & ciuili consuetudine. Sic deprecari, est supplicem fieri. Quod autem Latinus uertit, uiros sublimes, in Hebraeo est, uiri mensura, non à quantitate, sed quod sint diuites, opulenti ac potentes.

Vere tu es Deus absconditus.

Sunt uerba Prophetae, qui post hanc prophetiam in admirationem & stuporem uertitur, quod Deus mira ratione suos regat, gubernet et liberet.

Confuse

**Confusi sunt omnes fabricatores
Idolorum.**

Consolatur per antithesin. O Israel, tu habes Deum uerum, qui dicto & facto ualet. Omnes alij dij, omnes aliorum deorum cultores confundentur. Sed sunt hæc fidei uerba, coram mundo contrarium est uerum. Ideo uocat Deum Israel, absconditum Deum.

Ipse Deus formans terram.

Hic facit fidem promissionibus, & confirmat piorum animos, ne dubitent de futura liberatione. Quasi dicat. Credite tantum uerbo & promissionibus meis. Ego enim uolo uos liberare, & possum uos liberare. Non creauit terram ut uasta esset, sed ut habitetur. Et uerbum meum est efficax, non fallit uos, sed dabit hoc quod promittitur. Porro intelligo hic non totum terrarum orbem, sed Iudeam, que uasta erat, translato populo in Babylonem. Quid enim opus est promittere de terra, que iam habitatur? Intelligit igitur uastam terram Iudeorum.

Ego Dominus, & non est alius.

Iactat potentiam suam, ut uilescat in captiuorum oculis potentia Babyloniorum. Sum Deus, nemo quantumuis potens resistet, quo minus fiant que promitto.

Non in abscondito locutus sum.

IN ESAIAM

Omnia pertinent ad confirmandas superiores promissiones de Cyro, & ad erigendos animos captiuorum. Promissiones meae, inquit, stabulentur, non enim loquor in uentum, loquor non in absconditum, seu in desertum, ubi nemo audit, sed ad homines, qui his promissionibus credant, apud quos uerbum meum erit efficax, & certo fient quae nunc de futura per Cyrum liberatione promisi.

Ego Dominus loquens iusticiam.

Loquor iusticiam. Loqui autem Dei, est facere, sicut est in Genesi. Dixit & facta sunt. Dicit igitur. Hae meae promissiones constituent uobis iustam administrationem, ut restauretur regnum & sacerdotium, & praedicetur remissio peccatorum & poenarum.

Congregamini & uenite & accedite.

Insultat Babylonijs, potissimum autem iis, qui praerant sacris. Quasi dicat. Hae ego praedixi & promisi, praedicite uos similia, quod Latinus uertit, qui saluati estis ex gentibus. Debet actiue legi, Saluatores gentium, ut sit ironia, Vos qui praesumitis, qui iactatis, quod possitis saluare homines, hominibus consulere, opem ferre &c. Pertinent autem haec quoque ad consolationem piorum.

Nescierunt qui leuant lignum.

uestra

Vestra doctrina nihil est, uestra religio, cultus uester, & iusticia uestra nihil sunt. Nota epitheton, quod uocat, portantes. Quasi dicat. Vestri Dij tales sunt, ut ipsi eos portare, alere, & fouere cogamini, alioqui iacerent. Sic regula Francisci, Carthusiani &c. est idolum, quod portare coguntur, per se non posse consistere, & nisi ipsi portarent, corrueret. Sunt enim huiusmodi loci generaliter accipiendi de omnibus Idolatrijs.

Obseruandum hoc quoq; est, quod uocat, Deum non saluantem.

Quis auditum fecit hoc ab initio.

Hoc, id est, hanc prophetiam de Cyro.

Deus iustus & saluans.

Hæc opponit Idolis. Iustus, quod affert iusticiam. Saluator, quod saluat, donat remissionem peccatorum & gratiam, qua iustificemur, & iustificati liberemur ab omnibus malis, & ita saluemur. Hæc nullus alius deus, nulla alia religio, nullus cultus, & opus nullum potest.

Conuertimini ad me, & salui eritis.

Concludit hunc locum cum exhortatione:

Quia ego ista prædixi, ergo ne sinatis me frustra loqui. Adhibete aures & cor uestrum, credite promittenti mihi, & omnia ista fient. Porro conuersio hæc fit fide. Verbum enim promissionis requirit fidem. Significat autem auersa esse corda,

IN ESAIAM

qui herent in potentia Chaldaeorum, & in sua calamitate. Impossibilis igitur uidetur liberatio, quare uult ut auertant oculos à presenti rerum facie, & in solum uerbum respiciant.

In memet ipso iuravi, egredietur &c.

Versatur Propheta in generali sententia. Exhortatur enim post promissionem, ut ad se conuertantur, & occulte à Cyro transit ad Christum. Ego, inquit, mittam aliquando uerbum, ut omnia Idola, & omnes falsi cultus euertantur, & sublati omnibus iuramentis, mihi soli iuretur. Porro subita huiusmodi transitiones crebrae sunt in prophetis. Verbum iusticiae est Euangelion, atq; affert iusticiam & remissionem peccatorum.

Hebraismus est, quod uerbo iurandi utuntur pro predicare. Iuramentis enim praedicationes suas confirmare solebant.

Ergo in Domino dicet.

Haec est forma iuramenti. Porro sic coniunge textum. Omnis lingua iurabit & dicet. In Domino habeo iusticiam & fortitudinem &c. Sic simpliciter fides in Christum est iusticia nostra. Non in operibus, non in cultibus, & studijs nostris, sed

IN DOMINO.

Ad eum ueniet.

Lege. Qui tales sunt ad eum uenient, qui non tales sunt, quanquam iactant se Synagogam, uel

uel Ecclesiam esse, non uenient ad eum, quia sunt
alieni filij.

Et confundentur omnes qui repu-
gnant ei.

Sic ubicunq; est Euangelion, necesse est esse
inimicos Euangelij. Sicut in Psalmis est. In medio
inimicorum tuorum ponam scabellum pedum tuo-
rum. Et Luc. 2. Christus erit signum cui contra-
dicitur. Finis tamen aduersariorum erit, quod
confundentur. Est insignis locus. Hic igitur ap-
pendix est ceu Allegoria historiae. Cyrus est Chri-
stus, Babylon est mundus, Hierusalem autem est
Ecclesia.

Confractus est Bel.

Coniungemus haec quoq; huic capiti. Pro-
pheta enim suo more canticum & quasi epinicion
addit, quo insultat Babylonijs. Incipit autem a
destructione religionis, quam secuta est destructio
Politiae. Est autem sine dubio irrisus hic locus a
Babylonijs, quod ea Idola, quorum cultus tunc
orescebat, cecidisse iactet.

Facta sunt simulachra eorum.

Fuerunt aurea Idola, quae Cyrus in Persas
inter reliquam praedam deferri curauit. Ludit au-
tem Propheta. Quasi dicat. Idola haec fuere antea
oneri hominibus, nunc etiam bestias affligunt &
onerant, quae ea defexunt in Persas, non sine maxi-
mo labore.

IN ESAIAM
IN CAPVT. XLVI.

Versatur adhuc in promissionibus & consolationibus, futurum ut Deus per Cyrum suos ex captiuitate Babylonica eripiat. Loquitur autem ad eos potissimum, qui calamitatibus uicti desperabant de reductione, & respiciebant iam ad alia presidia & ad alios Deos. Sic enim solent homines calamitatibus fracti, & dubitant se Deo curae esse, Deficiunt igitur ad alios deos, & querunt alia auxilia. Hos confirmat Propheta, & uult eis persuadere, ut certo sentiant se Deo curae esse, & ad tempus tantum affligi.

Continet autem hic locus magnificentissimam promissionem, in qua se tota misericordia effundit. Sumus autem indigni, ut haec legamus propter incredulitatem nostram. Sic enim caro solet, cum calamitate aliqua premitur, Sentit Deum iratum esse, & proponit sibi omnia horribilia exempla diuini iudicij, cum diuersum potius faciendum esset, & egrotus animus talibus promissionibus erigi deberet, quales hic sunt. Sic enim sunt distincta illa duo officia, quod petra, hoc est, duri & securi, debent conteri, Contra lium fumigans non debet extinguere.

Qui portamini in meo utero.

Suauissima figura est, quod dicit, eos portari à se in utero, & se esse matrem, quæ portet eos, ceu tenerum foetum in utero. Primum igitur commendat nobis Deus suum erga afflictos animam, se non tyrannum esse, non tortorem, quamquam ita appareat, sed matrem quæ sollicite curat, ne foetui concluso in uterum alicubi noceat.

Secundo admonet, quid nos simus, & quales esse debeamus, nempe foetus conclusus in uterum, qui nihil uidet, nihil sentit, nihil curat, sed omnis cura est in matre, & quanquam habitatio angusta sit, tamen est mollis & bene munita: Sic admonet nos hac similitudine, ut in calamitate positi obmittamus curas nostras, ne sensu presentium malorum auertamur ad alium deum.

Porro uterus Dei est Verbum promissionis diuinæ, in quo portamur & formamur. Sic Paulus se Galatas & Corinthios genuisse uerbo Euangelij dicit. Non igitur debemus metucere, ne Dominus nos perdat, siquidem gestat in utero. Et foetus quanquam sit tenerrimus & infirmissimus, tamen non perit in utero. Hoc autem nostri officij est, curare ne nostro uicio ex utero cadamus. Si enim in puro uerbo manserimus, habemus Christum compatientem, sicut mater compatitur cum enititur foetum.

IN ESAIAM

Vsq; ad senectam uos portabo, &
usq; ad canos.

Primum portabo uos in utero, donec forme-
mini. Deinde postquam nati & formati estis, por-
tabo etiam uos perpetuo successu, donec cresce-
tis. Sic mater gestat foetum in utero, infantem in
gremio, puerum in dorso. Sic nos qui sumus in
gracia, perpetuo poetamur. Sed sunt hæc fidei
uerba, Si res & externam speciem consideres, ab-
iecti uidemur.

Cui assimilastis me.

Loquitur de Iudeis in Babylone constitutis,
qui, sicut initio dixi, calamitate impellente alie-
nabantur à Deo, & querebant externa consilia
& remedia. Cor enim in periculis naturaliter spe-
ctat auxilium, & calamitas creat Deum. Hinc in
partu, in naufragijs, in alijs periculis tot studia et
impia uota sunt suscepta. Monet igitur eos. Qua-
re me alium esse fingitis, quàm sum? Nolite ad
Idola spectare. Redite ad me Deum uestrum, qui
uolo & possum uos eripere, Idola non possunt.

Portant illum in humeris gestantes.

Est stultus & infirmus deus, quem uobis
fingitis, Non portat uos sicut ego, sed portatur à
uobis. Sic ridet eos, & increpat incredulitatem
eorum.

Mementote istud & corroboremini.

Sic enim

Sic enim legendum est, non (confundamini) Alloquitur spiritus incredulos, & eos qui suis studijs querebant se saluare. Quid uestris studijs nos queritis? inquit. Cur auxilium ab alijs dijs expectatis & petitis? Ego tanto ante promisi liberationem, Ergo frustra sunt omnia uestra studia, & sola mea promissio liberabit uos, non Ido- lae quae colitis. Sic uult reuocare incredulos a suis studijs ad uerbum, & ad suam promissionem.

Corroboresmini, id est, estote firmi, ne circumducamini in omni uento false doctrinae.

Recordamini prioris saeculi.

Non puto cum loqui de miraculis in Aegypto, sed de promissionibus, quae proprie ad captiuitatem pertinebant. quasi dicat. Tanto ante promitto liberationem, quae cum continget, propter promissionem meam continget, non propter aliqua uestra opera.

Consilium meum stabit, & omnis uoluntas mea fiet.

Per antithesin sententia explicanda est, quod nostra consilia & uoluntas nostra, non stabunt nec fient, ut sic auferat a nobis omnem certitudinem, & referat eam in uerbum suum, extra quod nemo potest esse certus de uoluntate Dei, extra quod nihil ratum, firmum, aut certum est, quicquid de Deo, & iusticia coram Deo statuitur.

IN ESAIAM
Vocans ab Oriente auem.

Cyrum auem uocat à celeritate.

CAPVT. XLVII.

Propheta fatis luçtatus est cum
suis Iudæis idolatris, qui libera-
tionem querebant per sua studia,
contemptis promissionibus. Iam igi-
tur ad Babylonios conuertitur, eisq; minatur
exitium, Omnia autem faciunt ad consolatio-
nem captiui populi, quem reuocare conatur ad
promittentem Deum. Quasi dicat. Vos ideo non
creditis promissionibus meis, quia insuperabilis
Babyloniorum potentia uobis uidetur. Agite,
quantumuis inuictos præcipites dabo, & perdam.
Audite me duro corde.

Hic incipiemus caput. 47. Commodius au-
tem uertes. Audite me superbi corde, qui scilicet
contra me superbitis, & putatis me infirmum De-
um, quod passus sum populum meum à uobis capi.
Potissimum enim præsumptionem de religione &
Idolis tangit. Ideo addit, Longe à uobis iusticia
mea.

Prope feci iusticiam meam.

Breui Cyrus aderit, per eum dabo salutem
populo, & restituum iusticiam, reddam sacerdo-
tium, regnum, & omnem Dei cultum. Alij malunt
hunc

hunc locum de Christo accipere, ut sit transitio
à corporali regno ad spirituale.

Descende, sede in puluere uirgo.

Est poeticum schema, quo significat destructio-
nem Monarchiæ Babyloniorū. Es in fastigio mun-
di, descende, redigeris in captiuitatem &c.

Tolle molam & mole farinam.

Significatur hac figura extrema seruitus.
Minatur autem hic totus locus Babylonij irre-
parabilem ruinam.

Denuda turpitudinem.

Verte sic. Dissolue fasciam tuam, & denuda
plantam pedis. Hoc est, amittes politiā, & omnem
gloriam tuam. Idem sequentia significant. Voluit
enim Propheta claris & multis uerbis suos con-
solari, futurum ut omnis potentia, sapientia, suc-
cessus, & dominatio Babylonij, qui eos captos
tenebant, eripiatur.

Iratus sum super populum meum.

Lege in præterito. Iratus fui, uel cum irat-
us essem &c. Propheta enim hic significat pec-
catum Babyloniorum, quo meruerunt tantas pœ-
nas. Volui uos, inquit, flagellum populi mei esse,
non uolui ut penitus eum perderetis, id quod uos
cogitatis.

Neq; recordata es nouissimi tui.

Verte, Nouissima eius, scilicet, populi mei.
Hoc est,

IN ESAIAM

Hoc est, non cogitas futurum ut libeventur, sicut promisi. Debebat autem te hoc exemplum mone-
re, ne ita secura obambulares. Si enim populo meo
preuaricanti non peperci, quid de te fiet? Sed se-
cura es, nec ponis hanc super cor tuum.

Non sedebo uidua.

Sunt allegorica. Id est, semper habebō prin-
cipes, semper habebō populos subditos.

Propter multitudinem maleficorum.

Sic uocat doctores, qui gubernabant religio-
nem & cultum Dei. Item qui præerant reipub-
licæ, hoc est, sanctissimos & sapientissimos in
regno isto.

Fiduciam habuisti in malitia tua.

Es secura, cogitas tuum peccatum non esse
peccatum.

Sapientia tua & scientia tua, hæc de-
cepit te.

Est insignis locus, quod Resp. non euertuntur
nisi à sapientissimis, qui optime consulere se
credunt. Eius rei multa passim in historijs exem-
pla sunt. Notus est Demosthenes, notus Cicero,
Cæsar, Pompeius. Sic religio euertitur per san-
ctissimos, sicut nos docent exempla Monachorum
& totius Papatus. Ratio huius rei est, quod utriusque
& qui sapientia, & qui sanctitate ad homines
clarent, sine timore Dei sunt, & in presumptionem
ruunt.

nam ruunt. Hoc cum fit, actum est. Monentur autem
 tem hæc ideo à Prophetis, non ut leges, & bonos
 mores, in quibus sapientia & iusticia humana po-
 sita est, contemnamus, sed ut humiliemur, & non
 inflemur donis Dei. Deus enim nihil minus ferre
 potest, quam præsumptionem. Ideo etiam Synago-
 gam, populum suum, sanctam ciuitatem Hierusa-
 lem, & templum, cum omni cultu, à se instituto,
 funditus deleuit.

Veniet super te repente miseria.

Hic finis est omnium impiorum, ut subito
 pereant, hoc est, nihil minus expectantes, Secure
 enim in suis consilijs ambulant, & omnia benigne
 sibi pollicentur, donec in medijs conatibus op-
 pressi, pereant.

Sta cum incantatoribus tuis.

Insultat Babylonijs præsumptibus de sua
 sapientia. Tentate si quid potestis, facite pericu-
 lum uirium uestrarum, an impendens malum de-
 pellere possitis.

Non sunt prunæ quibus calefiant :

Significat subitam uastationem. Non erit
 durans ignis, sed in momento uestrum regnum à
 me stulto Deo euertetur.

Sic facta sunt tibi in quibus &c.

Nec sapientes, neq; religiosi tui, qui sua sa-
 pientia & religione in te negociantur, prodesse
 x tibi

IN ESAIAM

tibi poterunt, sed peribunt et ipsi. Scribuntur autem omnia hæc ad consolationem Iudeorum, ut eò facilius credant promissionibus magnificis, de liberatione per Cyrum futura, quæ impossibilis esse uidebatur in tanta Babyloniorum potentia.

CAPVT. XLVIII.

F St quasi epilogus promissionis de liberatione. Monet enim suos, ut caueant sibi ab alijs prophecijs, etiamsi magna iactent, & sibi diris execrationibus ac iuramentis fidem faciant. Etiamsi per nomen Dei iurauerint, nolite, inquit, eis habere fidem. Istis enim magnificis iuramentis uos decipere uolunt. Hoc enim Pseudoprophetarum proprium est, temere iurare & se deuouere, ut eò facilius simplicibus imponant. Audiuius etiam hoc nostro sæculo temerarios eiusmodi spiritus, prouocantes ad tribunal Christi, contra nos, qui sacramentorum dignitatem saluam uoluimus. Quia enim sciunt pios nomine Dei affici, ideo his artibus se commendant uulgo, Sed euentus indies magis ac magis declarabit, quàm uere iurauerint. Contra eiusmodi doctores hic quoq; laborat Propheta, & uult ut sui simpliciter in promissione Dei hæreant.

Qui uocamini nomine Israel.

Oblique perstringit eorum infidelitatem. Quasi dicat. Nomine uocamini, sed utinam reuera essetis Israel habens in promissione Israeli facta.

De ciuitate enim sancta uocati sunt.

Tangit presumptionem eorum, quod dicebant, Sumus populus Dei, sumus de sancta ciuitate. Non potest igitur nos Deus longius affligere, sicut hodie Papista dicunt. Successimus Christo & Apostolis. Non ergo possumus errare. Sumus Ecclesia, non ergo possumus desereri a Deo. Sed Ioannis primo scriptum est. Non qui ex uoluntate uiri, sed qui ex Deo nati sunt &c. Hoc tamen unum argumentum semper in mundo precipuum fuit, & in illo populo aegre potuit solui. Quare Paulus multum in eo sudat in Epistola ad Romanos.

Priora ex tunc annunciaui.

Reddit rationem, quare tanto ante praeueniat eos promissionibus. Propter uos, inquit, facio, qui estis pseudo Israel, ut confundamini cum fiunt, & uideatis non uestra uobis studia & consilia, sed promissiones meas profuisse. Priora uocat promissiones de Cyro, quem tanto post futurum, promittit liberatorem populi sui fore.

Sciui enim, quia durus es tu.

Hunc locum in genere accipe de omnibus
x z iusticiarijs

IN ESAIAM.

iusticiarijs, qui conantur suis studijs se aliquid effecturos, & fidunt operibus suis. Hic uides, cur non flecti possint Papistæ. Hic uides, cur heretici nostri pertinaciter resistant ueritati, & ne quidem horribilibus exemplis suorum moniti resipiscant. Ferreus enim neruus est ceruix eorum, & frons ærea.

Quæ audisti, uide omnia.

Verte sic. Omnia hæc audis & uides, & tamen non annunciaſti. Pertinent autem omnia hæc ad confundendos pseudodoctores, ut reuocet populum ad uerbum suum, à uanis studijs idolatriæ. Prædico, inquit, & promitto noua, quæ nunquam cogitaſti, illa etiam tum abscondita sunt cum dico, Sed ueniunt tamen suo tempore. Vos autem ne uno quidem die præscire hæc potestis, priusquam fiant.

Transgressorem ab utero uocaui te.

Ab utero uocatus es transgressor, mereris dici transgressor, Ab utero enim idem est, quod semper. Sunt epitheta, & proprie passionibus omnium impiorum, præsertim autem falsorum doctorum & hereticorum.

Propter nomen meum longe faciam.

Verte sic. Propter nomen meum sum longatim, & propter laudem meam refrēnabo me tibi (id est, propter uel in tuum commodum) ne excindaris.

excindaris. Est insignis sententia contra operum
merita. Propter MEVM nomen, non propter
tuum, aut Francisci, aut Augustini, aut Bernhar-
di &c. Sic haurit uno uerbo omnes mundi iusti-
cias & religiones.

Ecce excoxi te, sed non quasi argen-
tum.

Est insignis consolatio in Cruce. Promittit
enim quod se continere & refrenare uelit, ne pe-
nitus perdat suum populum. Quæ igitur est ratio?
qui est modus, quo seruat Deus suos ne pereant?
Nempe hic, Quod excoquit in camyno, hoc est,
quod affligit, & crucem nobis imponit. Ergo af-
flictio non iræ diuinæ signum est, sed graciæ. Ergo
afflictio non est damnatio, sed salus. Et Deus cum
affligit ideo affligit, ut seruemur, & non cum hoc
mundo damnemur. Quod addit (non sicut argen-
tum) ideo addit, ne corporalis purgatio intelli-
gatur. Sicut in Amos spiritualement famem uocat fa-
mem, sed non panis. Simile est quod sequitur. In
camyno afflictionis elegi te, seu electum te facio.
Sed diuersum sentimus, cum in camyno hoc tor-
remur.

Propter me faciam, ut non blasphe-
mer.

Ecce blasphemiam uocat, conari ut operibus
nostris placemus Deum. Ideo enim promittit libe-
tionem,

IN ESAIAM

rationem, ne operibus deberi eam impij sentiant, quæ summa est blasphemia. Alij malunt ad Babylonios referre. Eripiam uos, ne Babylonij pergāt me blasphemare. Vtraq; apta et bona sententia est.

Quia gloriam meam alteri non dabo.

Si quid facio, propter me facio, non propter opera uestra. Hoc enim esset operibus diuinitatem tribuere. Ergo omnes iusticiarij affectant diuinitatem. Ideo autem tot exempla gratiæ nobis in sacris literis proposita sunt, ut quemadmodum propter peccata nō est desperandum. Ita etiā propter nostra opera & nostrā iusticiā nihil presumamus.

Audite me Iacob & Israel, quem.

Ego sum primus & sum nouissimus, semper fui, & semper ero. Promitto uobis futura, priusquam fiant, idq; gratis. Liberabimini igitur propter meā promissionem, non propter uestra studia & opera. Sic uult ut in solo uerbo & gratia hæreamus. Non autem ociosum est, quod dicit, Ego primus et ego nouissimus. Sic enim sumus homines, deum serē mutamus, & credimus mutatū, Hoc non credimus, quod idem primus sit & nouissimus. Sic totus Papatus uocatus est in remissione peccatorum, & tamen in satisfactione operū uiuit. Sic Iudæi promissiones de Christo amplectuntur, exhibitum Christum repudiant. Magnum igitur est scire eundem Deum primum & nouissimum esse, ut qui uocantur

uocantur in Ecclesiam, transeant in regnum gratiæ durantis, ut etiam si nos peccemus & sepe labamur, tamen tanquam in cælum gratiæ conclusi, non excidamus à gratia.

Manus quoq; mea fundauit terram.

Quare confugitis ad alios deos, & alia præsidia, an diffiditis meæ potentiæ? Satis habeo uirium, tantum expectate in silentio & spe, & ueniet liberatio.

Quis de eis annunciauit hæc.

Hæc, scilicet de Cyro. q. d. Solus ego promitto, ergo expectate quoq; solū me largitorem. Est epilogus prophetiæ de Cyro, cōmendat igitur eum.

Dominus dilexit eum.

Cyrum intelligit.

Accedite ad me, & audite hæc.

Hic locus mirabiliter obscuratus est. Iudæi personam Prophetæ intelligunt, quam sententiam ego quoq; sequar. Hoc enim incommodum est, si de Christi persona intelligas, quod dicit, se missum in Babylonem, ut istic redemptionem faceret, Semel enim missus est ad tempus noui Testamenti. Quod si spiritualem missionem intelligas, non ualde pugnabit hic locus pro mysterio Trinitatis, & tamen sequatur quisq; utram uoluerit. Habemus enim alia & firmitiora de Trinitate testimonia. Ego personam Prophetæ, tanquam in media Ba-

IN ESAIAM

bylone constituti, & suos consolantis, decipio.
 Accedite ad me Esaiam. Non in abscondito locu-
 tus sum. Res sequentur, certo fient quæ prædixit
 per me Dominus. Eo enim tempore, cum essem ibi,
 fiebant, id est, Cum uiuerem & prædicarem hæc
 de Cyro, fiebant fide. Nunc autem Dominus Deus
 misit me, & spiritum eius, id est, Nunc cum implea-
 tur propheta mea, uenio spiritu. Similes loci
 sunt in Ezechiele cap. 3. Sustulit me in spiritu. Et
 in Apocalypsi. Raptus sum spiritu. Item apud Lu-
 cam. Antecedet eum in spiritu Helia. Sic Esaias
 primo in Babel uenit per promissiones, licet esset
 in Iudæa, Sicut Paulus dicit, se spiritu Romæ esse.
 Secundo, spiritu uenit in Babel, cum implerentur
 promissiones illæ. Valet autem hic locus ad con-
 firmandos Iudæos, ut credant promissionibus, quas
 tanta certitudine Prophetam prædixisse uident.

Ego Dominus Deus tuus docens
 utilia.

Loquitur ad populum diuersa à uerbo fa-
 cientem. Omnes alias uias & rationes liberandi
 queris, præter me, Cum tamen omnes sint prorsus
 inutiles & impie, quia sunt sine fide, & sine uer-
 bo, à te electæ. Audi igitur (tu qui in Babylone
 captus es) prophecias meas, & noli à me diuelli,
 & ad alios deos deficere, noli sequi tua studia.
 Ego enim Deus & redemptor tuus sum, qui te
 utilia

utilia doceo. Fige igitur pedem in uerbo meo, & nusquam alibi.

Vtinam attendisses mandata mea.

Declarat quomodo sint utilia. Quasi dicat. Vos queritis pacis uiam, deserendo uerbum meum, & uestris studijs seruandis. Sed non est pax impijs, & contritio est in uijs eorum; sic non impetrabitis pacem, Vna uia est, si pacem habere uultis, nempe ut credatis uerbo. Est insignis locus, qui nobis uerbum commendat, & minatur impijs uerbi contemptoribus omnia mala. Iusticiam uocat remissionem peccatorum, & iustam administrationem, tam politiae, quam sacerdotij.

Egredimini de Babylone.

Post praedicationem contra incredulos Chaldaeos & Iudaeos, concludit hanc propheciam exhortatione ad Iudaeos, ut relictis omnibus religionibus & studijs suis, sequantur Cyrum reducturum eos. Sed contempta & haec exhortatio a Iudaeis fuit. Maior enim pars remansit in Babylone.

Annunciate, auditum facite hoc.

Sacrificate sacrificium laudis, & agite Deo pro tanto beneficio gratias.

Non sitierunt in deserto.

Alludit ad Aegyptum. Iam idem faciet Deus, quod in Aegypto fecit. Liberabit populum suum, & cum summa securitate reducet.

IN ESAIAM

Non est pax impijs.

Est generalis sententia, quod sine fide neq; bona conscientia, neq; diuturnus successus erit. Proprie autem pertinet ad incredulos iudeos, qui in Babylone substitierant.

IN CAPVT. XLIX.

Prophetæ duo ferè agunt. Pri-
mo populum sui temporis docent de
fide & bonis moribus. Consolantur
afflictos, & incredulos terrent.
Secundo parant etiam in futurum Christum. Esai-
as igitur prima parte absoluta, hic nouum quasi
librum orditur, & prophetat de futuro regno
Christi, usq; ad finem. Nonnunquam etiam obiter
obiurgat incredulos & duros hypocritas. Porro
quia regnum Christi erat fidei regnum futurum,
in quo mundus multa tanquam stulta & absurda
reprehenderet. Ideo Prophetæ magnifice de eo
loquuntur, ne pij offendantur humili specie. Iudei
autem his magnificis promissionibus decepti, expe-
ctant corporale regnum, Id quia hæcenus non con-
tigit, non putant per Christum omnia impleta &
exhibita esse. Quare hæc promissiones spiritu intel-
ligi debent, neq; pertinent ad corporale regnum.
Neq; enim sustinere hoc corruptibile seculum
plenitudinem

plenitudinem tantarum promissionum potest. Dilatamus igitur corda nostra, & fide uerbum apprehendamus, quod sola fide apprehendi potest. Coram mundo enim contrarium apparet.

Audite Insulæ & attendite populi.

Propheta in persona Christi loquitur. Vide autem ad quos loquatur. Non dicit sicut ante. Audite domus Iacob, domus Israel, sed erumpit in totum orbem, & uocat omnes gentes.

Dominus ab utero uocauit me.

Iactat uocationem suam ad confirmandos gentium animos, ne offendantur stulta & infirma Christi specie, qui prædicatur Crucifixus. Nolite me ideo contemnere, inquit, uenio diuina auctoritate. Nolite contemnere uerbum meum, Non enim est meum, sed eius qui misit me. Sic Paulus etiam suam uocationem iactat, non ad uanam gloriam, sed ad confirmandos discipulos, ne dubitent, hoc uerbum quod ipse prædicat, Dei uerbum esse.

Recordatus est nominis mei.

Non uenio temere ad uos, sed ab utero ordinatus sum & destinatus, ut essem uester saluator & redemptor. Hoc nomen, hoc officium dedit mihi pater.

Et posuit os meum quasi gladium.

Mirabile hoc regnum est. Iactauit se uocatum, &

IN. ESAIAM

tum, & diuinitus nominatum esse, & erexit nos in expectatione magni & potentis Regis, qui totus aureus incedat. Et ecce subiicit. Posuit os meum sicut gladium, hoc est, Regnum meum consistit non in armis, non in potentia, sapientia, opibus mundi, sed in ore, hoc est, Meum officium est predicare remissionem peccatorum gratuitam. Ideo autem os gladio acuto comparat, ut significet uerbum Christi esse efficax, & penetrare corda. Sic uidemus nostro seculo, quomodo penetret & uastet Papatum. Arguit enim mundum, & ostendit iusticiam Christi, Alias omnes iusticias, reliquias, opera, studia, damnat & abominatur.

Quod autem addit, se protegi in umbra manus Dei, significat fortunam et successum uerbi. Obstat enim ei in mundo. Sicut nostra etiam secula testantur, & tamen non potest opprimi, sed perripit inuito Sathana & portis inferi.

Posuit me sicut sagittam electam.

Idem est, quod gladius supra. Significat enim efficaciam & successum.

Seruus meus es tu Israel.

Pertinent, sicut dixi, ad consolandos nos, & confirmandos, ut sciamus uerbum nostrum esse ueri Dei uerbum, quanquam totus mundus id negat, offensus infirma specie. Commendat quoque hic locus uobis plerophorian, hoc est, certitudinem uocationis

onis nostræ, ut quicquid facimus, certi simus de uoluntate Dei, quod placeat Deo. Alioqui nemo in calamitate uel tentationibus subsistere poterit, si non certus est, se diuinitus ad id uocatum esse.

Vocat autem Christum, Israel, quia conuoluit in hoc nomen totum regnum Christi, seu totam Ecclesiam ex reliquijs Iudæorum primum, deinde ex gentibus collectam.

Quia in te gloriabor.

Verte. Glorificabor in te, id est, Tu docebis tantam gloriam meam. Porro gloria Dei est, quod solus sit iustus, bonus, sapiens, potens. Inde sequitur, quod omnes homines sunt mendaces, stulti, mali, peccatores &c. Sed hoc cum docemus, conuicimus in nos totum mundum, & damnatur pro hereticis, quod prohibeamus bona opera, damnamus Ecclesiam &c.

In uacuum laboraui.

Consolatur se contra scandalum, quod pauci ei sequuntur uerbum, & totus ferè populus Christianum reijcit. Quanquam, inquit, pauci meam doctrinam sequantur, & plures eam damnent, tamen hoc me consolatur, quod iudicium, id est, officium meum, non meum, sed Domini est. Verbum nihilominus potens est apud eos, qui id sequuntur, quantum sint pauci. Est necessaria consolatio in tentatione, quæ nos sæpius recreauit, in tot scandalis

IN ESAIAM

dalis doctrinae nostrae, quod scimus eam non nostram, sed Dei esse, illum gubernare opus suum, ad quod inuitos nos pertraxit.

Et nunc hæc dicit Dominus.

Allegat iterum uocationem suam. Maior pars, inquit, rapitur in errores. Misit igitur me dominus ad reliquias populi per Euangelion seruandas, ne totus Israel pereat.

Parum est, ut sis mihi seruus &c.

Gentes quoque sunt per Euangelion saluanda. Est autem hic apertissimus locus, quod nos gentes simus incorporanda corpori & regno Christi, ut simus participes testamenti, promissionum & gratiae Dei. Christus enim debet esse lux gentium, Magister & Doctor gentium, ut gentes per eum saluentur. Quare sumus uerum semen Abrahae, quicumque ex gentibus Christum recipimus. Continet hic locus efficacissimam solutionem omnium argumentorum, quibus Iudaei nituntur contra nos gentes.

Hæc dicit Dominus redemptor Israel.

Postquam unum nouum hominem ex duplici homine constituit, hoc est, unam ecclesiam ex Iudaeis & gentibus per uerbum Euangelij condidit, addit generalem consolationem eorum, qui in ista fide Christi stant: Fidem enim statim crux sequitur, sicut Psalmus dicit. Credidi propter quod

quod locutus sum. Ego autem humiliatus sum nimis. Mundus enim, & diabolus mundi pater, omnes alias religiones, omnes idolatrias ferre possunt. In hanc solam Christi fidem seuiunt, hanc ferre non possunt. Consolatur igitur credentes. Nolite desperare, inquit, nolite deficere, dum sic propter me affligimini, Vestrum uerbum, quod sequeimini, quod mundus cupit extinctum, manebit in aeternum, & illi ipsi, qui id iam persequuntur, conuertentur & uerbum meum amplectentur.

Vocat se redemptorem Iacob. Eo igitur ipso uocabulo, quo se commendat, significat faciem Ecclesiae, quod sit talis, quæ habeat opus redemptore, sanctificatore et iustificatore. Coram mundo enim nihil Ecclesia est calamitosius, nihil improbius, nihil magis prophanum. Quare uocat eam, animam contemptibilem, gentem abhominabilem, & seruum tyrannorum. Hi sunt magnifici tituli Christianorum, quorum si quos pudet, illi cogitent, se frustra Christum querere. Et sic implentur magnificæ promissiones, quod dicit. Semen tuum erit semen sanctum &c. Dixi igitur initio, Spiritu accipiendas esse et in fide uerbi. Contrarium enim in mundo experimur.

Reges uidebunt & consurgent principes.

Illi qui nunc persequuntur uos, adorabunt uos & conuertentur.

Propter

IN ISAIA M.

Propter Dominum, quia fidelis est.

Mundus diuersum sentit, Deum esse mendacem, & nos damnatos esse. Propheta autem Christum uocat sanctum Israel, quod sanctificet suos.

In tempore placido exaudiui te.

Pergit in consolatione. Paulus. 2. Corin. 9. ad exhortationem transfert, Querite lucem dum habetis &c. Sicut etiam Christus exhortatur, & Paulus Roma. 13. Est enim grauissima tentatio, qua saturi fastidimus uerbum. Cum enim Sathan hanc doctrinam primo ui per principes mundi, deinde dolo per hereticos oppugnet, priuatim etiam unumquemque tentat uicio, quod Greci ἀκαθάρτια dicunt, de quo scriptura ait. Impleta est anima eorum nausea. Hæc quia latissime patet, plurimum nocet. Nam tyranni & heretici Ecclesie profunt & exercent fidem & doctrinam Ecclesie. Acedia autem stertentes, securos, saturos, & omnibus Sathane telis expositos facit. Necessaria igitur hæc adhortatio est, ut simus uigilantes. Ego sanè ante hoc seculum omnibus mundi opibus unum aliquem Psalmum bene intellectum prætulissem, Sed erat cælum tum æreum, & terra clausa. Nunc autem postquam cataractæ cæli effusæ sunt, incipimus id fastidire. Qui semel nouum Testamentum perlegit, admiratur se, & nihil restare putat, quod non teneat. Fiet igitur, ut auferatur ab in-
gratia

gratis uerbum, & detur alie genti, quam fortas-
se nos ignoramus.

In tempore placito exaudiui te.

Sic uocat tempus inuulgati Euangelij, quod
quanquam uarie impetitur à mundo, tamen serua-
tur contra Sathanam, tyrannos & hereses, quia
est tempus placitum.

Et dedi te in fœdus populi.

Sicut Christus est fœdus inter Deum & ho-
minem, Sic ecclesia credentium est fœdus inter
populos. Sicut dicit Christus. Qui uos audit, me
audit. Item, quorum remisseritis peccata in terra,
eorum peccata remissa sunt in cœlo. Est igitur
aureus textus pro confirmando ministerio Eccle-
siae in uerbo, quod à Christo translatus est in Ec-
clesiam, ut ipsa per uerbum seu absolutionem uere
iustificet. Sic tamen ut hoc precedat, quod dixit.
Ego seruaui te. Neq; enim ualet sententia illa,
Qui uos audit me audit, in ijs quæ precipi-
unt Episcopi contra uerbum Dei. Et Ecclesia ea
solum est, quæ habet purum uerbum & pura sa-
cramenta.

Et possideres hæreditates dissipatas.

Id est, gentes uastatas idolatrijs & falsis
iusticijs per diabolum & impios doctores. Nam
quoties Euangelion uenit, inuenit terram destru-
ctam impietate & idolatria.

?

Ut diceret

IN ESAIAM

Vt diceret his qui uincti sunt, exire.

Euangelion docet, ut omnes sciant, se non suis studijs aut operibus liberandos. Sed gratuita misericordia, per uerbum oblata. Primum igitur liberat à peccatis & morte, deinde docet uiam pacis, & facit certos de omnibus generibus uitæ.

Super uias pascentur & in omnibus. &c.

Hæc cōmodius per antithesin intelligas. Ante cognitū Euangelion arbitrabamur, nulla esse pacem, nisi intra regulas certas uitæ & operum. Franciscanus se extra angulum suum, & cucullum, non credebat saluari posse, sic alij. Nunc autem reuelato Euangelio cessant sectæ, & inuenitur remissio peccatorum, & uita æterna, in omnibus locis, personis, ætatibus, & uitæ generibus. Est enim Euangelion libera doctrina, nulli ordini, loco, personæ, nulli certo uitæ generi alligata.

Non esurient neq; sitient.

Euangelion inundabit iusticiam sicut fluius. Potare & pascere, sunt ferè exhortari et docere. Potus est exhortatio, quæ est necessaria, & quasi uiuificat cibum, id est, doctrinam. Vbi ergo uerbum est, ibi necesse est hos fructus sequi. Fastidiosi autem, qui amiserunt uerbum, illi diuersum faciunt, sicut uidemus in nostris hereticis, illi supprimunt terram, & dissipant hereditates &c.

Non

Non percutient eos æstus & sol.

Non intelligo de persecutione, sed æstu conscientia. Erunt instructi & habebunt consolationem per uerbum, ut conscientia non possit eos terrere.

Quia miserator eorum reget eos.

Sunt in regno misericordia, non sub tyranno, sed sub miseratore, qui eis uerbum non sic commendauit, ut ipse absit, sed adest, sicut dicit. Vobiscum sum usq; ad consummationem sæculi. Item Domino cooperante sequentibus signis &c. Fontes aquarum uocat consolationes scripturarum. Porro si rem uideas, omnia sunt contraria in Ecclesia, quare uerbo opus est, quo erigatur, & credat se talem esse, qualis hic describitur, quam diuersum sentiat.

Et ponam omnes montes meos in uiam.

Sic uidemus apud nos omnia genera uitæ incedere in sua uia. Magistratus, pater, mater, filius, seruus, nouit quod placeat Deo suum uitæ genus. Ante hanc cognitionem soli Monachi putabantur in statu Deo placente esse.

Porro hoc etiam significat, quod in fide nullus sit personarum respectus. Serui secundum fidem sunt pares magnis regibus & e contra.

IN ESAIAM
Ecce isti de longe uenient.

Per quatuor partes significat conditionem omnium generum uitæ, quod non soli Iudæi sint futuri populus Dei, quod non soli cœlibes, & monachi, sed quod in omnibus ordinibus, ætatibus, locis, erunt Christiani.

A mari, Hebraeis est, ab Occidente.

Quod Latinus fecit (à terra australi) recte sententiam reddidit, nisi quod hic nomen proprium ponitur, à terra Sinim, de qua Exo. 17. Vtitur autem plurali numero, ut significet se loqui generaliter, quod uerbum non faciat distinctionem personarum, ordinum &c.

Quia consolatus est Dominus populum suum.

Hoc est, quia dedit uerbum gratiæ & remissionis peccatorum.

Et dixit Sion, dereliquit me dominus.

Audiuimus magnificas consolationes & promissiones Ecclesiæ, sed si sensum consulas, contrarium est uerum. Sicut Paulus dicit ad Corinthios 1. Corin. 5. & 2. Corin. 6. Præuenit igitur hic spiritus sanctus nostras cogitationes, ac si dicat. Audis consolationes meas & promissionem liberationis & illuminationem. Sed scio quid tu his opponas. Sentis enim te obscuratam, uinctam, oppressam à Sathana, peccatis, ira Dei, & metu mortis.

mortis. Sentis te derelictam esse, sed audi uerbum
 & obmitte cogitationes tuas, neq; sequaris sensum
 tuum, sed apprehende fide has meas promissiones:
 Ego enim non fallam te, sed experieris, quantum-
 uis secundum externam faciem contrarium sentia-
 tur, certo omnia euentura quæ promitto &c. Vi-
 des autem hic gemitum, de quo Paulus etiam di-
 cit, quod sit inenarrabilis. Et Zion, hoc est, ij qui
 uere sunt Ecclesia, & habent Euangelion &
 tantam promissionum opulentiam, clamant se de-
 relictos à Deo esse. Id quod imprimis obseruan-
 dum est: Magnam enim hic locus consolationem
 afferre potest, tentatis & afflictis animis, quod
 pauores quos sentiunt, non sint mala signa, neq;
 soli eos patiantur, sed sint signa ueræ Ecclesie &
 uerorum membrorum Christi.

Nunquid obliuisci potest mulier in-
 fantis sui, ut non misereatur filio
 uteri sui, & si illa oblita fuerit, ego ta-
 men non obliuiscar tui.

Insignis consolatio, sed quæ sine fide non in-
 telligitur. Confutat clamores afflictorum notissi-
 mo exemplo. Sexus enim muliebris natura est
 misericors, quia ad misericordiam & ad fouen-
 dum est natus. Vnde Hebræi etiam mulierem uo-
 cant à matrice seu utero, quod ad fouendum sit
 facta, sicut uir ad defendendum. Nullum igitur

IN ESAIAM

animal est plenius misericordia, quam mulier,
 praesertim respectu sui infantis. Inde maternum eor
 prouerbio dicimus, pro amicissimo & suauissimo
 corde. Consolatur igitur nos a simili spiritus S. &
 iubet ut inspiciamus matrem, quae habet filium,
 Quemadmodum illam natura non sinit obliuisci aut
 deserere filium, ita neque ego tui obliuisci possum.
 Hic ratio similitudinem quidem agnoscit, sed non
 credit se esse foetum, neque portari se, sed abijci &
 crudeliter iactari sentit. Hic nullum aliud consilium
 est, quam ut exclusis omnibus sensibus, in solum
 uerbum te reijcias, & simplici fide contra sensum
 & spem, credas sic esse, sicut uerbum dicit. Quic
 quid enim extra uerbum est, nihil est nisi tribula
 tio & afflictio. Sic nos hodie uarie uexamur. Pri
 mum a tyrannis, qui gladio, aqua, & igni nos per
 sequuntur, deinde a sectarijs. Huc accedit, quod no
 men nostrum in summa apud omnes inuidia et odio
 est, & sathan priuatim unumquemque tentat pauo
 ribus conscientiae & irae diuinae. Secundum iudi
 cium igitur carnis simpliciter perimus. Nisi ergo
 superemus hos sensus, et hareamus in nudo uerbo,
 credentes, quod non reliquerit nos Deus, sed sit
 blandissima mater, fouens & portans nos, actum
 de nobis est. Neque enim ideo dedit uerbum, Non
 ideo nos ad ecclesiam suam per uerbum uocauit,
 quod uellet nos relinquere, sed uult per tentatio
 nes &

nes & afflictiones nostras, nobis uim & uirtutem uerbi sui ostendere. Quæ igitur in speciẽ desertio uidetur, probatio potius est, ut nostro exemplo uerbi uirtutem discamus &c. Et huiusmodi promissiones credendæ tantum sunt, non palpandæ.

Ecce in manibus meis descripsi te.

In palmis meis descripsi te. Palmae significant potentiam diuinam & operationes diuinas. Dicit igitur. Non possum tui obliuisci, es enim scriptus in palmis meis, id est, sum memor tui in omnibus quæ facio. Siue tyrannos contra te excitato, siue sectas. In summa, quicquid facio, in tuum commodum facio. Sicut Paulus dicit. Pius omnia cooperantur in bonum. Sic Augustus per pacem aperuit orbem, ut Euangelion latius spargeretur. Sic rex Babylonis transtulit Iudæos in Babylonem, ut uerbum & lex Dei seminaretur etiam in gentes. Sic Ioseph in aulã Pharaonis admissus est. Sic quicquid operor, inquit, fit in tuum cõmodum, semper es in cõspectu meo, quia es depictus in palmis meis. Sunt fidei uerba, quæ credenda sunt. Si enim rationem consulas, diuersum apparet.

Muri tui coram oculis meis semper.

Emphasis est, coram oculis MEIS, non tuis. Nos enim sentimus, quod sumus expositi hominibus, demonibus, peccatis, morti & inferno. Sunt igitur muri inuisibiles & tantum credibiles.

IN ESAIAM

Sectarij uident suos muros . Tyranni uident suos muros . Hic est immutandus sensus, quod illorum muri nulli sint, quia sunt coram oculis hominum, Nostri autem coram oculis Dei.

Venerunt destructores tui.

Est promissio de propagatione. Non exaurieris, sed propagaberis.

**Destruentes & dissipantes, à te exi-
bunt.**

Concedit esse in Ecclesia destructores, tam tyrannos, quam hereticos . Sustine, inquit, modicum, & recedent à te, Tu autem liberaberis.

Leua in circuitu oculos tuos, & uide.

Vbi nunc sunt tyranni & heretici, ibi post uidebis omnia leta. Vbi iam sunt gentes idolatre, ibi post erunt fratres tui, idem uerbum & eandem religionem sequentes. Sic legimus eas gentes, que occiderunt Apostolos, post adorasse eos, conuersas ad fidem.

Viuo ego, dicit Dominus, quia &c.

Qui iam tibi sunt oneri, & premunt te, illi conuersi debent tibi laudi, gloriæ & honori esse.

Quia deserta tua & solitudines tuæ.

Es tanquam desolata & uastata terra, pauci ei sunt qui te sequuntur, sed propagaberis felicissime. Sed nota propagationē incipere à desolatione & uastatione. Non igitur desperabimus hodie

hodie, quantumuis enim misera Ecclesiæ facies sit,
non tamen ruet, sed propagabitur.

Dicunt filij sterilitatis tuæ.

Dicit Ecclesiam esse sterilem, & tamen ha-
bere numerosam sobolem. Fœcunditas enim in
abscondito est, sterilitas est in specie. Hinc sunt
istæ uoces in Psalmis. Pauper & unicus ego sum.
Item, Salua de ore leonis unicam &c.

Quis genuit mihi illos?

Sunt notanda tragica illa uerba, quibus spi-
ritus sanctus Ecclesiam describit, quod sit steri-
lis, non pariens, translata, eiecta, destituta, so-
la &c. Exponunt enim faciem Ecclesiæ, Sed num
ideo desperandum? Non. Sequitur enim, quod hæc
sterilis admiratur numerosam sobolem. Sic Deus
potens est dare supra quàm intelligimus, Sicut
Paulus dicit. Sic cum Ecclesia sollicita pro Iudæis
esset, etiam gentes sunt additæ, & ex Iudæis meri-
Apostoli & duces Ecclesiæ facti sunt. Idem nobi-
scum accidet. Sanguis fratris Henrici Zudphani-
ensis, & Leonhardi Kesers et aliorum sanctorum,
si modo in uerbo permanserimus, excitabit copi-
osum semen credentium. Hæc enim est forma
propagandæ Ecclesiæ, non multiplicatur, nisi
sit sterilis & solitaria, e contra aduersarij & hæ-
retici non prius extirpantur, quàm antea multi-
plicati sint & creuerint. Est insignis consolatio
pro nostro tempore.

IN ESAIAM

Ecce leuabo ad gentes manū meam.

Respondet spiritus sanctus, ad illam futuram Ecclesie admirationem, Quia enim Ecclesia futurum successum non uidet, ideo obijeit presentem faciem rerum. Quasi dicat. Promittis quidem magnifice me fecundam futuram, sed contrarium uideo & sentio. Ostende igitur digito filios & fratres meos. Respondet igitur spiritus sanctus. Scio, inquit, te non uidere filios tuos, quos promitto. Verum nihil id te moueat, Labora tu in partu, exerce uerbum, patere in fide, & expecta me. Ego enim te propagabo, & uerbum erit mihi seu uexillum, ad quod colligam filios tuos &c.

Afferent filios tuos in ulnis.

Euangelion non est uiolenta doctrina, sicut leges sunt, sed suauiter portat in uerbo, ut sponte affluant filij, non coacti.

Et erunt reges nutricij tui.

Significat etiam Reges conuertendos esse. Sic Carolus Magnus, Theodosius, & alij magni principes, uerbum amplexi sunt, & Ecclesiam liberalibus elemosynis sustentarunt, conseruarunt pacem, defenderunt Christianos a ui & iniuria. Acceperunt hunc locum de bonis donatis Ecclesie. Sed ego uix unquam iudico bona Ecclesie propter Euangelion donata esse, sed fraude, & furtis Pontificum Imperatoribus erepta sunt.

Puluerens

Puluerem pedum tuorum lingent.

Figurate exprimit reuerentiam, quam Christianis exhibituri sunt magni principes.

Scies, quia ego Dominus super quo non confundentur qui expectant eum.

Concludit has magnas promissiones uerbo expectandi, ut scilicet duremus in afflictione, tum futurum ut omnia ista, quantumuis impossibilia uideantur, recipiamus. Est autem proprie Christianorum opus expectare Dominum, quod simulari à nullo potest. Ratio enim naturaliter ad alia praesidia refugit.

Nunquid tolletur à forti praeda.

Est occupatio, in qua de modo disputat, quomodo parare filios possit. Quasi dicat afflictà ecclesia. Tu promittis magnam posteritatem, uerum ego uideo, quàm id sit impossibile in tanta aduersariorum potentia. Filij enim quos promittis, sunt sub tyrannis, qui eos tenent sicut Gygas rapinam. Sunt inter gentes sic excæcati & indurati, ut impossibile sit eos morti & inferno, à quibus tyrannis quasi iure tenentur, eripere. Respondet igitur, Ego Dominus faciam, ut & magnam posteritatem habeas, & qui se tibi opponunt, suis uiribus pereant. Hoc enim est, quod dicit. Cibabo hostes tuos carnibus suis &c.

CAPVT

IN ESAIAM

CAPVT. L.

QVIA Propheta cepit tractare in posteriore sua prophetae parte, regnum Christi, quod inceptum & confirmatum est per uocationem gentium & abiectionem Iudaeorum. Sicut Paulus Rom. 11. dicit de Olea. Ideo ferè in his duobus locis uersatur, ut & gentes ad Ecclesiam uocet, & reliquias Iudaeorum consoletur, exhortetur, & prouocet.

Porro sunt duae legitimae rationes, quibus diuidebatur in lege maritus & uxor. Prima, quod uxor repudiabatur. Secunda, quod uendebatur. Quia igitur Synagoga ab Ecclesia recessit, accusat eam, tanquam meretricem, quae sine ulla causa discesserit a marito. Non repudiau, non uendidi te, inquit, sed tua iniquitas & malicia causa est huius repudij.

Ecce enim in iniquitatibus uestris uenditi estis.

Hæc est causa reiectionis. Sicut hodie nihil obmittitur a nobis, ut reducamus tum Papistas, tum sectarios in uiam. Non excludimus eos ab Ecclesia, sed ipsi se excludunt.

Quia ueni, & non erat uir.

Probat ipsorum malitiam in causa fuisse. Veni in carnem, inquit, sum mortuus pro uobis, resurrexi,

resurrexi, impleui et exhibui presens omnes promissiones. Verum uos me non recepistis. Sicut est Iohan. 1. Venit in propria, & sui cum non ceperunt.

Nunquid abbreviata & paruula &c:

Iactat potentiam suam contra Iudeos, & obiurgat eos. Quasi dicat. Vos me ideo negligitis, quod sine aliqua pompa ueniam, Spectatis corporale regnum, & hanc infirmitatem contemnitis. Verum ego sic soleo, nunquam liberaui uos per uirtutem, sed semper per infirmitatem, in qua summa uirtus & potentia est, & tum soleo esse potentissimus, cum prorsus nihil posse existimor. Sic enim solet Deus, quoties nobiscum uult agere, apprehendit eas formas, quas mundus iudicat stultissimas & infirmissimas esse. Sic in Baptismo iubet suos perfundi aqua, ut eluantur peccata. Quid autem ineptius fingi potest, ad superandam mortem & infernum, quam perfundi aqua, ad quam accedit miser halitus peccatoris ministrantis. Sic sunt omnia alia Dei opera, ut nostram sapientiam stultificet, ne quid presumamus.

Ecce increpatione desertum facio mare.

Ego infirmus Deus, uerbo, quo nihil infirmius putatur, mare rubrum exiccaui, ut liberauerem te, ne igitur offendaris humili specie. Quam
quam

IN ESAIAM

quam autem historica hæc sint, tamen possunt allegorice exponi, quod potentes deponat de sede.

Induo cœlos tenebris.

Infirmus ego Deus in monte Sina induxi cœlum nubibus, ut nulla stella conspiceretur.

Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum uerbo, qui lassus est.

Si te offendit infirma species, præbe aures & audi uerbum, quod mihi Dominus dedit. Sic ab externa specie, in qua cernitur infirmitas, remittit ad uerbum, ut qui in specie scandalizantur, uerbo se ædificent. Epitasis est in nomine (eruditam linguam) quasi dicas, linguam discipulatum, quæ nihil loquitur, nisi quod à Deo didicit. Non est lingua magistri, sed lingua discipuli.

Erigit mane.

Hic usum & uim uerbi ostendit, quod scilicet nec nunquam sit sine fructu, sed ferat fructum, & in docente, & in discente. Est obseruandus locus pro externo uerbo, quod prophani & seditiosi spiritus hodie contemnunt.

Dominus aperuit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum.

Verte. Ut audiam sicut discipulus? Dominus cum dat uerbum, simul dat & discipulos. Nostri sectarij

sectarij, quanquam multa audiant, legant & dicant, tamen dicunt, legunt & audiunt omnia sicut magistri, ad ostentandū se, & nos iudicandos, imō et ad uerbum Dei iudicandum, non ad discendum.

Ego autem non contradico.

Suo exemplo ostendit hic fructum uerbi.

Verbum enim facit, ut patienter feram quicquid mihi obtigerit, non fugio crucem, sed uerbo consolatus, etiam mortem subire non recuso.

Corpus meum dedi percutientibus.

Sunt intelligenda de passione Christi. Celebrat enim & commendat nobis uim uerbi. Sic Ecclesia decies potius mortem subiret, quam ut uerbum Dei, siue opere, siue ore negaret. Tanta est uirtus in uerbo Dei, quod infirmum & stultum est ijs, qui percunt, & qui uolunt esse magistri. Nobis autem qui sumus discipuli, est summa uirtus.

Porro qualem Christus hic se esse dicit, talis est Ecclesia hodie & omnibus temporibus, exposita scilicet percussoribus & uellicatoribus.

Dominus Deus auxiliator meus.

Hæc est uis uerbi, qua sustentatur Christus. Porro si speciem consideres, diuersum apparet, & iudicatur premi Christus cum Ecclesia à Deo & Sathana simul, nec usquam esse auxilium.

IN ESAIAM.

Ideo posui faciem meam ut petram.

Facies est per se mollissima & tenerrima pars corporis, Hanc in Christo & Ecclesia oportet esse duram sicut silicem, ad sustinendas plagas. Non ergo desperent Christiani in malis, sed scient ponendas facies sicut petras, ut omnia in spiritu & uerbo superare possunt. Est insignis confirmatio & consolatio illorum, qui propter uerbum patiuntur.

Quis est qui condemnet me?

Hic insurgit petrea facies contra aduersarios magna plerophoria, quam nos quoque habere necesse est. Varie hodie accusamur, damnamur tanquam heretici & seditiosi. Alij clamant, nos reuocare Papatum, alij alijs calumnijs nos grauant. Recurrimus igitur ad uerbum, & hic cum Christo dicimus, Quis est qui condemnet nos? Sciimus enim falso omnia ista crimina nobis imponi ab aduersarijs. Sicut Dauid etiam suis hostibus insulat coram Domino. Si feci istud, si est iniquitas in manibus meis &c. Psal. 7.

Ecce omnes quasi uestimentum conterentur.

Insignis consolatio contra aduersarios Christi & Ecclesie. Sed quemadmodum auxilium piorum coram mundo non apparet, sed potius premi uidentur, Ita nec contritio impiorum apparet, sed florent, &

florent, & ipsi conterunt ac comedunt alios, non conteruntur, non comeduntur. Quare fide hic opus est, qua expectemus illa aliquando futura. Non enim mentietur spiritus sanctus, & uidetur Propheta ideo hac similitudine esse usus, ut significaret, non statim perire impios, sed dare Deum spacium poenitendi. Quod si neglexerint, fieri ut tyranni pereant, Verbum autem Domini maneat in aeternum.

Quis ex uobis timens Dominum.

Christus nobis dupliciter præponitur. Primo sicut donum, deinde sicut exemplum. Hic igitur communicat personam suam omnibus tanquam exemplum. Si quis est, inquit, qui timet Dominum, & delectatur uerbo, ille uarijs calamitatibus obruetur, ambulabit in tenebris, hoc est, affligetur in mundo. Sequatur igitur meum exemplum, & speret in nomine Domini, & certo experietur, quemadmodum ego seruatus & glorificatus sum, hostes autem mei interierunt, sic se seruatum iri, & hostes suos iri perditum.

Speret in nomine Domini, & innitatur super Deum suum.

Hæc una ratio liberationis, hoc unum in aspectu rebus refugium est, sperare, non in humana consilia & auxilia, sed in nomen, non hominis, sed Dei. Est autem scandalosa species, nihil habere

IN ESAIAM

qui inuitaris, nisi nudum nomen Domini, & uerbum, quod quasi arx quædam est, ad quam confugiatur iustus, ne pereat in tempore malo.

Ecce uos omnes accendentes ignem.

Ignem quem succendistis, & flammam, quas in me congerere uoluistis, in uos conuertam. Sicut in Psal. dicit. Incidit in fouem quam fecit.

In doloribus dormietis.

In doloribus iacebitis. Non dicit, stabitis aut sedebitis, sed, iacebitis tanquam nunquam surrecturi, sine regno & sacerdotio. Hæc uobis fiet de mea manu, quem tanquam infirmum Deum contemnitis & repudiatis.

CAPVT. LI.

Pergit in consolatione Ecclesie, ex reliquijs Iudeorum & ex gentibus collectæ, quæ propter uerbum affligitur. Tu Ecclesia putas te desertam uiduam esse, & repudiatam à me, uerum ne desperes, cum paucitatem tuam & sterilitatem tuam consideras, quia is, cui credis, potens est te multiplicare, & ex sterili sæcundam facere. Respice effectum Abraham & sterilem Saram, in quam numerosam posteritatem exercuerint. Porro tu nondum ita desperata es, sicut Abraham & Sara

S. era fuerunt, noli igitur succumbere, confide &c.
Sic consolatur insigni exemplo Abrahæ omnes
solitarios, derelictos, & steriles in speciem pro-
pter uerbum.

Audite qui sequimini quod iustum est.

Vos qui non contemnitis uerbum, sed uelle-
tis recte omnia ubiq; geri & administrari.

Attendite ad petram, unde excisi estis.

Quasi dicat. Quàm impossibile est, ex saxo
homines nasci, tam erat impossibile ex Abrahamo
aliquid propagari. Et tamen ex illo uno, effecto,
& desperato uiro, uos, tantus populus, propagati
estis.

Et ad cauernam laci, de qua præcisi
estis.

Sic appellat sterilem Saram.

Quia unum uocaui eum, & bene-
dixi ei.

Emphasis est in nomine (unum). Quasi di-
cat. Noli spectare multitudinem repudiatorum,
& tuam paucitatem, etiamsi unica & solitaria
sis. Possum enim te facere in maximum populum.
Sine dubio autem hoc exemplum Abrahæ, magnæ
consolationi Apostolis fuit, qui scandalo multitu-
dinis abiectæ mouebantur, & nos hodie in misera
Ecclesiæ facie similiter nos consolamur, ut quan-
tumuis pauci sint, qui ueram religionem ample-
ctantur,

IN ESAIAM

Etantur, fore tamen, ut benedictione diuina, sicut Abraham crescamus, & aliqua Ecclesie forma etiam ad posteros nostros perueniat.

Consolabitur ergo Dominus Zion.

Iam accommodat exemplum Abrahæ, & exponit statum seu formam Ecclesie, quod Ecclesia sit tanquam solitarius Abraham, & sicut desertum & ruina. Fore tamen, ut benedictione diuina crescat, & sit tanquam cultus hortus. Accommodari autem hæc priuatim quoque debent, ut si quis se in fide, spe, castitate, & alijs donis, sentiat quasi desertum esse, non tamen desperet, sed credat Deo promittenti benedictionem.

Attendite ad me popule meus.

Hic modum & formam addit, quomodo Ecclesia sit multiplicanda & paranda in hortum, non manibus & ui aliqua, sed noua lege, hoc est, Euangelio, quod non Moses in Iudæos tantum, sed ipse Christus per Apostolos suos in totum orbem sit diuulgaturus. Ideo non potest accipi de lege Mosi. Et est insignis locus & clarus de abrogatione legis.

Brachia mea populos iudicabunt.

Ego ipse regnabo per meam potentiam in populis. Iudicare enim idem est, quod regere, ut Samson iudicauit. 25. annis, id est, regnauit.

Me Insulæ expectabunt.

Propagabitur

Propagabitur Ecclesia in gentes, & sic crescet.

Leuate in cœlum oculos uestros.

Vos qui ita desperati estis, & defatigamini illa specie sterilitatis, inspicite cœlum & terram, quæ uidentur æterna esse. Prius tamen peribunt cœlum & terra, quàm salus & iusticia mea, quam uobis promitto. Non enim temporalis aut corporalis iusticia est, sed æterna. Sicut in Psal. est. Iusticia eius manet in seculum seculi. Quantumuis igitur externa species cum mea promissione pugnet, tamen suscipiemini à me, & suscipiemini in iusticia & salute æterna.

Habitatores eius sicut hæc interibunt.

Hæc, est δεικτικόν, quasi pilum aut floccum ostendat. Est autem magni animi & ingentis plethorioria, credere, quod iusticia, quæ nobis in nudo uerbo promittitur, maior & stabilior sit, quàm cœlum & terra. Ad quam comparatum cœlum & terra, nihil sunt.

Audite me qui scitis iustum.

Est exhortatio. Cum igitur tanta sit uestra iusticia, quid metuitis tyrannos, qui nihilo potentiores sunt, quàm tineæ & uermes? Sunt autem opprobria & blasphemie, de quibus dicit, non solum quæ homines in nos congerunt, sed multo magis, quæ Sathan & conscientia nobis obijciunt.

IN ESAIAM

Quare fide omnia hæc sunt accipienda. Coram mundo enim nos sumus tineæ & uermes, sicut Christus etiam queritur. Contra, aduersariorum iusticia æterna uidetur, splendet & triumphat, & tamen uerum est, esse tineas omnes nostros aduersarios, tam spirituales quàm corporales. Tineæ non potest tactum ferre, sed statim conteritur. Tales credit fides esse ferreos & æneos illos tyrannos coram mundo.

Consurge, consurge, induere forti.

Consolationi subiecit siue cantilenam, siue gratiarum actionem, siue orationem, & rogat, ut uelit ostendere uirtutem suam. Sunt autem uerba affectuum, quod dicit, *Consurge*. Perinde atq; si Deus altum somnum dormiat. Noster enim Deus coram mundo infirmus & stultus est, talis quoq; est populus eius. nec potest se uindicare contra tyrannos & hereticos. Ad orationem igitur recurrit, & orat auxilium.

Consurge sicut in diebus antiquis.

Olim satis potenter ostendisti brachium & potentiam tuam, cum percussisti superbos Aegyptios, & Draconem, hoc est, Pharaonem in exitu populi tui mersisti. Idem nunc facito.

Et nunc qui redempti sunt à domino.

Fatetur Ecclesiam captiuam & nondum liberatam esse, carere gaudio et letitia. Sentit enim
Ecclesia

Ecclesia suam Aegyptum, & premitur uarijs tentationibus mundi, Sathanae & conscientiae. Christus tamen promittit, tristitia uestra uertetur in gaudium. Iterum uidebo uos & gaudebit cor uestrum, & gaudium uestrum nemo tollet a uobis. Sic habent credentes certissimam consolationem quod Deus aderit & liberabit eos. Sed hoc molestum est, quod Christus & Petrus dicunt, modicum expectandum esse. Videtur enim hoc modicum tum cum in tentatione sumus aeternitas quaedam esse, quare opus habemus his consolationibus uerbi.

Ego, ego ipse consolabor uos.

Excitat corda nostra ad contemplandum eum qui nobis loquitur. Ego Deus consolor te, non aurum, non argentum, non gloria, non mundus &c. sed uerbum & spiritus meus sustentabunt & defendent te.

Quis tu, ut timeas ab homine mortali?

Times hominem, qui te terret, quare etiam non erigeris me consolante? Deus enim sum qui impleo caelum & terram, illi sunt bullae aquae, tineae, stipula, stilla situlae, momentum statera, puluis, incensa spinae &c. Dicit igitur se consolatorum esse, non perturbatorem, quanquam caro tempore tribulationis sic iudicet, sed male iudi-

IN ESAIAM

eat. Non enim tentamur, ut tribulemur & pereamus, sed ut uirtus uerbi clarescat & fides crescat, quæ ocio languesceret.

Oblitus es Domini factoris tui.

Tuus factor ego sum, non carnifex aut tortor, & tanta est potentia mea, ut cœlos extendam, & terram fundauerim. Non igitur est ut meas tuas parum uirium in me esse ad te liberandum.

Vbi nunc est furor tribulantis.

Allegat exemplum Pharaonis & populi Iudaici, ut erigat afflictam Ecclesiam. Quemadmodum ille periit, ita quoque tui hostes peribunt. Porro hunc locum sic uerte. Vbi nunc est furor tribulantis? dum acceleraret, & discurreret ad aperiendum (hoc est, ad dimittendum populum Israel) Ipsi autem (scilicet populus Israel) non moriebantur in fouea, nec deficiebat eos (id est, populum) panis.

Ponam uerba mea in ore tuo.

Hic debet esse modus, quo nos consolatur & triumphare facit Deus, nempe per uerbum. Non dat arma in manus, sed SVVM uerbum in os ponit, cum eo uerbo consolamur fratres, & profligamus Sathanam cum aduersarijs nostris. Magna igitur res est, certum esse, quod uerbum Dei habeas & doceas. In hoc solo uirtus nostra est sita. Quare hoc primum est statuendum, an sit uerbum

uerbum Dei, quod nos docemus & sequimur, hoc cum statutum est, & confirmatus est animus plerophoria, tum facile est quæuis ferre, pati, & superare.

Et in umbra manus meæ protexi te.

Promittit defensionem, quæ omnino necessaria est ijs qui uerbum habent, propter mundi & Sathanae insidias & insultus. Sicut igitur dixi, primum uideamus, an hoc sit uerbum Dei, quod docemus, tum certo aderit defensio manus diuinæ in medijs tribulationibus

Vt plantes cœlos & fundes terram.

Nouos cœlos & nouam terram spiritualem significat, Ecclesiam scilicet, quam plantat & fundat Deus per externum & uocale uerbum, & os nostrum carneum, ut sic dicam. Quare impij & prophani spiritus sunt, qui uocale uerbum contemnunt.

Eleuare, eleuare.

Verte Expergiscere. Significat enim Ecclesiam stertere profundo somno præ malis, quibus exercetur. Pertinent autem hæc quoque ad consolationem. Concedit esse Ecclesiam afflictam & proculcatam, quæ omnium iniurijs pateat, premitur à tyrannis & sectis. Id enim significat per calicem iræ, quem usque ad fecem bibisse dicit. Calicem enim uocat, quod sit deputata mensura crucis. Calis

IN ESAIAM

eis. Calicem autem soporis dicit, sicut Psal. 59. uinum compunctionis. Item, uinum quod cum bibitur facit nutare. Sicut etiam in Psalmo. 160. Moti sunt pedes mei sicut ebrii. Hoc est, quod ita non nunquam deserimur, & immerginur tentationibus, ut nullum consilium, & euasio nulla usquam appareat, ut desperabundi gemamus & suspiramus auxilium. Hæc enim est ebrietas, de qua Propheta hic dicit, quæ complectitur spiritualia & corporalia mala omnia.

Non erat qui sustentaret eam.

Tantum est malum, ut nullus hominum quicumquam auxilij ad id asserre possit.

Duo sunt quæ occurrerunt tibi.

Ebrietas scilicet nutabunda, & desertio filiorum, ut & oppressa esses ex omnibus partibus, & neminem haberes qui te subleuaret, in cuius sinum euomere molestias tantas posses. Sic præuenit nos spiritus sanctus. Quasi dicat. Scio hæc ita futura esse, non est quod putes me ignorare passiones tuas. non potest aliter fieri. Ego autem scio, & numero genitus & lacrimas tuas, sicut in Psal. 66. dicit. Numerata fugam meam, & collige lacrimas meas in utrem tuum.

Vastitas, contritio, fames, gladius.

His ferè infestatur Ecclesia. Gladium & uia impiorum sentimus hodie, sentimus etiam famem

famem. Videtur enim mundus conspirasse, ut Euangelij ministros fame enecet, tanta passim rusticorum, ciuium, & nobilitatis malitia est.

Filij tui proiecti sunt.

Quid sit Orix, disputant grammatici. Nos accipimus pro siluestri boue. Est enim Ecclesia sicut siluestris fera, in qua omnes sua odia exercent, uenando, illaqueando, mactando. Sic Paulus dicit, pro piaculis Christianos haberi, quorum morte placetur Deus, & liberentur homines ab ira Dei. Non solum autem persecutionem patiuntur, sed etiam indignationem Domini, & increpationem Dei NOSTRI. Hoc est, quod laborat conscientia, & sentit se premi ira & indignatione Dei. Hæc inquam Christiani patiuntur. Contra Epicuri, & porci illi sunt securi, & letissimo successu fruuntur, sed tamen usq; ad tempus.

Hæc dicit dominator tuus.

Est promissio, futurum ut à malis omnibus Ecclesia liberetur, & male pereant eius inimici.

Ecce tuli calicem soporis de manu.

Vocat calicem indignationis, non quod sit uera indignatio & ira. Quomodo enim nobis irasci Deus potest, quos adoptauit in filios? Sed spiritus sanctus loquitur ex affectu nostro. Nos enim sentimus ueram esse iram, tum cum à domino corrigimur.

Et ponam

IN ESAIAM

Et ponam illum in manum eorum
qui te humiliauerunt.

Sic hodie non prius cessant Papistæ nos persequi & humiliare, quàm perire. Pacem nolunt, quæ eis offertur. Posuimus igitur corpus nostrum ut terram & quasi uiam transeuntibus, calcauerunt dorsum nostrum ut lutum. Fict igitur aliter quando, ut experiantur ea quæ hic Deus persecutoribus Ecclesiæ minatur.

Hactenus igitur Propheta insignes consolationes Ecclesiæ tractauit, quæ in uerbum collectæ sunt, non in aliqua externa, uisibilia aut sensibilia presidia. Ergo noster thesaurus est occultus & inuisibilis. Extra uerbum enim nulla est consolatio. Prophani homines hodie, qui tamen sibi spiritum arrogant, docent spiritum alia uia, quàm per uerbum, contingere. Id quod periculosissimum est. In tentatione enim tales, aut desperabunt, aut sibi ipsis manus afferent. Sunt enim expositissimi Sathanae, quia non sunt alligati ad uerbum externum, & ad petram illam, quæ sola uim aquarum & tempestatis sustinet. Quare meminerit unusquisque, ut hoc uerbum, quod in Biblia legit, quod ex ore hominis audit, maximi faciat. Non enim frustra Paulus admonet, habentes spem per consolationem scripturarum. Item, Omnis doctrina diuinitus inspirata, ad docendum utilis &c.

CAPVT

CAPVT. LII.

Aepit Propheta propheciam de regno Christi, Euangelio, fide & Ecclesia. Non autem uno sermone hoc argumentum tractauit, sed sicut nos quoq; in nostris concionibus solemus, uariavit tractationem alia atq; alia forma.

Videtur igitur hic nouum sermonem de eadem re instituere. Videt Synagogam uarijs calamitatibus oppressam, uarijs bellis & captiuitatibus uexatam esse. Promittit igitur Christum hoc capite. Quasi dicat. Toties capti, redempti, & deinde iterum uastati estis, age instituam aliquando redemptionem, quæ sit æterna, quam nulla alia captiuitas, nulla uastatio sequatur. Ea redemptio est, qua Christus morte sua exhausit in cruce peccatum, mortem & infernum, & redemit nos liberatione perpetua.

Iuducere fortitudine tua Sion.

Quasi dicat. Præ manibus est ut libereris, & constitueris in regnum nouum & æternum, ergo sis animosa, & induc ornatum, utere ista libertate & gracia. Coniungit autem fortitudinem, quæ ad bellum requiritur, & ornatum qui requiritur tempore pacis. Euangelion utrunq; præstat. Munus nos fortitudine contra peccata & mortem.

Ornat

IN ESAIAM.

Ornat quoque exercitijs fidei, caritate, & donis
 que spiritus sanctus credentibus affert, castita-
 tem, sapientiam &c.

Quia non adiciet ultra ut pertransseat.

Intrare Hebraica consuetudine significat ad-
 ministrare, regere. Promittit igitur fore, ut neque
 gentiles tyranni (hos enim incircumcisos uocat)
 neque hypocrite Iudaei sint in administratione uera
 Ecclesiae.

Excutere de puluere.

Distinguenda haec sunt, puluis, & uincula.
 Prius enim significat corporalem captiuitatem,
 Posterius autem spirituales, quae est sub legibus
 & traditionibus, extra Christum. Captiuitas enim
 conscientiae est, qua homo captiuatur opinione fal-
 si peccati. Vbi enim Christus non lucet in cordi-
 bus, ibi impossibile est hominem sibi non facere ca-
 ptiuitatem ex legibus. Ratio haec est, quod homo
 naturaliter hanc sapientiam habet, si hoc & hoc
 non seruaucris, damnaberis. Huc faciunt tyranni
 corporales & spirituales, qui exigunt a nobis
 legis & aliarum traditionum opera. In Ecclesia
 autem & fide Christi, neque ciuiles leges, nec di-
 uinae leges Mosi, conscientiam ligant, aut dan-
 nmant. Extendi enim debent tantum super
 corpus & res externas. Et conscientia debet
 in Christo, qui super & extra omnes leges est,
 haerere.

habere. Et hæc est libertas Christiana, de qua
 alibi plura scripsimus.

Gratis uenundati estis, & sine argen-
 to redimemini.

Gratis estis traditi in manus gentium, hoc
 est, gentes pro ista direptione non dederunt pœ-
 nis, sed pro libidine sua uobiscum impune ege-
 runt. Fiet igitur ut uos uicissim gratis redimami-
 ni. Sic nos hodie liberati sumus a iugo Papæ gra-
 tis, hoc est, sine ullo præcedente merito, & sine
 pœna peccati, quod Christum in omnibus con-
 cionibus & aris blasphemauimus & crucifi-
 ximus, sicut adhuc hodie totus Papatus facit
 sine pœnitentia, Quare necesse est eum ruere.

In Aegyptum descendit popu-
 lus meus.

Exaggerat collatione tyrannidem Phari-
 seorum. Grauius afflicti sunt populus meus in
 Aegypto sub Pharaone, grauius ab Assyrio,
 Sed nihil est, si conferas ad tyrannidem exacto-
 rum legis, Phariseorum & Saduceorum, qui
 conscientias miserrime uexant. Perinde atq; si
 hodie dicamus, Magna est principum tyran-
 nis, sed quid ea ad Papam? Illi enim corpora
 tantum, & res, ab Papa animas crudeliter per-
 dit.

Dominatores eius inique agunt.

Verte.

IN ESAIAM

Verte. Fecerunt ullulare. Videmus autem hic, quam magnum peccatum sit, male docere. Non enim est docere, sed ullulare & blasphemare. Et mali doctores sunt obscenae aues, quae in tenebris uolant, & ullulatus suis turbant & terrent conscientias, & fatigant miseros auditores uanis operibus. Blasphemi etiam sunt, quod negant gratiam, & tribuunt iusticiam operibus. Tales noctuas & bubones hodie alit & habet Papatus. Videtur autem Paulus ad hunc locum alluisse Roma. 2. Nomen Dei propter uos blasphematur in gentibus.

Propter hoc sciet populus meus nomen meum.

Adimam his hypocritis & pseudopphetis officium, & congregabo populum ad me, ut me unum audiant. Sic abrogat officium docendi Moysi & ueteri sacerdotio, quod in certa familia erat, & dicit se fore pastorem, quem unum oues audiunt, & sequantur. Reliquos autem omnes contemnunt, siue sint episcopi, siue pontifices, siue Moses ipse. Hae libertas ab Apostolis cepta est, & durat adhuc hodie in Ecclesia. Est autem libertas non carnis, sed spiritus. In carne enim nulla debet esse libertas. Debemus enim subiecti esse parentibus, magistratibus, & in summa omnium serui esse. Sed in spiritu & conscientia sumus liberrimi ab omni

ab omni seruitute, ibi nulli credimus, nulli confide-
mus, nullum timemus, nisi solum Christum, qui re-
gnat inter medias afflictiones cum gaudio & læ-
titia. Inter media peccata cum uirtute & fortitu-
dine. Porro si quis dubitet prophetam de regno
quod in uerbo positum est loqui, audiat sequentia:

Quàm pulchri super montes pedes.

Est collatio Euangelij & legis, & commen-
datio Christi loquentis per Apostolos suos. Qui
docent legem, sunt tristes bubones, & terrent ul-
lulatu suo, sed nunciij Euangelij habent amabiles
pedes. Afferunt enim latissimum uerbum pro con-
scientijs turbatis, Id quod illi norunt, quorum
conscientia aliquando periclitata est. Sunt autem
hi nunciij in montibus. Neq; enim Euangelion sic
est alligatum, uni monti & populo, sicut lex, Sed
liberrime spargitur in montes, id est, populos, &
in omnem terram, & affert eis pacem, id est, re-
missionem peccatorum. Affert bona, id est, lætitiã
& gaudium, & alios fructus spiritus. Affert etiam
salutem, id est, libertatem & redemptionem à pec-
catis, morte et inferno, & uictoriam contra omnia
mala &c. Contrarium lex in animis hominum ef-
ficat.

Zion Deus tuus regnat.

Hæc est ratio, unde sint tanta dona in Ec-
clesia. Quod scilicet ipse Deus Christus, est rex
A & doctor.

IN ESAIAM

Et doctor. Quomodo autem non possunt omnia bona istie esse, ubi Deus est, et regnat, ubi non regnant mors et peccatum, sed Christus et ipsa salus? Sic continet hic locus manifestam prophetiam de nouo uerbo inuulgando. Abrogat enim omnia regna, Mosis, sacerdotij, Phariseorum etc. et unum Christum regem constituit. Id quod diligenter notandum est, ut constituamus Christum in proprium suum officium, ne, sicut Papatus fecit, iudicem ex eo faciamus.

Porro multa alia ex hoc loco possunt colligi, si diligenter sententias inter se conferas. Dicit enim alios seduxisse populum suum, ergo habet populum corporalem in hac uita. Item promittit se eius populi fore doctorem, Ergo Christus est uerus homo, et regnum Christi tantum consistit in uerbo. Quod autem addit, blasphemari nomen suum. Item, Deus tuus regnabit, ergo simul Deus est, et eadem persona est uerus Deus et uerus homo. Hinc necesse est sequi, quod sit moriturus, tanquam homo, et quod sit resurrecturus ex morte, tanquam Deus. Hinc apparet regnum Christi esse spirituale, et non corporale, Ergo non poterit regi legibus ex ratione sumptis, sed solo uerbo spiritus, ubi cor in et per gratiam uiuit et agit, liberum ab omnibus legibus, pœnis et paenibus. Errant igitur, qui putant Christum esse legislatores.

gislatores, qui formet mores, & sicut Socrates aliquis exempla perfecta morum proponat. Quam enim etiam externas actiones format, tamen primum internum hominem instituit, & renouat, deinde etiam corpus, manus, & pedes gubernat: Fidem enim sequuntur opera, sicut umbra corpus sequitur.

Specularores tui leuauerunt uocem.

Speculatores uocat ministros uerbi, qui uo-
ore lata & iucunda loquuntur. Significat tamen
proprie per speculatores successione uerbi. Per
Apostolos enim fundatum est regnum Christi, per
speculatores autem propagatur. Porro in specu-
latore uox requiritur. Nostri Episcopi hodie sunt
speculatores sine uoce, & uere muti canes.

Pertinet autem haec quoque particula ad de-
scriptionem regni Christi, ut id discernamus ab
omnibus alijs regnis, quod non in armis, ui, legi-
bus consistat, sed simpliciter in lato uerbo Euan-
gelij. Ne confundamus politicum & ecclesiasti-
cum regnum.

**Gaudere & laudate simul deserta Hie-
rusalem.**

Sic uocat reliquias Synagoga, & simul in-
dicat, Euangelion esse praedicationem pauperum,
sicut Christus dicit. Pauperes Euangelizantur.
Sicut in Psal. quoque. Pauper & inops laudaba-
bunt te

IN ESAIAM

Sunt te Domine.

Quod autem dicit, *laudate*, significat sacrificium ἐὺχαριστίας quod unicuique Christiani habent, ut agnoscant beneficia Dei, & sint grati, laudando & predicando Deum, non abutendo donis ad suam gloriam contra proximum.

Recedite, recedite.

Post tantas promissiones subiicit Propheta exhortationem, qualis illa Pauli est. 2. Corin. 6. & Roma. 13. *Recedite, inquit, a regno mundi, peccatorum & conscientie. Amplectimini Euangelion, & nolite tempus gratiae negligere.*

Pollutum nolite tangere.

Figura sumpta ex lege, quam transfert ad spiritualem mundiciam & immundiciam. *Pollutum autem est, quicquid non simpliciter ex fide Christi & gratuita gratia pendet.*

Mundamini qui fertis uasa Domini.

Pertinet hoc proprie ad ministros uerbi & doctores. *Hi enim ferunt uasa Domini. Quasi dicat. Vos qui estis doctores, uidete ut sitis mundi, nolite cauponari uerbum, sed docete in simplicitate. Est autem necessaria adhortatio, qua moneamur primo, ut maneamus in uera fide, Secundo, ut maneamus in puro uerbo.*

Quoniam non in tumultu exhibitis.

Respicit ad historiam exitus de Aegypto. *Inde enim cum pauore & festinatione exiuerunt.*

Quae

Que figura bene conuenit cum iusticiarijs, illi festinant & pauent, cum paululum tentantur, & undiq; auxilia & presidia conquirunt. Hinc tot regula Monachorum, tot opera & cultus manarunt, quod crediderunt se talibus operibus conscientiam subleuare & quietam reddere posse.

Monet igitur Propheta pios. Vos pij, inquit, nolite imitari impios, neq; enim cum tumultu exitis. Iussi uos, ne tangeretis polluta, & ut mundi essetis, id non fiet tumultu & fuga, hoc est, uiribus uestris. Alia ratio est qua liberabimini ab impietate. Nempe quod Dominus precedet uos, & quod uos congregabit Deus Israel. Hoc est, simpliciter audite uerbum, quod Dominus uos precedet. Abstinate à uestris studijs, & nolite ipsi fieri autores salutis uestræ, sed, finite ut Dominus regat uos uerbo & spiritu suo, ut in eo solo hæreatis, & præterea in nullius operis aut cultus fiducia. Est igitur insignis exhortatio, ut simplici fide in solum Christum ducem nostrum respiciamus, qui nos colliget ut maneamus in uerbo, & simus tuti ab omnibus peccatis. Sic legimus de quadam sancta Moniali. Ea cum tentaretur ob admissa peccata, nihil aliud respondit, quàm se Christianam esse. Sensit enim se nec suis malis operibus damnari, quod haberet Christum, nec bonis operibus saluari posse, sed Christum pro se traditam uicti-

IN ESAIAM

*nam &c. satisfecisse pro peccatis suis, & uitam
eternam meruisse &c.*

CAPVT. LIII.

De Christi passione & glorifi-
catione.

HACTENVS descripsit Pro-
pheta Christi regnum sub cruce, &
multas ac magnificas Ecclesie &
sanctorum consolationes addidit. In
hoc autem capite principaliter de
ipso capite regni & principe Ecclesie agit, de
Christo. Et describit etiam modum, quo parauit
redemptionem suorum. Est igitur uix alius locus
in tota scriptura apertior, tum de passione Chri-
sti, tum etiam de resurrectione. Quare etiam edi-
scendus erat ad confirmationem fidei nostre con-
tra Iudeos, qui illo crucis scandalo offensi, no-
strum Christum pro Messia non agnoscunt. Hoc
enim negari non potest, quin Propheta de Christo
seu Messia hoc capite agat, quem dicit sublimi-
ter exaltandum, & simul humiliationem eius de-
scribit. Non igitur potest intelligi corporale
Christi regnum. Obseruandum hoc quoq; est quod
dicit aperte, Messie regnum gloriosissimum si-
mul & potentissimum fore, sed post eius mortem.
Inde

Inde enim certo colligitur, Christi regnum non corporale, sicut Iudæi somniant, sed spirituale esse. Porro uolumus hoc capite, quia præ reliquis insigne est, magis sententiam quam uerba reddere. Nam Latinus textus paulo est obscurior.

Ecce seruus meus prudenter aget.

Seruus dicitur, non qualis fuit Moses, aut hodie sunt iusticiarij & Monachi, qui iactant se Deo seruire, sed quod sit in ministerio uerbi, & quod publicum docendi officium habeat. Quod autem addit, prudenter aget, commendat nobis ministerium uerbi, quod Christus, cum in carne esset, habuit. Christus enim cum inuenisset omnia impeditiissima & intricatissima propter malos doctores, tanta tamen prudentia rem gessit, ut omnia felicissime succederent, & cum summa tranquillitate uitaret pericula, & sine ullius incommodo, id quod uoluit, efficeret. Est autem antithesis in uocabulo, prudenter aget. Quasi dicat. Moses non ita prudenter, neq; adeo moderate omnia gessit, sed est uiolentus doctor. Christus autem à morte, peccato & inferno nos liberat, non uiolentia aliqua, sed quia prudenter agit, quia uerbum uitæ dat, quo consolatur, seruat, & defendit nos &c.

Ipse exaltabitur, & sublimis erit ualde.

IN ESAIAM

Ministerium descripsit, iam gloriam quoque describit. Post ministerium fore eum in gloria super omnes reges. Quanquam autem possit intelligi de gloria, quam habuit in vita apud bonos ex miraculis, tamen ego alteram sententiam malo, quod tempore seruitutis rem gesturus sit grauiter, & post mortem in summa sit gloria.

Ita ut multi obstupescant super te.

Erit Christus in gloria, sed ita ut omnibus sit scandalo, nemo credet eum esse aut Christum, aut regem. Verbum quod hic est (obstupescant) significat abhominantis & nauseabundi gestum.

Quoniam deformior est aspectus eius quam aliorum hominum, & forma eius deformior quam filiorum hominum.

Hic describit gloriosum illum regem in summa humilitate. Species eius, inquit, turpior est quam omnium aliorum, Ergo, Messias non erit in corporali regno expectandus, sed in specie contemptissimus & turpissimus. Non enim de carnis specie loquitur, sed de specie gerentis rem, quod scilicet nulla in eo sit species regis, sed ministri, atque eius quidem contemptissimi. Et haec quidem est scandali, de quo supra dixit, causa. Sicut Paulus quoque dicit, Christum crucifixum, Iudaeis scandalo esse &c.

Verum

Verum sic multas gentes asperget, ut etiam Reges contineant os suum coram eo. Quoniam ij quibus non est annunciatum, uidebunt, & qui non audierunt, intelligent.

Hic redit ad gloriam Christi, quod omnes Reges alios superabit gloria. Est igitur Christus & Rex regum, & quoq; deformis præ filijs hominum, necessario, igitur consequitur, Christi regnum spirituale esse.

Aspergere prædicare significat. Cum igitur passus fuerit, inquit, prædicabitur non solum apud Iudeos, sed & apud Gentes. Porro Christus crucifixus est prædicandus, sicut Paulus quoq; ait, & is tamen credendus est Dominus dominorum. Hoc autem nulli suorum regum, qui unquam fuerunt, tribuere Iudæi possunt, quod Reges gentium continuerint os coram eo, id quod de Christo dicit.

Porro propagationem huius prædicationis de crucifixo Christo describit, cum ait. Quibus non est annunciatum, ij uidebunt, Hoc est, ubicunq; ante non est auditus Christus, ibi audietur. Propagabitur illa prædicatio non solum in Iudeos, qui promissiones de Christo audierunt, sed in gentes quoq; qui illas promissiones prorsus ignorant. Significat etiam spirituale regnum cum dicit, quibus

IN ESAIAM

non est annunciatum. Quod hic rex cognoscetur, non ex specie externa, non ex apparatu armorum, & insignibus regalibus, sed uerbo audietur et uidebitur &c. Est igitur hæc confirmatio fidei nostræ, qui talem Christum prædicamus passum scilicet & glorificatum, & per uerbum propagatum.

Sed quis credit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatur?

Propheta uidens magnitudinem & gloriam Christi, item mirabile hoc Christi regnum in spiritu plenum scandalis, præsertim autem considerans suos Iudeos exclamat. Ab quis ista tum, cum fient, credet? Nam & ij qui hodie sunt Iudei, omnia facilius credunt, quam nostrum Christum. Et in Euangelio quoque uidemus, quanta Iudeorum fuerit incredulitas. Offendit enim eos illa infirma species. Et oportet illam fidem per spiritum sanctum mentibus imprimi. Ratio omnino ista assequi non potest. Dicit igitur, quis credet sub hac specie tantam esse gloriam? &c.

Ascendit enim sicut uirgultum coram eo, & sicut radix de terra arida. Non forma ei est, nec decor. Vidimus eum, uerum nulla erat forma, quæ faceret ut eum desideraremus.

Pergit in propheta de passione. Perinde est, inquit,

est, inquit, cum hoc Christo, atq; si quis elegans surculus ex arido quodam loco proueniret. Est igitur Christus surculus, & crescit non coram mundo, neq; enim habet speciem ullam, sicut iam dicit, sed coram EO. Hic enim latet emphasis, quod illa gloria Christi sit spiritualis. Ita fit, ut Christus in nulla specie, sit tamen speciosissimus, in humilitate gloriosissimus, in paupertate opulentissimus. Terra sitiens est eius passio, quod igitur a morte resurgit, simile est surculo crescenti in loco arido.

Non est ei species &c. In furibus, in latronibus & alijs sceleratis hominibus, est quedam species, mouentur enim homines ad commiserationem, tum cum ad supplicium rapiuntur. In Christo autem omnia sunt abominabilia & horribilia: Maximis enim cruciatibus affectum etiam conuicijs afficiunt, & acerbè rident Iudei &c.

Despectus & nouissimus uirorum, plenus doloribus & infirmitatibus. Adeo contemptus ut auerterentur uultus ab eo, atq; ideo eum non reputauimus.

Concluditur ex his manifeste, quod Messiam oportuerit pati, & turpissime pati. Neq; enim quæ hic dicit de gloria, sed de extrema turpitudine & passione intelligi possunt. Coegit autem hic locus

IN ESAIAM

locus Iudæos, ut duos Messias fingerent. Alterum qui iam olim uenerit, & etiamnum in terris obambulet in mendici specie, ut satisfaciat pro peccatis Iudæorum. Alterum autem regem gloriosum, quem adhuc expectant.

Profecto languores nostros ipse portauit, & nostros dolores in se recepit, & tamen nos reputauimus eum tanquam plaga percussam à Deo, & infirmam.

Hactenus passionem & glorificationem Christi descripsit. Iam addit quid misera illa & laboriosa specie effecerit. Atque hic est articulus iustificationis, credere Christum PRO NOBIS passum. Sicut Paulus quoque dicit, Christus est factus maledictum pro nobis. Neque enim satis est, nosse quod Christus sit passus, sed sicut hic dicit, credendum etiam est, quod nostros languores tulerit, quod non pro se, neque pro suis peccatis sit passus, sed pro nobis. Quod illos morbos tulerit, illos dolores in se receperit, quos nos oportuit pati. Atque hunc locum qui recte tenet, ille summam Christianismi tenet. Ex hoc enim loco Paulus tot Epistolas, tot sententiarum & consolationum flumina hausit. Porro consequentiæ quæ inde colliguntur, damnant uniuersa omnium hominum studia, omnem sapientiam, iusticiam, religionem, opera,

opera, & merita omnia, quibus salus queritur. Tolluntur enim omnia hæc unica illa sententia, Christum PRO NOBIS passum. Si enim hoc uerum est, tunc omnia opera & merita omnia, in qua impie confiditur, sunt abijcienda, & discendum est etiam ex nobis ipsis, & simpliciter ex toto corde in alienam iusticiam est confidendum, ut quasi inter cælum & terram hæcamus, & credamus eam iusticiam, quam nullo sensu accipimus, quæ per uerbum tantum nobis offertur. Atq; hinc est, quod hæc doctrina non discitur, nisi Spiritu sancto magistro. Iudæi enim, quia uolebant suam iusticiam sibi eripi & damnari opera legis, ideo Christum non accipiebant, qui ideo apparuit in carne, ut nos, qui iræ filij eramus, & deputati ad eternas pœnas, sua iusticia defensi & tecti, saluaremur.

Imprimis igitur obseruandum est pronomen, Nostros dolores, nostros languores ipse portauit. Communicatur enim nobis per hoc pronomen passio Christi, & fit proprie nostra. Si enim ipse tulit meos dolores & languores, hoc est, peccata mea & pœnam meorum peccatorum, Ergo, ego liber sum, tam à culpa, quam à pœna, nec est quod metuum iudicium Dei &c.

Reputauimus eum tanquam percussum à Deo.

Id est,

IN ESAIAM

Id est, putabamus eum á Deo propter sua delicta punitum. Sic enim mundus & ratio iudicant, unumquemq; sui peccati pœnas dare debere. Hic autem diuersum fit, contra humanas & diuinas leges, quæ pœnam uertunt in autorem peccati. Christus enim propter nos punitur, id quod ratio nunquam potest assequi. Iam se exponet latius, quid nam sit quod dixit, portasse eum nostros labores. Est autem clarissimus locus contra Iudeos, quod Messias sit homo, minister uerbi, passus &c.

Verum propter iniquitates nostras est uulneratus, & propter peccata nostra percussus.

Est hæc quasi definitio Christi, quam omnibus alijs religionibus opponere conuenit. Propter nostras iniquitates est uulneratus. Quasi dicat. Nos non potuimus nostris operibus iustificari, infirmitates nostræ manebant super nos, manebat reatus & pœna inuitabilis. Solus autem Christus portat eas. Sicut Iohannes quoq; dicit. Agnus Dei qui tollis peccata mundi. Quod agnum appellat, significat eum uictimam esse. Quod addit, tollere eum peccata, idem dicit, quod hic Esaias. Atq; ex hoc loco omnem suam sapientiam Apostoli hauserunt. Et nos hodie Papatum uno hoc articulo apud nos euertimus. Si enim Christus propter peccata nostra est uulneratus, Ergo Papa est Antichristus

Antichristus, qui uult ut nostris satisfactionibus peccata nostra expiemus. Ergo Monachorum opera sunt damnata & impia, Ergo nulla sunt merita &c. Mirum autem est insignem hunc locum adeo non obseruatum esse, cum tamen in Ecclesijs sit tam sepe decantatus. Grauiissime enim contra meritoria opera pugnat. Quare etiam diligentius à nobis est tractandus.

Præterquam enim quod unusquisque priuatim fiducia operum tentatur, multæ quoque in sacris literis sententiæ extant, quæ hoc ferè operibus tribuere uidentur, quod aliàs fidei tribuitur. Difficile igitur est illis sententijs non moueri, cum natura quoque eò nos trahat. Ad quam accedit etiam praua institutio & consuetudo peruersissima. Magna igitur res est, & omnino impossibilis carni & sanguini, in fide simplici consistere, ut non desperes in peccatis tuis, sed te erigas, & dicas. Siue bene siue male egerim, nihil ad me, Habeo hic Christum pro me passum. Obijciuntur enim & ab aduersarijs nostris, et à conscientia nostra contrariæ sententiæ, quæ peccata nostra arguunt, & poenam minantur, ut dubij de uoluntate Dei trepidemus. Sola autem Christi passione omnia illa argumenta soluere possumus, siue priuatim tentemur, siue sententiæ de operibus nobis opponantur. Si enim Christus talis est persona, quæ nostra peccata tulit,

IN ESAIAM

tulit, Sequitur igitur, quod nostris meritis peccata non tollimus, quia iam ante sublata sunt. Neq; enim nostra opera sunt Christus, et nos non percutimur propter nostra peccata, neq; ea portamus, imò neq; portare possumus. Neq; enim uenisset Christus, si ipsi nobis potuissemus mederi. Sic apparet, quam nihil ad iustificationem & remissionem peccatorum omnia opera humana, quantumuis in specie bona & splendida sint, faciant.

Est autem nulla religio in orbe terrarum, que hanc sententiam de iustificatione admittat, & nos ipsi priuatim egre eam credimus, quanquam publice eam doceamus. Ideo quoq; diligentius hic locus cognosci debet, quod sit ceu fundamentum, quo Nouum testamentum seu Euangelion nititur, qui solus nos & religionem nostram ab omnibus alijs religionibus distinguit. Soli enim Christiani hunc locum credunt, & sunt iusti, non quia ipsi operantur, sed quia alterius opera apprehendunt, nempe passionem Christi. Qui igitur hunc articulum credit, ille tutus est ab omnibus erroribus, & necessario ei aderit Spiritus sanctus. Neq; enim sine Spiritu sancto doceri aut cognosci potest. Qui autem ab hoc articulo exciderunt, illi expositi sunt omni uento falsæ doctrinæ.

Oportet igitur in Christiano singularem quandam prudentiam esse, ut leges & opera in suum ordinem &

ordinem & usum reponere norit. Hunc autem locum cum tam longe supra leges omnes et opera omnia collocet, quam longe inter se cœlum & terra sunt dissita, Christianus enim quasi in alio mundo collocatus, neq; peccata neq; merita aliqua nosse debet. Quod si peccata habeat, respiciat ea in illo loco, in quem à Deo sunt coniecta, hoc est, non in se, nec in conscientia sua, sed in Christo, in quo expiata & deuicta sunt. Sic fiet, ut cor habeat purum, & mundum ab omni peccato per fidem, quæ credit peccata sua in Christo uicta & prostrata esse, & sit quoq; tutus contra mortem, quia credit sibi per Christi passionem & meritum oblatam & donatam iusticiam et salutem perpetuam. Hæc enim omnia locus hic Esaiæ secum affert. Sacrilegus igitur peccati aspectus is est, cum peccatum in tuo corde aspicias. Diabolus enim istuc peccatum reponit, non Deus. Sed Christus spectandus est, in quo cum peccata tua herere uidebis, securus eris à peccatis, morte & inferno. Dices enim, peccata mea non sunt mea, quia non sunt in me, sed sunt aliena, Christi uidelicet, non ergo me ledere poterunt.

Est autem maximus labor, posse hæc ita fide apprehendere & credere, ut dicas, Peccaui & non peccaui, ut sic uincatur conscientia potentissima domina, quæ sæpe ad desperationem, ad glau-

IN ESAIAM

dium, & ad laqueum homines adigit. Notum est exemplum illius, qui tentatus conscientia, dicebat. Non peccavi. Neque enim potest conscientia secunda esse, si non peccata procul è conspectu remota sint. Sic autem remouenda sunt è conspectu, ut non factum tuum, non uitam, non conscientiam tuam, sed Christum inspicias, ita fiet ut transferaris extra te in Christum, & trasplanteris ex oleastro, ut cum Paulo loquar, & ex mundo in Christum. Non autem sum frustra in hoc loco uerbosus, scio quantum mihi profuerit. Neque est Christianismus aliud quam perpetuum huius loci exercitium, nempe sentire te non habere peccatum, quamuis peccaris, sed peccata tua in Christo habere, qui est saluator in aeternum à peccato, morte & inferno. Quoniam autem opera liberare à morte & peccato non possunt, necessario sequitur, alium quendam operum esse usum, quam iustificare. De qua re supra abunde disputauimus. Videmus igitur quam disertum hic locus Paulum fecerit. Comprehendit enim alios theologicos locos fere omnes, peccatum, mortem, uitam, opera &c.

Non autem ideo desperandum est de salute, si qui in corde hæc non sic sentiunt, & sunt infirmi in fide. Solet enim Sathan nonnunquam sic tentare nos, & uere ex antidoto uenenum, ex summa iusticia peccatum facere. Verum consolari infirmos hoc

hoc debet, quod nemo hominum perfecte hunc locum teneat, neq; enim ideo ista prædicantur, ut statim perdiscas, & non amplius peccatum sentias, imò hoc summo studio cauendum est. Id enim proprie est hæreticorum, semel totum Christianismum perdiscere. Christiani autem & sentiunt infirmitatem fidei & tentantur desperatione ob sensum peccati. Quia autem nihil est pestilentius securitate, erigere te debes cum fidei infirmitatem sentis. Est enim signum boni animi, & timentis Deum. Hæres enim in Christo, quantumuis infirmiter hæreas. Et est quoq; mandatum diuinitus, quod infirmi non sunt reiiciendi, Ergo Deus non odit infirmos. Manet enim in pijs quoq; mortis timor, animi imbecillitas, peccatum &c. Quare si qui hæc comprehendere aut intelligere non possunt, illi admonendi sunt, ne terreantur illa sua infirmitate, sed orent uná cum Apostolis, Domine adauge nobis fidem. Neq; enim ideo es extra hanc doctrinam, quia non perfecte eam tenes. Nam & Paulus confitetur se nondum apprehendisse, Et est Christianus, non qui absolute illa intelligit, sed qui quoquo modo in Christo hæret. Is enim iusticiam Christi iam habet, quia eam incipit habere. In Euangelio ubiq; scriptum est, & dixit Iesus DISCIPVLIS suis. Μαθητὸς enim uocat, non Magistros. Habent autem nomen à discendo, quia discunt.

IN ESAIAM

scunt Christum, non quia perfecte eum norint.
 Quamquam enim imperfecta illa noticia sit, tamen
 est noticia Christi, si maneant discipuli in uerbo.
 Doctrina igitur absoluta & perfecta est, illi au-
 tem qui eam discunt, non sunt absoluti nec perfe-
 cti, sed sumus primitiæ & tendimus ad ulteriora.
 Christiani ergo illi sunt, qui uehementer sentiunt
 mortem & uim peccati, ij autem quid faciunt?
 In ipso sensu peccati & mortis, utcumq; tamen in
 Christo herent, non negant uerbum, patiuntur, &
 manent in Christo. Non querunt aliunde salutem
 & pacem. Id quod diligenter discendum est, ne ex
 Christiano faciamus truncum aliquem, qui pecca-
 tum non sentiat. Habet enim adhuc carnem &
 sanguinem, ideo necessario sentit peccatum & in-
 firmitatem fidei &c. Hæc copiosius à me sunt di-
 cta, ut commendarem uobis hunc locum, qui est
 eeu fundamentum Noui Testamenti, ex quo tan-
 quam ex patenti fonte omnes thesauri diuinæ sa-
 pientiæ profluunt.

Correctio super eum, ut nos habe-
 mus pacem.

Est citata sententia à Petro. Voluit autem
 Propheta in hoc loco copiosus esse ad confirman-
 dos nos, ut certo sciremus Christum non iudicem
 esse, sed talem qui portet nos. Naturaliter enim
 metuimus nobis à Deo tanquam à iudice, non agno-
 scimus

scimus eum saluatorem. Sic Papistæ alios saluatores & intercessores fecerunt, Mariam & reliquos sanctos. Sic accidit ut ad malam naturam etiam impia doctrina accederet. Felices igitur iam illi sunt, qui iuuenes hanc doctrinam audiunt, quorum corda impijs doctrinis nondum sunt comaculata. Quando igitur Christi nomen audietis, cogitabit unusquisq; non de iudice, sed de baiulo sui peccati, neq; admittet aliam cogitationem, ut sic corda assuescant ad fidem, & in tribulatione habeant consolationem. Sic enim Propheta dicit. Castigatus ipse est, ut nos haberemus pacem, id est, remissionem peccatorum, & conscientiam sedatam. Si igitur habere pacem uolumus, necesse est id fieri per disciplinam ipsius. Ipse merito pacem, nos nostrorum peccatorum pœnas habere debemus, sed sunt hic inuersa omnia. Alius peccat, & alius plectitur. Ego sectarijs, qui iam tumultuantur, hoc unicum imprecor, ut aliquandiu desperationibus & pauoribus mortis tententur, ut uel sic cognoscant, quæ nam uis sit in his uerbis, Ihesus Christus pro nobis est mortuus.

Liore eius sanati sumus.

Est iucundissima consolatio. Liore ipsius sunt nostrum emplastrum, atqui nos meriti eramus liores, & ipsi debebatur sanitas. Si quis ergo sanitatem optat, ille non suam castigationem &

IN ESAIAM

crucem consideret, sed tantum respiciat in Christum & credat, tum sanabitur, hoc est, habebit iusticiam eternam,

Omnes nos sicut oves errauimus, unusquisque in uiam suam. Verum Dominus OMNIUM NOSTRUM peccata in illum reiecit.

Hic de ui & usu passionis dicere incipit. Est autem confutatio quod dicit, nos errasse. Quasi dicant aduersarij, qui fatigant se operibus pro iusticia assequenda, quid ergo sunt nostre religiones? Respondet, errores sunt. Et sic damnat uniuersam iusticiam legis, & omnes religiones, etiam illam diuinitus institutam in lege Moysi. Atque hic textus Paulum ad abrogationem legis animauit. Hic nos quoque confirmauit, ut pronuntiauerimus omnia monasteria, omnia collegia, omnes cultus Dei esse errores, Propterea quod uelint per ista opera se iustificare. Propheta autem hic omnia talia opera & studia errores appellat.

Sunt autem diligenter obseruanda uocula omnium nostrum, & in illum. Est enim summus articulus, huic prophetae credere, quod peccata nostra non sint nostra, sed posita super Christum. Hic unicus articulus est fundamentum totius Ecclesiae & Christianismi, qui si saluus manserit, nulla haereses ledere nos possunt.

Nec

Neq; Sathanas alia re magis offenditur, ideo tot tentationes priuatim, tot hereticos, tot sectas, contra hanc doctrinam excitat. Et mundus quoq; omnes alias religiones potest ferre, hanc solam doctrinam ferre nec uult, nec potest. Tulit quod quidam docuerunt nos saluari per Franciscani cucullum, & multa alia stultissima. Amplectitur enim talia quæ confirmant nostras uires & sapientiam. Hanc autem unam doctrinam, quæ tamen innoxia, imò salutaris est, ferre non potest, sed im merito eam accusat, tanquam prohibeat bona opera. Cum tamen facultatem bonorum operum faciendorum præbeat, & doceat etiam, quod nostra opera uere bona esse debent, hoc tantum operibus derogat, quod iusticia nostra extra nos sit in Christo. Hæc quoniam nos docemus & prædicamus, ideo persequitur nos mundus, Cum tamen soli nos magistratui suum honorem tribuamus, & publicæ tranquillitati consulamus. prohibemus scortationem, castitatem conjugalem iuuamus & suademus. Sed sinamus ingratum & impium mundum suo more facere. Nos autem hanc doctrinam, quæ alienæ iusticiæ innititur, retineamus, Ea enim sola, bona opera gignit, extra hanc quicquid est, est impietas & hypocrisis.

Est autem omnino incomprehensibile quod addit Propheta, omnium nostrum. Quid igitur

IN ESAIAM.

Christus à nobis habet? nihil scilicet quàm iniquitates. Nos neq; iusticiam, nec sapientiam, neq; solatium ullum habemus. Rursus ab & in Christo habemus illa omnia copiosissime. Hæc Rottenses nostri prorsus ignorant.

Est & hoc emphaticum quod dicit, Dominus posuit, ut scilicet conscientia certior & confirmator esset, neq; ab ullius facie paueret. Quasi dicat. Est beneplacitum patris, ne metuas forte alium esse patris animum, & alium filij. Cum autem idem patris & filij sit animus, ut uelint me redemptum, & omnibus peccatis liberatum, quis alius Deus accusare me poterit? Reposita enim sunt peccata nostra in illum, non super nos, contra Mosi & omnes alias politicas leges. Sic enim Moses minatur, Vnusquisq; morietur in suo peccato, Et in politia, nostra peccata sunt nostra. In iustificatione autem peccata nostra non sunt nostra. Sic Abraham & Isaac conscendunt montem, serui autem & iumenta, id est, nostra opera ad montis radices manent. Adeo scilicet magno intervallo ciuilibus iusticia à iusticia Dei abest.

Cum mulctaretur & infirmaretur, non aperuit os suum sicut ouis, quæ ducitur ad uictimam, & agnus, qui cum tondetur obmutescit, nec aperit os suum.

Aliter legerunt hunc textum in Ecclesia, eoq; sunt abusi contra scandalum crucis. Dicunt, passus est, sed sua sponte, alias satis erat uirium ad uitam suam defendendam. Est quidem pia & bona sententia, sed nos Hebraicam lectionem sequimur. Hactenus enim passionem & passionis usum descripsit, iam gestum describit & summam patientiam, quam Christus in sua passione habuit. Conuenit autem plane Propheta cum Petro, qui ait. Tradebat uindictam iudicanti iuste. Ita hic affectus gestum Christi describit, quanta patientia sit passus. Quasi dicat. Cum tam grauia pateretur, non minabatur, non cogitabat de uindicta &c. Ac talis quidem omnium Christianorum passio esse debet, Mundus si nihil aliud, tamen de uindicta cogitat, sed Christus non sic, Maledicentibus potius benedixit, deprecatus est patrem pro crucifixoribus suis. Voluit autem nobis Propheta insigne hunc patientis affectum, quomodo se erga crucifixores suos habuerit, apta similitudine significare. Ouis iam mactanda tacet, neq; ullum edit gemitum, alie bestiae omnes horribiliter uociferantur, Sic Christus fuit patientissimus. Atq; haec huius passionis epitasis est. Iam ad glorificationem accedit & ad resurrectionem Christi, quae pater remunerauit passionis meritum.

IN ESAIAM

De angustia & de iudicio sublatus est.

Confitetur Propheta hic cum resuscitatum, quia ante dixit eum sicut uictimam mactatum esse. Hactenus mortis uerba tantum fuerunt, iam in contrariam partem uertitur, & dicit. Christus non est mortuus, est susceptus a Deo. Sic autem non loqueretur de mortuo homine, manente in sepulchro. Neesse igitur est, ut de resurrectione hæc intelligamus. Per Pilatum est iudicatus, sed rursus sublatus de iudicio est.

Generacionem eius quis enarrabit?

Generatio hic significat aetatem, seu durationem, uel seculum. Sicut in Ecclesi. Generatio præterit. Dicit igitur Propheta. Hic Christus quoq; aetatem habet & durationem, quis autem eam explicare poterit? Vita enim Christi est æterna uita. Deus eum constituit in aetatem, quam nemo uerbis potest consequi, est enim æterna. Sic Petrus in Actis, dicit eum solutum doloribus mortis. Nisi igitur fide credamus, æternitas illa est incomprehensibilis.

De terra enim uiuentium abscessus est cum affligeretur propter transgressiones populi mei.

Pertinent & hæc ad resurrectionem. Non autem frustra est quod tum passionem Christi, tum quod propter

propter nos passus est, repetit. Vult enim hunc articulum alte nostris animis impressum, ut non credamus Christi passionem sicut aliam historiam, sed potius ut usum spectemus, quod propter nostra peccata sit passus. Quod autem dicit, cum abscissum de terra uiuentium, significat duplicem esse uitam, Aliam eorum qui hic uiuunt in terra, & aliam Christi, eternam scilicet, & nouam. Ergo Iudaei frustra cum expectant, est enim de hac uita abscissus, cum supplicio crucis afficeretur. Inde transiit in aliam uitam, sicut dicit, Vado ad patrem meum. Sic Christi passio nihil fuit aliud, quam acceptio de angustia, & uia ad immortalem uitam, in qua nunc est constitutus rex, & caput Ecclesiae suae, quam per uerbum & spiritum suum regit & seruat. Errant igitur Iudaei, quod corporale regnum expectant.

Et sepultus est sicut impij, & mortuus sicut diuites, quanquam neminem iniuria affecerit, neque fuerit dolus in ore eius.

Etiamsi cauillari priora Iudaei possint, tamen haec clarissima sunt testimonia, quod Christus fuerit homo, & uere mortuus. Concludimus igitur ex hoc loco, Si Christum mori oportuit, ergo regnum eius non regnum corporale potest esse in hoc mundo, Sicut somniant Iudaei.

Sicut

IN ESAIAM

Sicut diuites. Est obscurus Hebraismus, quod diuitem ponit pro impio. Fortasse autem inde natus tropus est, quod diuites plerumque sint impij. Sicut in Euangelio Christus uocat Mammona iniquitatis. Item, difficile est diuitem ingredi regnum caelorum. Significat igitur Propheta Christum mortuum esse, sicut seditiosum & seductorem. Cum autem talis mors per Prophetam sit praedicta, certum argumentum est, nostrum Christum esse uerum Messiam.

Quaquam neminem iniuria &c.

Est citata à Petro sententia. 1. Pet. 3. Christus tulit peccata, & tamen nulla fecit, sed accepit ea à nobis. Excusat igitur iam Christum, & dicit fuisse innocentissimum, qui nec uerbo, nec uita quenquam leserit. Haec enim summa innocentia est, neminem lesisse, neque dicto nec facto. Innocentissimus igitur pro nocentissimo est iudicatus. Atque ideo etiam factum est, quod mors cum tenere non potuerit.

Vbi dederit animam suam pro hostia peccati, tum posteritatem habebit, & erit longæuus.

Ergo nos nostris operibus peccata non poterimus expiare. Siquidem Christi passio, est passio pro delictis & peccatis nostris. Posteritas, de qua dicit, est Ecclesia. Videbit semen, inquit, habebit regnum, & regios quoque liberos. Et

Et habebit dies longos, id est, aternos. Est antithesis, Vestri reges relinquunt successores filios suos, ipsi non diu manent superstites, sed Christus ille una cum filiis suis durat in aeternum & regnat, non moritur sicut reges mundi.

Et uoluntas Domini per manum eius dirigetur.

Id est, habebit spiritum sanctum, per illum diriget Euangelion. Porro uoluntas Domini est, quod posuit omnium iniquitates super Christum.

Pro eo quod laborauit anima eius, uidebit, & saturabitur.

Laborem hic uocat calamitatem, afflictionem. Labor eius, inquit, remunerabitur. Habebit enim Ecclesiam, quae pura fide eum colet, & praedicabit. Porro uerbum uidendi Hebraeis significat cum gaudio & uoluptate uidere. Sein lust an einem ding sehen.

Saturabitur, id est, replebitur omnibus bonis, habebit potestatem in diabolum, & in mortem. Iam modum describit, quo ille successus regni fiat. Sic generabit semen.

Et noticia sui seruus meus iustus, multos iustificabit, ipse enim portat peccata ipsorum.

Est insignis locus. Noticia sui multos iustificabit, hoc est, quod ij quorum peccata Christus portat

IN ESAIAM

portat, quiq; credunt, & sciunt sua peccata à Christo portari, illi sunt iusti. Est breuis iusticia Christiana definitio, quæ nihil est, quàm cognoscere Christum. Hoc autem quid sit, nullus Sophista intelligit. Illi enim sic cogitant. Noticiam in intellectu esse, iusticia autem est in uoluntate. Inde concludunt, ergo noticia Christi non potest esse iusticia. Verum Propheta contrarium dicit, Christum scilicet solum esse iustum, & per sui noticiam alios quoq; iustificare. Ergo iusticia Christiana non accipitur, nisi ante cognoscatur Christus. Porro Christus non cognoscitur, nisi per doctrinam & externum uerbum. Euangelion igitur est ceu uehiculum quoddam, per quod ad nos deferitur Christus cum iusticia sua & omnibus donis suis. Sicut Aristoteles quoq; dicit, cognitionem intellectuam requirere ante sensitiuam. Neesse igitur est prius audiri uerbum, quàm credere illud possibile, & iustificemur.

Iam quod dicit, noticiam Christi iustificare, manifeste sequitur, Ergo neq; regula Erancisci, uel Dominici &c. ergo neq; cucullus, nec Missa, ergo nullum electitium opus, imò ne quidem legis diuine opera, cum omnibus alijs legibus & operibus, iustificant. Ratio hæc est, quia non sunt cognitio seu noticia Christi. Ergo sunt frustra, imò etiam damnata & damnantia, cum seruantur cum opinione

opinionem iusticie, tanquam cultus Dei & bona opera. Sic simpliciter omnes regulas, omnes leges & opera omnia damnat & abiicit Propheta. Hæc autem quis audeat profiteri inter Papistas? Atq; hinc est quod Paulus & Petrus tam multa de hac cognitione dicant. Crescite in cognitione Ihesu Christi &c. Nondum estis perfecti, crescite &c. & similes alij loci.

Ad liberationem igitur à morte & à peccatis nulla alia ratio est, quam nosse & scire Christum. Hæc cognitio sola nos liberabit, neq; est aliud ullum solatium. Falsi igitur illi sunt, qui noticiam actiue acceperunt. Dicit enim de cognitione, qua Christus cognoscitur, & scitur per prædicationem, nempe, quod Christus filius Dei conceptus è spiritu sancto natus ex Maria uirgine, sub Pontio Pilato sit passus, non propter suum aliquod peccatum (summa enim in eo fuit innocentia) sed propter totius mundi peccata, quæ in se recepit, ut nos à peccatis liberati in æterna iusticia cum ipso uiueremus. Sunt igitur hæc uerba non oscitanter legenda, sed quia uigilanter posita sunt, à nobis diligentissime legi & obseruari debent, ut scilicet cogitemus, & quid illa noticia sit, & contra quid ponatur, nempe contra omnia humana studia, opera, & noticias. Sic enim solet scriptura, ferè semper ad antitheses respicit. Est autem mirabilis

IN ESAIAM

rabilis iusticiæ definitio, quod sit noticia Dei, ut
 cor tantum nitatur, in noticia Christi crucifi-
 xi. Sicut Hieremias quoq; dicit. In hoc glorie-
 tur uir nosse me &c. Ratio humana hanc iusticiam
 neq; inuenire, neq; inuentam capere & intelligen-
 re potest, quæ secundum substantiam nihil aliud
 est, quam noticia Christi, hoc est, fides qua apprehen-
 ditur Christus in corde, quod dederit se ^{utria}
 λυτγον pro nobis & peccatis nostris, sicut Paulus
 dicit. 1. Timot. 2. Verbum quidem prædicat & of-
 fert omnibus Christum, tanquam uictimam pro no-
 stris peccatis. Nisi autem Spiritus sanctus corda
 illuminet, huic uerbo assentiri nemo potest. Assen-
 timur autem cum apprehendimus promissionem,
 quod in semine illius sit benedictio gentium. Hæc
 igitur gloria Christiani est, scire quod sua iusti-
 cia sit, credere in hunc Christum, diuina miseri-
 cordia sic reputante, & promittente. Sic Christi-
 anorum iusticia reputatiue tantum iusticia est,
 non formaliter. Sunt autem hæc diligenter discen-
 da & inculcanda in concionibus, ut sciamus nos
 nulla alia re iustos & iustificandos esse, quam illa
 noticia, non per nostra opera, non per decalogum,
 non per alias leges, non per iura, non per iudicia,
 non per pœnas, quantumuis acerbæ, quas uel ipsi
 nobis sponte imponimus, uel alij inuitis imponunt.
 Hæc enim omnia antithesis excludit à iusticia,
 quia non

quia non sunt noticia Christi. Ergo Monachatus, & Pharisæismus, ergo alij uitæ ordines non iustificant, quia hoc solum iustificat, Scire & nosse Christum, quod Christus sit seruus Dei, qui portat iniquitates nostras.

Atq; in hac definitione nobis est consistendum, ne scilicet cogitemus, eum esse iudicem aut tortorem. Nam cor sine fide & uerbo non potest aliter de Deo iudicare, quàm quod sit seuerus iudex. Est quidem iudex, sed in futurum, ad damnandos impios, & liberandos pios. Iam autem agnus prædicatur, cuius officium est portare nostra peccata. Hæc qui nouit, is plenus est sapientia, & poterit iudicare omnibus de rebus. Præsertim autem hæc inde colligere potest, quod nos non portamus nostra peccata, quod Christianus baptisatus non habet peccata, quia habet Christum. Item quod omnes illæ cogitationes, quæ contristant conscientiam, sunt diaboli & blasphemiæ cogitationes. Item quod omnes doctrinæ, quicquid item uiuitur, quicquid docetur ubiq; pro remissione peccatorum, sunt contra Christum & impia, & quod pereunt unico hoc uerbo omnes ordines, omnia genera uitæ, quæ iusticiam quærunt. Sicut Paulus dicit. Circumcisio ad iusticiam non peruenit, gentes autem peruenerunt &c. Hic igitur articulus imprimis est discendus & urgendus, qui tamen negligenti-
C gentissime

IN ESAIAM

gentissime tractatur à multis . Si quis autem hunc locum non penitus perspexerit , similis est uiro consideranti uultum suum in unda , sicut Iacob ait . Sic Schwermerij quasi in speculum intuentur , quàm diu hanc doctrinam audiunt . Cum autem in tentationem ueniunt , in alias doctrinas , in alia opera , tunc obruantur & obliuiscuntur huius loci . Euauit enim imago postquam recesserunt à speculo . Est igitur res maxima & difficillima in hac noticia persistere .

Ego igitur magnam multitudinem ei dabo pro spolijs , & fortes erunt ei pro præda , propterea quod tradidit in mortem animam suam & cum sceleratis reputatus est , & multorum peccata portauit , & pro transgressoribus rogauit .

Repetit idem quasi per epiphonema , quia ergo tradidit in mortem animam suam , ideo dabo ei magnam posteritatem . Sic & passionem & passionis usum repetit . Hoc enim maximum est , agnoscere hunc Christum contra opinionem Iudeorum , qui expectabant eum tanquam regem corporalem . Dicit autem eum moriturum .

Cum sceleratis reputatus est &c .

Non solum mortalis erit , sed turpissime quoque morietur , sicut pessimus aliquis nebulo . Quasi dicit . Si

erat. Si uultis Christum uestrum nosse, diligenter obseruate eum, apparebit enim non gloriosus, sed occidendus inter latrones. Sed frustra fuit hæc Propheta admonitio. Cum enim Christus occideretur, nemini hic textus in mentem uenit. Expectant igitur adhuc gloriosum Christum, priusquam credant in eum crucifixum.

Multorum peccata portauit.

Repetit quoque passionis usum. Videt enim hunc articulum omnium esse difficillimum. Non hoc geritur illa morte, inquit, ut ipse pereat, sed ut alij saluentur, & ut satisfiat promissionibus. Nam neque promissiones impleri, nec nos redimi poteramus, nisi ipse peccata nostra portaret. Ipse, inquit, non nos.

Pro transgressoribus rogauit.

Commendat hic nimiam Christi patientiam, quod cum summa caritate sit passus, non remale dixerit, non cogitauerit de uindicta, sed quod arserit ardentissimo caritatis igne, ita ut oblitus passionis, etiam pro transgressoribus rogaret, imò etiam pro crucifixoribus suis. Vbi autem iam sunt corda, quæ hæc ita, ut merebantur, ponderare queant. Quod si id possemus, tum salui essemus. Sic nihil in hoc Christo est, nisi profusa liberalitas misericordiae & remissionis peccatorum. Atque hæc pro explicatione huius capituli sufficiant,

IN ESAIAM

quod dignissimus erat sapius legi, atq; etiam in publico carmine cantari, ut sedula inspectione quasi incorporaretur nobis, ut nihil audiremus, quam intercedentem pro nobis, portantem, consolantem, & ardentissime nos amantem Christum. Impij hæc legunt, perinde atq; somniantes, uolunt autem habere uigilantem lectorem.

CAPVT. LIIII.

Sicut in præcedenti capite, Christum caput regni descripsit, ita hic corpus eius, hoc est, Ecclesiam describet oppressam sub cruce, sterilem, & derelictam. Consolatur autem eam, & promittit magnam posteritatem.

Lauda sterilis, quæ non paris.

Ecclesiam uocat sterilem collatione Synagoge, quæ est populus fœcundus, abundans discipulis, & celebris propter doctrinam legis & operum. Est igitur quasi florentissimum regnum. Contra, Ecclesia contempta est, sterilis, sine discipulis. Ratio autem hæc est, quod doctrina legis est eiusmodi, ut eam humanus intellectus capere possit. Quanquam igitur nos fiduciam operum & superstitionem damnamus, tamen non possumus eam penitus eijcere animo, quod sit quasi innata carn

pestis

pestis, quæ uehementius spiritum uexat, quam ulla libido carnem. Huc accedunt consuetudo & institutio, quod non solum nati, sed facti & instituti ad superstitionem sub Papa sumus. Huic quia aduersatur Euangelion, & damnat omnem fiduciam extra Christum. Ideo paucissimos inuenit discipulos, & contradicitur ei à toto mundo. Hæc est causa sterilitatis, de qua Propheta hic dicit.

Porro hic totus locus est accipiendus de abrogatione ueteris Testamenti, ut sit confirmatio noui populi sine lege, in fide Christi uiuentis, sicut citatur à Paulo in Galatis. Nam populus ueteris Testamenti erat ligatus intus in conscientia, & seruus peccati, foris autem uidebatur liberrius & speciosus in uarijs mundicijs. Contra, nouus populus intus in spiritu est liber, & rex super omnes leges & opera omnia, foris autem nihil est infirmius & contemptius. In spiritu habet libertatem, in carne persecutionem. Opus igitur est magnificis consolationibus & exhortationibus, ne externa specie offensus desperet, aut se abiectum esse credat.

Quoniam multi filij desertæ.

Est insignis promissio & magnifica, quam Propheta nobis commendatam uult esse, quod addit, dicit Dominus. Non autem pro Apostolorum tempore tantum ualet, sed durat omnibus seculis.

IN ESAIAM

Nam Dei uerbum stat in aeternum, quare nihil moueat nos hodie nostra paucitas, & aduersariorum multitudo & potentia. Habet enim Ecclesia hic promissionem, fore ut latissime propagetur.

Dilata locum tentorii.

Sunt figurae, quibus amplificat promissionem: Significat autem Euangelion in fines orbis terrarum extendendum esse.

Semen tuum gentes haereditabit,

Non corporali hereditate (Est enim sterilis) sed spiritali, nempe per uerbum. Est clarus locus de uocatione gentium.

Noli timere, quia non confunderis.

Significat eam proximam esse confusioni. In eo enim periculo Ecclesia debet uersari, sed non manebit.

Obluisceris confusionis adolescentiae tuae.

Confusionem adolescentiae uocat, quod sit sine marito, & ideo sine liberis quoque. Huius confusionis obliuisceris, quia dominabitur tui &c. Hunc locum sic uerte, Quia maritus tuus factor tuus, &c. hoc est, habebis maritum, non Moysen, non Petrum, non Paulum, non Papam &c. sed Dominum qui fecit te.

Quia mulierem ut derelictam &c.

Hec est facies Ecclesiae, & sic implentur magnificae

magnificæ promissiones, quod Christus sit Ecclesie maritus. Quare opus est fide, quæ nitatur rebus non apparentibus, hoc est, solo uerbo.

Moerentem spiritu, idem est quod Germanice dicimus, Von hertzen betruht. Sic sæpe in Euangelio Christus gauisus est spiritu &c.

Ad punctum in modico reliqui te.

Insignis consolatio, quæ promittit breuem & momentaneam afflictionem fore, quæ magnum gloriæ pondus in futurum operatur. Sed memineris hic spiritum loqui. Ratio enim non potest credere momentum & punctum esse tentationem, sed putat æternam & infinitam esse, quia tantum in presenti sensu hæret, nihil sentit, uidet, audit, cogitat, intelligit, quàm præsentem dolorem, & præsens malum. Quare spiritualis hæc est practica, omnia apparentia spectra relinquere, & asuefacere cor ad non apparentia, hoc est, fide, in uerbo hære, Solum enim uerbum contra sensum nostrum docet & promittit, non æternum fore malum, sed momentaneum & punctuale, ut sic dicam.

In miserationibus magnis congregabo te.

Sensus iræ diuinæ in tentatione, sensus afflictionis, est quasi centrum. Misericordia autem mea est quasi sphaera. Ira est minutum, temporis, contra

IN ESAIAM

quam misericordia est sicut totum tempus eternitatis. Sed hic quoque meminervis, hanc non esse sphaeram materialem, sed spiritualement, Hoc est, esse uerba fidei, ut, si rationem & iudicium sensuum sequaris, contrarium appareat uerum esse, & misericordia uideatur esse centrum, contra ira & sensus mali sit infinita sphaera. Sunt autem haec accommodanda etiam ad alias res. Turca, Papa, quid sunt ad Christum? Hoc scilicet, quod est punctum temporis ad eternitatem. Haeretici nostri quid sunt ad Ecclesiam? Hoc scilicet, quod est centrum ad circumferentiam.

Sicut in diebus Noe.

Confirmatio à simili. Sicut fidem Noe datam non sefelli, ita haec quoque quae nunc promitto rata & firma erunt. Species quaedam irae tibi uidebitur, sed reuera non erit ira, Sicut nonnunquam pluit, ut sit species aliqua futuri diluuij, non tamen redit diluuium. Porro haec copia consolationum ostendit nobis, quam difficile sit, animum ira Dei territum consolari & erigere.

Montes enim commouebuntur.

Aduersarij tui, tam spirituales, quam corporales, quos tu tanquam inuictos montes formidas, contremiscent. Tu autem, qui tibi uideris tremulus, nutans, incertus, stabis sicut Marpesia cautes.

Paupercula,

Paupercula, tempestate conuulsa &c.

Non solum momentanea tribulatio crit, sed proderit ad multiplicationem Ecclesie, ut quo plus premitur, eò plus fructificet, & quo plus arctatur, eò magis propagetur. Ideo etiam palma comparatur, quæ non cedit ponderi, sed assurgit contra pondus.

Ecce ego struam per ordinem lapides.

Magna promissio, quod Deus uelit edificare Ecclesiam tanquam regnum quoddam ex preciosis lapidibus & gemmis. Sunt autem preciosi lapides, quos iam dicit à Deo doctos. Ponit uaria gemmarum genera propter uaria dona quæ sunt in Ecclesia, De quibus uide Paulum. 1. Corinth. 12. & Ephe. 4. &c.

Vniuersos tuos filios doctos à Domi.

Hi sunt preciosi lapides. Porro citatur sententia Iohannis. 6. Ideo autem dicit à Deo doctos, quia doctrina Christianorum est talis, quam ratio non solum non potest inuenire, sed inuentam & traditam quoq; non potest intelligere. Et quod maius est, necessario cogitur eam odisse. Idq; ideo, quia est doctrina de rebus non apparentibus, contra rationis iudicium & sensum. Quare Christiani tanquam asini ridentur, quod doceant de rebus quæ nusquam sunt, & auocent ab ijs quæ sunt. Contra, philosophia, studium iuris, & omnes

IN ESAIAM

alia artes, quæ uersantur circa actiones, docent de rebus presentibus & apparentibus. Ideo præferuntur apud rationem Euangelio. Quia igitur ratio offenditur Euangelio, impossibile est Christianum humanitus edoctum esse, & qui adherent uerbo, faciunt id non proprijs uiribus, sed domo Dei, & quod sunt diuinitus docti.

Odiosi isti homines sunt, qui insigni hac sententia abutuntur contra uerbum uocale. Quod si uerbum uocale inefficax est, cur ipsi non cessant docere? cur non cessant libros scribere? Aut unde ipsi ea habent quæ docent? Propheta rectius facit qui utraq; coniungit & uerbum uocale, & spiritum. Ecclesiam uocat matrem, quæ parit filios, & tamen constat, Ecclesiam non posse dare spiritum sanctum. Parit igitur per ministerium externum uerbi, cui adest Dominus. Sicut est in Actis cooperante Domino, & sermonem confirmante per miracula. Ergo quia dicit esse filios Ecclesie, significat adesse uerbum uocale. Rursus, quia dicit filios à Deo doctos, significat adesse quoq; spirituale uerbum. Sic igitur hæc distinguenda sunt: Audire habemus ab Ecclesia, credere à Domino. Verbum à matre, spiritum à patre. Vocem à prædicatoribus, uim & efficaciam à spiritu sancto. Vox nos congregat, spiritus illuminat & copulat nos Deo &c. Qui igitur habuerit uerbum, & crediderit

crediderit uerbo, est filius Dei, & habet utrunq;
uerbum scilicet uocale & spirituale. Neq; potest
alterum sine altero esse, quia Deus sic ordinauit.

Multitudinem pacis filijs tuis.

Sicut Roma. s. Iustificati fide pacem habemus
erga Deum per Ihesum Christum. Quando
ergo confirmatus est animus fide, quod Deus sit
pro nobis, dicit, quis ergo contra nos? quem timebo?
mundum? At quid mundus erga Deum? quid
creatura erga creatorem? Mortem? at quid mors
erga uitam, quæ in Christo est? Peccatum? at
quid peccatum erga æternam iusticiam, quæ in
nobis est &c? Verum hæc certitudo non potest
esse in animo, nisi Deus prius doceat uerbum, &
creet per uerbum pacem in corde.

In iusticia præparaberis.

Fidem hæc sequuntur, pax cordis, & bona
opera. Qui enim credunt ultra hoc quod pacem
habent, offertur etiam eis materia benefaciendi, ut
possint docere, consolari, respondere ad dubias
causas, ciuitatibus & Oeconomis scriuire, orare,
largiri alijs, regere &c.

Recede procul à calumnia.

Verte. Longe eris à calumnia. Non quod ca-
lumnia & iniuria non assint, hærent enim in dor-
so Christianorum, sed procul erunt à conscientia
tua. Malum enim accedit in carnem, & non in
conscientiam

IN ESAIAM

conscientiam, sed spiritus etiam malis bene potest
uti, & per patientiam uincit malum.

Ecce accola ueniet, qui &c.

Grammatica hic obscura est. Sententia ta-
men sic potest reddi. Ecce quis accola contra te
ueniet, ut te obruat, cum absq; me ueniet.

Consolatur Ecclesiam contra uim tyranno-
rum. Quod autem addit, absq; me, tollit illam in-
tolleabilem iactantiam aduersariorum, quod id-
est tant se Deo obsequium prestare, cum persequuntur
pios, se pugnare pro Ecclesia & pro fide,
contra hereticos. Sic enim solent, ornant uim
quam pijs afferunt titulo nominis diuini & Ec-
clesiæ. Verum Christus confirmat hic nos, & di-
cit quod faciant id, sed absq; me.

Ecce ego creauit fabrum.

Promittit futurum quoq; ut heretici pereant,
qui uehementius multo concutiunt & conuellunt
ecclesiã, quam externa uis tyrannorum. Vocat igi-
tur eos fabros, qui sufflent in igne ad inflãmandum
totum orbem. Ego eos creo, inquit, ad opus suum,
id est, ad perniciem. Erunt sibi ipsis exitio &c.
Huiusmodi multos fabros nostrum seculum protu-
lit, sed uidemus eos quoq; ad opus suum creatos.

Omne uas quod fictum est contra te.

Fatetur parari contra nos uasa, & esse con-
tra nos linguas, sed addit, non dirigentur, hoc est,
carebunt

carebunt successu & benedictione, ac peribunt.
 Sic quanquam multa in nos aduersarij statuerint,
 quanquam multa in nos Sectarij scripserint, tamen
 nihil esse cerunt, sed euanuerunt sicut uentus.

Iusticia eorum apud me.

Mundus enim eam non uidet, sed damnat pro
 heresi & seditiosa doctrina.

CAPVT. LV.

Mnes sitientes uenite ad
 aquas.

Docuit hactenus multis capitibus, quid sit Christus, item quid Ecclesia, nempe congregatio eorum qui herent in uerbo, & non in rebus apparentibus. Hanc consolatus est uarijs promissionibus contra scandalum crucis. Nunc exhortatur quoque ut sit assidua in uerbo, ne in contemptum aut fastidium uerbi incidat, qua tentatione haud alia pestilentior et communior est, unde natae sunt omnes hereses. Quare opus est, ut retineamur in assiduo usu uerbi, & fugiamus persuasionem illam nocentissimam, nos satis intelligere & nosse uerbum, sicut hodie multi sibi persuadent. Pij autem animi, quia credunt Dei uerbum esse, & diuinitus inspiratum esse per spiritum sanctum, Ideo uenerantur
 maiestatem,

IN ESAIAM

mai: statem, & cupiunt perpetuo discipuli esse, non fatigantur lectione assidua. Hinc fit ut & a fastidio longissime absint, & quotidie nouum ardorem ad uerbum afferant, quod alij ceu saturi uentres, nauscant. Quare necessaria haec Prophetæ exhortatio est post doctrinam quam supra tradidit.

Prima autem pars exhortationis haec est. Sequimini Euangelion quod gratis uobis offertur, & offert gratis iusticiam æternam. Omnes alie doctrinae, omnis alia iusticia, labore & sumptibus parantur, & tamen nihil ualent.

Vinum & lac.

Secunda commendatio uerbi, qua exhortatur nos, quod scilicet Euangelion sit doctrina, quae ualeat in omnes partes, ut unusquisq; inueniat remedium suæ necessitatis. Quia enim in Ecclesia sunt infirmi & robusti. Robustis, qui tentationibus peccati & mortis exercentur, datur uinum ad consolationem. Rudibus autem & infirmis datur lac ad alimentum, quo instituuntur & docentur.

Quare appenditis argentum non &c.
Est confutatio & abrogatio omnium aliarum religionum, doctrinarum & operum. Quod omnes religiones, omnes doctrinae et studia omnia, extra hanc gratiae doctrinam sint frustranea, & tamen

tamen laboriosa, quæ non quietent animum, sed affligant. Diligenter autem notabis hoc prædicatum quod tribuit omnibus iusticijs, quæ sunt extra gratiam, quod scilicet sint laboriosæ, & tamen frustraneæ, sicut sub Papa experti sumus.

Inclinate aurem uestram.

Tertia commendatio, quod sola Euangelij doctrina uiuificat, & saturat. Omnes aliæ doctrinæ, omnia alia studia, occidunt. Ergo iusticia Moysi, iusticia omnium monachorum, sacerdotum &c. est mors & interitus.

Et feriam uobiscum pactum sempiternum.

Abrogat manifeste uetus pactum, & promittit nouum, nempe

Misericordias Dauid fideles.

Hoc est, pactum gratiæ & remissionis peccatorum. Est enim emphasis in nomine misericordias, quam opponit omnibus meritis & operibus, ut intelligamus iusticiam nostram esse gratuitum donum.

Quod autem addit, fideles, acuit exhortationem. Pauca enim & infirma mentes semper metuunt, ne tantæ promissiones (quia in nudo uerbo offeruntur) irritæ sint, & fallant credentes. Ut igitur infirmitati nostræ consulat, uocat fideles misericordias, hoc est, ueraces, quas uelit uere præstare & exhibere, sicut creduntur. Huc affer
antithesin,

IN ESAIAM

antithesin & hoc prædicatum, fideles, aufer omnia
bus alijs doctrinis & iusticijs, quod non sint fide-
les, sed fallant.

Porro ne intelligantur promissiones corpora-
les, de terra Canaan, ideo addit, misericordias fi-
deles David, ut distinguat noui pacti misericor-
dias, à misericordijs ueteris pacti, qui promisit
terram Canaan patribus.

In testem populis dedi eum.

Hactenus Iudæos exhortatus est. Iam dicit
propagandam misericordiam hanc in fines terre.
Non solum uos Iudæi impinguabimini, sed gentes
etiam, ergo latius patebit hoc pactum nouum,
quàm uetus.

Est autem emphasis in uocabulo testis. Testis
enim est qui loquitur, Ergo Christus, quia regna-
bit in populis, positus in testem, regnabit per tes-
timonium, id est, per prædicationem Euangelij.
Ita omnia colliguntur in uerbum, & non in res
presentes.

**Quærite Dominum dum inueniri
potest.**

Quarta pars exhortationis minas continet.
Quasi dicat. Prædicaui uobis commoda Euange-
lij, iam si uos non mouet uestra utilitas, moueat
saltem periculum & incommoda, quæ in uos in-
gruent. Si enim uerbum iam non susceperitis, fiet
ut à uobis

ut à uobis auferatur, post frustra erunt omnia uestra studia. Quæretis & non inuenietis, inuocabitis, & nemo exaudiet uos &c.

Derelinquat impius uiam suam, & uir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum & miserebitur eius, & ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum.

Impij et uiri iniqui sunt speciosissimi sancti, & in summa omnes illi, qui nō harent in hac gratuita misericordia & iusticia Cbristi. Quanquā igitur sit suauissima promissio, qua exhortatur impios, tamē frustra ferè est apud impios, quod misericordiā et ignoscentiam nolunt, sed uolunt iusti esse. Quare hoc primo faciendū est, ut agnosamus peccata. Hoc si fecerimus, non destituet nos misericordia.

Non enim cogitationes meæ &c.

Est confutatio aduersariorum, qui cum audiunt has promissiones & exhortationes, opponunt merita & opera sua, quæ faciunt. Sicut ille in Euangelio, Luce. 18. Ieiuno bis in Sabbatho, decimas do &c. Hic inflati obijciunt, an non hæc sunt bona opera? Respondet igitur hic Deus. Hæc tue cogitationes sunt, inquit. Ego autem prorsus diuersum cogito. Cessa igitur à tuis cogitationibus, & despera de tuis uiribus, & respice in gratuitam misericordiam, tum attinges cogitationes

D meas,

IN ESAIAM

meas, id est, iusticiam meam, qua te gratis iustifico. Emphasis enim est in pronomine uestræ, scilicet, quas spiritus sanctus non insculpsit, quantumuis in speciem sint bonæ.

Est fortissima confutatio, qua damnat omnes humanas cogitationes de Deo, & iusticia Dei. Non enim loquitur de cogitationibus adulteri, scortatoris, furis &c. quid enim opus esset illa damnare, quæ alioqui totus mundus damnat? Quare inepta est distinctio illa, quod Deus malas tantum cogitationes damnet, & non bonas. Nam cogitationes de propria iusticia sanctissimæ cogitationes sunt, secundum rationem. Hinc etiam patet, quam belle statuunt suum liberum arbitrium aduersarij.

Quia sicut exaltantur cœli à terra.

Damnat omnes nostras uias, studia, religiones & opera, quod sint terrena, & exigit pro ijs cœlestia, hoc est, misericordiam & gratuitam iusticiam Christi.

Vias suas non dicit prædestinationis uiam, sed iusticiæ, qua debemus iustificari. Est enim duplex uia. Vna nostra, quam affectat & parat sibi homo proprijs uiribus & studijs. Altera Dei, quam non nos, sed Iohannes Baptista etiam per uerbum præparat, ut Dominus omnia in nobis faciat & operetur. Hæc uia est, credere ex toto corde Iesum
Christum

Christum pro nobis in cruce satisfecisse, & suum meritum nobis donasse. Hanc fidem deinde sequuntur digni fructus. Facit autem hæc in nobis spiritus sanctus, quare cui non sunt diuinitus per spiritum sanctum impressa, ille perdurare non poterit. Et quomodo descendit nubes de cœlo.

Hactenus exhortatio, nunc erigit infirmos, ne offendantur exilitate & stultitia Christi, qui tantas res præsumit gerere per uocem humanam. Si enim uerbum consideres, nulla apparet eius uirtus. Os enim hominis, non uires, non arma hoc regnum conseruat. Offenduntur igitur animi, cum audiunt tantas res per uerbum efficiendas esse. Quare necessaria fuit hæc commendatio, quam apta similitudine tractat, qua omnia tribuit uerbo. Quod terra profert fructum, ea non terræ sed pluuiæ & niuis est gloria. Ita etiam uerbum efficit in nobis, ut germinemus, & bene operemur, postquam iustificati sumus fide in uerbum.

Sic erit uerbum meum quod egredietur de ore meo, Non reuertetur ad me uacuum, sed faciet quæcunq; uolui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud.

Sequamur igitur hoc uerbum & dabitur nobis spiritus, qui operetur in nobis. Porro os accipiendum est non pro inuisibili ore. Sed os

IN ESAIAM

Christi est os Petri, Pauli, & omnium qui uerbum Dei loquuntur. Impossibile igitur est Ecclesiam sine uerbo, & uerbum sine Ecclesia esse.

Quod dicit, prosperabitur in his ad qua misi illud, significat fore ut asserat uerbum ad nos iusticiam & salutem. Sed hoc non fit sine tentatione & cruce. Idco bene addidit, prosperabitur. Quasi dicat. Quantumuis resistatur à mundo, Sathana, & uestra conscientia, tamen prosperabitur.

Quia in lætitia egrediemini.

Alludit ad exitum de Aegypto. Educam uos in lætitia de noua Aegypto, de morte, inferno, peccato, & de laboriosa iusticia, in regnum gratia & remissionem peccatorum, ut habeatis perpetuum gaudium in spiritu. Antea cum sub lege eratis, omnia erant plena luctu & labore, quia cor non erat quietum. Nunc autem per fidem in Christum, pacem & gaudium habebitis. Possumus autem ex gaudio intelligere defectum fidei nostrae, quantum enim credimus, tantum necesse est gaudere. Est tamen gaudium hoc in tribulatione, ut quamuis sentiamus peccata, inopiam, persecutionem &c. tamen dicamus, quid ad me? Habeo Christum, qui unus mihi est pro omnibus thesauris mundi, sicut de quodam Romano ciue legimus, qui cum propter fidem Christi, exutus facultatibus in exilium ageretur. Saltem Christum, inquit, relin-

quetis

quetis mihi, huic in corporali tentatione, montes
& colles omnes cantare & ridere uidebantur.

Pro saluuncula ascendet abies.

Non relinquentur in Ecclesia tristes & steriles frutices, hoc est, steriles & noxiæ traditiones humanæ eradicabuntur, non erunt amplius perturbatæ conscientia, sed utiles, fructuosæ & proceræ arbores succrescent. Erunt in Ecclesia frugi homines, & multa bona opera. Porro hæc omnia sunt per imbrem, hoc est, per uerbum.

Et erit Domino nomen & signum æternum, quod non auferetur.

Nomen Christi est, quod sit saluator, qui gratis iustificet, & damnet omnia opera nostra, & donet nobis opera sua. Vbi hoc nomen & hæc doctrina est, ibi est signum præsentia Christi. Augustiniani, Franciscani, Dominicæstri & alij amiserunt hoc nomen &c. quia habent aliud, quo uolunt seruari, nempe regulam & uota sua. Debet autem hoc nomen Christi æternum esse, quod non eradicabunt portæ inferi, Sicut est in symbolo. Credo Ecclesiam sanctam &c.

CAPVT. LVI.

Principio

D 3

IN ESAIAM

Pincipio capitis ministrum legis agit Esaias, & exhortatur populum ad iusticiam illam legalem, ut per legem ceu per pedagogum pareretur ad futurum Christi regnum. In reliqua parte consolatur profelytos sui temporis, ne se putent alienos à populo Dei, & promittit, quamquam non sint de semine Abraham, tamen illorum sacrificia accepturum Deum, & plures uocaturum.

Custodite iudicium.

Sunt legis uerba. Estote, inquit, in illa legis pedagogia boni & iusti, donec ueniat Christus. Tangit autem duas partes iusticiae, & seruare innocentem, & nocentem damnare.

Quia iuxta est salus MEA.

Promittit aduentum Christi. Notabis autem quod distinguit iusticiam & salutem suam, à iusticia & salute legali. Est enim Emphasis in nomine MEA. Nam legis iusticia puerilis & seruilis quaedam est iusticia, qua discimus esurire iusticiam Dei, Sic coniungit fidem & timorem. Ut enim à fiducia operum retrahat populum, Dei iusticiam promittit, & simul, ne licentia deteriores reddantur, in legis iusticia eos retinet.

Custodiens sabbathum.

In Sabbatho uacabant cultui Dei. Compre-

hendit

hendit igitur nomine Sabbathi omnia ea quæ nos Deo debemus, hoc est, primam tabulam. Rursus cum dicit, Custodiens manus suas &c. Omnia charitatis opera complectitur, hoc est, secundam tabulam.

Non dicat filius aduenæ.

Hic principalis huius capituli est locus. Fluctuabant enim profelyti, & se frustra in Iudeorum religione laborare iudicabant, quia non haberent promissiones, nec essent de semine Abraham. Has desperationis cogitationes pulchre indicat Propheta, quis scit an placeam Deo. Separatione diuidet me Dominus à populo suo &c. Ea enim uox est uox conscientie, sentientis peccatum, mortem & damnationem. Præoccupat igitur eos Spiritus sanctus, & dicit. Non es separatus, crede te coniunctum huic populo &c. Particula, NON, erat scribenda aureis literis, & instiganda cordibus nostris dubitantibus de gratia. Sunt enim tales desperationis cogitationes, non Dei cogitationes, sed Sathane. Felix autem ille est qui tempore tentationis hoc NON apprehendere in suo corde potest.

Eunuchus.

Potest intelligi de Eunuchis ad literam uel per allegoriam, ut significet profelytos steriles in populo. In lege enim maledicti erant, qui non relinquerebant semen.

IN ESAIAM

Sum lignum aridum.

Quaquam multa in hac religione faciam,
tamen conscientia mea mihi dicit, esse me aridum
lignum paratum ad ignem.

Tenuerunt foedus meum.

Scilicet de promisso Christo.

Et nomen melius.

Tales Eunuchos quaquam non sint de semi-
ne Abrahae corporaliter, praeferam tamen incre-
dulis Iudaeis, qui sunt de populo. Quasi dicat. Ma-
lo seruum fidelem, quam filium infidelem, iuxta
illud, Prouocabo eos in populo non populo &c.

Stulti Papista hoc loco abusi sunt ad laudem
castitatis. Sed casta sunt non solum uiduae & uir-
gines, sed habet suam castitatem quoque, & eam
quidem purissimam, matrimonium. Et quod ad ius-
ticiam aut meritum attinet, neque coniuges uirgi-
nibus, neque uirgines coniugibus sunt praeferenda.
Sunt enim ordines uitae laudabiles, sed iusticia in
solo Christo, non in generibus uitae sita est. Secun-
do Propheta hic non uersatur in laude uirginita-
tis, sed consolatur steriles Eunuchos, ne desperent
de sua uocatione, & diserte dicit, de Eunuchis ser-
uantibus Sabbathum, et tenentibus foedus diuinum.
Non igitur agit de laude Eunuchatus aut uirgini-
tatis, sed de laude seruantium mandata. Cornelius
in Actis erat melior multis Iudaeis, Inde non sequi-
tur fuisse

tur fuisse eum meliorem alijs propter militiam, Ita de hoc etiam loco iudicandum est.

Adducam eos in montem sanctum meum.

Etiam gentes profelyti debent esse participes huius religionis & promissionum, & quia credunt promissionibus meis, ideo mihi grata erunt sacrificia eorum.

Domus mea &c.

Hæc est ratio, quare Eunuchos & profelytos probet, quod non solis Iudæis latus hic cultus Dei sit, neq; illi soli Dei sint populus, sed quod est domus orationis CVNCTIS populis. Sic etiam ante natum Christum compleri illud oportuit, quod promissum erat Abrahamæ, ut esset Pater multarum gentium.

Omnes bestiaæ agri uenite.

Consolatus est hæctenus desperabundas mentes, & pias. Iam ad alteram populi partem conuertitur, ad superbos & praefractus, qui se sic putabant congregatos, ut dispergi non possent. Eos terret minis, futurum ut uastentur per Assyrios, & alios uicinos populos. Est enim Prophecia future calamitatis.

Bestias uocat maxime Assyrios & Persas.

Speculatores eius cæci omnes.

Causa futuri mali, quod lex & uerbum

D S perierit

IN ESAIAM

perierit. Ipsi principes populi et doctores, inquit, quorum erat alios docere, suum officium non faciunt. Muti & tamen fortes sunt canes, pascunt uentres suos, præterea nihil agunt. Est descriptio pseudoprophetarum elegans, quod nihil sciant & sint muti canes, ignaui, auari & dediti luxui. Tales hodie sunt columnæ, quibus nititur Papatus. Non igitur mirum est, quod tam belle defenditur.

Omnes in uiam suam declinauerunt.

Potest intelligi de externis criminibus, sed mihi magis placet, ut accipiatur de speciosis uis, in quibus ambulant hypocritæ. Sic Franciscanus Francisci regulam sequitur, decalogum & Euangelij doctrinam negligit.

Venite sumamus uinum.

Sunt Mimeses. Quasi dicat. Nihil aliud docendo & uiuendo querunt, quam ut sint pingues & lauti uentres. Neq; enim puto allegoriam hic querendam esse.

Iustus autem perit.

Iustos, inquit, illi uentres negligunt, uerum habent iusti propitium Deum, qui eos in pacem & iucundam quietem ante faciem calamitatis, constituet, id est, priusquam insigni aliqua calamitate Deus perdat impios. Sicut ad Iosiam dicit. Tolleris ne uideant oculi tui hoc malum &c. Sic excidio Hierosolymitano erepti sunt Apostoli, & reliqui

reliqui sancti. Impia autem multitudo in unum collecta dedit poenas.

A facie enim maliciæ.

Clarius erit si sic uertas. Antequam ueniat calamitas, auferentur iusti, & uenient in pacem, & requiescent in cubilibus suis, quia recte ambulauerunt. Est autem insignis locus, qui consolatur nos, fore ut securi post mortem in pace quiescamus, ubi nulla sentiamus incommoda, quomodo autem hoc fiat, aut ubi, non est nostrum scire, Satis enim hoc est scire, fore pacificam quietem.

CAPVT. LVI.

Est generalis quædam increpatio hypocritarum, & eorum qui aduersantur uerbo. Damnat enim iusticiarios & idolatras, quod contra primum præceptum peccent. Primum in eo, quod alium deligunt locum, quam diuinitus erat mandatum. Secundo, quod fidunt in propria opera, & in brachium carnis, & contemnunt uerum Deum. Quare minatur futurum, ut tempore calamitatis omnia illa studia nihil sint profutura. Deinde adijcit antithesin, & consolatur pios. Pij abundabunt omnibus bonis, quod si affligantur, affore Deum, qui eos consoletur & recreet.

IN ESAIAM

recreet. De iustis, ait, dixi, fore ut tollantur ante diem calamitatis. Vos autem impij non sic. Reseruatimini enim calamitati propter uestram impietatem. Perinde atq; si nos nostros tyrannos obiurgemus. Agite, occiditis iam sanctos uerbi ministros, ferro, igni & aqua, membra Christi persecimini. Fiet autem cum hos sustuleritis, ut ipsi quoq; pereatis & in aeternum damnemini.

Super quem iurastis.

Melius sic. In quo nunc oblectabimini, scilicet tempore calamitatis. Notabis autem hic, quanquam hæc grauissima sint conuicia, non tamen peccare Esaiam. Excusant enim cum primo officium & ministerium uerbi, quod debet arguere. Secundo etiam studium corrigendi & emendandi, neq; enim facit ut infamet Iudæos, aut ulciscatur suam iniuriam, sed ut redeant in uiam agnito peccato. Accusat autem hic fidei tantum peccata, non externa crimina, & agit contra sanctissimos in speciem & religiosissimos, non contra facinorosos, quos ratio & mundus etiam damnat. Ideo enim uocat diuinatricis & adulteræ (hoc est, Synagoga) filios quod confidebant se suis operibus iustos esse, quæ ipsi eligebant. Augurium est falsum, Adulterium est impium. Tales sunt omnes doctrine & traditiones humanæ.

Execistis linguam.

Hæc debet esse uerbi gloria, & ministro-
rum uerbi, ut habeantur pro ludo & ioco, & ex-
agitantur à sapientibus huius mundi. Porro si hæc
Esaias passus est, quid mirum est, si nos eadem ho-
die ab impio mundo patiamur?

Qui consolamini.

Melius uerte. Qui ardetis, scilicet amore
Idolorum, sicut libidine incensa animalia ardent.
Atq; hic enumerat impietatem. Dupliciter, in-
quit, contra primum præceptum peccatis, & quod
loca alia deligitis, neglecto eo quem Deus uobis
designauit, & quod in illa uestra electitia opera,
non in Deum uestrum, fiduciam ponitis. Hæc enim
sunt adulteria, quæ reprehendit.

In partibus torrentis pars tua.

Verte. In lapidibus glabris torrentis pars
tua, id est, uoluptas, gaudium, uita tua. Sic qui
templum diuinitus ad cultum Dei constitutum con-
temnebant, illi in torrentibus & locis à se electis
etiam filios imolabant.

Nunquid super his non indignareris?

Hic fert sententiam. Sic electicia opera quan-
tumcunq; magna sint, non placant me, sed magis
irritant, & offendunt. Huc affer religiones Mona-
chorum, uota, Missas pro uiuis & defunctis, in-
dulgentias, peregrinationes, satisfactiones, ieiun-
ia &c.

Super

IN ESAIAM

Super montem.

Cubile seu lectum uocat studium idolatriæ
 & ipsam idolatriam, ἑβέσματα & altaria.
 Memoriale.

Vbi colebant sua idola. Sicut apud nos ferè
 in singulis potentiorum domibus singula altaria
 erant.

Dilexisti fratrum.

Commodius sic uertes: Diligis cubile eorum
 ubicunq; uideris, Hoc est, ubicunq; oportunus lo-
 cus uidetur, eum Idolis tuis deligis.

Ornasti te regio unguento.

Verte sic. Profecta es cum unguento ad rea-
 gem: Hic aliud peccatum in primum præceptum
 commemorat. Sic fit, qui semel à sana fide descie-
 runt, illi subinde ex uno errore in alium labuntur.
 Ante damnauit fiduciam in propriam iusticiam
 & opera, Hic fiduciam in homines damnat. Sic se-
 quitur fiduciam in opera, fiducia in homines
 quoq;.

In multitudine uiarum tuarum la-
 borasti.

Increpat mirabilem iusticiariorum ardo-
 rem in suis studijs. Contra in uera religione omnia
 frigent.

Vitam manus tuæ inuenisti.

Meas uias spernis, inuenisti alios uiuendi
 modos,

modos, secundum tuam manum, in ijs sedula per-
gis, quasi insana libidine humanorū presidiorum.

Pro quo sollicita.

Non solum non fidunt Deo hypocritæ & iu-
sticiarij, sed nec metuunt etiam. Contra, sua idola
& traditiones suas metuunt. Sicut in Psal. est. Ibē
trepidauerunt timore, ubi non est timor. Sic Mo-
nachus sollicitus est, quod se non cinxerit scapu-
lari & fure, quod non orauerit horas suas &c.
quod autem Deum blasphemet, & negligat proxi-
mum suum, hoc ne in mentem quidem uenit.

Ego annuntiabo iusticiam tuam.

Comminatio. Tuam iusticiam, in quam nunc
secura fidis, per uerbum confundam. Nihil tunc
Idola tua, nihil opera tua tibi proderunt. Omnia
illa cœu à uento actus puluis dispergentur. Sic ui-
demus in calamitate nihil desperatius esse iustici-
arijs, cum secundis rebus nihil quoq; ijs sit confi-
dentius. Est autem emphasis in pronomine TVAM
q. d. Mea iusticia firma & perpetua est, tua non
item.

Liberent te congregati tui.

Hoc est, Idola, iusticie, & opera tua, quæ
multiplicasti.

Qui autem fiduciam habet mei.

Iam conuertitur ad pios, & consolatur eos:
Futurum, ut qui credant sibi, in uera Ecclesia
mancant,

IN ESAIAM

maneant, & tam corporalibus quam spiritualibus bonis abundant, ut alios quoque docere & seruare possint.

Et dicam, uiam facite.

Verte in tertiam personam, & dicet. Qui in me confidunt, inquit, illi soli recte poterunt alios docere. Primo dicent, uiam facite, hoc est, arguent mundum de peccato, & ostendent nullam adhuc esse apud homines uiam, tollenda esse ostendicula uiae, nempe fiduciam operum, & alia studia electicia. Hanc doctrinam non norunt qui non credunt.

Excelsus & sublimis habitans aeternitatem, & sanctum nomen eius. In excelso & in sancto habitans & cum contrito & humili spiritu, ut uiuificet cor contritorum. Non enim in semperiternum litigabo, neque usque ad finem irascat &c.

Hæc est altera pars prædicationis, qua terribitas mentes conspectu peccatorum, promissione gratiæ denuo erigunt. Sentis peccata, sentis iram Dei, Prope est Dominus afflictis, in Psal. Ne desperes, Dominus enim uult habitare cum contrito & humili spiritu, præfractos & securos odit &c. Quod addit, spiritus à facie egredietur, significat spiritum, quo uelit recreare afflictos.

Propter

Propter iniquitatem.

Causa quare percutere malos uelit, nempe propter iniquitatem auaritiæ, & non tantum propter auariciam. Sic enim accidit, fiducia operum semper Mammonæ cura & studium sequitur.

Abscondi à te.

Gravius multo est, quod se abscondit Deus, quam quod percutit. Si enim in calamitate uerbo homines careant (id enim est abscondi) tum unusquisque suis studijs & operibus Deum aggreditur. Sic Ahas, sic Saul, qui ad Pythonissam & sacrificia sua recurrebat. Qui autem uerbum habent, illi primo agnoscunt se etiam maiores poenas propter peccata meritos, & promittenti Deo credunt. Tandem emendant uitam & benefaciunt proximo.

Vias eius uidi.

Hæc sunt nostra merita, quibus meremur gratiam. Necessitas scilicet & calamitas nostra, quod erramus in nostris studijs, & MISERICORDIA Dei habemus opus, sine qua pereundum nobis est.

Creauit fructum.

Verte sic. Lata labra creabo, que loquantur, Pax, pax ei, qui &c. Hic est sanandi modus, per uerbum scilicet. Porro hoc tum est factum, cum Cyro regnante inuulgata pax est, & restituti

IN ESAIAM

Iudæi sunt. Loquitur enim de poenâ captiuitatis Babylonicae. Paulus ex particulari sententia generalem fecit Ephe. 2. Sicut tempore Cyri, inquit, predicauit pacem omnibus Iudæis & gentibus, Sic nunc &c.

Impij autem quasi mare.

Pij, inquit, pacem habebunt per uerbum, impij autem uerbum contemnunt, & nolunt habere pacem in misericordia, sed in propria iusticia. Quia autem præter uerbum nulla consolatio in calamitate est, fiet ut suis studijs sese affligant & macerent, & perpetuo inquieta sint conscientia. Tum enim sentitur, quod omnia nostra opera, omnis iusticia humana sit stercus.

CAPVT. LVIII.

S*Vpra fidei peccata reprehendit, hic fructus infidelitatis & externa crimina insectatur, quæ sub illa hypocrisis latebant. Hæc duo enim principalia membra sunt, ut doceatur primo fides, deinde bona opera. Iudæi igitur non solum primæ tabulæ præcepta negligebant, ed etiam præ superstitionis humanarum traditionum operibus negligebant secundam tabulam. Id quod hic eis obijcitur.*

Dannat

Damnat igitur fiduciam quam in ieiunia sua ponebant, & peccata enumerat, quae sub isto ieiunio latebant. Deinde docet, quidnam sit uerum ieiunium, opera scilicet caritatis exercere, & addit insignes promissiones bonorum operum. Tandem damnat quoque Sabbathum ipsorum, & docet, quidnam sit Sabbathum agere. Addit autem & ad eam partem magnificas promissiones.

Clama sicut tuba.

Indicat quid tuba in ueteri Testamento significauerit, predicationem scilicet.

Quærent me de die in diem.

Non solum, inquit, primum præceptum negligunt, non solum secunda tabulae præcepta non faciunt, sed postquam sua ieiunia absoluerunt, mecum contendunt iudicio, uolunt scire causam, cur sic & sic faciam, cum tamen nihil commuerint.

Rogant me iudicium iusticiæ.

Sicut dicitur in Euangelio, iustificata est sapientia à filiis suis.

Ecce in die ieiunij uestri.

Hic addit causam, quare ieiunia ipsorum damnet. Nam quod dicit, uoluntas uestra, antithesis significat. Quasi dicat. Volui ut meam uoluntatem faceretis, uerum uos ieiunia apprehenditis, quibus uestram uoluntatem & peccata uestra tegitis, scilicet superbiam, auariciam, contemptum

IN ESAIAM

& crudelitatem. Sicut hodie Monachi & sacerdotes Papæ, speciosis suis operibus, quod indices Missas celebrant, multum orant, cœlibes uiuunt &c. tegunt grauissima peccata, quod persequuntur uerbum, occidunt innocentes, blasphemant Christum &c. Non igitur simpliciter damnat ieiunium, sed tale ieiunium damnat, quod sicbat operculum maximorum peccatorum.

Ecce ad lites & ad contentionem.

In ieiunijs uestris estis religiosi, erga proximum autem estis crudelissimi. Nam, sicut ille scripsit, uera iusticia compassionem, falsa autem indignationem parit. Exempla hodie sunt ob oculos.

Vt audiatur in excelso clamor uester.

Id est, clamor de uobis. Significat enim quod oppressi inopes iniurijs iusticiariorum clament ad Deum. Sicut est de sanguine Abel in Genesi, & supra cap. 5.

Nunquid istud uocabis ieiunium.

Hic uides quantum absint sancti Papistæ & Iudæorum moribus, quos hic reprehendit Propheta. Religionis arcem ponunt in externis gestibus, incedunt tristes, & demittunt capita sicut iuncus. Est bellissima similitudo. In iunco nihil solidi, nihil firmi est, superficies est mire leuis & glabra. Tales omnino sunt hypocritæ, foris sunt speciosi,

speciosi, intus autem nihil firmi aut solidi est.

Saccum & cinerem.

*Saccus uiliorem uestem, cinis uiliorem sessio-
nem significat, de more huius gentis.*

Colligationes impietatis.

*Id est, solue eos, quos tu per iniuriam &
auaritiam coniecisti in uincula, debitores tuos
scilicet. Porro obseruabis hunc locum. Non ieiunium,
non ulla alia, quantumuis sancta & bona
opera, Deo placere, neglectis caritatis officijs.
Ideo in Euangelio etiam dicit Christus. Secundum
simile primo, ut diligamus proximum &c.*

Carnem tuam.

*Est insignis ad bona opera exhortatio. No-
minat enim proximum non fratrem, non patrem,
qui gradus sunt proximi, sed carnem nostram,
quam fouere & iuuare debemus, Ignauis autem non
sunt iuuandi, sed cogendi ad laborem.*

Tunc erumpet quasi.

*Sunt insignes promissiones, quod etiam in
hac uita omni bonorum genere misericordes as-
fluent, sicut dicit. Date, & dabitur uobis. Lumen
significat felicitatem, pacem, prosperitatem &c.*

Et anteibit faciem tuam iusticia tua.

*Bona opera conscientiam tuam confirma-
bunt. Habebis conscientia testimonium, quod ne-
minem laeseris. Sic bona opera, ut Petrus ait, certos*

IN ESAIAM

faciunt de uocatione, & liberant à conscientia
malorum operum inter homines. Neq; enim hic
uersamur in loco de iustificatione.

Gloria Domini colliget te.

Ex illo testimonio conscientie tue, & ex
operibus tuis certus redderis, Deum tibi bene uel-
le, & probare tua opera. Sic pia mater cum suum
officium in curandis liberis facit, certo scit, pro-
bare Deum ihud opus. Sic gloria operum hæc est,
quod possumus bona conscientia dicere. Scio hoc
opus placere Deo. Alia enim fidei gloria est, quæ
dicit, Scio me iustum esse sola gracia &c.

Tunc inuocabis.

Promittit etiam in tribulatione certum au-
xilium. Nam oratio uiri in fide ambulantis sim-
pliciter est exaudita.

Si abstuleris de medio tui.

Est amplificatio promissionum. Sicut autem
supra generaliter ad bona opera cohortatus est,
ita hæc specialiter de prædicatoribus uerbi intel-
ligo, quos inhumanus tractabant. Si abstuleris de
medio cathenam, hoc est, si desieris prophetas me-
os affligere, et male tractare. Item si desieris ex-
tendere digitum, id est, ridere meos ministros &
conuicijs incessere, & si effuderis animam esuri-
enti, id est, saturaueris eum, orietur in tenebris
lux tua, id est, abundabis omnibus bonis. Est enim
promissio

promissio felicitatis & bonæ conscientie.

Implebit splendoribus.

Hebraice est, implebit in siccitate, id est, abunde te in calamitate consolabitur.

Aedificabuntur in te deserta.

Non solum tu consolaberis, sed eris felix in omnibus tuis factis. Multos iuuabis, multis proderis &c. Sic Naaman Syrus seruat suum populum.

Fundamenta iacies quæ sunt perpetua.

Salutaria & duratura constitues, siue in politia, siue in Ecclesiis.

Et uocaberis ædificator sepium.

Sepes significat more Hebraico reliquias. Omnibus proderis, tam Ecclesiis quàm politijs, quas constitues. Sic pius homo est probatus & instructus ad omne bonum opus.

Si auerteris pedem à Sabbatho.

Sicut antea ieiunia Iudæorum, ita hic etiam Sabbatha reprehendit, & addit quidnam sit, uerum Sabbathum agere, Nempe, abstinere à nostris operibus, siue proprie malis, siue in speciem bonis, que nos ipsi sine uerbo Dei eligimus, qualia in nostris Sabbathis fuere Missæ, & alij impij cultus. Et Sabbathum glorificabitur cum prædicatur uerbum Dei, & diligenter auditur. In hoc enim uno officio situs est cultus Dei, ut audiamus uerbum Dei diligenter, et ei per fidē obediamus &c.

IN ESAIAM

Notabis autem pollui Sabbathum operibus, quae ipsi elegimus. Damnat enim pedem nostrum in Sabbatho, hoc est, opera à nobis electa, item uoluntatem & uias nostras.

CAPVT. LIX.

Respondet hoc capite Prophe-
ta impijs, qui presentem calamita-
tem non suis peccatis, sed uerbo Dei
imputabant. Sicut nunc, postquam
uerbum Dei doceri cepit, omnia di-
scordijs ac caedibus aestuat. Impij igitur qui uerbo
aduersantur, Euangelion in causa esse dicunt, sua
enim peccata non uident. Hoc tantum uident, quot
calamitatibus mundus prematur. Deus autem sic
solet, quoties malum aliquod imminet, praemittit
ceu nuncium calamitatis uerbum suum, ut impij
ad poenitentiam inuitentur, & pij patientiam di-
scant, ut in futuris malis uerbo confirmati confi-
stant, & non, sicut impij, malis uicti succumbant.
Sic ante diluuium, Nohe, ante excidium Hierusa-
lem, Christus & Apostoli fuerunt, & nunc nostro
saeculo ante Turcae aduentum, & terribilem iudi-
cij diem Germaniae purum Euangelium contigit.
Porro ordo huius capitis hic est.

Dicit causam presentium calamitatum esse,
non suam

non suam doctrinam, sed peccata populi. Et addit peccatorum catalogum eorumq; poenas. Tandem consolatur bonos, & addit promissionem, futurum ut illæ calamitates finiantur, non propter aliquod populi meritum, sed quod Deus ipsorum sit miserus, sicut in Psal. Propter nomen tuum Domine propitius esto peccato meo &c.

Ecce non est abbreviata.

Vellet quidem Deus uos iuuare, & posset quoq; sed uestra peccata faciunt, quo minus id faciat.

Manus enim uestræ.

Est catalogus peccatorum. Primum est, quod sint homicide, Interfecerunt enim sanctos Prophetas, sicut nostri hodie.

Non qui inuocet iusticiam.

Non docent iusticiam Dei, sed suam. Idem significat per uerbum iudicandi.

Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem.

Sic solet hypocrisis. Habet speciem parturientis, sed nascitur ridiculus mus. Quantumuis enim se fatiget Monachus, frustra tamē sunt omnia eius studia & opera, quia confidit in nihili, & in uanum Idolum sui cordis.

Oua aspidum ruperunt.

Est figuratus morsus in studia hypocritarum,

IN ESAIAM

rum, sicut Matth. 3. genimina uiperarum uocantur. Neque enim quisquam ita acerbe iudicat & sentit de alijs, atque ij, qui sunt dediti studijs et operibus humanis. Tegunt enim hypocriti uirulentis iudicia, & seua odia sua, seque iustificant, tanquam horum criminum non sint rei. Propheta igitur exprobrat eis hanc uirulentiam, quid facitis, inquit, cum uestra doctrina, quam ut oua Basilisci uincitis? hoc est, uestra doctrina facit amarulentissimos homines, qui nihil sciunt, quam alios iudicare, calumniari & persequi. Hoc qui non intelligit, inspiciat hodierna exempla. Sancti patres in monasterijs, & eximij domini Doctores in Scholis, tantum non carnifices bonorum fiunt. Talis est totus Papatus, & tamen nunquam de hac crudelitate poenitent, sed securi missas & impios suos cultus exercent, ut ex his aliquam sanctitatis laudem colligant.

Telas aranearum texuerunt.

Opera eorum splendent, & habent magnam speciem sanctitatis, Reuera autem sunt tela araneorum, hoc est, uenenata & inutilia opera. Sicut enim tela aliquam speciem texture habent, sed inutilis tamen sunt ad uestitum. Ita opera, quibus iusticiam parare impij homines cogitant, uana & inutilia sunt. Perinde autem in iudicio diuino suis operibus seruabuntur hypocritae, sicut a uento & frigore

frigore defendetur is, qui ueste ex aranearum telis
confecta utitur. Est mire illustris figura.

Qui comederit de ouis.

Si quis doctrinam ipsorum amplectitur, pe-
rit, Est enim impia & falsa. Sin eam accusauerit
aliquis, incipiunt furere, & querunt, quomodo
eum perdant. Hoc enim uult cum dicit, Si contem-
natur erumpet regulus.

Viam pacis nescierunt.

Nesciunt qua uia perueniatur ad pacem,
cum uel calamitate uel iudicio Dei terrentur. Et
nota bene, quod iusticiarij & omnes illi, qui a sa-
na doctrina recesserunt, non possunt esse certi de
ijs quæ faciunt. Sed conscientia ipsorum semper
trepidat, & incerti fluctuant, non tamen cessant
solicitare eos qui diuersum sentiunt, & conantur
morte alijsq; supplicijs in suam uiam alios tradu-
cere.

Propter hoc elongatum.

Subijcit quærimoniam. Apparet autem ha-
bitum hunc sermonem eo tempore, quo Assyrius
Iudæam uastabat. Sic autem naturaliter fit, in gru-
ente calamitate ad religionem conuertuntur ani-
mi. Queruntur igitur hic, quod tot studijs ac ope-
ribus, quibus se macerant, nihilo neq; meliores
reddantur, neq; melius habeant. Expectamus lu-
cem, inquiunt, id est, putamus fore, ut nostra ieiun-
ia, nostra

IN ESAIAM

nia, nostra reliqua studia presentem calamitatem auertant, sed nihil confit. Item, palpamus sicut cæci, id est, nunc hæc, nunc illa instituimus consilia, ut afflictis rebus medeamur. Verum et illa nos fallunt. Sic nihil aliud hic locus continet, quam querelas destituti populi diuino auxilio, & laborantis ut se suis uiribus & consilijs seruet & liberet: Quia autem non credunt Deo, ideo omnia eorum consilia falluntur.

Palpauimus sicut cæci parietem.

Potest accipi de conscientia, sed ego malo accipere de pœna, quod in necessitate uaria tentantur consilia, quæ tamen omnia fallunt.

Impegimus meridie.

Quanquam uerbum apud Prophetas habeant, tamen eo neglecto ad alia uertuntur.

Rugimus quasi urfi.

Impij cum uident frustra sua consilia esse, indignantur & murmurant, Eum affectum Prophetæ hic significat.

Multiplicatæ sunt.

Causa calamitatis, Dominus posset & uellet uos iuuare, sed permittit uos diripi propter peccata uestra.

Conuersum est retrorsum.

Neq; nostra neq; aliorum peccata arguimus, & nemini quoq; benefacimus per bona opera.

Corruit

Corruit in plateis ueritas.

Qui uerbum Dei pure prædicant, occiduntur. Publice nihil præter humana commenta docentur.

Quia non est iudicium.

Nemo peccata damnat & reprehendit, imò iustificat et defendunt ea pro iusticia. Sicut nunc Papistæ non poenitent de tyrannide & crudelitate sua.

Quia non est uir.

Est Hebraismus. Utuntur enim nomine uiri pro pronomine. Sicut Psal. 78. Confirmasti uirum dexterae tue, id est, super hoc quod est in dextera tua. Sic hic non est uir, id est, nihil est propter quod populo propitius esse possit.

Et saluabit sibi brachium.

Iam addit consolationem piorum. Mundus impijs abundat, & merebatur ut funditus euertatur. Verum ego memor meae misericordiae, propter meum nomen, non propter aliquas ipsorum iusticias (nullæ enim sunt) saluabo meos. Sic nunc Germania parcat, quod eam Turcæ & alijs hostibus non obijcit, ut suum brachium, hoc est, uerbum suum saluet, quod nusquam alibi tam pure tractatur. Et ipse Christus, cuius nomen petitur, se defendit, nulla ratione nostrorum peccatorum habita.

Indutus

IN ESAIAM

Indurus est iusticia.

Scilicet, ad profligandos sui populi hostes,
ad perdendum Assyrium.

Infulis uicem reddet.

Sunt omnia accipienda de externis hostibus
Iudeorum. Docet autem nos hic locus, in calamita-
tibus, quas peccata nostra meruerunt, unicam
orandi rationem esse, ut Dominus nomen & uerbum
suum, non peccata nostra respicere uelit. Talis est
oratio Danielis, & multi Psalmi.

Et timebunt qui ab Occidente.

Ista omnia faciet Dominus, ut se defendat,
& ut nomen eius narretur in uniuersa terra.

Venerit Zion redemptor.

Paulus hunc locum paulo aliter citat Rom. 11.
Est autem hic generalis sententia, quasi dicat.
Quoties Deus presentem aliquam calamitatem
tollit, & liberat suos, per uerbum id facit. Paulus
igitur pro more ex generali specialem facit, &
hanc sententiam accommodat ad casum Synagoga.
Quasi dicat. Agnosco lapsos & excacatos Iu-
daeos, sed nondum prorsus abiecti sunt. Habent
enim promissiones & uerbum. Quamdiu autem
uerbum durauerit, & liberatio quoque durabit.
Gentes reliquias adduntur, & sic fiunt omnes Is-
rael. Nam quod dicit, adueniet, non de aduentu
personae cuiusdam, aut noui saluatoris est intelli-
gendum,

gendum, sed de spiritali aduentu uerbi & Spiritus. Durante igitur uerbo, inquit, durabit & redemptio Israel, quod semper aliqui conuertentur. Satis autem est pro impletione scripturæ aliquos saltem Iudæos aliquando conuerti. Quod si quis Pauli sententiam sequi etiam hic uolet, is totum caput referet ad redemptionem Christi, & ad executionem, quæ tempore Christi Iudæis contigit:

Fœdus.

Christi passionem & nouum Testamentum.

Spiritus meus qui est in te.

Paulus acute ex hoc loco colligit redemptionem Israelis, ne totus pereat. Quia enim uerbum Euangelij in mundo manet, necesse est manere quoq; spiritum, spiritum autem sequitur fides, fidem sequuntur fructus fidei & crux, crucem inuocatio, inuocationem autem sequitur liberatio. Sic omnibus sæculis quidam conuertentur.

Est articulus. Credo Ecclesiã sanctam. & conuenit cum illo Christi. Ego uobiscum sum usq; ad consummationem sæculi. Notabis autem hanc Ecclesiã esse, & hoc esse semen uerum, ubi sit spiritus Dei & uerbum. Spiritus prior est in docente, Verbum autem prius est in audiente.

IN ESAIAM

Scilicet Aepius admonuimus, duo Prophetarum esse officia, Alterum ut exhortentur, corrigant & arguant homines sui temporis, atq; ea Legis est prædicatio. Alterum ut prophetent de futuro Christi regno. Propheta igitur cum aliquot capitibus legis prædicatorem egerit: Iam ad Euangelij prædicationem uertitur. Et prophetat de regno Christi futuro, seu de Ecclesia, uenire ingens lumen, hoc est, uerbum Euangelij de Christo pro nobis passo & crucifixo, quod illuminet omnem hominem uenientem in hunc mundum, tam Iudæos quam gentes. Addit autem quomodo illud lumen tam subito in omnes uulgetur, nempe per ministerium uerbi. Ecclesia igitur mirum in modum multiplicatur, crescit & ornatur, ad quam qui accedunt, seruantur, qui non accedunt, pereunt. Deinde promissiones addit, futurum ut & illi ad Ecclesiam accedant, qui eam sunt persecuti. Nihil igitur agit in hoc capite, quam de Ecclesia.

Est autem magnifica prædicatio Euangelij, quod lucem appellat. Vbi enim Euangelion non est, ibi neq; agnitio peccati est. Vbi agnitio peccati non est, non potest esse iusticia, Vbi non iusticia, ibi nec uita, Vbi non uita, ibi mors, Vbi mors, ibi peccatum, infernus & Diabolus. Et quod dicit,

dicat (surge) significat, quod à mortuis, inferno & peccatis, per Christum surgamus ad uitam, gloriam & iusticiam. Sunt igitur maxima res, quas ratio humana comprehendere nequit, imò offenditur etiam, quod tantus thesaurus in sonum oris sit inclusus. Quare Propheta utitur uerbo uchementiore, Surge, inquit, Noli morari contemptam speciem uerbi. Noli offendi, quod tam pauci id sequuntur. Noli absurditate illa absterreri, quod iusticiam offert sine operibus, per solam fidem. Hæc enim tria contemptum feciunt Euangelion.

Quia uenit lumen tuum.

Emphasis est in pronomine TVVM. Quasi dicat. Euangelium est tuum lumen, non solum ideo quod tibi promissum est, sed quod omnes alij naturaliter id oderunt & abhominantur.

Gloria Domini super te orta est.

Id est, Res & opes æternæ, æterna iusticia, sapientia &c. Porro continent hæc magnificæ commendationes exhortationem, ut diligenter & cum summo studio audiamus uerbum Dei, & discamus, ut comparatione Euangelij, quicquid in mundo magnificum, preciosum et illustre est, nobis sordeat, quod in Euangelio nobis offeratur quicquid est diuinarum opum, imò ipsa quoq; diuinitas, ut efficiamur filij Dei &c.

Quia ecce tenebræ operient terram.

F

Amplificat.

IN ESAIAM

Amplificat collatione. Quasi dicat. Respice omnes alios, qui hanc lucem non habent, illi nihil sunt quàm tenebræ & caligo. Notabis autem hic, quod uocet tenebras ea quæ mundus ceu soles quosdam admiratur, Iusticiam carnis, Leges, tam diuinas quàm humanas, omnia hominum studia & opera. Quanquam enim mundi regnum sit regnum aliquod, nihil tamen est, si conferas cum regno Christi, quod per Euangelion in nos effundit, quicquid est bonitatis diuinæ. Memineris autem hæc spiritu & fide accipienda esse. Coram mundo enim nihil contemptibilius, abiectius et nocentius est Euangelij doctrina.

Super te autem orietur Dominus.

Non Moses, sicut hæctenus. Offert enim Euangelion ipsum Christum, iusticiam, salutem & redemptionem nostram. Simplicia sunt uerba, sed maiora quàm ut animus humanus ea possit capere. Vix enim primitias intelligimus.

Et ambulabunt gentes in lumine tuo.

Hic abrogat totum Mosen, & propagat populum sanctum ultra terminos Synagoge. Lex erat circumscripta certis ceremonijs illius populi, Sed hoc lumen longius diffundetur. Necessè igitur est aliam doctrinam esse, quàm legis doctrina fuit. Lumen quidem non est gentium, & tamen dicit, quod gentes in eo ambulabunt.

Omnes

Omnes isti congregantur tibi.

Significat quod Euangelion per totum orbem inuulgabitur. Quare non possunt hæc ad litteram corporaliter intelligi.

Multitudo maris.

Sic uocat multitudinem gentium colentium maritima loca & Insulas maris Mediterranei.

Madiam.

Madiam est uersus mare rubrum. Epha autem pars Arabiae felicitis. Significat autem fore, ut illæ gentes accedant ad Ecclesiam per prædicationem Euangelij.

Omnes de Saba uenient.

Quamquam non omnes crediderunt, tamen ad omnes peruenit Euangelion.

Aurum & thus.

Generaliter ista accipio, Id est, facultates suas conferent ad iuuandam Ecclesiam.

Laudem Domino annunciantes.

Hoc est sacrificium Christianorum, Laudare Deum, confiteri Euangelion, docere alios &c.

Omne pecus Kedar.

Id est, Conferent & illi facultates suas ad iuuandam Ecclesiam. Ideo autem pecora nominat, quod illi pecuariam colerent. Porro Cedar & Nabaioth sunt Arabiae partes.

Offerentur super placabili altari meo.

IN ESAIAM

Ara est Christus. Sacerdotes sunt qui docent Evangelion, illi occidunt & mactant quicquid est magnificum in mundo, iusticiam & sapientiam carnis. Est quoq; aliud sacrificium priuatum, quo unusquisq; ueterem suum hominem mortificat per fidem.

Domum maiestatis meæ glorificabo.

Sicut Paulus, Templum Dei intra uos est, id est, ornabo Christianos meos uarijs donis Spiritus sancti, sicut sunt, bona conscientia, item ut uicissim alios docere, consolari, corripere, admonere possint. Porro hæc Christianorum ornamenta, peccatis, opprobrio, contemptu, alijsq; rebus sic sunt obruta, ut conspici ab impijs nequeant, sicut scriptum est. Non uidebit impius gloriam Dei.

Qui sunt isti, qui ut.

Propheta letabundus in iucundissimam questionem prorumpit. Bone Deus, inquit, quantæ Euangelij erit efficacia? quàm cito penetrabit & peruadet totum orbem? Nos Prophete hie ceu in angulo quodam delitescimus. Verum tempore Euangelij unus Apostolus totum terrarum orbem replebit. Nubibus autem comparat Apostolos propter uerbi efficaciam & fructus. Columbis comparat propter uelocem cursum, quo feruntur ad fenestras suas, id est, ad suum populum, ubi auditores inueniunt.

Me enim Insulæ expectant.

Hæc est causa, quod Euangelion sic currat, quod scilicet afflictæ conscientia sitiant eam doctrinam, cui certo & tuto inniti queant. Sicut nobis accidit, cum premeremur Papæ tyrannide, & perpetuo laborarent conscientia nostra in maximis studijs & laboribus nostris.

Argentum eorum & aurum eorum.

Accipio sicut supra, quod alent & sustentabunt Ecclesiam suis facultatibus, & hoc faciunt nomini domini, non in suam gloriam, sed ad agendas gratias Deo. non ad iusticiam impetrandam, sed ad testimonium gratitudinis.

Et edificabunt filij peregrinorum.

Ecclesia etiam inuitis tyrannis multiplicabitur. Sic Augustinus, Hilarius, & alij peregrini Ecclesiam mirabiliter iuuerunt. Muri enim Ecclesie sunt non lignum & lapides, sed boni pastores & Episcopi, qui curant ut Ecclesia sit munita uerbo Dei, contra hereticos.

In indignatione mea percussi te.

Hactenus descripsit Ecclesiam, qualis intus & in spiritu sit, iam quoq; externam speciem describit, quod scilicet sit uestita ueste, quæ uocatur ira Domini, Vt mundus dicat, Hic populus non habet deum. Est autem hæc Christianorum sapientia, quod possumus credere, nos habere Remissionem peccatorum.

IN ESAIAM

nem peccatorum, & fauentem Deum, sub & in ipsa ira, & sic retinere uerbum in grauissimis tentationibus, nec sinere nobis illud excuti e manibus & corde, quantumcunq; Sathan & mundus contra nos seuiat.

Et in beneplacito misertus sum tui.

Opponit beneplacitum indignationi. Percussi te, inquit, secundum externam faciem, sed reuera sum tui misertus. Ista enim crux, qua te affligo, uidetur tibi ira esse. Ego autem praeuenio & admono te, quod non ideo te percutiam, quia te odi, sed ut multiplicem te, ut miserear tui, & ut sit occasio maior tui miserendi. Quasi dicat. Nisi te percussero non possum tui misereri. Neq; enim est uel misericordiae uel gratiae locus, extra tentationes. Cum autem in tentatione omni auxilio & consilio humano destitutos nos esse sentimus, tum demum fides uires suas exerere potest, orando, postulando, sperando a Deo. Extra tentationem autem fides & uerbum sunt ociosa.

Aperientur portae iugiter.

Promittit summam securitatem, ut quanquam Ecclesia in medio hostium suorum sit posita, tamen sicut segura ciuitas, semper eius portae pateant. Id autem ideo debet fieri, ut afferatur ad eam fortitudo gentium. Ita enim legi debet. Hoc est multitudo & copia gentium. Est enim Ecclesia in perpetuo

in perpetuo usu conuertendi alios ad fidem, & uocandi ad pœnitentiam. Sic etiam singuli Christiani semper parati sunt instruire, docere, absolueri, consolari alios. Hoc enim per apertas portas significatur. Hic Vuittebergæ unam portam Ecclesiæ habemus, per quam quotidie aliqui ingrediuntur & colliguntur ad corpus Ecclesiæ. Eiusmodi passim etiam in alijs urbibus sunt porte.

Gens enim & regnum quod non ser- uierit tibi, peribit.

Christus in Euangelio coniungit remissionem peccatorum & retentionem, Item in institutione Baptismi coniungit salutem & condemnationem. Eodem modo Propheta hic per apertas portas remissionem peccatorum omnibus offerri significauit. Eam qui non uolunt, illis retinentur sua peccata & pereunt. Hic igitur uides, quæ sit causa, quod semper Euangelion insignes tumultus seditionum & bellorum, & magnæ mutationes imperiorum sint secutæ. Impius mundus eas Euangelio imputat, sed falso. Ipsorum enim qui pereunt culpa hoc accidit, quod scilicet Euangelion persequuntur. Vides enim hic latam sententiam, fore ut omnes Euangelij hostes pereant. Desinant igitur Euangelij hostes esse, & seruabuntur cum fidei Ecclesiæ. Ita enim decretum est diuinitus,

IN ESAIAM

ut qui noluerit ingredi, det poenas.

Gloria Libani.

Id est, Transferetur in Ecclesiam quicquid unquam præclarum Synagoga habuit, Testamenta, legislatio, promissiones, patres, Christus, iusticia, uita &c.

Filij eorum qui te percusserunt.

Est Hebraismus. Sicut dicunt filium mortis, id est, moriturum. Sic hic, filij percussorum, qui te percusserunt & sunt te persecuti.

Pro eo quod fuisti derelicta.

Talis est Ecclesia cum est in paroxysmo officij & ministerij uerbi. Prouocat enim contra se eo uerbo mundum & principem mundi Sabbatham. Notabis autem hunc locum diligenter, continet enim articulum, Quod Ecclesia sit mansura usq; in finem mundi, & quod maius est, quod sit gloriosa mansura, & in summo gaudio. Si autem externam presentis Ecclesie faciem consideres, diuersum potius iudicabis, & tamen uera sunt, que Spiritus sanctus promittit. Paulus & Apostoli queruntur se piacula mundi esse. Hodie sunt superbia & gaudium seculorum, quos colit, laudat & ueneratur Ecclesia. Sic sancti Martyres. Idem hodiernæ quoq; Ecclesie accidet. Non enim mentitur Spiritus sanctus.

Suges lac gentium.

Sicut

Sicut supra. Tractaberis à gentibus sicut filij à matre. Omni genere officiorum & promptissimo animo te prosequentur. Lac & mammas, non regnum & imperia mundi dicit, sed officia quibus Ecclesiam complectentur, quod alent, quod defendent, & iuuabunt fideles.

Redemptor tuus fortis.

Significat Ecclesiam secundum externam speciem captam & perditam, ideo promittit se saluatorem & redemptorem fore.

Pro ære afferam aurum.

Id est, ex Ecclesia contempta & neglecta faciam gloriosissimam.

Et ponam uisitationem tuam.

Prædicatores in Ecclesia illi tam internam quam externam pacem, iusticiam tam diuinam quam civilem recte docebunt. Sequetur autem hanc prædicationem fructus. Nullæ audientur in Ecclesia iniurie, erunt quieto corde, tum erga Deum, tum erga homines. Laudabunt quoque Deum, eiq; pro tot ac tantis beneficijs agent gratias. Hæ promissiones hodie implentur nobis uidentibus et sentientibus. Conscientiæ enim nostro Euangelio pacantur. Papistæ autem sua doctrina conscientias uexant. Docemus quoque publicam pacem, ut pareant homines magistratibus, ut inimicis parcatur. Aduersarij autem nihil cogitant,

IN ESAIAM

quã ut nos occidant, ut bella ex bellis ferendo, publicam tranquillitatem perturbent. Docemus etiam civilem iusticiam, hoc est, uere bona opera, quæ unusquisq; in sua uocatione facit, ut singuli suum officium faciant, pater, mater, seruus, ancilla &c. Quæ opera, quia uulgaria & minime speciosa sunt, aduersarij neq; docent, nec laudant, sed occupantur in electitijs studijs ordinum, uestium, precationum &c.

Non audietur ultra in terra iniquitas.

In Ecclesia erunt quietæ & pacatæ mentes, Inde etiam pax externa sequitur, salus quoq; & laudatio occupabit muros, ut sit securâ ab incurâ satione demonum & hereticorum.

Non erit tibi amplius sol.

Est insignis locus, quo distinguit regnum Christi à regno mundi. Illa ciuitas, inquit, muri illi & portæ, de quibus dico, non possunt cerni hoc corporali sole lucente, Sed requiritur alius sol ad uidendam Ecclesiam, nempe Euangelium, quod cum radios suos in cor transfuderit, tum uidentur & sentiuntur illa, quæ de Ecclesia magnifice promisi. Si igitur sentis te contemptum, afflictum, oppressum peccatis, cogita te non in mundi, sed Christi regno esse, neq; hunc solem, sed alium quendam tibi lucere, Christum scilicet dominum tuum. Sic monet se loqui de spiritali luce, & de sole inuisibili,

sibili, quo illuminantur corda per fidem, ut concipiamus alias species & ideas, quam res presentes. Ut hæreamus in ijs etiam, quæ neq; uidentur, neq; sentiuntur. Valet igitur hic locus eò, ut intelligamus, Ecclesiæ regnum longe aliud esse, quam politiam externam, Nempe in qua claudendi oculi sunt, & est hærendum in radijs inuisibilibus, Quod Ihesus Christus pro nobis sit passus, sedeat ad dexteram Dei, defendens & gubernans nos &c. Alius autem est sol uisibilis, secundum quem ratio regit externam hanc uitam. Ad eundem modum Ecclesiastes distinguit corporalia à spiritualibus, & significat se tantum de politicis loqui, cum dicit. Vidi omnia sub sole, & ecce uanitas &c.

Non occidet ultra sol tuus.

Addit hoc ad amplificandam promissionem: Sol iste inuisibilis, quo uidemus aliud regnum & res alias, non est talis, qui tantum ad tempus duret. Sic res quoq; de quibus dico, non solum inuisibiles & spirituales sunt, sed aternæ etiam. Multo autem angustius est cor nostrum, quam ut eas complecti & assequi queat, quare in solo uerbo promittente hærendum est, ubi in ænigmatate uidemus ea, quæ post hanc uitam experiemur.

Populus tuus omnes iusti.

Est clarus textus, quod omnes qui sunt in ecclesia,

IN ESAIAM

Ecclesia hoc est, qui credunt in Christum crucifixum, sunt iusti. Sed hic definiendum est, quæ sit illa iusticia. Si enim uitam & mores Christianorum inspicias, multa inuenies quæ te offendent. Sæpe peccant, sæpe errant, sæpe infirmitate franguntur in leuibus rebus, quæ omnia contra iusticiam pugnare uidentur. Iusticia igitur coram Deo est, non hoc uel illud facere aut pati, sed illuminari per Ihesum Christum, & agnoscere atq; scire, quod sit saluator noster, qui sua morte nos a morte & peccatis redemerit. Hæc iusticia in uerbo offertur, & sola fide accipitur, quæ assentitur uerbo, & credit se iustum esse, morte & merito Christi. Non autem leuis est fides illa. Nam sine diuina uirtute impossibile est Euangelio credi. Et illi etiam, qui iam acceperunt spiritum sanctum, non sine summis laboribus fidem hanc retinere possunt. Ratio est, quod iusticia illa est res inuisibilis, quam non sentire, sed credere tantum debemus. Quia autem caro nostra corrupta est, & sæpius labitur in peccata, non sine magno negotio erigere se animi possunt, ut contra præsentem sensum peccati, se iustos esse credant, non sua iusticia (ea enim nulla est in tot peccatis & tanta infirmitate) sed Christi, qui ideo nobis iusticia factus est, & pro peccatis nostris in cruce satisfecit, quod impossibile erat nobis legem facere.

Accere. Assuefaciendus igitur animus est, ut sciat
 suam iusticiam extra se, in Christo esse positam.
 Quomodo enim alias in iudicio Dei consistere
 poterit, cum nunquam non peccemus? Si peccasti
 igitur, & mordet te conscientia, hic firma debet
 esse fides, & per Christum superare peccatum,
 & dicere. Quanquam ego peccavi, tamen sum ius-
 tus, quia habeo lucem, ipsum Dominum, quia ha-
 beo Christum nullius peccati reum. Quod autem
 Christi iusticia tua sit, habes testimonia grauissi-
 ma. Primo ipsum uerbum Dei, quod dicit Chri-
 stum pro te mortuum. Deinde habes Baptismum,
 sumus enim baptisati in mortem eius, quam pro
 nobis subiit. Habes etiam Sacramentum altaris, in
 quo claris uerbis, & externo signo confirmat, su-
 um corpus pro te traditum, pro te fustum sangui-
 nem suum esse. Hac igitur est iusticia nostra, qua
 coram Deo iusti sumus, longissime extra nos, ex-
 tra omnia opera et cogitationes omnes sita. Qua-
 re fallimur, si nos uel ex nostris operibus iustos,
 uel iniustos sentiemus. Fiducia enim mortis Chri-
 sti debemus sentire & confitei nos iustos esse.
 Hoc qui non faciunt, iniuriam faciunt Christo, &
 statuunt sua peccata maiora esse, quam sit mors
 & innocens passio Christi. Item negant uerbum
 Dei & Sacramenta, gratiae signa. Quanquam hoc
 uerum est, quantum ad te & ueterem tuum homi-
 nem attinet,

IN ESAIAM

nam attinet, recte dicis te esse peccatorem. Quantum enim carnis & sanguinis in te reliquum est, tantum habes reliquum peccatorum. Quia autem baptisatus & illuminatus es per uerbum, secundum hunc nouum hominem, uere es iustus. Quem admodum autem Baptismus, Sacramentum altaris, Verbum Dei, imò ipse Christus, res sunt extra te posita. Ita quoque iusticia tua extra te est posita. Non igitur possunt eam priuata carnis nostrae peccata tollere. Dicit enim Propheta, solem nostrum aeternum esse, quare & iusticia nostra aeterna est, nec debet temporalibus peccatis uinci. Non est superbia, dicere se sanctum & iustum esse. Imò contrarium dicere, & statuere in corde tuo, quod non sis iustus, est negare Christum, & blasphemare nomen Christi qui se dedit, ut esset nostra sapientia, iusticia, sanctificatio & redemptio &c. 1. Corin. 1.

Huc adhibe antithesin. Ergo omnes qui sunt extra hanc lucem, sunt iniusti, tenebrae & caligo, quantumcumque specie operum & uitae honestate splendeant. Fiet igitur ut pereant de terra. Contra pij qui hanc lucem habent, hereditabunt terram. Sic uidemus regna, principatus, sectas mutari & perire. Christus autem suos discipulos & Ecclesiam suam habebit in perpetuum. Sicut est in symbolo. Credo Ecclesiam sanctam. Addit autem quis durationis sit modus. Germes

Germen plantationis mex.

Ego, inquit, colonus ero, qui illum hortum colam. Vides autem hic quæ sit causa, quod necessario pereant sectæ, quod scilicet hoc colono careant. Vides item, quare necesse sit Euangelion & Ecclesiam durare usq; ad finem mundi, contra Sathana, mundi & hæreticorum furorem, quia Deus eam colit.

Minimus erit in mille.

Sic primum ab Apostolis constituta Ecclesia est, quæ in infinitam multitudinem excreuit. Sic singuli fideles Parochi, quotidie multos ad fidem conuertunt.

Ego Dominus in tempore eius &c.

Necessario hic additum est. Quia enim Deus has opulentas promissiones in nudum uerbum conclusit, non creduntur ab infirmis animis tempore crucis, quando est subeunda mors uel aliud malum, propter confessionem fidei. Deus igitur consolatur nos, & dicit. Ego Dominus subito faciam istud tempore suo. Quare claudendi sunt oculi, ne externam speciem consideremus, sed hæreamus simpliciter in uerbo, & in spe promissionum subeamus mortem, uel quicquid aliud incommodi est & experiemur, Deum non esse mendacem. Sic Iohannes Huss, sic alij sancti martyres sunt mortui.

IN ESAIAM

CAPVT. LXI.

Vperiore capite corpus & regnum descripsit, iam ipsum regem & caput describit. Quia autem summa religionis in eo uertitur, ut Christum probe habeamus cognitum, debet nobis eò commendatius hoc caput esse. Sub Papa misere impijs opinionibus seducti sumus, ubi in omnibus concionibus Christus tanquam formidabilis iudex nobis proponebatur, & in ueri Christi locum substituebatur Maria uirgo, ut esset propitiatrix. Aliter Propheta facit. Desinit enim propriissime Christum, quis sit, & quæ sint eius officia, & addit insignes promissiones pro Ecclesia. Possunt igitur hi loci consolationi esse in tentationibus, imò ex his solis consolationes sunt petendæ.

Spiritus Domini super me.

Hoc uerbo, Spiritus Domini, separat se Christus ab omnibus carnalibus regibus & sacerdotibus. Secundo, asserit sibi omnia officia diuina, quod uiuificet, impleat, agitet omnia. Hic nullum peccatum, non mors, non diabolus est, sed regnum Dei. Tertio, confirmat uocationem suam, ad confirmandos imbecilles animos, ut credant Christum omnia quæ promittit & facit, promittere et facere Deo patre

Deo patre uolente & iubente, ne cogitemus Deum iudicem aliquem aut tyrannum, sed patrem nostrum esse. Quod autem addit.

Ideo unxit me.

Significat se diuinitus constitutum & regem & sacerdotem. Illi enim ungi solebant. Atque hæc quidem pars definitionis est, quod Christus est spiritu Dei missus, diuinitus constitutus rex & sacerdos. Ne autem putaremus eum carnalem regem esse, addit officia, ad quid sit missus.

Ad prædicandū humilibus misit me.

Contra eos nimirum, qui expectant gloriosum Christum, dicit se esse missum, id est, ministrum, nuncium, uel Apostolum aliquem esse, cui sit mandatum, ut annunciet uerbum humilibus. Quis autem huius uerbi fructus sit, & qui nam sint humiles, iam addit.

Vt mederer contritis corde.

Ad hunc locum facit illud Pauli. Lex est uirtus peccati, peccatum stimulus mortis. Hi enim tres tyranni grauissime humanum cor affligunt & exercent. Propheta in persona Christi à postremo incipit. Ego non sum iudex, inquit, nec legislator, contraria potius docco, medeor contritis, præsto uitam ijs qui mortem sentiunt, qui laborant in agone. Secundo,

Vt prædicarem captiuis liberationem.

IN ESAIAM

Libero à captiuitate, Si qui sunt oppressi peccatis, quorum conscientia eluctari non possunt, illos ego libero & redimam, ut sic peccata non sint peccata. Tertio,

Et clausis apertionem.

Id est, ijs qui sunt sub lege uincti, prædico uerbum gratiæ, & sic eos libero. Hoc meum regnum, hoc officium meum est, in hoc sum uinctus, ut talibus adsim & succurram. Quomodo? Hoc uero longe difficillimum est, credere quod per nudum uerbum Christus hæc possit facere, qualia sunt in Euangelio. Non mortuus est filius tuus, Dimissa sunt peccata tua. Item, Non estis sub lege, sed sub gratia &c. Sic uidemus Christum definitiue nihil aliud esse, quam Euangelista pauperum, qui laborant in genuitu peccati & mortis, ut dominetur peccato & morti, non solum in se, sed in nobis quoq;. Est autem his locis assuefaciendam cor, ut in omnibus afflictionibus ad Christum confugiat, & non tanquam iudicem eum formidet, sicut impius Papatus docuit.

Ut prædicarem annum placabilem
Domino, & diem ultionis Deo nostro.

Annum placabilem uocat tempus gratiæ seu nouum Testamentum. Vocat autem annum, non diem, ut significet duraturam gratiam in perpetuum.

uum. Coniungit autem diem ultionis. Neque enim possunt pij liberari, nisi Deus sumat poenam de impijs, Sic pertinet ultio quoque ad nostram liberationem. Peccatum quoque & mors destrui non possunt, nisi ante hoc corpus peccati destruantur &c. Porro hic Pauli regula est sequenda, quod uerbum Dei recte debet secari, Annus placabilis ad afflictas & pavidas conscientias pertinet. Dies autem ultionis ad induratos & pertinaces contemptores uerbi. Ita autem ferè accidit, territe mentes minas huiusmodi arripiunt, & magis terrentur. Contra impij & securi, qui minis terrendi erant, promissionibus se consolantur, & magis securi redduntur. Adeo in utranque partem humanus animus nimium est uehemens, & ferè insanabilis.

Vt lugentes consoletur.

Liberati à lege, peccato, morte, coram Deo habent gaudium, in mundo autem pressuram.

Vt ponerem fortitudinem.

Est copia prophetica, id est, Ego consolabor lugentes.

Et uocabuntur in ea fortes iusticiæ, plantatio ad glorificandum.

Verte. Et uocabuntur arbores iusticiæ & plantatio Domini, in gloriam. Est pulcherrima figura, quæ continet insignem consolationem,

IN ESAIAM

quod Christiani coram mundo contempti, neglecti, infirmi, coram Deo sint ceu paradysus & incundissima arbores, quæ de die in diem propagentur, & uberius proueniant & fructificent. Mundus habet etiam hortos suos, sed in ijs sunt arbores iniusticiæ, Ergo non sunt conferendæ cum Christianis. Præterea hoc etiam hæc similitudo significat, quod Christianus non fit, sed nascitur, non paratur humanis uiribus, sed plantatur manu diuina. Christus enim hortulanus est, & Christiani sunt opera mære gracie, qui per uerbum eradicantur ex horto mundi, & transferuntur de mundo in aliam uitam. Quod autem addit. Plantatio Domini in gloriam, significat sacrificium Christianorum, quod non mactabunt pecudes, sed glorificabunt factorem suum. Sunt enim arbores, in quarum singulis folijs hæc literæ sunt scriptæ. Ago tibi gratias domine, Confitebor tibi domine &c. Aedificabunt deserta.

Propagabunt Ecclesiam, & alios tam ex Iudeis quam gentibus docebunt. Vocat autem Synagogam desertas ciuitates, quam Pharisei & Saducei impia doctrina misere uastauerant. Stabunt alieni.

Admittentur ad Ecclesiam, & ad docendum officium etiam gentes.

Vos autem sacerdotes domini uocabimini.

Omnes

Omnes doctores erunt sacerdotes, qui nati-
 etabunt gentes, hoc est, per uerbum eos conuer-
 tent ad Christum. Est magnum praeconium mini-
 sterij uerbi.

Fortitudinem gentium.

Bona gentium, sicut supra, Id est, quicquid
 gentes habent, opes, potentiam, eloquentiam &c.
 conferent, non sicut ante contra Ecclesiam, sed
 pro Ecclesia.

Pro confusione uestra duplicia.

Scilicet recipietis. Retribuit enim eis Do-
 minus primo letitiam in spiritu. Secundo, conuer-
 sa gentes etiam corporaliter eos honorant. Sic
 honorem habuit Paulus Petro, Paulo Timotheus
 &c. Sic altera letitia est in Domino, altera in
 fratribus.

Et robore laudabunt partem eorum.

Verte. Et pro ignominia laudabunt in agris
 suis. Frater enim fratri honorem defert propter
 inhabitantem Christum.

Ego Dominus diligens iudicium.

Insignis Ecclesiae consolatio contra scanda-
 la operum & hypocrisis. Iudicat mundus uos in-
 iustos, inquit, & praedicat opera & iusticiam su-
 am, Verum illa ipsa iusticia mihi est inuisa. Est
 enim sacrilegium, quo gloria & honos meus mihi
 eripitur. Sic defuit iusticiam humanam esse

IN ESAIAM

sacrilegium, & iusticiarios dicit reos læsæ maiestatis diuinæ. Nam iustificare est opus solius Dei. Sicut creatio quoq; solius Dei est. Quia enim peccatores nati sumus, renasci necesse est eos, qui fiunt iusti, sicut dicit Christus Ioh. 3. & iustus ubiq; apud Paulum noua creatura & nouus homo dicitur. Iam illi qui operibus uolunt iusti esse, hoc tribuunt suis electitijs operibus, quod solius Dei est, nempe quod bona opera possint facere nouam creaturam, & regenerare. Hoc autem est Deo eripere gloriam suam, & ascribere eam humano operi. Id quod hoc loco conqueritur, & appellat holocaustum rapinæ, quod holocausto tribuant diuinam uirtutem, & eripant Deo gloriam.

Dabo opus eorum in ueritate.

Sunt consolationes contra aduersariorum speciosam uitam. Quasi dicat. Quanquam mundus non iudicet uos Deo gratos esse, & placere, tamen scitote, quod opus uestrum erit in ueritate, hoc est, quod dabitur uobis à me hoc premium, quod nunc auditis promitti. Opus enim premium, seu mercedem significat.

Benedicti à Domino.

Ergo multiplicandi quoq; : Sic promittit Ecclesiæ durationem.

Gaudens gaudebo.

Addit canticum in persona Ecclesiæ. Quia enim

enim Ecclesia tam opulentas promissiones habet,
 & uidet Euangelion uulgari, gaudet in Domino
 de ueritate, & multiplicatis posteris.

Quia induit me uestimentis salutis.

Id est, fide, qua induta Ecclesia ad salutem,
 triumphat de peccato, morte, mūdo, diabolo &c.
 Porro qui est indutus fide, & habet spiritum san-
 ctum, ille uerus est sacerdos. Ideo sacerdotis men-
 tionem hic facit. Ita enim debet uerti hic locus,
 Quasi sponsum decoratum sacerdotali ornatu.

Alludit enim ad ornatum Aaronis, qui magnificus
 & tamen honestus erat. Sicut etiam sponsi ornatus
 est. Obiter autem hoc quoq; significat, Christum
 esse sponsum & sacerdotem Ecclesie. Inde nos
 quoq; qui fide Christo inserti sumus, qui sumus sa-
 cerdotes quoad fidem, & sponsi quoad ornatum
 dona Spiritus sancti. Porro hoc gaudium in spiritu
 est, quod non cernitur, sed creditur.

**Dominus deus germinabit iusticiam
 & laudem.**

Id est, multiplicabit Ecclesiam, ita quod
 ubiq; & apud omnes erunt Christiani. Sic ex
 Christo fluunt omnia, laus, gratiarum actio, ipsum
 uerbum, & multiplicatio fidelium, alijq; uerbi
 fructus.

IN ESAIAM

VERBUM est in magno tum
 odio tum contemptu apud mundum.
 Nam aduersarij persequuntur id ui
 & dolis. Reliqui qui non persequun
 tur, tamen uel contemnunt uel ne
 gligunt, & sequuntur potius sua studia, & que
 stum suum. Hęc indignitas grauissime affligit &
 molestat uerbi ministros, ut nonnunquam impati
 entia tentati, malint prorsus tacere, quàm uidere
 tantum uerbi contemptum. Sic Hierē. Factum est
 mihi uerbum in opprobrium omni die. Et Helias
 mauult se occidi à Domino, quàm amplius docere.
 3. Reg. 19. Idem Esaias hic passus uidetur. Confir
 mat tamen se contra eam tentationem, ne peccet
 deserendo uocationem suam. Quanquam, inquit,
 uerbum rideatur ab omnibus, à plerisq; etiam
 persecutionem patiatur, non tamen ideo à prædi
 catione cessabo. Vt enim propter impios docere
 non institui, sic nec cessabo quoq; propter im
 pios. Propter Hierusalem, id est, propter bonos
 & pios docere pergā, contemptis impijs illis
 contemptoribus &c. Addit autem insignes pro
 missiones Ecclesie, fore ut Deus eius curam agat,
 eam iuuet & multiplicet, ut det optimos docto
 res & obediētes discipulos. Tandem hortatur
 etiam ad suscipiendum & amplectendum uerbum
 Euangelij.

Donec

Donec egrediatur.

Verte. Donec egrediatur sicut splendor iusticia eius, & salus eius accendatur sicut lampas. Scio, inquit, uenturum Christum, qui iusticiam & salutem pijs afferet, propter eum predicabo, ut saltem aliqui retineantur in uerbo &c. Coniungit iusticiam & salutem, quia post remissionem peccatorum, quæ iusticia est, manet tamen persecutio & mors, à quibus Christus suos tandem liberat.

Et uidebunt gentes iustum tuum.

Sic apparebit salus & iusticia, ut reuelentur etiam gentibus.

Nouum nomen.

Nomen ante erat, populus Dei in Zion, eductus de Aegypto, populus Israel, semen Abraham &c. Erant autem hæc nomina carnalia, facientia ad personas. In nouo autem Testamento non sumus Christiani, quia illa habemus quæ Iudæi habuerunt, sed iste uocatur populus Dei, qui crediderit in Christum, & habet promissiones future uitæ. Inde enim appellamur filij Dei, sicut est Ioh. 1. Epitasis est quod dicit, Os Domini nominabit. Quasi dicat. Non erit nomen secundum carnem, sed ista res simpliciter pendet ex uerbo & fide.

Diadema regni.

Id est, eris gloriosum regnum, sed in manu

IN ESAIAM

Domini, non in manu Caesaris, aut coram mundo,
 Quin coram mundo est Ecclesia stercus & lu-
 tum manu Diaboli dissipatum.

Non uocaberis ultra derelicta.

Sunt insignes promissiones de Ecclesia.
 Offenditur autem caro, quod hæc omnia non in re,
 sed in nudo uerbo sunt. Vocaberis, inquit, at nobis
 hoc non sufficit. Mallemus esse, quam uocari hoc
 nomine quod hic ponit (Voluntas mea in ea) Sunt
 igitur spirituales promissiones, quæ sola fide ac-
 cipiuntur.

Habitabit enim iuuenis cum uirgine.

Vehementissimis affectibus persuadere uult
 Ecclesie, quod ametur à Deo, non uulgari amore,
 sed sicut adolescens deperit in puellam, & sicut
 sponsus sponsam complectitur. Sunt enim hi maxi-
 mi affectus, sicut Dauid testatur, dum dicit de filio
 Saulis. Quem amaui super amorem mulierum. Et
 Salomon. Via uiri in adolescentula penitus igno-
 ratur. Non solum autem Christus Ecclesiam amat,
 sed etiam sua bona communicat Ecclesie sicut
 sponsus, & se totum dat Ecclesie cum omni iusti-
 cia sua. Si igitur tu habes peccatum, id non am-
 plius tuum sed Christi est, & iusticia uicissim tua
 est. Sic mortem nostram cum uita, infirmitatem no-
 stram cum potentia Christi, infernum nostrum cum
 celo commutamus. Fiunt autem hæc in abscondito,
 nempe

nempe fide. Si enim externam faciem & mundi iudicium consideres, Ecclesia est meretrix diaboli, & Christiani sunt spurij. Quare referenda sunt hæc magnificæ promissiones in uerbum & fidem, & hi amores non sentiendi, sed credendi sunt. Crediti, etiam in medijs tribulationibus, excitabunt infinitum gaudium. Sic locus iustificationis & gracie est iucundissimus, & solus Theologum facit, & ex Theologo iudicem terrarum et omnium negotiorum. Pauci autem sunt, qui eum uel bene meditatam habent, uel recte docent.

Custodes.

Sunt proprie Episcopi & pastores, qui uigilant in uerbo sano super gregem. Addit autem quod sit boni pastoris officium, scilicet, nunquam tacere de Domino, semper prædicare Christum & eius beneficia, Sicut quoq; mandauit Christus in sua cœna. Porro obseruabis, quod summi beneficij loco recitat bonos doctores, quare à nobis quoq; magni sunt faciendi, & haud dubie mundus nunc sibi accersit graue iudicium hoc contemptu ministrorum uerbi.

Qui remuniscimini Domini ne taceatis.

Ter hoc repetit, ut significet mundi studium, qui nihil minus potest ferre, quàm uerbum Dei. Monet igitur ne taceamus, quantumuis mundus contra

IN ESAIAM

duſ contra ſeuiat & inſaniat, & ſimul promittit uerbo uictoriam contra mundum & portas inferorum, quod uerbum & Eccleſia ſint duratura, impij autem aduerſarij perituri &c.

Iurauit Dominus per dexteram.

Addit iuramentum ad confirmandas conſcientias infirmas, fore ut ipſi ſentiant fructum uerbi quod docent, ut ſentiant fructum fidei quam habent. Non eſt autem poſſibile, ut impius aliquis uera dona, ueros fructus uerbi & fidei ſentiat. Piſi ſunt qui uerbo eriguntur & confirmantur, quorum cor fide purificatur, & conſcientia ſerentur, & edificantur eorum doctrina alij quoq;. Fit autem hoc totum, ut laudent Dominum in atrijs, in conuentu ad prædicationem. Sic hodie etiam hoc iuramentum ſentimus impleri, Falsi fratres iactant uerbum, iactant ſpiritum & fidem. Fallunt autem ſeipſos, quia rem uerbi & fidei non habent, ſed ſpumam tantum. Id quod uidemus cum ad locum iuſtificationis uentum eſt, quem proſus non intelligunt, quamuis uerba ſonare didicerint. Hoc eſt quod hic dicit, Triticum tuum non dabo cibum inimicis &c.

Transite, transite.

Iam addit exhortationem promiſſioni. Bonus enim doctor debet eſſe potens docendo & exhortando. Doctrina autem eſt cœu dialectica Theologia,

Theologiæ, qua docentur homines de merito & morte Christi, quod satisfecerit Christus pro nostris peccatis in cruce. Exhortatio autem est quasi rhetorica Theologiæ, cum dicimus. Nolite terri ab aduersariorum aspectu, qui dicunt uestrum laborem esse irritum, & reddunt uos pusillanimes. Pergite fortiter credendo & docendo, Christus uiuit &c.

Portæ iusticiæ sunt nouum Testamentum & Euangelion gratiæ. Quasi dicat. Portæ sunt aperte, Ecclesia docet uerbum remissionis peccatorum, sunt omnia parata, & promisit Deus uerbum non fore inefficax. Transite igitur, amplectimini uerbum &c. Eligite lapides, id est, tollite sandalâ, curate ut purum retineatis uerbum, Sicut Christus, & Paulus, & Petrus. Attendite à falsis Prophetis. Leuate signum, id est, exercete uerbum, Sitis in assiduo uerbi usu uelut in acie collocati ad resistendum falsis doctrinis.

Ecce Dominus auditum fecit.

Id est, Euangelion est sparsum in totum orbem terrarum.

Ecce salus tua uenit.

Est epiphonema. Siue tenteris per uim, siue per dolum, noli frangi, perge docendo, Ecce, ecce tuus labor non est inutilis, tu uinces, aduersarij tui succumbent, quia salus tua uenit.

IN ESAIAM

CAPVT. LXIII.

Promissioni & exhortationi pro more subijcit comminationem, ut indurati, qui promissiones negligunt, & exhortationes rident, uel nimis commoueantur, si possint conuerti. Fingit profopopœiam ut atrociores speciem reddat. Sunt igitur comminationes, quibus prædicat ultimam Synagoga uastationem.

Quis est iste, qui uenit de Edom.

Edom significat rubicundum. Sic appellat Synagogam, quod se prophetarum & Christi sanguine commacularit. Baza significat munitam. Sic erant Iudæi muniti priuilegijs diuinis, habebant promissiones, patres &c. Roma. 9. Incipit autem à dubitatione, ut horribiliorem speciem reddat. Quasi dicat. Bone Deus quid uideo in populo meo? Sic significat magnam stragem in Synagoga editam.

In stola sua.

Quem uos crucifixum putatis mortuum, ille est iam regnum consecutus, ut poenam de uobis summat.

Ego qui loquor iusticiam, & sum princeps ad saluandum.

Instituit dialogismum. Facit enim Christum respondere.

respondere. Ascendo quidem plenus ira & indignatione, non contra te & alios pios. Sum enim pijs iustificator & saluator à morte & omnibus malis, ergo ne formides.

Quare ergo rubrum est indum.

Si es saluator, quid uult sibi cruenta uestis?
quare es indutus habitu calcatoris?

Torcular calcaui solus.

Pœnas sumpsi de incredula Synagoga. Quod autem addit, solus, significat Iudæos nullam aliam ob causam sic uastatos, quàm ob Christum crucifixum. Hoc peccatum, quod non in Christum crederunt, & crucifixerunt eum, eos ita calcat, perdit & dissipat. Omnia enim reliqua peccata tollerari possunt, contemptus Christi & uerbi tollerari non possunt & sunt irremissibilia. Porro torcular significat calamitatem & cladem perditum populi.

Dies enim ultionis in corde meo.

Noluerunt credere prædicenti, ergo experiuntur re, me non fuisse uanum. Noluerunt uitam à me oblatam, ergo morte & omnibus calamitatibus obruuntur. Nota autem quod tales pœnas sui contemptores Christus expetat. Sic nostri seditione, fame, bellis urgentur propter contemptum uerbi, & magis adhuc urgebuntur.

Circumspexi.

Dicit

IN ESAIAM

Dicit de passione sua. Cum essem in carne, nemo me curabat, nemo suscipiebat, ridebant afflictiones meas. Cum tamen ideo uenissem in carnem, ut saluarem eos, ipsi autem putauerunt me oppressum, sed non sum oppressus. Saluauit enim me iusticia mea, nunc igitur regno, & poenas de contemptoribus sumo.

Virtutem eorum.

Quicquid habuerunt, promissiones, testamentum, legislationem &c. Omnia illa nihil amplius eis prosunt, sed amiserunt ea. Hic finiemus caput. 63.

CAPVT. LXIIII.

Propheta contristatus ex superiore sermone de futuro casu populi, reflectit animum ab exemplis irae ad praeiterita beneficia Dei, & texit insigne canticum de ueteribus miraculis & beneficijs Dei, quibus se erigit, & orationem instituit pro captiuis in Babylone. Sic utrunq; facit, se consolatur illa commemoratione beneficiorum praeteritorum, & laudat simul Dei inexhaustam bonitatem. Est autem hoc artis, posse in tentationibus se erigere exemplis gratiae & misericordiae Dei. Sic enim fit in grauioribus tentationibus, non uenit

uenit in mentem passus Christus, non Petrus ueniam consecutus, Sed interitus Sodome, diluuium, induratus Pharao, abiectus Iudas, & similia iræ horrenda exempla. Debebat autem contrarium fieri. Induratos hæc iræ exempla terrere, territos illa graciæ exempla consolari & erigere debebant, Sicut Propheta hic facit, qui territus tristi iudicio populi Iudaici, se copia beneficiorum obruit, ut nihil nisi misericordias & beneficia uideat. Quod si in iræ exemplis, ante territi, fixos habeamus oculos, odium, blasphemia & murmur contra Deum excitatur. Ex hac autem beneficiorum recordatione pax erga Deum, & graciarum actio oriuntur.

Miserationum Domini.

Hæc est propositio. Volo loqui de beneficijs Dei. Quare? quia sum occupatus tristibus cogitationibus ex interitu populi mei. Idem nobis accidit, cum cogitamus de abominationibus Pa-pæ, de impietate Turcarum, de ingratitude mundi. Ex cogitatione enim horum malorum, sicut dixi, nascitur odium Dei & blasphemia, cur hoc & hoc faciat & permittat Deus. Aliud autem monet David post commemorata uaria beneficia Dei, Psal. 107. Quis sapiens, inquit, & custodiet hæc, & misericordias Domini uidebit. Quando enim intuemur beneficia & misericordias Domini,

H quod

IN ESAIAM

quod dat solem, pluuiam, prouentum annuum frugum, diuitias, uitam, salutem &c. tunc totus mundus fit plenus gratia & misericordijs Dei, sicut dicit Psal. Misericordia Domini plena est terra. Ita fit, ut misericordiae Domini uideantur. Inde sequitur Amor erga Deum, & laus. Hæc scire est sapere, dicit Psalmus.

Propheta hic initio generalia beneficia commemorat, in quæ sunt includendæ omnes historie populi illius, quæ sunt descriptæ in Exodo, Iudicum, Iosue &c. ubi sunt liberati ex magnis periculis.

Veruntamen filij mei.

Est generale beneficium. Sum eorum saluator, sunt enim populus meus, sunt filij non falsi, id est, sunt adhuc quidam, qui uere in me credunt, qui non sunt hypoerite.

In tribulatione ipsorum non est.

Id est, paterno animo, non tribulato seu irato castigabat eos, uirga iudicij, non furoris. Potest quoq; sic uerti. In omni tribulatione eorum ipse est tribulatus. Sicut dicit ad Paulum. Saule quid ME persequeris. Item, Qui uos spernit, me spernit.

Et angelus faciet.

Sic in Aegypto, & ad mare rubrum per angelum sunt seruati.

Et afflixerunt

Et afflixerunt spiritum sanctum eius.

Non quod Deus talis sit affectu, sed quod talis sit affectus piorum hominum, qui offenduntur & commouentur ad iram, propter maliciam & ingratitude[m] mundi. Sic Moses, sic Aaron fuerunt contristati. Sic in Genesi. Pœnitet me &c.

Et recordatus est dierum antiquorū.

Postquam agnouerunt peccatum suum, rediit cum eis in gratiam. Ideo autem Mosi potissimum & non Dauidis mentionem facit, quod per Moysen legem dederat, & per Moysen tam bona promiserat, quam mala erat minatus. Est hic quoque obseruandum, quod Deus non nostris meritis, sed sua misericordia mouetur. Dicit enim Deum commotum, non presenti sed præterito populo, cui promissiones dederat. Faciunt autem promissiones quod nostræ orationes exaudiuntur, & placant Deum. Sicut ubique Dauid orat. Propter nomen tuum Domine propitius esto &c. Sic omnia opera & merita sunt exclusa, & Deus exaudit orantes propter nomen, uerbum, promissionem suam, & propter se ipsum, non propter nostram dignitatem. Prodest autem nobis hic locus, ut quanquam simus peccatores, amen speremus Deum nobis asfuturum, & discatmus quasi contra conscientiam orare, & dicere. Quanquam sum peccator, tamen peccatores non deseris, sed audis eos sicut promisi-

IN ESAIAM

fisti. Hoc autem longe difficillimum est opus, quod sine fide impossibile est.

Vbi est qui educit ex mari.

Ex commemoratione præcedentium beneficiorum, ad orationem se uertit, & orat in persona populi translati in Babylonem. Mosen dedisti, qui maiores nostros per mare rubrum duceret, utinam tum quoq; Mosen aliquem capto populo mittas, qui eos ex captiuitate tanquam altero mari rubro educat. Fuerunt inter illos quoq; multi mali, & tamen propter pios, dedisti liberationem, idem nunc facias. Sic particulariter accipio hanc orationem pro populo captiuo, Non pro Synagoga, quæ ita cecidit, ut restitui non possit.

Sicut pecus quod descendit in campum.

Significat summam securitatem, quæeducti sunt ex mari rubro. Sicut autem supra monui, Omnia hæc recitat ad formandam & firmandam quoq; fiduciam, ut eò meliorem orationem possit instituere.

Descende de coelo.

Prouocat Deum ad zelum nominis & gloriae suæ, pro seipso, ut ostendat se nolle consentire cum tyrannis Babylonis. Quasi dicat. Si nos perimus, periclitabitur simul nomen & gloria tua. Promisisti enim te huius populi Deum fore. Ergo, non hic

non hic populus, sed nomen & gloria tua petitur, cum retinentur adeo misere ab impijs gentibus captiui.

Quoniam Abraham non scit.

Est bonus locus contra inuocationem sanctorum. Nihil enim glossa illa ualet. Abraham nesciuit nos, scilicet cum uiueret. Imò credidit Abraham, & per fidem sciuit se habiturum posteritatem. Hic disputant Scolastici, an sancti nostras miseras uideant. Scriptura autem dicit, quod dormiant. Scimus igitur nos, & sentire debemus, quod sint nobis mortui. Quomodo autem Deo uiuant, nihil ad nos, neq; enim illa per uerbum nobis sunt reuelata. Et satis est nosse, quod sint nobis mortui. Non ergo à nobis sunt inuocandi. Vnicum refugium est, non ad sanctos, præsertim mortuos, sed ad Deum, qui est pater ab æterno, illi ut maximi patres fuerunt, tamen iam cessarunt patres esse.

Quare errare nos fecisti.

Sunt uerba ardentis affectus. Ah Domine, quare sinis nos sic errare. Nos hunc affectum non intelligimus. Quare priuatiue accipiemus, ut sit sententia. Quia nolimus audire tuum uerbum, permisisti nos errare & peccare, sicut fit, peccatum peccati est pœna. Negligentiam in uerbo & in oratione, quam principio non animaduertimus, paulatim notabilis transgressio sequitur, donec

IN ESAIAM.

tandem consuetudo peccandi fiat, ut sine fine er-
remus.

Conuertere propter seruos.

Discernit hic pios ab impijs, saltem pro-
pter pios, quorum adhuc multi sunt, parce. Deus
enim calamitates propter impios mittit. Quia au-
tem in hac uita pij inter impios uiuunt, fit ut pij
etiam maximam partem calamitatum illarum fer-
re cogantur, & e contra, impij fruantur illis bo-
nis, quæ Deus in mundo dat propter pios. In futu-
ra autem uita separabuntur pij ab impijs, qui cru-
ciatus meritos soli ferent.

Nec inuocaretur super nos.

Sic in nos seuiunt, atq; si nullum haberemus
Deum. Accusat enim Diabolum & Babylonios,
quod sine discrimine in pios & impios seuiant,
imò in ipsum Deum etiam, & cultum Dei. Erigi-
tur autem hac indignitate animus, & confirma-
tur fides, ut fortior & ardentior reddatur oratio.

Vtinam dirumperes cœlos.

Contemnunt te infirmum Deum, quod sicut
mus in antro, ita tu in templo lateas. Age, ostende
te augustiorem sedem & locum habere, dirumpe
cœlos & descende.

Montes sunt principes & potestates mundi,
qui sunt plusquam ferrei & adamantini, cum sen-
tiunt successum. Rursus cum Deus uenit & uisitat

eos, sunt molliores aqua. Idem in priuatis personis
 hereticorum & iusticiariorum uidemus, cum im-
 parati tentationibus occupantur. Id quod Pro-
 pheta similitudine aquæ calidæ ostendere uoluit.

Vt notum fieret.

Quasi dicat. Non possunt emendari nisi pla-
 gis, Sicut Phara'o in medio tandem mari inquit,
 Fugiamus, quia Deus contra nos pugnat, Id quod
 ante calamitatem non sentiebat nec uidebat.

Cum feceris miracula &c.

Verte. Faciendo miracula, quæ non expectaba-
 mus. Est autem insignis consolatio afflictorum. In
 omni enim opere diuino est primo summa infirmi-
 tas, & extrema desperatio, ut ratio simpliciter
 cõuincatur, nihil neq; consilij, nec auxiliij restare.
 Quare cum deus tandem liberat, ita liberat ut uo-
 tum & captum humanũ superet. Sic cũ filijs Israel
 in Aegypto egit, item ad mare rubrum. Nunquam
 enim sperarant, fore ut cum opibus totius Aegy-
 pti egrederentur. Neq; etiam, ut suos inimicos in
 conspectu perire uiderent. Significat igitur Pro-
 pheta fidei naturam cum dicit (quæ non expecta-
 mus) Fides enim expectat ea, quæ nec uidet, nec
 sentit, & quæ prorsus sunt incomprehensibilia,
 non secundum substantiam tantum, sed secundum
 magnitudinem & omnes partes, supra quam ora-
 re & petere possumus.

IN ESAIAM

Auris non audiuit.

Est definitio fidei generalis, non tantum ad futuram uitam accommodanda, sed ad omnes casus & exempla fidei. Sicut etiam ille ad Hebræos definit fidem esse expectationem rerum sperandarum. Res autem speranda sunt, quas Esaias hic dicit nec audiri, neque uideri, sed simplici fide expectari. Sunt enim semper noui casus fidei, & sine exemplo speciali (Nam generalia exempla non excludimus) Sicut autem semper noua afflictio offertur, ita semper inexpectata & insperata liberatio contingit.

Paulus suo more generalem sententiam ad particularem causam commode detorsit. Possunt enim que in genere dicta sunt ad singularia detorque-ri sine incommodo generalis sententiæ.

Occurristi latanti.

Ad augendam calamitatem confert tempus calamitatis Babylonica cum feliciore seculo, quo Deus fauebat, iuuabat, exaudiebat suos. Quondam occurrebas, inquit, tuis iuuando & exaudiendo, ea erant felicia tempora, felices & lati illi erant homines, cum omnia rectissime sic succederent, cum iusticia et pietas inter homines floreret &c.

Ecce tu iratus es.

Pertinet & hoc ad commendationem preteriti seculi, quod non solum fauerit eis Deus, sed sicubi

sicubi peccassent, ignouerit quoq; . Sic enim malo accipere, quam de tempore captiuitatis, quod quanquam peccent, tamen aliquando sit eos liberaturus Deus &c.

Facti sumus ut immundi.

Hic incipit alteram partem collationis. Tempus captiuitatis Babylonica scilicet. Tam felicia quondam erant secula, At nunc ita nobiscum agitur, perinde ac si omnes, quotquot sunt, mali sint. Emphasis est in nomine OMNIS. Vocat enim immundos ideo quod tractentur sicut immundi & impij.

Et quasi pannus menstruatae.

Hoc loco aliquando sumus usi contra iusticiam humanam. Bona quidem sententia est, sed non propria huius loci. Propheta enim cum uidet multos bonos uiros in captiuitatem abductos, ut fuere, Nehemias, Esras & alij, dolet quod ob malorum impietatem iusti homines diutius in captiuitate detineantur. Quasi dicat. Abrahamo propter quinque iustos condonasses Sodomam. Hic plures boni sunt, & tamen tu nihilominus cum eis agis, quam si ipsi quoque impij essent & immundi, Coguntur ferre poenam impietatis, quanquam ipsi sint iusti, perinde atque si ipsi quoque peccassent. Hunc affectum captiui populi hic exprimit Propheta. Sunt autem alij loci scripture, qui iusticiam

IN ESAIAM

humanam damnant. Sicut ille. Domine ne intres cum seruo tuo in iudicium. In conspectu tuo non iustificatur omnis uiuens. Cum omnia feceritis, dicite, Sumus serui inutiles. Et in Oratione. Dimitte nobis debita nostra. Et in Psalmo. Pro hoc orabit ad te omnis sanctus &c. Nostra igitur iusticia uere est polluta. Habemus igitur aliam extra nos in Christo, qua sancti & iusti sumus, Phil. 3.

Non est qui inuocet nomen.

Erant quidem in captiuitate multi pij homines, qui inuocabant Deum. Verum, inquit, haec calamitas captiuitatis, qua premimur, argumento est, quod nemo sit qui uere inuocet aut apprehendat Deum, alioqui enim liberaremur.

Abscondisti faciem tuam.

Nihil, inquit, uidemus praeter peccata, minas, pauores, et terrores. Facies enim Dei duplex est. Interna, cum blande in cor nostrum instillat uerbum solatij & remissionis peccatorum. Externa, quando etiam externas res iucundas largitur, pacem, successum, copiam omnium rerum, & aufert iram, ulcera, famem, pestes, bella &c. quae sunt Diaboli facies. Sic promittit Moysi Exod. 32. Facies mea praecedet te, & requiem dabo tibi. Hanc Psal. 3. uocat lumen uultus, & passim lux appellatur in sacris literis. Abscondit autem faciem suam Deus, cum ablato uerbo, & beneficijs suis,

*suis, lex, peccatum, bella, fames, & alia incommo-
da remanent.*

Domine pater noster es tu.

Hactenus collegit Propheta omnia argu-
menta, quibus & se erigere, & Deum ad iuuan-
dum flectere potuit. Nunc addit epiphonema,
quid multis uerbis est opus: tu noster es pater,
fides nostra in te hæret, quanquam hæc rerum fa-
cies & sensus nobis dicat te iratum esse nostris
peccatis &c.

Nos uero lutum.

Vrget promissionem. Tu promisisti te fore
nostrum figulum. Fuimus uiciosum lutum, redigisti
igitur nos in massam. Age, resinge & libera nos.
Alioqui uidebimur non lutum tuum esse, sed ster-
cus platearum.

Respice, quia sumus populus tuus.

Hæ sunt ultimæ lachrimæ. Non habes alium
populum præter nos, tuum igitur nomen & glo-
ria tua periclitabitur, ubi non adiuueris nos: Sic
continet hoc caput luctam fidei, quæ in rotundo
circulo nihil aliud sentit nisi iram, & tamen per-
rumpit, & credit non perpetuam fore iram. Sunt
autem necessaria huiusmodi exempla in tentatio-
nibus. Est enim summa ars, posse hic prudentem
esse, ut sentiamus præsentem iram & afflictione, iram
tantum simulari. Caro enim simpliciter secundum
sensum

IN ESAIAM

sensum & externam simulationem pronunciat,
nec potest se erigere contra sensum.

Ciuitas sancta facta est deserta.

Ciuitatis & templi meminit, non propter li-
gna & lapides, sed quod uerbo Dei essent funda-
ta, & quod Deus se ei loco per uerbum alligasset.
Hinc etiam sanctam ciuitatem appellat, non pro-
pter populum, sed propter primum & secundum
praeceptum, quod in ea esset uerbum & nomen
Dei. Sic omnis Christianus sanctus est, quanquam
in se & substantia sua pollutus sit. Sic templum
etiam domum sanctificationis uocat, quod istic
sancta res gererentur, quod sacrificarent ibi, do-
cerent, psallerent, orarent & reliqua, quae sunt
uerbi Dei, obirent.

CAPVT. LXIII.

Hic est ultimus Prophetæ ser-
mo, & ultima comminatio de futura
uastatione Synagoga tempore Chri-
sti, & uocatione gentium. Sunt enim
Propheciae uarij sermones, non uno
tempore editi. Sic nos in nostris concionibus, iam
fidem, iam caritatem, iam ultimum Christi aduen-
tum docemus &c.

Quæsierunt me qui me non &c.

Videtur

Videtur pugnare locus cum illo Matthæi,
 Primum querite regnum celorum. Sed non pugnat.
 Querere enim fit dupliciter. Primo secundum
 præscriptum uerbi Dei. Secundo nostris studijs
 & consilijs. Damnat igitur hic non crassa peccata.
 Nam querere Deum est religioni studere. Religio
 autem est optima omnium humanorum operum,
 sed damnatur ea quoq; quando non nititur
 uerbo Dei. Neq; enim uult Deus nostris studijs
 queri, imò nostris studijs inueniri prorsus non potest.
 Nos igitur positis speculationibus maiestatis,
 & abiectis nostris operibus, uerbum apprehendamus,
 uel potius uerbo apprehendamus. Neq; extra
 uerbum quicquam de Deo uel dicamus, uel cogitemus,
 uel audiamus. Deus enim uult primum lapidem
 ponere, & tum feliciter queritur & inuenitur,
 cum per uerbum nostra corda pulsat, Sicut Paulus
 inquit. Sequor ut possim comprehendere, in quo
 comprehensus sum. Damnat igitur hic est totus
 Papatus, & quicquid religionum in mundo est
 præter illam, quæ fide in Christum nititur.
 Papa enim & Monachi querunt quoq; Deum,
 Sed ubi queso est scriptum, quod Deus uelit
 pro talibus operibus uitam æternam dare? Textus
 enim dicit, qui crediderit in eum, non confundetur.
 Non qui se texerit cucullo, qui Missas celebrarit &c.

Inuenior

IN ESAIAM

Inuenior à non quærentibus.

Id est, sum inuentus à gentibus, quæ nullum studium habebant quærendi dei, quia erant sine uerbo. Sic non solum damnat opera & studia religiosorum, sed etiam se ultro offert pessime uiuentibus. Id quod cogitur facere tum propter malitiam hominum, tum propter suam bonitatem. Malitia est, quod Iudæi uerbum & Prophetas contemnebant, & prouocabant Deum in non deo. Ipse igitur uicissim eos prouocat in populo non populo. Secundo bonitas diuina quoq; Deum cogit, ut se ostendat errantibus. Hoc autem facit per uerbum. Sic necessario Iudæi propter nimiam religionem reijciendi, & gentes propter nimiam inanitatem recipiendi erant. Quemadmodum igitur querere dupliciter fit, ita etiam duplex est seruitus. Alia quæ suscipitur à nobis sine uerbo Dei, ea non est Dei, sed diaboli seruitus, quæ fit per mendacium & simulationem. Alia seruitus suscipitur ex præscripto uerbi, ea est, credere uerbo offerenti nobis Christum, pro nobis mortuum, quam sequuntur bona opera etiam foris.

Expando manus meas.

Hæc est causa tam horrendæ iræ & comminationis. Viciū non est in Deo, sed in quærentibus. Expando manus meas, me offero, benefacio, rogo, comminor, idq; quottidie. Sed rident expandas manus,

fas manus, Prophetas occidunt, & eunt uiam non bonam, secundum cogitationes suas, id est, non secundum uerbum meum, non solum obmissiue, quod non credunt uerbo, sed etiam positiue, quod diuersum à uerbo faciunt.

Qui imolant in hortis.

Hic addit, quæ nam sint uie cogitationum. Non enim adulteria, aut furta damnat, quæ etiam ratio improbat, sed immolationem & sacrificia, quæ fiebant illi Deo, qui eos eduxerat de Aegypto, maxima scilicet & sanctissima opera. Quid igitur in istis sacrificijs est uicij? hoc nimirum quod addit, in hortis. Habebant enim mandatum sacrificandi in templo. In hortis sacrificandi mandatum non habebant. Sic nunc in Papatu damnamus totum illud uitæ genus, quod præter mandatum Dei sit susceptum.

Sacrificant super lateres.

Per Tapinosin uocat aras ipsorum lateres: q. d. iactatis aras uestras, Verum quid illæ sunt, quàm congesti in unum acruum lateres. Hic obijciunt hypocritæ, Aram templi quoq; nihil esse, quàm æs & lignum. Quare facienda differentia est, quod scilicet aræ extra templum, tantum sint lateres. Aræ autem in templo non solum est æs purum & lignum purum, sed æs (ut ita dicam) uerbatum & uerbatum lignum, id est, uerbo & diuina uoce

IN ESAIAM

na uoce constitutum. Sic templum quoq; habet uerbum, horti sunt sine uerbo. Idem respondemus hodie hereticis nostris, Baptismum non tantum esse aquam, sed aquam cum uerbo. Sic in coena Domini, non est simplex panis & uinum, sed est panis & uinum cum uerbo Dei.

Qui habitant in sepulchris.

Notat præposteram diligentiam. Vera pietas ferè friget, sed impietas non aliter atq; ignis in stipulis ardet. In templo, inquit, non possunt persistere, in petris autem, quas sibi delegerunt, habitant & perdurant.

Carnem suillam comedunt.

Inter sacrificandum etiam porcinas carnes offerunt, quas in domestico cibo edere prohibitum erat, nedum in sacris.

Qui dicunt, recede à me.

Præterquam quod sunt impiissimi, sunt quoq; superbissimi, damnant Esaiam & Deum expandentem manus, tanquam immundum, quem ipsi sanctificare, non ab eo sanctificari, quem ipsi docere, non doceri ab eo uelint.

Erunt fumus.

Hæc est poena, sicut in Euangelio, missis exercitibus succendet ciuitatem illorum. Has magnas & horrendas comminationes riserunt. Est mirabilis breuitas.

Super

Super colles exprobrauerunt mihi.

Id est, dehonestauerunt me. Est autem definitio propriae iusticiae, quod sit contumelia Dei. Deus enim tum maxime ignominia afficitur, cum nos eum diligentissime colimus, praeter uerbum. Est autem horribile iudicium, quod sancti in speciem, nihil aliud faciunt suis cultibus & operibus, quam quod dehonestant Deum, & eripiunt ei gloriam, & sicut dicitur ad Ro. 2. sacrilegium faciunt. Sic totus Papatus est sacrilegus.

Hæc dicit Dominus.

Est occupatio. Poterat enim obijci, num iustum perdes cum impio? Non, respondet, Sed quemadmodum cum quis infœcundam uineam subuertit, unam tamen aut alteram uitem fructiferam relinquit incolumem. Sic ego seruabo reliquias. Sicut alibi dicitur, Nouit Dominus cripere iustum &c.

Educam fœmen de Iacob.

Est promissio, qua infirmos consolatur, fore ut uerbum & Euangelion semper perduret.

Erunt campestria in caulas.

Verte sic. Erit Saron in caulam gregis. Porro Saron & Carmelus sunt laudatissimi montes Iudæe propter pascua. Achor & Rephaim sunt ualles laudatissimæ. Promittit igitur Allegorice Ecclesiam fore talem, in qua prædicetur uerbum

IN ESAIAM

quotidie, ut pascantur & multiplicentur fideles
&c. Armenta sunt pij, robustiores in fide, qui apti
sunt ad docendum. Greges sunt infirmiores.

Gad. Puto Martem esse. Gadad enim
Hebraice est accingi. Inde Gad. q. d. latrunculus.

Meni. Puto Mercurium esse, & fuisse
mercatorum Idolum. Meni enim numerum signifi-
cat. Huc alludit cum dicit. Numerabo uos ad gla-
dium.

Pro eo quod uocaui te.

Hæc est culpa, cur eos uelit perdere, nempe
quod uerbum negligunt, & propria deligunt stu-
dia. Vnusquisq; igitur hoc uitæ genus sequatur,
quod nouit Deo probari, quamuis contemptum &
uile sit. Esse seruum, esse ancillam, esse patrem &
matrem, sunt uitæ genera uerbo Dei constituta
& consecrata, quæ Deo placent. Monachum fieri
Deus non probat, quia non mandauit. Sic Missam
celebrari, suscipere uota, & peregrinationes,
sunt impia opera, quia sunt sine uerbo.

Propter hæc dicit Dominus.

Iam promissiones addit, quas à populo Iu-
daeorum ad reliquias & ad gentes transfert. Por-
ro non distinguo hic inter promissiones spiritua-
les. Habent enim Christiani promissiones huius &
future uitæ. Piorum quantumuis modicæ opes, ta-
men puræ sunt opes, habent enim annexam bene-
dictionem.

ditionem. Impij in maximis opibus egent, propter additam maledictionem. Debebant autem nobis hæ sententiæ prouerbiales esse, quibus consolaremur nos in ignominia, penuria, tristitia & afflictionibus, ut diceremus, Dominus dicit. Ecce serui mei comedent, uos esurietis &c. Hac promissione enim fretos impossibile est falli.

Dimittetis nomen uestrum.

Est Hebraismus, Id est, tam abhominabile Iudæi nomen erit, ut uice grauisissimi maledicti homines eo sint usuri, & pessima imprecaturi Iudæi fortunam imprecabuntur.

Seruos suos alio nomine.

Non amplius nomen Iudæorum celebrabitur, amittetis regnum & sacerdotium, & celebrabitur porro Christianorum nomen, quod benedicetur, & homines eo nomine pro benedictione utentur, sicut dicimus, Utinam uere Christianus fias.

Benedicet se in Deo Amen.

Id est, in fideli aut uero Deo. Nam Amen adiectiue accipiendum est. q. d. Benedicunt, prædicant, laudant se hypocritæ quoq; sed soli Christiani se benedicunt in Deo Amen, qui fallere non potest. Porro addidit nomen Amen, primo propter scandalum fidei, contrarium enim utrinq; apparet. Nam & piorum benedictio in fide abscondita latet, & latet quoq; impiorum maledictio. Illi

IN ESAIAM

enim pios plerunq; opibus, dignitate, gloria & c.
vincunt. Confirmat autem hic nostram fidem. qua-
si dicat. Nihil dubites de mea promissione, quan-
uis non uideas benedictionem, et potius sentias ma-
ledictionem, tamen uere es benedictus in eo Deo,
qui est Amen, qui non fallit te.

Secundo addidit, in Deo Amen, propter scan-
dalum obiecti fidei, id est, propter incarnationem
Christi. Insuperabile enim iudæis scandalum est,
quod nos in hominem, eumq; crucifixum credimus.
Dicit igitur, iudæi offenduntur humanitate Chri-
sti, nec possunt eum deum credere, quem hominem
esse uident. Verum uos nolite offendi, non errabit
a uero Deo, quicumq; suos oculos in Christum de-
fixerit. Imò non est alia uia perueniendi ad Dei
cognitionem, nisi in hoc homine, & per hunc ho-
minem, Christum Ihesum. Sicut ad Philippum de
patre interrogantem dicit. Philippe qui me uidit,
uidit patrem meum. Solus enim hic Christus est
uia & ueritas, extra quem nullum Deum est inue-
nire. Porro hic locus commendatus debet esse
Theologo, ne speculationibus maiestatis & ope-
ribus sapientiæ nos defatigemus, quibus nihil est
periculosius. Quare in unum Christum incarna-
tum figendi sunt oculi. Hic potest uideri, Deum
autem nemo uidit unquam.

Quia obliuioni traditæ sunt angustia
priors. Est

Est insignis hic locus, qui ualet ad alios similes intelligendos, ubi Propheta de regno Christi loquuntur, tanquam de futura aeterna uita. Sic autem se res habet. Regnum fidei & futura uita differunt non ad rem, sed tantum ad modum rei. Sumus enim filij Dei, sicut Iohannes dicit, sed spe, nondum enim apparuit. Nam qui crediderit, is iam habet remissionem peccatorum. Si habet remissionem peccatorum, habet uitam, eamq; aeternam. Sumus igitur uere in regno uita, iam regnamus, iam sedemus in caelis, sumus iam salui facti, sed spe. Vita enim aeterna & beatitudo iam tunc cepit, cum Christus transferret regnum Iudeorum, cum iam ex morte resuscitaretur. Quicumq; ergo in Christum credit, is iam eam habet & possidet.

Verum inquires, qui fit quod habere haec tanta bona dicamur, cum tamen non modo non sentiamus ea, sed diuersum potius sentiamus? Respondeo. Dum in hoc corpore obnoxij omnibus malis uiuimus, seruamur ceu in abscondito enigmate. Hec enim cutis, qua sumus uestiti, haec caro, qua sumus onerati, proprie non pertinet ad regnum Christi, quia est adhuc obnoxia peccato & morti. Est tamen excolenda, donec exuatur, & dum uiuimus, premenda & oneranda est. Huius igitur cutis & carnis nostrae uicio accidit, quod turba-

IN ESAIAM

mur nonnunquam, sensu pauidæ conscientiæ, peccati, mortis, Diaboli, inferni & mundi. Neq; pertinet hic sensus ad regnum Christi, sed ad cutem illam, quæ ceu saccus est, in quem tantus thesaurus est conclusus. Absurdum autem fuerit precium thesauri ex sacci uilitate, in quo situs est, aestimare. Sed Christi regnum, æterna uita & salus, reposita sunt extra oculos & sensum in solo Christo, in illo uere est salus, pax, uita, etiam si nondum sentiamus illa bona propter hunc saccū, quo sumus induti. Sic enim Propheta hic dicit, quod Christi regnum benedictionis sit regnum, ergo est quoq; regnum iusticiæ, salutis & uitæ, contra peccatum, mortem & legem. Est igitur emphaticum quod dicit, Ab oculis meis absconditæ sunt priores angustie. Coram oculis Dei res uere sic se habet, sed coram nostris & mundi oculis, nondum sic se habet res, sed durant adhuc angustie illæ, & durant donec exuamus hanc carnem. Expectamus tamen in spe, & per fidem iam habemus liberationē. Iam enim illi noui cæli sunt conditi, sed in promissione, Nobis autem nondum sunt conditi, propter ipsum uelamen. Ad hunc modum reliqui loci aliorum quoq; Prophetarum sunt tractandi, ubi non minus magnifice de fidelium corporali uita loquuntur, quàm de futura uita.

Creo nouos cælos.

Illi cœli iam coram Deo sunt creati, nobis
 tamen propter hanc carnem, in qua uiuimus (sicut
 dixi) nondum apparent. Notabis autem si regnum
 Christi & Christianismus extra hos cœlos &
 terram hanc est, ergo ceremoniæ & quicquid re-
 rum externarum est, non sunt Christianismus, sed
 pertinent tantum ad hanc uitam, in qua iam su-
 mus, propter illam carnem nostram. Regnum enim
 Christi non solū extra hos cœlos, sed extra omnes
 sensus est. Quandiu igitur hoc carnis sacco induti
 obambulamus, quasi captiui quod uolumus non fa-
 cimus, & facimus quod nolumus, sicut Paulus con-
 queritur. Ita enim sumus conditi, dum uiuimus, sen-
 timus peccatum, mortem & infernum. Regnum
 autem Christi longe aliud quiddam est. Ad illud
 qui accedere uolet, necesse est eum ire extra o-
 mnes sensus, & transferri eò, ubi non est sensus:
 Neq; enim secundum sensum iudicandū est. Quare
 si conscientia peccati te accuset, si ponat ob oculo-
 los iram Dei, si eripiat Christum redemptorem,
 non debes ei consentire, sed cōtra conscientiam et
 sensus tuos iudicare, Deum non esse iratum, te non
 esse damnatum. Scriptura enim dicit, Regnum
 Christi extra sensum esse, quare contra sensum no-
 strum iudicandum est. Noster enim thesaurus &
 cor nostrum in pace & certitudine uitæ esse de-
 bet, Debet enim cum Christo in cœlis esse. Atq;

IN ESAIAM

hoc est gaudium illud, de quo hic dicit, cuius gustum habemus tum cum credimus. Primitiæ enim spiritus & gustus regni Christi sunt, non contemplatiua uita, neq; *ἐκστατικοί* raptus, sicut Monachi docent, Illi enim plerunq; à Diabolo fiunt, sed sunt certitudo fidei, ut possis dicere tum cum sentis peccatum tuum, quod illud peccatum sit tibi remissum per Ihesum Christum Dominum tuum, in quem credis. Et spiritus primitias is sentit, qui cum graui & uehementi tentatione exercetur, & uicinus est iam desperationi et morti, per spiritum sanctum confirmare se potest, remissa sibi esse peccata, ut sic istos insuperabiles Sathanae morsus uincat, ne prorsus à peccato absorbeatur. Has primitias catenus sentimus, quatenus in nobis regnum Christi est. Porro sub peccati regno, hoc est, in carnis nostræ sensu, omnia sunt contraria. Istic enim mors uidetur sine uita, Verbum sine gracia, Lex sine impletione. Sunt autem ea horrenda spectra mortis, quæ oculis nostris obuersantur quamdiu in hac carne uixerimus. Primitiæ tamen spiritus illa spectra uincunt, quia docent oculos figere in Christum, qui per mortem suam triumphauit de lege, peccato, morte, inferno & Sathana.

Non erit infans dierum.

Est ceu antithesis. Hoc aliud erit regnum, quam illud Mosi fuit. Lex enim neminem ducebat ad perfectum.

ad perfectum, Ergo studium legis, operum, propria iusticia & sapientia prorsus non prodest. Qui enim in illo legis ludo instituuntur, semper manent pueri, manent in feruili timore, non perueniunt ad hoc gaudium. Ego igitur, inquit, eam scholam legis perdam, & instituam scholam gratia, in qua Baptisati, quam primum per fidem Christo incorporantur, sunt sapientes, & habent illos thesauros, de quibus dixi. Non quidem apparent, sed habentur tamen in uerbo per fidem: Notabis autem hanc definitionem, legis discipulos pueros esse. Qui igitur sunt extra Christum, quod diutius discunt, eo magis fiunt pueri, quo sanctius uiuunt, eo maiores sunt peccatores. Sic Monachus centum annorum non est tam prudens, ut cogitet consuram nihil esse &c. Non autem simpliciter damnat cognitionem legis (est enim bona & necessaria in civili uita) sed hanc presumptionem, quod putant eam ad iusticiam sufficere. Sic sunt pueri, quos mundus iudicat sanctissimos, optimos, prudentissimos, sapientissimos &c. Est autem hic lata sententia, quod illi non sint admittendi ad regnum Christi.

Aedificabunt domos.

Aedificare non est struem lapidum aut lignorum congerere, sed oeconomias parare, instruere, sugere. Significat igitur ex una Ecclesia decem

IN ESAIAM

alias prouenturas, ut ita maior fidelium numerus fiat. Quæ supra de cælo nouo creando dixit, magis quadrant ad spirituale regnum Christi. Hæc autem magis ad hanc corporalem uitam. Sic regnum Christi est regnum in seipso propter caput quod regnat, nobis autem propter hanc pellem nondum est regnum.

Alieni non habitabunt.

Nemo impius communicat Ecclesie fructibus & donis. Soli credentes consolari, instruere, adhortari, docere & se & alios possunt. Sic hodie qui magnifice de Euangelio garrere possunt, quia tamen sine fide (ut ex operibus eorum apparet) sunt, paleas tantum habent, triticum & uerum uerbum non gustant.

Secundum enim dies ligni.

Sicut in Psalmo. Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, Impij autem sicut puluis, quem proiicit uentus a facie terra, & sicut fœnum tectorum peribunt.

Opera manuum eorum.

Id est, permanebunt perpetuo, Sicut in Psal: Et folium eius non defluet.

Electi mei non laborabunt frustra.

Adhibe antithesin. Impij laborant, sed frustra, Impij generant sed frustra, & est maledictus
tam

tam labor eorum, quam fructus laboris. Contra
 pij laborant ita, ut laborem non sentiant, & non
 frustra est labor eorum.

Nec generabunt in conturbatione.

Innuit quod omnia studia, doctrinae, iusticiae &
 opera, quae sunt extra & contra uerbum, sint in=
 uilia, & quasi abortus, Da nimer mehr nichts
 rechtschaffens aus wird. Hoc enim proprie signi=
 ficat:

Antequam clament.

Id est, antequam clamorem finiant. Sicut Mosi
 factum est ad mare rubrum. Est necessaria pro=
 missio pro confirmandis conscientijs, & excitandis
 cordibus ad orationem. Quemadmodum autem
 aliae promissiones, ita haec quoque est abscondita,
 & fide tantum impletur. Ut autem oratio nostra
 exaudiatur, hoc primum scire prodest, quod su=
 mus in uerbo & regno Christi, non obstante hoc,
 quod sumus in pelle ista externa, quae sapit origi=
 nem suam, & seruat odorem peccati, quo est im=
 buta, imò perdita. Haec autem gloria & consola=
 tio nostra est, quod uerbum nos suspendit extra
 hanc pellem in aliud caelum. Quare non debemus
 propter peccata nostra uel orandi fiduciam abij=
 cere, uel orationes nostras, tanquam ingratas Deo
 & uanas, contemnere, sed debemus diuersam po=
 titius partem urgere, & dicere, Etiam si reclamet
 conscientia,

IN ESAIAM

conscientia, quia Baptismum & Verbum & Sacramentum altaris habeo, ideo pertineo ad regnum Christi, & sum uere os de osse, & caro de carne Christi. Hæc præsumptio & superbia (ut sic uocem) animo concipienda est, non tanquam meritum, sed tanquam gratuitum donum, & tunc grate & exaudite erunt præter animi, sic instituti & confirmati fiducia mortis & meriti Christi.

Sunt autem magnæ & multæ causæ, quæ nos ad orationem hortantur. Urgemur enim non solum proprijs peccatis, sed incumbunt etiam in nos uersa monstra demonum & mundi, & uere, sicut Atlas, soli sustinemus pondus cœli, præter priuata nostra peccata, ut sunt infirmitas fidei, & defectus aliarum Christianarum uirtutum. Oratio igitur depellit illa mala, quæ nobis minantur mortem & damnationem. Deus enim qui nobis hic promittit, se nos exauditurum, maior est quam mundus, Sathan & peccata.

Sanctus Bernhardus bene monuit fratres suos, cum in hanc ferè sententiam eos ad orandum inuitat. Ne contemnât orationes suas, sed sciant, quam primum orare ceperint, omnes suas uoces in cœlo perscriptas esse. Certissimo igitur alterum horum euenturum, ut uel fiant quæ petunt, uel si non fiant, mutantur in melius. Vere ex spiritu sancto Bernhardus hoc loco de oratione monuit. Vere enim
fuit

fiunt quæ rogamus, nisi quod Deus non tam anguste dat, sicut nos oramus. Vult enim magna dare, & parua dat gratuito, non rogatus.

Porro optima orandi forma est in oratione Dominica, quam ipse Christus nobis præscripsit & orare iussit. Eam cum oras, ne sis sollicitus te aliquid prætermisisse, ipse enim melius eam intelligere, & extendere ad omnes partes præsentium calamitatum potest, quàm tu, etiamsi longa expositione utaris. Non tamen malum est, imò maxime prodest, diserte hæc uel illa rogare. Tantum in hoc laboremus, ut certus sit animus, non uanam orationem fore, & id propter Christum. Si enim Christus orandi formam præscripsit, ergo placet ei. Si præcepit, ergo delectatur hoc cultu. Si promissit se exauditurum, ergo audiet. Quare assuesciamus nos ad hoc Christianum opus, quod nemo, præter Christianum potest facere. Tentat autem fidem nostram nonnunquam Deus, cum non statim dat hoc quod petimus. Discendum igitur est, ut in fide expectemus, & non absterriti mora, annectamus orationi nostræ hanc uoculam, Amen, certum fore ut aliquando fiant quæ petimus, & fiant uberiorius ac alio prorsus modo, quàm nos cogitare possumus. Sicut superiore capite dixit, neq; aurem audisse, nec oculum uidisse ea quæ contingant cordi expectanti Dominum.

IN ESAIAM

Lupus & agnus .

Sicut supra in .XI. qui antea inimici Ecclesie erant, et eam persequebantur, illi conuertentur. Serpens comedet.

Serpentes sunt qui pertinent ad serpentem, hoc est, qui sunt ex patre diabolo, illi non sunt digni, ut fructus terrae comedant, sed edent puluerem terrae, neque poterunt Ecclesie nocere. Porro hae promissiones sunt transferendae in inuisibile regnum Christi. Nam in uita nostra externum contrarium est uerum. Iam sequetur ultimum & pessimum scandalum Iudeorum.

CAPVT. LXVI.

IN superiore capite damnauit studia electicia populi sui. Iam ipsum templum diuinitus constitutum, adcoque omnem cultum Dei in lege reprehendit, imò abiecit, & tanquam impium damnat. Est igitur haec longe grauissima accusatio, qua damnat etiam ea, quae diuino uerbo constituta sunt & diuinas promissiones habent, ut sic adimat fiduciam etiam in promissiones & in uerbum Dei. Est autem eius rei ratio haec. Promissionum Dei duo sunt genera. Quaedam sunt merae promissiones sine ulla conditione addita. At
tales

tales promissiones sunt in nouo Testamento, in Christo, quæ pertinent ad uictoriam mortis et peccati. Tales sunt promissiones factæ Eue, Abraham, Dauidi &c. quæ nullam conditionem habent additam, sed simpliciter promittunt gratiam & fauorem Dei. Hæ sunt impœnitibiles, sicut Paulus dicit, & irreuocabiles.

Aliæ autem promissiones sunt legales, quæ habent additam conditionalem particulam, Si. Vt si feceris hæc, dabo tibi terram &c. Talis illa de templo quoq; fuit. Iudæi igitur in hoc errant, quod ex promissione conditionata, absolutam faciunt. Deus enim promittit staturum templum, si mandata sua seruent, sed non seruarunt mandata. Non igitur templum stabit. Id quod multi loci aperte minantur, præsertim autem in Zacharia & Aggeo & hic in Esaia. Damnat igitur fiduciam in uerbum Dei non recte intellectum, hoc est, fiduciam uere humanam, seu potius præsumptionem in res externas, neglecto uerbo & mandatis Dei.

Cœlum sedes mea est.

Hilarius hunc locum de maiestate tractauit, neq; id male, quod Deus intra, extra, & ultra mundum sit. Sed huiusmodi cogitationes de maiestate non sine grauissimo periculo ab imperitis agitantur. Quare hic paucis philosophandum est,
sicut

IN ESAIAM

Sicut ille monuit, & flectendi sunt oculi in Christum incarnatum. Non enim est tutior uia, sicut saepe dixi, ad omnes scopulos hereticorum euitandos, quam manere in Christo incarnato, & in euas posito, his lacteis cogitationibus oportet Christianum crescere. Maiestatibus enim cogitationibus precipitant infirmos animos. Quare malo ego hunc locum simplicissime accipere. Quod omnia, quicquid sumus, habemus, & possumus, à Deo habeamus. Quare nihil illi à nobis reddi potest, nisi simplicissima confessio, omnia enim alia ab ipso accepimus. Iam nos diuersum facimus. Id quod hic oblique significat Propheta. Dissimulamus nos omnia à Deo accepisse, & ex Deo mendicium facimus, qui nostris operibus habeat opus. Quin reuoscimus quoque meritum à Deo pro nostris studiis & operibus. Magna autem ea stultitia est, imò extrema impietas, iactare meritum, cum non solum agendi facultatem, sed ipsum anhelitum, hunc quoque uitae pulsus à Deo acceperimus. Vult enim à nobis non secundam solum tabulam seruari, sed etiam primum praeceptum, ut agnoscamus quod sit Deus noster, cuius nos beneficiis sustentamur, & indigemus, Ipse enim nostris studiis non indiget, sed proximus noster opus nostro beneficio habet, non Deus. Quod si agnoscamus nos omnia à Deo accepisse, & in signum illius agnitionis, secunda

tabula

tabule præcepta faciamus, ut obsequamur parentibus, non occidamus &c. tunc Deo etiam leuissima in speciem opera, propter primum præceptum, placent. Sed id Iudæi non faciebant, nullus in eis timor, nulla fiducia in Deum erat, & tamen pro sacrificijs suis & alijs cultibus uolebant iustificari. Reprehendit igitur eos & abrogat, imò abijcit summam religionem à se constitutam. Porro quia hic templum & cultum Iudaicum repudiât, clarum est cum summam iusticiam & maximam religionem, qua Papatus nititur hodie, simul damnare. Si enim sacrificia diuinitus instituta, non iustificabant ex opere operato, an non extrema stultitia est, sperare iusticiam ex operibus electi- cijs, sine uerbo Dei, imò contra uerbum Dei institutis?

Quæ est ista domus.

Quasi dicat. Ego uolo habitare in cordibus uestris. Vos autem me putatis inter saxa concludi posse. Sic in templo habitare uolo, ut simul in cordibus habitem. Iam cum me è cordibus eijcietis, nolo quoq; in templo habitare. Ad hunc modum sanctus Stephanus quoq; hunc locum tractat.

Omnia hæc manus mea fecit.

Sic dicit ad Monachum qui inflatur suis uigilijs, ieiunijs, castitate &c. Vnde quæso habes hoc donum, quod ita uigilare, abstinere, continere

K potes?

IN ESAIAM

potes? an non ex me? Quid ergo mihi insultas cum ijs que a me accepisti? Magna stultitia est, quam Deus ferre non potest, ut tanquam beneficia a nobis recipiat, que ipse nobis donauit. Sic Psal. 50. Non super sacrificia arguam te &c.

Ad quem respiciam nisi ad pauper-
culum & contritum spiritu & tre-
mentem sermones meos.

Hic exponit ubi uelit Deus habitare, que uera eius sit officina, in qua Deus solet opus suum face-
re, nempe spiritus contritus. Ergo cum sentitur tristitia spiritus, & contritum cor debebamus gaudere & letari. Sed maiora sunt hæc, quam ut ab animo humano possint credi, tum cum est in-
tentatione. Quid enim sunt ad cor contritum, omnia palatia mundi, imò cælum & terra, siquidem scæ-
des est diuinæ maiestatis? Sic in Psal. Prope est Dominus afflictis, & contritos spiritu liberabit. Item multe sunt afflictiones iusti, sed ex ijs omni-
bus eripit eum Dominus. Non enim potest ueniri ad cognitionem Christi, nisi per afflictiones, & quando aliquis est afflictus, tunc demum est locus, tempus, & spaciū iuuandi. Sunt enim afflictio-
nes uera materia, & nihil illud, ex quo Deus ali-
quid solet facere. Deus enim in materia priuatiua non positiua operatur. Quia autem Propheta hic loquitur de iustificatione, non intelligit corpora-
les afflictio-

Res afflictiones, sed sensum peccati, mortis & conscientie. Reiecit igitur maxima merita, scilicet templum, & commendat nobis uitam sine lege, offert suam faciem immeritis & indignis, qui non iusticiam, sed peccatum, non pacem, sed terrores conscientie sentiunt. Ne ergo desperemus, ubi in peccata & graues terrores inciderimus, sed huiusmodi consolationibus erecti credamus tum cum minime sentimus, Deum ad nos respicere, adesse & fauere nobis &c.

Ad tremementem sermones meos.

Impij sunt securi, pertinaces & confidentes, sine timore Dei. Pij autem sunt afflicti & pauidi ad uerbum Dei, terrentur lege & minis Dei, cum tamen deberent se erigere promissionibus. Si quis anxie uult haec distinguere. Tremere est habere conscientiam ex lege. Spiritus contritus est, habere & sentire peccatum. Paupertas est, sentire mortem et infernum. Porro respicere est, se ostendere amantem & benignum. Afflicti enim à lege habent ante se dorsum Dei, Huic aspectui hic occurrit Spiritus sanctus, et dicit. Non, Amoue illam speciem. Ego enim te respicio, fauco tibi, non odi te, sicut tu falso putas.

Qui imolat ouem &c.

Hactenus templum, iam etiam usum & opera templi abiicit. Allegat autem ideo crassa peccata,

IN ESAIAM

facere cædem, canem, aut suillum sanguinem offerre &c. quod hypocrite spiritualia peccata non intelligebant, qualia sunt rapere diuinitatis gloriam, se Deum facere &c. Sacrificare enim erat optimum humanorum operum, & à Deo præceptum quoq; , & tamen dicit non minus abominabile esse, si quis sacrificet cum præsumptione operis operati, & ita Deum mendicum faciat, quam si cædem faciat. Non quod Deus sacrificia simpliciter damnet, sed quia præsumunt, & non tremunt ad sermones eius, quia præcepta negligunt, & gratiam aspernantur. Sic minus offendit Deum maximum coram mundo peccatum, quam summa iusticia, & arguit eos esse prophanissimos, qui sunt sanctissimi in speciem. Sic Monachi quoties missam celebrant, grauius peccant, quam si cædem faciant. Est enim blasphemum opus. Sunt magna tonitrua contra iusticiam propriam.

Hæc omnia elegerunt in uis suis.

Acceperant sacrificia à Mose, ergo non sunt ipsorum uia? Respondeo. Sacrificia uocat eorum uias, quia ea faciebant neglectis præceptis & uis Dei, hoc est, sine fide & sine timore, tanquam meritatoria iusticia.

Etiam ego eligam &c.

Sic querebant ipsi propriam iusticiam. Christus peccatores, Zacheum, Magdalenam, Centurionem

onem, latronem, suscipiebat. Metuebant uiolare sabbatum, ipse libere uiolabat, cum omnibus alijs traditionibus. Sic apud nos quoq; factum est. Abominabile existimabant monasterio egredi, nunc libere egrediuntur. Illusiones eorum eligam, rectius uertes, hoc quod horrent isti, Da fur sic sich schewen, id est, ea libera faciam, quæ ipsi anxie & cum conscientie periculo obseruant, ut timeant ubi timor non est, & sint securi ubi maximum est periculum. Sicut in Psal. est.

Quia uocaui.

Hæc est culpa sicut supra. Ideo hæc uobis accidit, quia uerbum meum non auditis, pergitis obdurati in uestris studijs & abominationibus.

Fratres uestri.

Qui gloriantur de eodem Deo, uerbo & lege. cum antea satis sitis afflicti, etiam persequuntur uos. Nota quod fratres nostri sunt hostes nostri. Sic Christus à Iuda domestico discipulo proditur.

Glorificetur Dominus.

Sunt amarulentissimæ Mimeses, quibus prouocant impij homines infirmum in suis membris Christum, et tanquam certissimi filij Dei, insultant pijs eccu damnatis. Sicut nunc quoq; blasphemi homines dicunt, & afflictis insultant, quid clamas? Lutheranorum Christus te iuuabit. &c. Huiusmodi blasphemie non possunt diutius dissimulare, sed

IN ESAIAM

statim eas poena sequetur. Sicut statim à blasphemis in cruce tenebræ sunt factæ, & commota terra est.

Ipsi autem confundentur.

Breuis consolatio, sed grauissima & latissima pro ijs, qui propter uerbum non solum odia multorum sustinent, sed etiam excommunicantur, Sicut nos hodie. Est impleta hæc prophecia in nouissima uastatione per Romanos. Vbi non simplex bellum, sed seditio inter obsessos erat. Implebitur autem nobiscum etiam hodie, quia uiuimus in iisdem peccatis.

Vox à templo.

Sic legimus etiam in templo contra Iudeos pugnatum esse.

Antequam parturiret.

Est insignis consolatio Ecclesie, hoc nostro seculo ualde necessaria. Apparet eam simpliciter perituram, uersatur in medijs mortibus & peccatis, ut plane nulla spes sit prolis, & tamen promittit, ut priusquam se grauidam sentiat, maximam posteritatem habeat, sicut supra. Sterilis sum, quis mihi genuit istos? Sic Apostoli secundum apparentiam externam reliquie & feces populi erant, & uere oues occisionis, in breui tamen tempore totum orbem terrarum Euangelij doctrina impleuerunt, Philippus conuertit Samariam, Paulus priusquam

priusquam Romam ueniret, Christianos istic esse cognouit. Sic nostro seculo partus est editus priusquam nos grauidos sentiremus. Ne cogitatione quidem unquam attigimus quæ iam per uerbum euenerunt. Impij quoque grauidi sunt non ad generandum, sed ad nocendum, pariunt autem frustra. sicut in Psal. 7. & stipulam. Sunt autem hæc etiam ad nostrum affectum accommodanda, quod quicquid credimus in futurum, id est sterile. Fit autem (sicut in Psal. dicit) nobis dormientibus & securis, priusquam sentiamus dolorem.

Peperit masculum.

Non semellam quæ inepta est ad administrationem, tum corporalium, tum spiritualium rerum, sed non apparet. Nostra enim fortitudo est extra nos in Christo. Nec uidemus nostrum thesaurum, sed habemus cum in solo uerbo apprehenso & credito.

Nunquid parturiet terra in die una?

Respicit antithesim. Impij Iudæi quoque sunt pregnantés, sed pariunt stipulam paratam ad incendium. Sic Papatus hodie etiam est grauidus, sed pariet stipulam ad ignem. Sic omnia impiorum consilia sunt abortus quidam. Pij autem pariunt sine dolore, hoc est, habent benedictionem.

Nunquid ego qui alios.

Varie tractatus locus est, & puto quoque Hilari-
K 4
rium de

IN ESAIAM

rium de maiestate cum exposuisse, quod uis generandi omnibus diuina uirtute contingat. Ego autem accipio de generatione spiritali per uerbum, quod sint uerba incarnati Dei. q. d. Appareo sterilis, crucifixus, mortuus, nihilominus tamen habeo & ego filios meos, Qui enim alijs tribuo, mihi quoq; relinquam semen. Quia autem separat suam generationem ab alijs, significat generationem in uitam eternam. Confitetur clausum coram mundo uterum uideri. Apparet enim Christus infirmus, & nihil esse, multo magis autem filij eius tales apparent. Et tamen auditur in uerbo, & fide creditur, quod sit fortis, quod sit suam habiturus sobolem. Erit igitur cum Ecclesia, & habebit Ecclesiam incolumem usq; ad finem mundi.

Lætamini cum Hierusalem.

Hic significat cum quibus loquatur, nempe cum afflictis. Omnes qui lugetis super eam, inquit. Ergo facies Ecclesie est lugubris, & non apparet mansura uel paritura.

Vt sugatis & repleamini.

Fingit nos esse infantes, qui debemus sugere ab uberibus ipsius consolationem. Quid ubera illa sint, nemo intelligit, nisi sit graui aliqua tentatione exercitatus. Debet Ecclesia in mundo manere sub cruce & morte, & tamen debet ubera gloriae habere. Ergo nostræ opes & gloria nostra non sunt

sunt corporalia. Quanto enim maior fidei securitas est, tanto plus est gloria & consolationis, in Spiritu sancto.

Ecce fluuium pacis.

Est magnifica descriptio pacis, quam Ecclesia, loco afflictionum, promittit. Est autem ea pax in uerbo & spiritu, nempe prædicatio Remissionis peccatorum. Nomen fluuij significat perpetuitatem, quod illa pax nunquam deficiet, sicut iusto flumini nunquam deest aqua. Atq; hoc uocat Paulus in Ephe. nosse longitudinem, latitudinem & profunditatem. Collata ad hanc pacem mundi pax, ceu stilla aquæ est, qua deficcata omne malorum genus reliquum est. Christianus autem habet pacatum cor, etiamsi in infinitis malis uersetur.

Ad ubera portabimini. In Ecclesia utraq; sunt, ignominia & gloria. Sic sunt etiam persecutores, & qui eam portent in ulnis.

Quomodo si cui mater blandiatur, sic ego consolabor uos.

Sunt summi affectus, quos nemo plene potest animo concipere. Nostrum quidem ploratum intelligimus, quod autem consolatio tam magna sit, non intelligimus, Adeo corda nostra sunt carnea. Si quis enim in istis tentationibus consolati Deo per uerbum credere posset, ille sentiret eum plus quam patrem & matrem nobis esse. Quid enim quan-

IN ESAIAM

tamuis magna & grauis tentatio est, cum ille sic nos amet? Quia autem hanc pacem Ecclesia promittit, significat Ecclesiam grauissimis afflictionibus exerceri. Nos autem afflictionem tantum sentimus & iudicamus ex sensu presentis mali, consolationem non sentimus. Neque enim ea in sensu est, sed in uerbo & fide. Atque haec Christianorum uictoria & pugna est, pugnare per fidem contra sensum mortis & peccati, & ut maxime sentiamus peccatum, tamen peccato non succumbere, sed credere quod illud per Christi redemptoris mortem uictum, nihil amplius nocere propter Christum possit &c.

Ossa uestra quasi herba.

Vehementes tentationes medullas ossium etiam exugunt, sicut saepe testatur Dauid. Sic contra, consolationes uidentur ossa impinguare. Significat igitur, se uelle nos per uerbum consolari & recreare. Adeo omnes nostri thesauri in uerbo solo sunt positi.

Ecce Dominus in igne ueniet.

Ego accipio de uastatione per Romanos facta, quam describit ex historia Exodi. Nihil tamen prohibet de extremo iudicio intelligere. Prophetia enim sic spectarunt Ecclesiam, ac si iam sit exempta mundo ad caelestia. Neque enim aliud quam haec pellis, qua uestiti sumus, moratur quominus aeternam uitam habeamus. Quasi

Quasi turbo quadriga eius.

Sic uocat exercitum Romanorum, uel, si referas ad ultimum iudicium turbam angelorum.

Omnem carnem.

Videtur Esaias de ijs loqui, qui suo tempore uerbum contemnebant, quiq; tempore Christi uerbum erant contempturi.

Qui sanctificabantur & mun.

Superstitio non esset superstitio, nisi adderet fiduciam, id hic tangit uerbo sanctificandi. Neq; autem superstitio Deum tantum negat, & contemnit, sed contemnit quoq; proximum, id quod significat uerbum purificandi. q. d. Illi sua omnia pura et munda iudicant, è contra omnia aliorum, seu impura & immunda damnant.

Qui comedunt carnem suillam.

Hac Esaiæ & Christi temporibus ad literam fiebant. Allegorice autem adhuc fiunt ab omnibus hereticis, illi comedunt, id est, docent, credunt, predicant, suillam carnem & mures, id est, sua electicia dogmata, quæ ipsis placent, quanquam uerbo Dei sint prohibita.

Ego autem opera eorum.

Propheta cogitauerunt statim à Christo exhibituro secuturum Christi regnum. Possunt igitur hæc tam de generali totius mundi in ultimo die, quam de particulari Iudeorum calamitate & uastatione

IN ESAIAM

uastatione intelligi. Ego tamen particulariter accipio de iudicio Euangelij, quod tum Iudaeos tum gentes cum omnibus operibus iudicat, & damnat quicquid est religionum, rituum & cultuum, extra Christianismum. Atq; hoc initium iudicij est per uerbum, quod mox de facto quoq; fiet. Sic tanquam clausurus Propheciam duas iudicij partes proposuit, alteram desertionis Synagoga, alteram uocationis gentium, quae durabit usq; ad finem mundi.

Et ponam signum.

Hic addit, quomodo gentes sint uocandae, nempe per Apostolos, qui colligent omnes credentes ad uerbum fidei & Euangelium. Quia autem reliquias mittit, significat, non corporale regnum fore, alioqui manerent in Hierusalem. Verbum autem ideo signum est, quod nihil de Ecclesia in mundo uidetur nisi uerbum, Nam neq; sacramenta quidquam essent, si non haberent uerbum.

In Aphricam.

Hebraice Phul est. Significari puto Septentrionale latus, ut serè sunt Assyrij, Parthi. Puto enim cum respicere promissionem Gene. 7. ut Iaphet habitet in tabernaculis Sem.

Tenentes sagittam.

Puto singularem nationem esse, quales sunt Parthi.

Annunciabunt gloriam meam gentibus.

Apostolis

Apostoli officium non est aliud, quam prædicare Christum.

Adducet omnes fratres.

Ecce gentes appellantur fratres sanctorum, propter Euangelij communionem.

Donum domino.

Ad oblationem Domino. Offerri autem gentes est, conuerti gentes per Euangelium. Per fidem enim occiditur uetus homo, & surgit nouus. Sic Paulus. Sanctifico Euangelion, ut oblatio gentium fiat. Porro si sunt Apostoli reliquia, ergo populus destruitur. Si populus est destructus, ergo non potest esse corporalis Sion.

In equis, in curribus.

Id est, in uerbo qui enim pedibus eunt, sunt sub lege. Vita autem Christianorum est non in exacti-
one legis, sed in curribus promissionum, portantur enim in uerbo.

Quomodo si filij tui.

Est tacita abrogatio ueterum sacrificiorum, cum de nouis sacrificijs dicit. Vas mundum appellat uerbum Euangelij, quod sit iucundissima & purissima doctrina. Facit enim puros & iucundos homines. Lex autem polluta est, quia pollutos facit, & à facientibus quoque polluitur & infirmatur.

Assumam ex eis.

IN ESAIAM

Non solum sacrificium, sed totum sacerdotium abrogabo. Si enim ex gentibus constituendi sunt sacerdotes, necesse est Mosi legem prorsus interire, quæ natos sacerdotes & ex una tantum tribu natos habet. Sunt autem hodie sacerdotes, quotquot docent. Leuitæ sunt auditores. Quia autem de omnibus gentibus dicit, significat omnes gentes ius sacerdotij habere.

Sicut cœlos.

Erit perpetuum sacerdotium, sicut est perpetua futura ea terra, quam in extremo die creabo.

Erit mensis ex mense.

Ritus quoque & festa Iudaici sacerdotij mutabo. Non erit in Ecclesia distinctio Sabbathi, sed perpetua Sabbathæ erunt &c. Sunt autem hæc in spiritu & fide. Nam propter hanc pellem carnis nostræ opus est certis quibusdam diebus, quibus conueniamus ad uerbi & Sacramentorum tractationem.

Et egredientur.

Fide intramus ad Deum, & sacrificamus. Egredimur autem tum, cum spectamus politica, quæ in mundo fiunt.

Videbunt cadauera.

Hæc pertinent ad Iudeos & omnes alios qui præuaricantur in Christum usque hodie. Spiritus uidet

res uidet quod sint illi cadauera, quia carent spiritu & fide, præterea nemo neque uidet, nec credit, sed putantur firmissima corpora.

Vermis eorum.

Conscientiæ morsus, peccati uirtus, quod peccatum sentient, & in æternum metuent perpetuam damnationem. Sic concludit Propheta, Qui non uolunt credere, illi perdentur. Reliquias autem credentium Dominus saluabit.

FINIS.

Deo Christo sit laus in sæcula
sæculorum, Amen.

Leuia quædam errata sic corrigito.

Fo. 2. funditus tollantur. Fo. 15. fa. 2. Pro eo quod abiicit. Fo. 18. Primo tempore alleuiata est. Fo. 21. facie. 2. quibus in spem erigitur. Fo. 23. Imo Carmelum esse & cultissimum agrum. Fo. 24. facie. 2. quæ cum pietate pugnent. Fo. 20. in ueteri Testamento mactabantur. Fo. 58. qui securi contemnebant. Fo. 50. mortem sibi consciuerunt. Fo. 100. sentit donum Dei. Fo. 113. fœnum arefcit. Fo. 115. fa. 2. confert remissionem peccatorum gratis. Fo. 116. fa. 1. plastræ Dei. Fo. 137. fa. 2. diripiunt & depraedantur. Fo. 140. fa. 2. inenarrabilem gemitum. Fo. 156. non posset consistere. Fo. 167. tantum gloriam meam.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a title or header.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

Main body of faint, illegible text, likely the beginning of a historical account or list.

